

Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 107/1892/1894 Д1

12009001758

COBISS 0

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
«КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ»
СКОПЈЕ

ГОДИНА I.

ЯНУАРИ

КНИГА I. - VI

ЛОЗА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

PCY 107/1892/1894

Съдържание:

I. Предговор; II. Няколко бележки по повод статията „Битолско, Преспа и Охридско“ от Езерски; III. Турската администрация превод от П. Г-бов; III. Рецензия; IV. Вълк и Мачор лиско басня от Кутр.; V. Труфилото расказ от Mourassant Превод; VI Устав на Младата Македонска Книжовна Дружина; VII Обявления.

ИЗДАВА

Младата Македонска Книжовна Дружина

1758/09

СОФИЯ

Печатница на Ив. П. Даскалов и С-ие

1892.

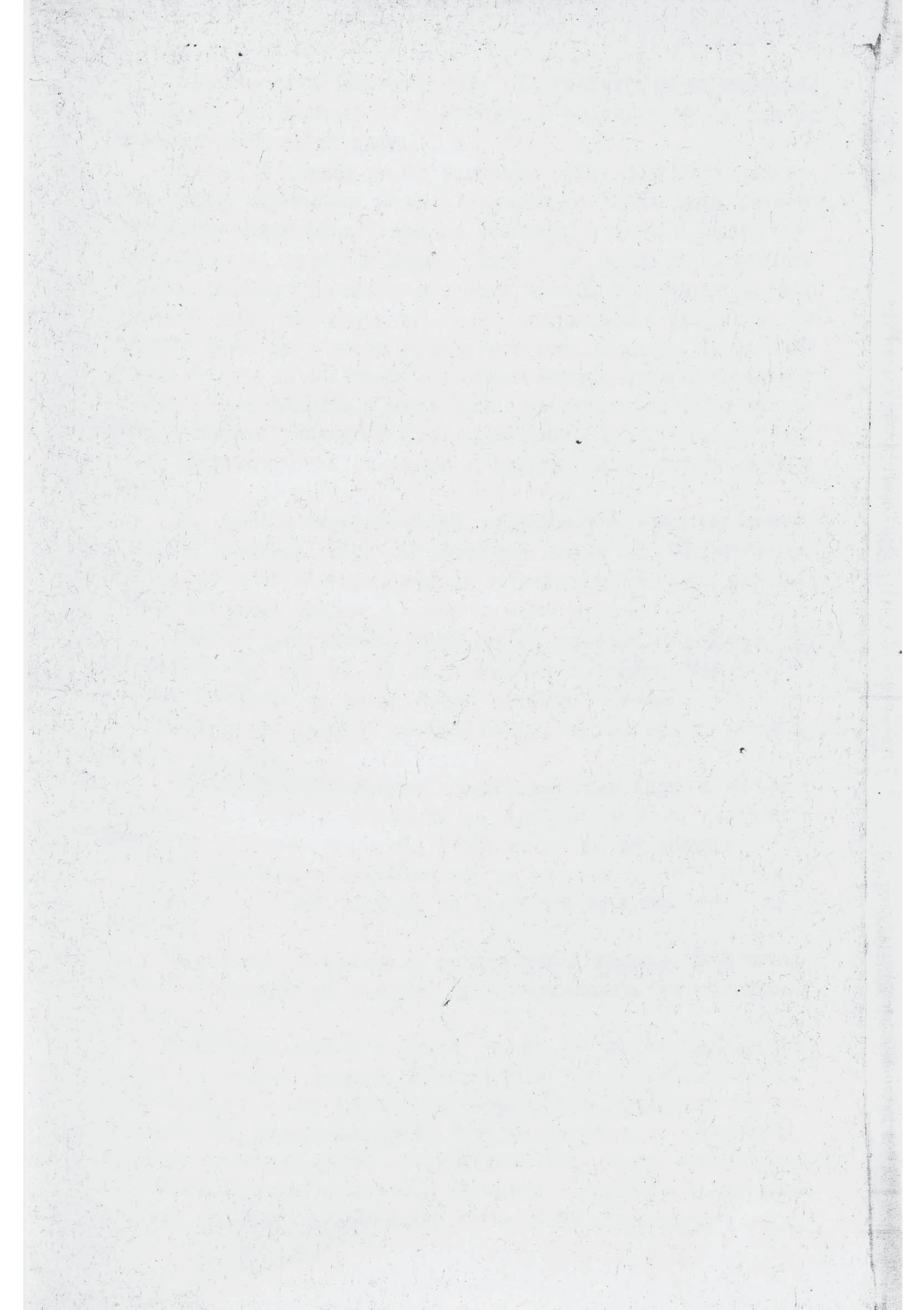

НАРЪЧНА КНИЖКА

@ 1808

RS II 107

6/7

„Нищожен е онзи, който има по добър
приятел от отечеството си“.

Софокъл

„Свещено е наистина чувството на отечестволюбието, неизбежно е за всеки благороден човек и необходимо за оние, у които се е запазила следа от честолюбие и желаят да живеят вечно в устата на поколението, а не да мрът изведнани, след като подишат за неколку минути като животински тоя атмосферен въздух, и, заличени от списъкът на живите, да останат за секога излишно бреме на земята.

Но колкото тази истина е светла и от всички въобще се исповедва, толкова по малко влияе върху чувството на всички ни. Ние, богатите, благодарни да се търкаляме в изобилието на печалбите, мислейки повече за личното си и материално благо, стремим се само да умножаваме желанията си, търкаляйки се во вечно заблуждение и суета, дето безкрайната фантазия, след като един път ни отвлекла от умереноста обича да ни блуждае в безполезна и фантастични щастия, които в същност никога през животот си не ги намираме, и си оставаме без да вкусим от онова нравствено и постојано наслаждение. — че сме облагодетелствували ближниот и татковината си. — А в последните си минути, стреснати от съвеста, умираме мощно нажалени, и татковината ни, сладката ни мајка родина не облеква за смърта ни траур, нито пък молитвите на останалите ни братја ни придружават: татковината ни отритва като недостојни чеда за нејната любов, като чужденици и изроди с думите: махни се от мене, изроде! И потомството ни осъжда безчувствието и равнодушието ни с обикновените думи: „И жив беше безполезен, и умрел, достоен за осъждане!“

Скърбен слух! Жалостен глас! Татковината да се отказвала от чедата си, братиата от молитвите, а роднинството и целият словесен свет от пофалата!“

Цели 54 години са се изминали откак покоиниот македонец *Барон Костадин Бели* е отправил от Виена „към своите *еднородци македонци*“ горното възвание, в което е излета сичката му душа, сърце и нерви. Жално, че неговите патриотски съвети, основани на вечни истински начала, до сега не са били чути от оние, за които тої ги е предназначил. Написани на гърцки език, те са могли да ползват само гърците. Но за това никої не смее да обвинява покоиниот Барон: нашата татковина тогава е била покрита с дебел мрак, народниот ни език потъпкан, в нашите училища и църкви се е чело и пеало по гърцки, — и Костадин Бели си служи с царствујущиот тогава гърцки език.

Да, нашиот съотечественик ни напомнува един нај свещен дълг. И наистина, какво по щастливо, какво по благородно от туї — да служиш и работиш за татковината, за общонародно добро, от които зависи и личното наше щастие?

Вън от татковината, отфърлен от народот, човекот е нај нещастен, па ако ще би да е облечен во злато. Народ, отечество, общество са нешто, човек единица — ништо . . .

Думите на нашиот съотечественик са прекрасно доказателство на това.

Претрупанъ с богатства, които му спечелили и почести и баронска титла в столицата на Австриа, нашиот съотечественик се чувствува недоволен, нешто многу му не достига.

Но над това недоволство тої не извиква както Соломона: „Суета на Суетите“, а вика из далечната чуждина: татковина, народе!

Тъї човек се нуждае от татковината и народот, но и татковината се нуждае от човекот; днес татковината ни се нуждае от нас.

Един само поглед е доста за да се видат въпијущите нужди на нашата родина. Благодарение на последните политически събитиа на нашиот полуостровъ и географическо то положение на Македониа, днес там са се събрали сѣвъзможни външни елементи, които въдушевени отъ своите сѣсишителни за нашето бъдѣще, планове и интереси, свободно и с трескава енергия усилват антагонизмот којто и тѣї съществува в стра-

ната. Само един силен отпор от наша страна може да ни запази от хищните посегателства. Но при днешното си положение ние не можем извърши подобно дело; за това нужни ни са сили, а нашите са разнебитени, раздробени. Треба, значи да ги съединим, да ги съберем в една обща, мощна сила, — сила народна, ако искаме да запазим бъдъщото на татковината си.

Това треба да бжде стремлението на секи що годе чувствителен македонец, където и да се намира той. Младата Македонска Книж. Дружина именно тази цел има пред вид. Видно е че тази претенция е много голема. И наистина тя многу надминава силите с които разполага за сега дружината. Но в същото време Дружината верва, че тя не ще бжде за дълго време изолирана от родолюбците.

За постиганіе сѣ на тази цел Дружината издава своіата „Лоза“.

Остава на оніе, що се интересуват, да се притекат с моралната си и материална подържка, с което, между друго, ще насърчат и едно книжовно предприіатие.

НЕКОЛКО БЕЛЕЖКИ

По повод на писаното „Битолско, Прѣспа и Охридско
пѣтни бѣлѣжки отъ ***.“

(Сборникъ на Министерството на Народн. Просвѣщение книга IV).
от Езерски.

Миналото на Македониа; неините блескави периоди, во времето на Филипа и Александра Велики, отнадѣкот на това ѝ цветуще положеніе при нѣхните наследници, както и епохата на римското владичество, моцне отрано, възбудило е между учениот свет жив интерес за всестранното ѝ историческо изучаваніе. Но тѣ като от точните географически сведеніа за страната напѣлно зависи достоверното разясненіе на множество въпроси, то, именно, заради това забелезваме, че отдавна още, не местното правителство, което е било и длѣжно, ами учени мъжи, които почувствували таѣа нужда, со неуморно присърце и даже прежалваніе на живота си, захванали да кръстосват из разните страни на татковината, за да разяснават старото им значеніе, да въскрѣсѣават съвсем исчезнали или отдавна претопени племена и да дирѣат остатѣци на миналото, без обаче, да обѣрщат вниманіе върху плачевното съвременно положеніе на поробеніот народ, коѣто по своѣата многочисленност и полезна деѣателност заслужва преимуществото пред ленивите злоупотребители с' неговѣа труд*).

Кѣм таѣа род пѣтешественици-археолози, които достатѣчно послужили за старата географѣа на Македониа, но обѣрщали се така небрежно и даже презрително кѣм днешниот преобладаѣуѣщ славѣански елемент и неговата жива старина, се отнасиат: Paul Lucas, Felix de Beaujour, Pouqueville, Cousinerey и William Martin Leake, въ съчиненѣата на които и моцне малко сведеніа се намират за славѣанската топографѣа на страната, сравнително техниа обем.

*) Глед. В. Григоровичъ. Очеркъ Путешествѣа по Европейской Турѣи, второе изданіе стр. 173.

От четридесетата година насам начело со францускиот учен естествоиспитател, Ami Boué, се започва и всестранното изследвање въобще на Европеиска Турција и частно на Македонија¹⁾.

Тој, след четиригодишно обикалание и издирвање по бълкански полуостров, зајавиava пред Западна Европа, че Европеиска Турција съдържа, освен грцкии елемент, още и други народности — славјанските — които по високите си дарования, достоино ще вземат участие въ поприцето на европеиската цивилизация²⁾. Нему и на Grisebach-а се дължи и коренното изменение на дотогавашните фантастически понятија за географата на татковината ни.

По сетне от шездесетата година между другите заслужават особено внимание двете пътешествија на австриискиот консул, Hahn, - които по препоръката и поддржката на царската академия на науките, повече со научна цел, но не лишен и от политически соображения, предприел „пътешествие от Белград до Солун“; а след пет години во 65 г. по негова инициатива пак со препоръката на историкофилологическиот отдел, още и со съдействието на министра на мореплаванieto, предприел во тоја път по мъчно „пътувание по течението на реките Дрин и Вардар“³⁾. Но сичките тија чеждестранни пътешественици, за жалост, колкото и да полагаали усилия, не са успели да ни представат материал, които да отговариа во секое отношение на научните требования; защото некои от них (Ami Boué), като не се ползували при издирваниата си со абсолютна свобода, били са принудени, въ много отношения, да се задоволиат само со това, което со очите си видели⁴⁾.

¹⁾ La première partie presque toute nouvelle, est consacrée à la Géographie, à la Géologie, à l'Histoire naturelle et à la Météorologie глед. La Turquie d'Europe preface p. XI.

²⁾ Id. preface p. XIII.

³⁾ От тија интересни трудове на немскиот учен последното ще ни послужи доста при разгледванието на предметната статија, защото истите почти местности, само че по обратна посока, ни ги описал и Hahn.

⁴⁾ Виж. Ami Boué. La Turquie d'Europe preface p. XI „On nous reprochera peut-être de n'avoir pas davantage profité de nos voyages pour fixer la géographie de la Turquie sur des bases solides mais l'exécution nous aparut impossible sans des démarches diplomatiques qui auraient pu entraver même notre voyages. и понататък.

Втори бидејќи сѐвршено чужди на езика от местното население, (Гризебах) ползували се свободно от трудове на предшествениците си и следвали по установената номенклатура, така што и те поднадали во сѐщите погрешки; „Описание Охриды и ея окрестностей, представлено Миллеромъ, туземцы находили невѣрнымъ“ (глед. у В. Григоровичъ пут. по Европ. Тур. стр. 176); а трети, поради кратковременното им стоење; а оше и не запознати хубаво со нравите и обичаите на населението, за което се наели да тракуват, представили са ни во много отношения, прибрзани заключения. Други пак, не до там вещи во различните исторически сѐдбини на страната, при това, ползувајќи се и от материалите на постарите писатели, които поради онова застарело нерасположение към славјанщината вѐобще, са пристрастни, гговориат ни за неща, лишени от сека научна достоверност*).

При това положение на чуждестранната чисто научна литература по таја част от татковината ни, както и при сѐвршеното немание на подобни во нашата литература**), се јавијава, за наша утеха, доста обширното описание (от начало до 102 стр. во министер. сборн.), от „даровитий нашъ младъ писателъ“ (думи на проф. Дринов), под гореспоменатото заглавие.

Преди да започнем — разгледванјето во самото сѐдржанје на вѐпросната статја,***) ще забележим испрво, че уважаема автор ни представил за *битолско*: описание на гр. Битолиа, на неколку от нај блиските села, що се нахождат на јужната част, при полите на Пелистер, а оше и на западната част

*) П. Г. Шафарик Славјанскія Древности том I стр. 2.

**) Г. С. Веркович во сѐчинјето си „Топографическо-Этнографическїи очеркъ Македонїи“, гговори за таја част от Македонна поврхностно, за да не кажем нищо. Во 15—6 редове вмести и полето и планините и реките на целото битолско и преспанско, а охридско сѐвсем зарезал глед. стр. 29—30.

***) Ние крајно сожалијаваме, че авторот, бидејќи добре запознат со немски език не се погрижил да си послужи поне со едно от по важните сочиненја на немските пѐтешественици, което без сѐмнение, во много отношения ще го улеснеше, и, освен че не ще попаднеше во погрешки, ами ще можеше д. поправиа предшествениците си, и со това би принесъл по важна услуга на тоја учен клон. Тој се задоволил со извлеченїе то от Пукевилиа (период. списан. книга XXV—XXVI), со очерк путеш. по Европ. Тур. от В. Григорович и со преведеното во „Св. Климентъ“ книга II „Описание на нѐколко забѐлжителни мѐста отъ Солунъ до Охрида споредъ Англичанката Мејри Уокъръ“.

близо до шосето за Преспанско; като ни задоволил со един сосем кратък спомен за целата северо-юго-источна част, која̀то во същност и съставлява житницата на Бито̀лиа и през неѝа върват от към северо-исток шосето за Прилеп, Кичево и Градско, а на югоисток — за Лерин, Костур, Воден и Солун*).

По обширно описал *Преспа*; а за некои части от Охридско, освен, че менше на кратко говори (Горна и Долна Дебърца, също и за Мокра) ами, при това, още и фантастично, на верно, по чужди показвания**).

Не дотам се оказва сполучлива хорографната част. Наименованиѝта на некои планини, реки и села, които именно требваше да се отличават от оние на чуждестраните пътешественици, о точното им запазване, не е изпълнено от автора. Не не знаем как да си обясним основанието на автора да пише *Нерчинска планина*, вместо *Неречка****), стр. 23). Плакнѝска-планина, на место *Плакенска* (стр. 22), там и селото се зове Плаке. На верно, автора това последното име намерил така во картата на охрид и околноста от К. Заров. Сетне за̀що нарича р. Драгора, (стр. 1, 19), когато населението и сички почти хорографи и пътешественици ѝа именува̀т *Драгор*? Не съществува влашко село Валовище (стр. 19). ами има Малѝница; селото Христофор (стр. 13) самите селя̀ни го именува̀т Кърстово: с. Песедеръ, наместо Писодери; с. Кукуречини наместо Кукурочани; с. *Лана или Ляна*, наместо *Лана*, и пр. Но, во замена на та̀ѝа несполука, Хорографната изобщо заслужва

*) Сърбина П. Мано̀лович во пътните си бележки по Македониѝа много по на широко, но тенденциозно, е описал гр. Бито̀лиа. Глед. воен. жур. „Ратник“ от 1890 г. книга XXIII том I и II; а на кратко съдържан ето виж. во българск. воен. жур. от 1890 г. виж. VII—VIII.

**) За пръв път Ami Boné се промъкнал през Дебърца и ѝа именува „la vallée de Sateska“ долина на река Сатеска р. 71 т. I. Пет шест години подир него обиколил Дебърца горна и долна поко̀нна В. Григорович и ѝа нарича „край мало еше извѝстний географамъ“ виж стр. 104 5—6 II изда̀н. Путеш по Евр. Тур. а и за Hahn-a Дебърца е малко известна! На̀ѝ добра говори за неѝа Григорович.

***) Ami Boné t. I. p. 73. Le Neretschka Planina . . . καλεῖται Βουλγαρικῶς ἕως ἐνὸς αἰῶνος Νέρετςκα Ἀρχαῖα Γεωγραφῖα τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Μ. Δῆμιτσα. Χορογραφῖα стр. 35. Кап. Бендерев, во „Военная Географѝа и статистика Македонѝи“ ѝа нарича, акто и Hahn-a „стара Неречка планина“ стр. 237 и др. . . .

особено вниманіе. Тук за първ път срещаме названия на отделни върхове от планинските вериги, нещо което не са извършили чужденците Бора-Кале (стр. 1., 19.) Горбец (стр. 23, 31, 37, 46) Осои-планина (23, 37). Бучино. Краста планина, Голи върхове (20, 22) Мали-Дзвездник (45, 46), Орохската-планина (23, 36, 38, 46), Чамурица и пр. За първ път се обявяват чрез печата; не ги знае и г. Бендерев. А за някои пак върхове и бърда, които не са точно определени от някои пътешественици, тук ги намираме напълно определени. Твърде важно е определеніето на Баба-планина*)

„Южното продължение отъ Пелистеръ се нарича Баба планина дори до источния жгълъ на котловината“. Основавайки се и на това показаніе, изследователіот ще може да тури краі на съмненіето, което съществува между учените за местоположеніето на средновековата Баба-гора**)

След това, автора справедливо негодува срещу австрийските картографи, за дето погрешно са отбележали клонот на Баба планина, Горбец, со името Ксировуни, което не е известно на местното населеніе***).

На страница 49, описвайки границите на охридската котловина споменува за „Мокренските планини“? Тези планини, които г. автора ги нарича Мокренски****) си имат свои названия. Местните жители целата гориста местност от Динскиотъ полуостров на юг дори до Поградец ги именуват „*Вакеліе*“, а половина час на запад от поградецкиот хълм се издига конусообразниотъ връх „*Козица*“ и при полите ѝ во долинката се распръснати мокранските селца.

Въобще таіа блиска местност на Охридско (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τριῖμα. Теофилак писмо 65) во секо отлошение е

*) Слътни сведенія за Баба планина нѣ дава г. Бендерев виж на 237 стр Воен. Географъ и Статист. Македоніи.

***) За разногласіето на учените по тоіа въпрос глед. у Димитра во Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας. Χωρογραφία стр. 33—34, потоіа въпрос ще имаме слу аї да поговоримъ во некої от другите книги.

****) Ксировуни на гърцки значи Суха гора глед. у Димитра во хорографната стр. 32 „*Ἐπιρροβὸν δὲ ὑπὸ τῶν νεωτέρων*“; во найновата карта на местото от Горбец стои „*Вина Гора*“.

*****) г. Бендерев именува ги „*Одомица*“ (Багора, древняя Кандавія) стр. 231. Со подобно име планина несъществува.

неизвестна за учените, и автора на предметната статия не успел да ни представи нещо за нея по достоверно*).

За хидрографната част, сравнително сведенията на неговите предшественици, ще забележим, че тя во много отношения ги надминава.

Наистина и Nahr ни представил още во 65—7 г. нещо, но това на г. * * * е по ясно и по подробно за Преспа и Охридско**).

На страница 37 описва формата на *Малото — езеро* и забелезва че то погрешно „во австрийскитѣ карти е нарѣчено Вентроктѣ“, а „Григоровичъ го нарича Дрѣновско“ Киперт и Хан, действително, го отбележали *Wentrok*, но несправедливо обвинява Григоровича.

Тоѣ правилно го наименовал и во картата си „Преспанско езеро“ от доле со ситни букви „Голѣмо Мало“, а така също и на стран. 113 второ изд. говори: „Здѣсь замѣчу только, что Преспанское озеро состоитъ изъ двухъ, великаго и малаго, раздѣленныхъ перешейкомъ“***).

Понататѣк авторот на стр. 38 и 40 поправя австрийските карти, за дето са забележали „че Малото езеро се истича въ р. Дѣволъ, чрѣзъ една рѣчичка, която излиза отъ самия край на езерото.“

Ние имаме нарѣка и Кипертовата, и Хановата карта, и не виждаме нещо подобно; а Хан пак казва, че „из пещерата извира голем поток, коѣто во селото тукъ се зове „Тѣри;“ а след малко таѣа вода се втича во р. Девол.“

*) Погрешно мненіе за нея има и то споредъ „Барлетіуса“ г. Бендерев виж стр. 822 „Мокра“ називалась мѣстность въ бассейнѣ Чернаго Дрима отъ Струги до Дибра включительно. „дѣ и теперь въ нижней Дибрѣ у устья рѣкъ зеты и Луріи нахидимъ мѣстность съ тѣмъ жеказва ніемъ“?! Според Бендерева Мокра се премества на местото от Охридската Малисія и Горна Дебърца!

***) Сърбина Маноилович, Драгорот и неговите пригоди пръвсходно описал глед. Сърбски воен. жур. „Ратник“. 1890 г. кн. XXIII том. II.

****) г. Бендерев нарича го, „Вентроктѣ. (Дреново)“ глед. стр. 388.; а на стр. 235—6 казва: „Преспанское езеро съ Вентроктскимъ“ отдѣлены едно отъ другаго *Сухою* горою“?! пак на 388 стр. Эги два озера отдѣлены едно отъ другаго узкимъ и низкимъ перешейкомъ“ . . .

Същото ни расправя и Бендерев (виж стр. 388 — 9.) *)

Преди да завършим со хидрографиата, има да припомним още за една доста крупна погрешка, която во същност и не требаше да стане. Безименя автор се запрегналъ да ни расправи за изворите на р. Шкумба и за нейното течение.

Тя извира, казва той, от *Камена планина* (стр. 94—5) . . . незнае, де се намира Домузово-поле и „сетнѣ р. Шкумбиа завива къмъ запад, приема р. Раица, която иде отъ Беличката планина и се втича не далеко отъ *Елбасанъ во р. Деволъ*.

Считаме за излишно да опровергаваме подобна фантазия**) река Шкумбиа да се втича во Девол?!

Подир това пред очите на читателіот се испречват статистичните таблици, во които са означени: числото и народноста на жителите, бројат на къщите, училищата и църковното ведомство на христіаните. Ще се спрем малко повечко върху етнографната част и ще видим вообщо цената на всичко, що ни представили до сега учените, ако и да сме уверени, че при настојацето положение на страната, даже и најстарателно собирањите сведенія от тоја род, малко могат да послужат за чисто научните заклученія.

Мнозина пътешественици отдавна още се опитвали да ни доставјат подобни сведенія. А покојниа В. Григорович съжалиава, за дето не е имал възможност да провери разнообразните статистични и топографни сведенія на Д-р. Миллера***). По сетне и Хан, со распитваніе на местните жители, се погрижил да събере такива дани, които и ги излага во хорографските прибавки. Сведенія исклучително по етнографи-

*) Названјата на рекичките, които се втичат во охридското езеро, во Бендеревата воен. географ. стр. 387—8, са совършено непонјатни на населението; споредъ Хана низ с. Лешница и с. Черава протича потокот Мокра. Правилно са записани во въпросната статія.

**) Подробно описаніе на таја р. се намира во Бендеревата географ. стр. 365. ако и да не е сосем точно; по на кратко, у Димница во *Χροῦραφία τῆς Μακεδονίας* стр. 132—3.

***) „Сочинение его, (Joseph Müller, D-r. Albanien Rimelien und die oest montenegr. Grande, Prag. 1844) мнѣ сопутствовавш, заключаеъ весьма разнообразныя свѣдѣнія статистическія и топографическія. Повѣрять статистику того ученаго я не могъ, потому что преслѣдуемій подозрениемъ, не находилъ довѣрія“.

Пут по Евр. Тур. стр. 175—6.

ата на Македония, во последно време намираме во *Ethnographiè de la Macédoine*. (Philippopolis 1881.), во „Топографическо-этнографическiй очеркъ Македонiи“ от ст. Верновича*) а во въпросната статия само за *битолско и преспа*, по частни съобщения, до колкото е можал да научи от местни лица, които добре познават околността (стр. 15); за охридско пак, числото на къщитѣ и на жителитѣ е споредъ нуфузнитѣ книги“. Преди сичко нека забележим, че автора на предметната статия много села, които се числят во други кази (Леринската и Ресенската) ги поместил направо во битолската. Такива села са: Воцар'-ани Неокази, които още се наричат Тюлбели и Лекаси (Бендерев неможал да ги намери во списъците; глед. 4 бележ. на стр. 623) Горничево, Върбиани, Гопешни и пр.; а други записал и во охридско и во Мокра; Лин Радожджа (глед. стр. 90 и 97).

След това, за да убедим интересирущите се во факта, че сичко, що имаме до сега по етнографната част на татковината си не заслужва сериозно внимание, считаме за нужно да приведемъ едно сравненiе на числените показанiа за едни и същи села. Споредъ *Ethnographiè de la Macédoine* селото Воцарани има 300 къщи съ половината население мусулманско; Нahn истото село го нарича со турско название Тюлбели, и казва, че има 100 к. помаци; Веркович пише 78 къщи бъл. и 92 к. помаци; а безименiа автор на стат. — 300^к само бърбари! За селото Неокази во *Ethnogr. de la Macédoine* 250 къщи само българ.; Нahn. 60 к. помаци, Веркович 126 к. бъл. и авторот на стат. 25 к. и то само бълг. За Горничово намираме 160 к. во *Ethnogr.* 108 к. Верков., 30 к. у безименiа автор. За Върбиани 306 к. *Ethnogr.*, 206 Верков., 35 безименiа автор и пр. Во Ресенска каза; селото Сопотско, според *Ethnogr. dè la Macédoine* 77 к., Нahn 30 к., от които 5 к. помаци, Веркович. 45 к. бъл. 32 к. помаци.; а автора на статията 50 к. бъл. 10 помаци. Село Гopeshi по *Ethnogr.*

*) Г. Бендерев при съставяването етно-графната и статистиката на Македония ползувал се доста от материала на ти а две последни съчинения, като имал още пред вид и „материали до статистиката на България, Оранiи и Македонiи“ от Тенлова. Маловажността на гореспоменатите трудове во научно отношение, за источна Македония, интересирущите могат да узнаат от сравнителната таблица No. 8. во Период. списан. книга XXXVIII.

550 к., Nahn. (Бобеша или Гобеша) 300 к., Верков. Гопеша 707 к., а автор. (Гопешъ зачислено въ Битолско) 450 к. село Герман во Ethnogr. de la Maced. 160 к. бъл. 12 арн.; на Nahn а е неизвестно селото Герман*). Веркович отбелезал 140 к. бълг. и 12 помачки, а безименіа автор 150 к. бълг. 50 к. арнаутски.

Во охридско, село Velgoshti 190 к. бълг. безъ 3 к. тур. по Ethnogr. de la Mac., Велигошти според Nahn а со 50 к. бълг., у Верковича Велюшта со 190 к. бълг., а безимен авт. 159 к. бълг.

Ни един не сполучил да напише названіето на селото, точно така, както това се произнасіа от местното населеніе.

— „Велгошти“ — Исто и селото M chichta по Ethn. 90 к., Месевашо у Nahn а 150 к., Мешейеца или Мешаишта Веркович со 85 к., и Мешчейшча безим. автора 116 к. Селото се зове „Мешешча“. Горна и Долна Белица со 200 к. бълг. според Nahn а, во Ethnogr. нема ги никакви, Веркович 195 к. бълг., а безим. автор 252 к. бълг. 31 тур.;

Населеніето е влашко, а не българско, и пр. пр. Кое сакате село земете, и сдружвајте различните показаніа се ще забележите чувствителна разлика между показаніата на едните и другите. Нека си припомним още и това противоречие, което намираме во статиата на безим. автор. На стр. 88 описва ни селото Пешчани и казва, че „то број 80 к. българ. и 10 турски кѣщи. Турската махала е малко по настрана от селото.“ А во таблиците, които са „споредъ нуѳузнитѣ книги“ са отбелезани само 69 к. българи.

Не помалко интересни се јавуваат и сведеніата, които се отнасіат до економическото положеніе на страната. Наистина, Nahn още споменува по нешто за поминака на гр. Охрид, но тој ништо не говори за околноста, даже и Ресен Преспа, и во това отношеніе изоставил; при това, се теченіе на времето, сведеніата му си изгубили за днес значеніето и ставаат, просто,

*) За манастира казва, че десет минути отстаи отъ с. Рамбіе и на лево от пътит, со гробот на Патриархот Германоса, којто бил изгонен от Цариград ср. со сведеніата на безименіа автор ст. 40.

като паметник на недавнешното минало*). Следователно материала на уважаемоит безимен автор се препречва пред очите ни, като ново явление по тази част, но за това пак се отличавал со приблизителна точност.

Мнението му за економното положеніе на битолско „че селянитѣ стоѣтъ злѣ“. (стр. 19), во сравненіе со соседните нему кази, охридска и ресенска, нам се вижда не до там точно; защото, благодареніе на самото географно положеніе на казата, и въ прочутото по плодородіето — широко битолско поле,**) макар голема част от земіата и да е притежаніе на *чифлик* — *саїби*, се пак, претовареното со големи данъци населеніе, во противоположност на съседните си събратіа, продължава още, со незначително искюченіе, да си седи во домашното си огнище.

Според Димица, които се подвизавал неколко години, като преподавател во битолската гърцка гимназия, причината, за дето не блаженствува населеніето на такъва благословена местност, коіато „произвежда превъсходни и изобилни произведения, особено земни плодове достатъчни да прехранат цела Македониа“, стої „по нещастіе во това, че е лишена от нуждните средства за сношеніе со країбрежіето, вследствие на което гниѣт многогодишни жита во житниците, а со това овехва и съревнованіето на земеделците и землевладелците за усъвършенствуваніе на земеделіето“ и пр.***).

Но относително економическото положеніе на Ресен — Преспа (стр. 26—7, 45) неможем повече ни дума да кажем

*) „Отъ поляната ще е около грѣда (Охрид), а сека вечер се дотерва во вароша грлемо множество биволицы, грави“ . . .

Со кожухарство „по напред се занимавали само 12 къщи, когато днес (на 1863 г.) 150 к.“ Днес под влианіето на цивилизацијала домашните животни редко се срещат во вароша, а и от кожухарските къщи които повече работеха со Лаипциг, останали само две со по 50 души работници.

Наред минал през Охрид, когато се намирал во разцъвнало економна по положеніе, което мощне благопријатствувало на скоро наченатијат чърковен въпрос.

***) Гледај на стр. 99—100—1 нај сполучливото кратко описаніе на *битолско поле* от *Дѣмитса* во *χωρογραφία τῆς Μακεδονίας* Там се срещат и дълги цитати от съчинен ата на А. Boué, O. Abil, M. Vignesnel, Desdevises-du-desert; Pouqueville и пр. глед. Бендерев стр. 261—62.

****) стр. 101.

от онова на автора. Ще забележим само, че не сичките жители от Долна преспа се занемават „исключително со градинарство,“ ами повечето са въгленари и практикуват занаятата си въ Измирско.

Прибързано ни се вижда и заклученіето за поминъка на жителите от охридската каза.

Ево какво казва тоі:

„Главния поминакъ на населението въ тия мѣста е *земледѣлието и турбетлѣкѣтѣ*“.

Земледѣлието стои на такъво положение на каквото е въ Прѣспа. Дѣто има що-годѣ свободно поле, то е обработено много добрѣ, но мѣста за работа сж малко, казата е повечето планиниста. Само охридското поле и Малисията сж мѣста стодни за земледелие. И двѣтѣ полета сж плодородни, само че торението малко се приктикува а тѣ сж недостатъчни да хранѣтъ населението. Ражда се жито, ечмень, овесъ и кукурузъ. На вѣнъ отъ тука храна не се искърва, а често става нужда да се купува отъ вѣнъ.“

От горното іасно се вижда, че уважаемиа безимен автор е твърдо убеден, че места за работа са малко, че казата е повече планиниста. Но преди сичко нека знае автора, па и на сички нека е известно, че господство му не е успел да изучи целото Охридско, само со едно кратковременно стоеніе во град и с' една обиколка само около езерото. Защото, ако се взрем в написаното за горна и долна Дебърца, за Гора и Мокра от него и го сравним со онова на чуждите пѣтници, а така също и си напомним онова, що сме со очи видели, ще доідем до заклученіе, че уважаем безименен автор е описал верно, само това, що е с' очи виждал; а за Горна и Долна Дебърца нема нито поніатіе. Нека видим какво ни съобщили за тия две плодородни долинки чуждите пѣтници. Ami Voué коіто, както и понапред забелезахме, се вмъкнал през долината на Горна Дебърца іа нарича во съчиненіето си *La Turquie d'europa t. I „la vallé de Sat ska“*, а во другото си сочиненіе *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'europa* ето какво говори: *La plaine d. Sat ska, s'étendant jusqu a Oustrourga, est fertile, cultivée et couverte de villages en partie bulgares“ t. I p. 101 — 2.* Но още по іасно описаніе за тоіа краі намираме у Григоровича: „Оттуда (Ботунъ — Гана) ущелями пробрался я въ небольшую долину, называемую горная Деберца“

стр. 105. Тази долинка е дълга нещо 2 часа, а на места ширината ѝ достига до 25 минути. По определено говори за долина Дебърца: „Оставивъ по спѣшно это удолие, подналеся я на гору Бучище и сошелъ въ прелесную долину, перерѣзанную рѣкою, на которой красовались не большія села: Злесте, Стредорече, Лѣшани.“ Тази долина се започва от селото Брежани и при селото Велмеі тѣ е вече широка повече от половина час и колкото върви на запад тѣ се повече и повече се расширява. Дължината и достига до три часове. По сред неѣа тече реката, коѣато извира малко по на север от селото Брежани, от Плакенскиот върх*).

След това погрешно мисли г-нъ авторот, че от охридско не се искавало на вѣн храна. Сичкиот ечмен почти се пре-насіа во Дебър за коницата, а още и кукуруза там, както и во Поградец се носи.

Освен това, авторот на статиата гозореѣки за причините, що са принудили жителите на тоѣа краі да се свитат по чуж-

*) Чени ми се, тук си има место, ако спомена нещо за неверното съобщен е на Нанн-а, относително струшко поле, което напоследък намираме буквано зето и от К. Бендерев. Мислех, казва Нанн, че ова место (струшкото поле), широкр 3 — 4 часове от истокъ на запад, равно како дл н, е на плодородното во цела Турциа; но много съм се лъгал. Казаха ми людите, че такмо пет зѣрна дава и че шесто мощне редко се ражда . . . и това на нищо друго не го отдавам, ами на слабата обработка и пр. ст. 157. Пѣтуван е по теченето на р. Дрип и Вардар во превод на сѣрбски. „Она (равнина струги) не-особенно плодородна и служатъ больше для пасбищъ, чѣмъ для посѣвовъ“ виж. К. Бендерев стр. 371; и още „Она (рѣка Даміанъ, наместо Даліан) орошаеть плодородную Охридскую равнину . . . во противоположность равнинѣ струги, которая въ три раза больше ея“. id стр. 388 относително това мненіе на Нанн-а ни не сме компетентни за тогавашното време да се произнесем, защото не сме съществували на света. Но за това пак можем да противопоставим други мненіа не по малко благонадежни от Нанн овото. М. Димница, родом от тази местност, очевидец, при това още се ползувал от горното Нанн-ово съчиненіе при съставаніето хорографіята на Македонна, се произнае а против мненето на Нанн-а. *ή πεδιάς αυτή τοῦ Δρίλωνος ποτιζομένη ὑπὸ πολλῶν χειμάρρρων ποταμῶν . . . λίαν εὐφορὸς ἔστι καλῶς*“ *καλλιεργομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτης*“ стр. 97. По тоѣа въпрос преди Димница се произнасіа подобо и Ani Voué „La vallée qu'il arrose en sortant du lac d'Ochrida est très fertile“ Voy. t. II p. 388.

Колкото за днес, това поле се обработва превъсходно.

дина, голи, боси, презрени от сички, не е зел под внимание, както ни се чини, една отъ найглавните причини, имено злоупотребуването на „спахиите.“

Местната власт допустнала такъв един закон, който надали може да се предположи, че съществува въ друга просветена държава, която мисли за благосъстояніето на своите поданици.

Власта убедена от опит, че, ако тя сама събира десетъкът, поради големите злоупотребуванія на чиновниците си, не ще успее да покрие разноските, без малко стеснение допуща арендата на десетъкът.

Арендаторот, по-често дебранин придружен от неколцина въоръжени, люти змии, още при първото си появяване, обявиава на населението, че нема да им позволи да си овършат снопето, ако не се съгласиават да му отстъпат половината от извършеното жито. Щом срешне упорствуване от страна на райата, той, за първ път ще се задоволи само со едно заплашване; но втората му стъпка се заключава во изгорваніето по неколко стави на секи един; а третата — заплашване со убиство и даже често последва убиството.

Видно место отстъпил автора на безимените „пътни бѣлѣжки“ и на надписната част. Считаме за нужно да укажем тука на самиот факт, че уважаемиот автор и в' това отношение не успел да удовлетвори напълно на научните требанія. Задоволил ни само со една мощне незначителна част от многобройните векотшни останки. Той абсолютно нищо не говори за надписите, които, пренесени почти сите от околността, избилуват во Битолия, за които, отчасти само, говорят чуждестранните пътници. Лик още е обнародвал неколко надписи, които ги намерил во селото Буково*); той споменува и за біустот на оратора Есхина, който там намерил, и си го занесол у дома.

Димица пак твърди, че многобройни паметници, от време пренесени во града Битолия, са зачувани в' здания и частни къщи още и до днес; и от многото надписи малко са издадени от *Boekh.*-а, повечето остават не обнародвани, а и намират монети

*) *Leak.* vol. 3, p. 278 . . . (*Boekh. Corp. Inscript. Graec.*-t. 2, p. 61). По сетне *Na'im* бележи, че в' първото си бавение во Битолия не сполучил да исчерпи сичките надписи и че голема част от них украсиават градината на тамошниот гърцки митрополит, наредени доста естестично. Пътувание по течението на р. Дрин и Вардар стр. 225 во сѣрб. превод.

ежедневно, намират ораіки жителите на блиското село Буково.*)

Исто така сосем пренебрегнал и надписите, които се срещат во Ресенската църква. (Глед. у Хана стр. 216-17 по сѣрб. пр. Очерк пут. по Евр. Турц. В. Григоровичъ стр. 114).

Два надписа ни представил от *Преспа*. Едниа твърде важен (виж стр. 33); но, за жалост, че не може да послужи снимката. Во тоіа надпис се срещат некои букви сходни со оние на финиќиската азбука и на първоначалната старо-еллинска; в'него посоката на редовите върви от десно към лево. Но още нищо положително не може да се каже, защото, както казахме, неудовлетворително е снет; најсигурна снимка, во този случај, може да бѣде фотографната. Лицето, което е дало копије от тоіа надпис на г-нѣ автора на „пјтнитѣ бѣлѣжки“ ево што ни соопштава за самото место, дето се намира надписот: „като отиваме от мѣнастирот св. Марена за с. Туманец на една канара от мек червеникѣв варовит камен е издѣлбан надписот . . . Тој се вижда само от към водата, защото брегот на това место, както и целиот от с. Стејне до Старо-Перово, со незначителни прекъсванія, е скалист. От водното равнище до писмото има околу два метра височина, а полето, което обема надписа, е три четвѣрти аршин на длѣж и един аршин на шир. Колкото за грѣцката дума „зографос“, којато стои под непонјатното писмо, по сека веројатност, треба да е написана от истиа оніа зуграф, којто по заповедта на Охридскиот грѣцки владика, Мелетиа, заменивал славјанските писма на сичко по преспа со грѣцки. Местното населеніе добре помни, като че ли сега бѣргу се вършело това покушеніе, че шетал такѣв човек, којто уж подновјавал старите икони; но напротив, образите на иконите си са пак нејасни, истрити от времето, а надписите преправјани со грѣцки букви**).“ Другиот надпис, којто се намира на островот *Аил*, (глед. во сбор. на стр. 39), е грѣцки, и не може да се прочете, защото е калнаво копиран. Истото лице, което е снело горниот надпис, ни извести, че надписот, којто е представен во Сборника (стр. 39), не е цел, защото стѣлбот заедно со писмото бил зарит повече от половината во земјата; а

*) *Македонскѣ Топографія* стр. 129. Со тоіа тенденциозен труд на г. Димица, едвам сега дори г. Димитриев има случај да запознае бѣлгарската публика, виж Пер. спис. книга XXXIX.

**) Сравни со опис. во Министерск. Сбор. книга IV стр. 33; което се състои само от два реда.

освен това, за дето така неясно е преписал писмото, се изви-
 нава: едно, че немал време да омие и хубаво да истрие стълбот,
 който бил много нечист, и друго, че над главата му стоел един
сеімен арнаутин, така щото това го принудило да се задоволи
 само с' онова, което набързо можел да отбележи и което го
 дал на безимен. автор. И защо уважаем. автор на „пѣтнитѣ
 бѣлѣжки“ не ни казва, че сам тоі не е виждал с' очите остро-
 вчето „Аилъ“ „усѣяно е съ ниви, ливади“ (?!), както и много
 други места? Во този случаі не остава друго освен да повторим
 изказаните от уважаем. проф. Иречек. думи, които си имат
 местото и до днес: „Преспанското езеро описали Григоровичъ
 и Ханъ, двамата тѣ посетили само сѣвернийтъ му брѣгъ. До
 сега ни единъ ученъ пѣтешественикъ не е ходилъ по самото
 езеро и не го е обиколилъ наоколо“.*)

Относително старовремските остатѣци, които во Охрид „се
 срѣщатъ на сѣка крачка“ (стр. 56), г-н автор се постарал
 да ни даде „единъ кратъкъ очеркъ на поважнитѣ“.

Но, до колко сподучливо извършил таіа работа остава да
 съди читателіот от следното. Тоі испърво не продумал ни дума
 за многоброините паметници, които се отнасіат към до христи-
 анската епоха, между които един надпис даже е от всеобщ
 интерес.**)

Сетне, описаніата на църквата св. Климент, св. Соѣиа во
 сравненіе со она на Нahn-а, во некои отношеніа, стоіат по-доле,
 а така също и во много вопросы се придържа о мненіето на Григо-
 ровича.***) Така например казва: че „грѣцкиятъ надписъ, който
 стои надъ вратата въ църквата, гласи, че тя е построена въ
 1295 год. въ врѣмето на Андроника Палеолога“ . . . Според
 тълкуваніето на азбучните цифри во тоіа надпис от Иенскиот
 професор Шмид, годината во коіато е издигната или подобре
 подновена църквата св. Климент е 6839 или 1331.****)

*) Глед. во Историята на Българитѣ отъ К. И. Иречек. стр.
 61 бел. 87 превод на бѣлгар. Нahn казва: „преди мислех, да оби-
 коліа двете езера от Преспа за да испитам с' очите таіа непозната
 местност. Но отложих това за повращаніето ми по долината на р.
 Църна и Девол стр. 220.

***) Глед. у Нahn-а стр. 187 по сѣрб. прев., и у Димица во то-
 пографіата стр. 628.

****) В. Григор. Пут. по Евр. Турц. стр. 98.

*****) Глед. Нahn. стр. 189.

Димица на право следва по свидетелството, което се намира у Диуканжа и твърди, че тя е издигната от архиепископот Теодула Икониџки, който архиепископствувал на 1055 год.*)

Разногласіе между учените владее и за тухленият надпис, който личи во св. Софія на западната част над фасадата. Найд (на стр. 115 во оригиналот) се доверіава на прочита от знајущите охриани и ни предлага следујущото: „σχημῶν ἐγείρας τὸν θεόφρων νόμον ἐθνη τὰ Μουσῶν ἐκδιδασκει πασόφως „Това написаніе приема и Димица. А у Григоровича предшествува думата Γρηγορίου и сетне стои“ τὸν θεογραφῶν νόμων**)

Ни спомен не съществува за църквицата св. Климент, која̀то се намира во Болница. За тази църква Григорович (стр. 101) споменува само това, че според надписот е построена во времето на сѣрбскиот Крал Стефана Уроша во 6856 год. (1378).

Надписот доста важи за нас,***) защото обогатиава списка на охридските архиепископи со още едно име и то за периодот, во който нито во славјанските, нито во византиските известиа, не се среща ни едно име.****)

Отделно разгледани описанијата на гр. Битолиа, Охрид и Ресен и особено мнението му за границите на Гора не са лишени от погрешки; но тук по неманіе време прекратиаваме понататъшното разгледваніе и просим от г-да интересујущите извиненіе.

*) Глед. Македониа Топографија стр. 629.

***) Глед. на стр. 100 В. Григор. пут. по Евр. Турц. Уважаем. автор превел дум. сѣнь со „този“ во оригиналот стои σχημῶν, а думата πασόφως премудро у Григор., ја испушал сосем.

****) Ще имаме случај заедно со некои други да го обнародваме по сетне.

*****) Кратк. очер. Истор. Православ. Церк. Е. Голубинск. стр. 128.

ТУРСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

(от Alb. Dumont-a, из съчинението му „Le Balkan et l'Adriatique“).

Превод от П. Г-боз.

„Желанието да сравна съща Турция со онаја, що непрестайно ни рисува великиот везир Али-паша, е било един от главните мотиви на това патување. Що са в същност префа-лените реформи? Каква е участа на рајата? Що треба да мислиме ние за неините поплаци? Какъ се упражњава во провинциите влианието на великите европски народи? Тие въпроси не се изучават со едно пребегвање през Цариград, Каиро и Смирна“. Вече от тие думи се вижда какви сериозни въпроси авторот е подкачил и колку време и труд са му били потребни за да ги реши. Тој вели понадоле: „За да съди човек за турците, треба да ги види во провинцијата, да преседи под нивните покриви, да живее нивниот живот; треба да бѣде, до колкуто се може, непознат помежду им. Тогава колку полезни сурпризи, и колку истина леко се исказва!“ Ще посоча още на едно обстојателство. Овој опис на турската администрация е направен пред двадесетина години. Казвајќи това, да не помисли некој, че тој е остарел. Не. Аз ще приведа думите пак на г. Dumont-a: „прогресот у них (турците) е секога бавен, като некој старовремски кадиа“, които мощне пластично показват, че двадесет години ни на косъм не могат помърдна Турция. Ала това предупредение не беше толку потребно: едно, че турците ни са пред очите, и друго, че самиот опис ще покаже до колку тој не е изгубил ни јота от важноста си.

Г. Dumont е имал пред вид Одринскиот вилает като говори за турската администрация изобщо. Тој е избрал имено

тога пункт по две причини: едно, защото одринскиот вилает е најблизък до столицата, и друго, защото тук се приложиха побързо реформите, що прогласи *Хатихумаиунот* от 1856, 18 февр., та тука тој иска да проследи до колку тези реформи са прокарани на практика. Г. Dumont *осџм години* е прокарал во Турција.

В Европа нема ни една држава, на којато административните разделби да држат толку обширна територија и со толку голем број жители, както е това во Турција. Пример тринадесет француски департаменти прават един турски вилает. Видно е, че турскиот паша или валиа е един силен господар, какъвто е и одринскиот валиа. Неговиот палат в Одрин, когото жителите наричат *сарай*, без да го смисат со думата *харем*, се издига во средината на градот. Тој представя една модерна къща, на којато крилата на зиданијата са расположени квадратно околу един двор и представяат дълги бели фасади, на-ново измазани и без никакъв стил. Сичките работи от провинцијата са тука централизираны; во сарайот е така също и затворот, що секи турски управител иска да го има секога под ръце. Задната част на зиданието е завардена за жените, а предната — за разните управленія. На долниот кат са расположени биурата от одринскиот санджак, а на горниот она от целата провинција. Влиза се в едно предвратие, натрупано со војници, слуги от готвачницата, и просители, които или спат, или се разговарат чекайки редот на ауденцијата си; това е една от најчудните неразбории, којато може да се помисли. Секое биуро е обрнато към това предвратие, и понеже горещината е твърде голема, вратите стојат винаги отворени. Сека стаја представя същото зрелище. Чиновниците седат кърснозе върху канапетата, и като пијат кафе, което служителите постојано носат, те пишат бавно върху колената си, като черисуват — толку им е потребен труд и внимание. Там нема ни папка, ни картон, ни регистър, нито најобикновениот мобил на нашите администрации. Големи торби от бело платно, обесени на зидот, съставяат архивите на тази биурокрација; тие актове не са завързани, а расфърлени като парцали. Ко-

гато искат да справят некоја книга, свалиат на-земя една торба, сетне две, и развиват безбројните свивки. Един чиновник понекога прекарва цел ден търсејќи една маловажна бележка; турците чудно пренасиат тие мѣчнотии, които никога не им дотегнуват. След дѣлго, често бесполезно, дирение, часот за обед дохожда; едно *зантие* (тие жандарми исполняват во сарајот дѣлжноста на вратари) претура сичките свивки во торбите, почти секога както му попадне. Това е едно общо влагалище, дето бјурото не може никога да намери хартијата што му се иска. Најпростата реформа, којато обаче не се намира во *хатиу-мајунот*, би била да се предпише на чиновниците да не расфърлиат вече административните книжа, и да се заместат традиционалните торби со папки.

Едно време во турската империа писаните документи са били голема редкост; по таја причина съдилищата са се ослабијали почти винаги на клетвата, думата заместувала писмото. На Исток винаги е било тѣ; самата Стара Гърција твѣрде малку е размножавала писаните документи. Хубаво се вижда от процесите, които ни са познати, че за контрактите, хипотеките и за сичките недоразумения, съдиите карали оплаквателите да се закълнат во боговете, че казват истината. Римската бјурокрација, макар от начало сосем источна, ни е оставила любопитни образци от съдопроизводствата си. Ние имаме големо число квитанции отъ митниците на остров Елефантин, още от времето на Антонините: те са груби черепи, парчета от счупени гърнета, станали вече официални документи, и по крити съ цифри сметки и свидетелства тѣ добре съставени, както оние от нашите бирници. Никак не може да се мисли, че бирниците на известно бјуро Арпаезис или Амониос на пример, са имали в архивите си подобѣр ред, нежели чиновниците от одринвкјот сарај. Турците могат каза, че са зели Арапите за образец, които още от времето на Харун-ал-Рашида никак незнајали други административни процеси. Тази практика не е по-добра от пѣрвата и важна е за нас само за това, че ни објаснава некои доста странни сегашни навици и некои стари обичаи. А безредицата во книжата произлиза от това, че турскиот министер е само на дума такѣв, и винаги ходи последуван от един слуга којто му носи дрешката. Намират се още и во конституционна Гърција хора отъ старата партия, които не се съгласиават да земат подмишка една сгодна папка

или малък свитък, но с една завързана кърпа в ръце, дето са поместени найважни депеши, ходат при кралот или во камарата. Тие старци са синове на старите чорбиджии, и не могат да се простат со един обичај, којто во времето на нивните бащи, е бил сосем обикновен.

На горниот кат се намира кабинетот на валиата. Аку не е лесно да си въобрази един европеец как дејствуват турските биура, то още помъчно е за него да разбере как един управител може да надделее на толкува работи што му са възложени. Тој е суверен господар на провинцијата, началник на полицијата, генерал на армијата, директор на финансиите, председател на управителните съвети и съдилищата; тој треба да вижда сичко да се занимава со сичко, и, во същото време, колку частни работи и колку дреболии бчакват неговото високо разрешение! За една обида, за един бесполезен бакшиш, за најмалката заштита, към него се обрџат. От изгревање до захождане на слънцето, којто и да се представи, тој го приема. Најпростите турци дохождат без да се обадат; рекъл би човек че тој е един патриархален началник, којто познава сичките си подчинени. Подчинените му чиновници могат да уредат по своему многу недоразумениа, ама по принцип отговорен е само валиата; колку е сетне лесно да му се представат најразбърканите мъчнотии! и колку е обикновено обрџањето към един човек, на когото решението е без апел! Најпосле един провинциален управител, от своја страна, е подложен на същите неслоди, што ги търпи и самиот велик визир. Аку искате, во Цариград, да нарисувате некој барелеф, да посетите некој сарај, или да получите најмалко позволение, најсигурно е да подадете прошение на првиот министер; печатот на този висок чиновник е един талисман от *Хиллада и една ноц*. Преди неколку време, параходот Ајасіо, којто служи на френското посолство, поиска от државната дрварница едно дрво за да поправи една малка повреда. След двумесечно настојателно искание при чиновниците, којто се боеха от компрометиране, или не разбираха какво им се иска, биде принуден да търси Али-паша. Во същото време, на улицата един артист говори на двама солдати, којто иска да ги постави в една источна картина, пълковниците и генералите и во това имат прџст; съмниават се отричат, бавиат се: требаше најсетне да се представи един пример на великиот везир.

Утринта живописецот прие двама пълковници во пълна форма, които имаха официална заповед да позират. Работата на един валиа се уголемява и от неопределеността на законот, който позволява на сички, за да се изпълнат от него, да търсят най високи протекции, и друго, бидејќи законот сосема неправилен, секој от султановите поданици може да се надее на личната заштита. При това, не треба да се забравя, че непредвидените случаи често изискват сосем частното управителево посредничество. Во началото на 1867 година, во Българиа беше се показало едно застрашително наводнение от мишки, които ишле, казуваха, от Уралските планини; ден за ден стана нужда да се гонат, телеграфските известиа не преставаха. Русенскиот валиа беше им отворил лут бој; многу се отърваха, зеа Балкана и се показаха во долината на Марица. Управителот не можеше да се ограничи с едно постановление; тој требаше да даде пример. Събра високите чиновници, вѣорѣжи ги со тојаги и, во полето, показа на сички как се убиват тези животни во дупките им; кадии, муфтии, молли и генерали последваха својот началник, като направиха същото: требаше една толку тържествена церемониа за да се подејствува вѣрху умовете. Когато, в Одринскиот вилает, черкезите грабат по пътищата, нашата іахнува конот и ги приследва. Какво не ще кажат во Цариград, ако не даде пример на добра полиция! Валиата и за една најмаловажна случка треба да плати со личноста си.

Просторната отоманска Империа представя едно зрелище, което не е без величие. Наіразлични народи: Арапи, Арменци, Гърци, Славяни се управяат от една административна аристокрациа, којато едвам брои неколку хиляди души. Има на Босфора едно известно число жилища, дето живеат хора, които никога нищо не са научили. Те имат мисиа да управяат по ред провинциите. Сека година портата испраща по неколцина от них. Случајот определя страната, дето се испращат; те ходат еднакво леко както в Азия тѣ и в Европа, и на секаде намират неприателско население, което бројно многу надминава османлиските поданици; те не знајат езикот на подчинените си, а характерот, обичаите и историата им изучават чрез неколку редки разговори. Нито куражот на Араците, нито пѣргавината на Гърците, нито енергиата на Албанците, нито сериозноста и упоритоста на Славяните, — нешто не ги стреска. Щом се установат на својот пост во управленіето, те говорат

по господарски и биват уважавани: тези хора имат инстинкт за управление. Приемот бива тежък и при найскромният управител и колку и да е услужлив, колку и да се показва, че желае да ви бъде полезен, не можете забрави, че тоі е сила. Тоі не се предпазва от безмислени бърщолеveníа и се държи в една изгладена резерва. Високите турски чиновници придружват към това външно достоинство и една редка истъчност, коіато, колкуто по искусно се прикрива, толкоз бива по пријатна. Същинската им работа е пријателски да помиријават хората, без да забравіат личните си интереси, да надзирават събираніето на данъкот, и, главно, да пазат редот. Често казват че заптието от Божи-гроб е било символ на османската сила. Този жандарм седи вън от църквата пред паперта; там прекарва целиот ден без да вижда туі, що се върши пред очите му; вари кафето си, или гърнето со ориз или зеленчук; со сънливата си неподвижност, тоі е образец на презрение и индиферентност. Между това, тоі определя часовете, когато исповедниците могат да влизат во Божи-гроб, тоі отварія и затварія вратичката, тоі, само с една дума, пресича шумот, или ипъжда некоі хитровмъкнат. Без него църквата би била место за непрекъснати боіеве; благодарение нему, на Хростовиот гроб царува ред. Само на Великден, когато стичаніето на хората е многу големо, не е достатъчен за дължноста си и тогава му прекомандируват една дружина турски воіници. Старото вече сравнение, че: секи валиа е повече или помалку заптие на една по висока власт, — ще бъде за дълго време верно.

Когато се казва, че една административна аристокрација управія Турција, или по скоро ја експлоатира, не треба да се мисли, че сичките чиновници са от голем род. Ако не са сички османлии по род, то поне сички са мусулмани; мнозина от нив са скороподигнати. Обикновениот път на почестите е живеніето под покровителството на големците. Покровителството во Турција има голема важност; клиентот дохожда на-утро при својот патрон, чака по цели часове во предната стаја, и, когато господарот ходи на джамиа, на расходка или на работа, тоі придружава неговиот кортеж. Вие виждате во големите турски градове един човек, последуван от двадесет други, които го придружават с благоговение; често тоі не познава сичките, ама тази тълпа показува неговото влијание. Тъј е било и во стари Рим. Един трудолюбив и пѣргав клиент секога намира средство

да заслужи на својот патрон и да привлече неговото внимание.

Турскиот обичај за подаръци се свежда сè към този принцип: нуждата за придобиваніе покровител. Щом положеніето ви е влијателно, не пропуштајте умножаваніето на подаръците си; хубавите кіуркове държат прво место между подаръците, и един влијателен паша получава до две-три хиляди такива подаръци: това е истинско щастие. Има во сичките конаци по една стаја за *кіуркове*, којато често съставја съкровището на къщата. Един иконом ми показа една такъва сбирка, којато броеше до двадесет и пет хиляди къса; пет години в един вилает били са достатъчни да ги събере. Понекога един паша има наклоност към цветја или любопитни животни; друг път, но ретко, има страст към *антики*; този импровизиран археолог скоро става стопанин на един, ако не избран, то поне натрупан кабинет. Никој не гледа со лошо око на тези подаръци. По такъв начин, тој е един посланик на Портата, којто е тврде известен между дипломатскиот свет и^{*} отличен *жентлеман*, којто испраќа сека година на министерот на външните работи по един прстен, шип или други скъпоцени работи. В едно такъво общество, мајордомите, икономите, евнусите и младите робове даже упражняват съществено влијание. Един клиент, којто е во близки отношения со господарот, не забравја и служителите; тук е причината на интригите, којто на исток достигнали до големо съвършенство. Често треба човек да живее дълго време со слугите, преди да стане паша; как тогав да не се храниат симпатии към тези хора от долно положеніе. Ако, при това, се взрем повнимателно во сичко, ще забележим, че и највисокиот чиновник има нивниот вкус, нивните навици и обичаи. От към тази страна турската аристокрација спазва тврде демократски характер. Сегашниот одрински паша има тврде скромно происхожденіе. Тој е, казват, син на един беден христианин, хлеббар. Още млад бидејќи, го е земал един силен турчин за да му слугува; тој го е потурчил, т. е. обреза. Малкиот слуга се е отличил во правеніето кафе, и никој подобре от него не е умеал да подклажда огънът на наргилето; тој не е напуштал господарот си и, като палил чибуците на просителитѣ, научил се е да познава хората. От кафеџија неговиот талант го е подигнал до иконом; станал е повереник, секретар, чиновник на пощата, паша во Сириа и најпосле валиа в Одрин. Хасан-паша, којто у-

правяше Лариса през 1866 г., не е имал поблескаво происхождение; на тридесет и петата си година той е управял Тесалия, една от найважните провинции на Турция. Той у него ми показа един кафеджия на петнадесет години, който се учеше да чете и комуто готвеше найхубаво бъдъще.

Докторите държат тяхното место в интригите на клиентите. Какво не може да прави един доктор со болниот! Редко щастие е туй също туранието во Харемот на една жена от својата фамилия. Сегашниот *мутесариф* (управител подчинен на валията), преслидван от заимодавците си, често бива заплашван с отчисление от длъжноста; когато работите му не върват, жена му, *коконата*, којато срещнахме во Баба-Ескиси, тръгва за Стамбол, и там, благодарение на пријателките и роднините си, сполучва да остане мъж и на длъжност. Казва се понекога, че жените управяле Турция. Това твърдение европејците не могат го оцени както треба; обаче лесно е да разберат истиното во този парадокс. Туркините са деателни и не притежават страхливата предпазливост, својствена на турскиот живот, както предполагаме ние за них. На другиот ден, когато аз представих мојот *селмџ* на одринскиот валия, влиза една туркиня на 20 — 25 години, минава салонот со решителни стъпки и се спира прѣд управителот; без да чака, казува му че мъж и е на војна — не знае де —, че той не получава платата си, зашто не и испрацал ступена пара и, че това е несправедливо. Гласот и се издига, тонот става заповеднички; пашата намира работата сосем обикновена и заповедва да се даде нешто за сметка на оплаквателката. Жените са уверени во безнаказаноста си. Мъж, којато би се осмелил да се отнесе со них грубо, бива наказван. Те се промъкнуват при највисоките чиновници по министерствата во Цариград и бранат делото си е едно непрекъснато постојанство, зашто те са обладани от една *idé fixe*. Знајно е, че Турция устрои на Пера едно француско училище. Когато објавиха правилникот, нарочно писаха че мусулманските мајки мгат да дохождат на виждане при синовете си само во петък. Јавно беше, че не треба да има там големи тълпи. Но още на првиот ден две-три стотини туркини, от разговорната стаја, нашълниха целото здание без да се беспокојат от друго нешто освен от својата воља. Това беше цело наводнение: дворове, спални, готварници класове, отделения на речетито-

рите, нищо не пощадиха. Директорот, г. Salves требаше да ги остави на кеџот им; утринта магнаха от правилникот злочестиот член. Туркините не са само весели деца, а имат многу добър расъдѣк и умеат многу добре да разискват при расъждаваніето. Тука, в Одрин, стопанката на една христјанска къща, дето аз неколку пѣти отивам, е една млада туркиња от доста обикновено положеніе; интересно е да ја слуша човек като се разговара со господарот на фамилијата, като отрича или обещава една поправка и отбѣлснува лошите доводи. Аку и да говори през едно було, което извишава хубуста и което дава на очите ѝ една блескава светлина, ако и да крие стадата си под широките поли на едно *domino rose*, на тази дребна личност не липсува ни разум ни твѣрдост; тја ги показува пред самите гърци даже. Најсетне, за пѣтникот има едно доста поучително нешто за изучуваніе во тази столица на вилаетот: това са смесените отомански училища. Момчетата и момчетата там са размесени, секи чин брои по двадесетина ученици, от които најспособниот рѣководи другите. Аз забелезах, че момчетата имаха надимство да рѣководат момчетата. Те са дѣлжни да поправјат четеніето, да установат тишината, да избират моделите и да рѣководат оние, що се учат да пишат. Твѣрде свежите им фигури, които още не покрива женското було, јасноцветните им, поцѣркани со злато и украсени со големи алени и зелени цветја, дрехи дават на тези господарки от училище един странен и великолен вид; вашето присуство никак не ги стреска, те са весели като секи лубезни деца. Като се пуштне училището, обуват си палуците и си ходат бавно со коранот подмишка. Природната подчиненост на жените спремо мѣжите во тие страни не може да се мисли. Во Бруса, дето работат по свилените фабрики туркини селенки, те са отлични работници. Има и такива турски госпожи от Босфора, които знајат француски и които редовно испрацат евнусите си, когато пристигнат пакеботите от Марсиља, за да им купат фрѣнските нови романи. Те са, без съмненіе, исклуѣченја, но известно е, че те имат твѣрде развито источно вѣспитание и се наслаждават от поезијата. С теченіе на времето, во харемите, този живот на интриги и бескрајни кавги, безисходното положеніе, во което многу пѣти падат, злоупотребата со конфѣкти и папироски, могат отчасти да повредат здравіето им, а сетне и духот; но те пак имат достатѣчно разум и упра-

жніават големо влианіе върху мъжете. Да се надее човек на Турция, че ще добие некакво значеніе и да не обърща никакво вниманіе върху туркините, това би значило да се занемари една голема сила.

Административните разделби во Турция са мощне прости: секи вилает или провинция е разделена на окръзи или *санджаци*, санджакот на *кази*, които отговаріат на френските кантони, казата на общини или *нахи*. Мутесарифот управя санджакот, каімакамот — казата и мудурот — нахиата. Секи вилает брои по пет-шест санджаци; секи санджак има по седм-осъм кази. След реформата, административните началници са придружени от съвети, назначени да представіат интересите на мусулманските и не мусулманските жители. Съветот или *буіук-меджлиси*, който се намира во главниот град на вилаетот, съставя се от председателот на магистратурата, от тримата директори на финансиите, на кореспонденциата и външните работи, от верските началници на немусулманските общини и от четири члена, от които двамата се избират от мусулманското населеніе и другите двама от немусулманското. Думата *избор*, со којато си служи населеніето не е мощне права. Членовете от административниот съвет написват една листа от дванадесет лица, шестима мусулмани и шестима не мусулмани, но лица знатни, които плащат по 500 гроша прав данък, и во същото време ја испращат по санджаците; административниот съвет от секи санджак избира върху тази листа по осмина. Вилаетскиот секретар направя повторна таблица, върху којато личат само осъмте имена, които са получили најмногу гласове. Валиата тогава зема от тази таблица двама мусулмани и двама не мусулмани и ги представя на великиот везир като членове на съветот. Окръжните съвети се образуват според същтите правила. За административните съвети на казите, приготвените листове от санджакот, испращат се на общините, които, от своја страна, исфърліат една третина от избирателните лица. Само старите се натоваріат со тази дължност; окончателното назначаваніе припада на мутесарифот.

Тази, на глед многу сложна, избирателна система, се свожда на неколку тврде прости за разбираніе начала. Един турски чиновник приготвува избирателната листа, поднасія ја на разните съвети, които могат да исфърліат една третина от имената, и сетне назначава оние имена, що му са по воліата, което е равно на управо назначаваніе от власта.

§. 13 от *хатихумайуно* гласи тѣ:

„За да се гарантира изборот на делегатите от мусулманските, христјанските и другите общини, и свободата на гласоподаванјата во съветите: ще се пристѣпи към една реформа во провинциалните и общинските съвети. Мојата Висока Порта ще размисли върху најсилните средства за да се узнајат и контролират точно резултатите на разискванјата и зетите решенја“. Јавно е, че Турција не се е компромѣтирала со формалните обещанја; некаква празна вѣстърженост представја обикновениот тон на дипломатските ѝ декларации. Между това, достатъчно е било да тури во вилаетскиот закон думата *избор*, што западните публицисти да мислат бог знае какво за тези реформи. Защо не написали фрази както следните:

„Вилаетските институции дават право на сички да учествуваат при урежданјето на интересите им; с една дума това равенство по права и дѣлжности надминува сичките очакванја“, или още: „провинциалните и общинските съвети се избират чрез общо гласоповавање; христјаните учествуваат во публичните работи; законот им дава същите права както и на мусулманите; власта никога не предлага на избирателите свои кандидати и не упражњава никакво влианје върху изборите?“

За да приеме човек само за минута подобно утвѣрженје, треба твѣрде малку да познава тој Турција. И наистина, що е в същност големиот меджлис в Одринскиот вилает, например? — Едно събрание во което председателот е турчин, сетне идат петте пѣрви чиновници от управленјето, сички османлии, подир двама избрани, сичко осѣм души мусулмани. При нив намираме грѣцкиот архиепископ, бѣлгаро-униатскиот владика, равинот и двама христјани, т. е пет души не мусулмани. Бѣлгаро-униатскиот владика нема никакво влианје; като началник на една малка община без влианје, тој повече е природен противник на грѣцкиот архиепископ; същото ще кажа и за равинот. От Мохамеда II, евреите секога са били предани служители на турците. Колкуто за православниот архиепископ, сѣмнително е, че представја активна опозиција; освен неколку редки исклѣченја, главите на грѣцкото духовенство са вистински византинци. Те експлоатират нивните епархии както валиата провинцијата си; те имат нужда от турската власт за да дѣржат верујущите во послушност и за да получат даждијата, що им се дѣлжат. Те са често калугери со чудно невежество, които

имат твърде малку интелгентноста и деателноста, присъщи на нихната раса. Треба да признаеме, че вековното робство е спомогнало многу за да загубат чувството на верата си. Наипосле, патриархот от Цариград им дава пример; Познато е со каква реч, пълна со надути фалби, тој срещна султанот, кога то овој се връщаше от паришката изложба. Во многу епископски конаци и духовни училища, портретот на Абдул-Азиса е украсен со најфалешни легенди. Понекогаш кајмакамот и гръцкиот владика са отлични пријатели; у Воло, на 1866 година, тези две знатни личности прекарваха заедно вечерното време. Те били, казуваха, и единиот и другиот, заточени доброволци, които са се съгласили да се настанат во този град за да поправат разореното си положение, и сметаха да си отидат колкуто се може поскоро; те се утешаваха со скритоко свиждане, дето пиеха ракиа до изгубване умот. Двата, не муслимански члена от меджлисот са избрани измежду доверените лица; управителот лесно може да ги најде. Не треба да си мислим, че богатите христијани во Турција са секога разјарени против турците. Мнозина са арендатори на данъкот, дружи искат протекција којато им дозволиава да сполучат сериозни трговски успеси. Во сгоден случај без съмнение, те енергично би повърнали независимоста си; между това, те се примирјават со бедата си; има даже между гръците мошне разумни хора, които за нищо на светот не би искали да бѣдат подозрени во симпатии спремо елинското кралство. Проектите на Гърција ги плашат; често казват, че тази малка држава не стои на обещанијата си, че тја, во тридесет години, е знала само да напушта грабители върху Теселиа, че, наместо рајата на тѣлпи да прибегнува там: оние, що са имали глупоста да избегнат от Турција, днес са принудени да се вършат. Тази богата буржуазиа понекога подозрително гледа към атинскиот университет, којто екзалтира, казват, младежта, и предпочита да испраца синовете си или во Франција или в Англиа. Един от најзнатните одрински банкери, личност мошне предпазлива, ме заведе на другиот ден на една дълга расходка; кога то бехме на две мили от градот, сред една широка полиана, тој погледна грижливо на хоризонтот, и, уверен, че никој не ни слуша, ми повери со низък глас това що го занимаваше. „Вистина ли мисли Гърција да нахлуе в Тесалиа? То би било за нас пълно разорјаваніе!“

Треба да се държи сметка за тази партия, тя е влиятелна; атинската демагогия многу често ја утвърждава во мнението ѝ. Треба, да признаем при това, че умразата към турците и навикот да ги лъжат природно са сложени во душата на гъркот. Един голем притежател, който испраща по жъртвуваната си на паришкото дружество за насърчаване гърчките книжовни дела, и на цариградскиот *Силмоос*, елинска академия којато вече си е приготвила една почетна кариера, не ще е спокоен ако не е склонил одринскиот паша да прекара поне един ден во неговата дача. Туј въ такъв случај би било блескаво тържество, за което би докарали најраскошни предмети от Белград, от Цариград, па даже и от Виена. Един учен от тази провинция сега скоро издаде на новогърчки език една монографија върху старата историја на страната; тој е стар патриот; между това, нема достатъчно фалби за султанот, и никој за това не го принуждава, защото този суверен нема никакво отношение со одринските царје, па и кој турчин ще чете тази брошура? Сичките контрасти са съединени у тиа половин источни натура. На един цариградски вестникар, којто во Гърција минаваше за голем филелин, не му пречеше нищо да испроси секретарско место при валиата во Канеа; и при това тој поиска да му се възложи мисиа за да подчини островот под отоманската власт; неговите политически пријатели не намираха лоша тази постапка. Един отъ најотличните членове на днешната турска дипломатика е преминал младините си в Атина во биурата на външните работи. През времето на Критската војна, сжщите банкери во Цариград тајно се записуваха за оружје на востаниците и во същото време предлагаха заем на Портата. Колку и да сме добре расположени спремо гърците, ние треба да изучим добре нивните противности за да не би да не разбереме нищо на Исток.

Не е достатъчно да забележим само малкуто число гласове, що се дават на немусулманите в общиот съвет на вилаетите, ами треба да забележиме, че числото на мусулманите во вилаетите е многу малко во сравнен е с не мусулманското; така, един милион и триста хиляди не мусулмани от една провинция имат само петина представители, когато османлиите ги имат двојно. Во други провинции отношенијата са още почудни. В Епир, например, христијаните са десет пѣти по-

многу от мусулманите между това, немаат повече съветници от колкото одринските. В Ганинскиот санджак сам джак имаме следната картина: един валиа председател, седмина чиновници, трима избрани мохамедани, сичко 11 души мохамедани на 4246 жители от мохамеданското вероисповедание, или 1 на 386 души, — 2 избрани христјани на 61150 жители, 1 на 30575 души, — 1 избран израилтјанин на 1500 жители. В санжаците на Арта и Превеза, христјаните са 20 пѣти повеќе от мусулманите. Нај чудното е това, че в многу кази, дето мусулманите преди не са имали никакво влиание, вилаетскиот закон им дава една сериозна власт; в сѣщност смесената администрација е едно присилено увеждание на мусулманите во сѣветот, макар и да нема во казата повеќе от 50 души турци. — Во Мецово нема ни един Турчин; на 1856 г. за прв пѣт христјанските власти са поделили власта си со мудурот и кадиата.

Изобщо, ако попитате некого от рајата: Как работи меджлисот? Благодарни ли сте от него? тој ви гледа смѣтено и едвам, чрез силно настојавание, ще ви разбере: „А, да меджлисот на *нек-и*; е, па Бога ми, какво искате да прави тој?“ *нек-и* значи *са*, и означаваша заседанијата на меджлисот, през което време никој от членовите не казва *не*.

РЕЦЕНЗИЈА.

Во книга XI от 1891 г. на „Вѣстникъ Европы“, среќаме една рецензија върху една новоизлезла книга, писана от некој си Н. Д., под след. лиубопитен наслов: „Государства и Наводы Балканскаго Полуострова, ихъ прошедшее, настоящее и будущее, и болгарская кривда.“ Историческія, Етнографическія и политическія статьи, по священныя восточному вопросу. (Москва 1890 г.).

Тази рецензија, којато е писана со едно истинско безпристрастие е и и един вид малка полемика со автора на книгата: Рецензентот со сичката си справедливост се е застъпил за Българите при безчислените обвинениа, които си изсипват над последните от страната на г. писача на гореуказаната книга.

За тази рецензия говори се на свое време в един от бълг. политич. журнари, но тъкмо онова, което нас интересува, би прескокнато. Началото и крајот на рецензията раскриват и изобличават политическите възгледи на г. Н. Д., а средата говори за мнението му относително отношенията на България към Македония.

Това е, поне за нас, и најважното, и тук ще го представим исцело, без секакво изменение, защото е мнение на чуждо лице върху нас, при това, мнение, което иска да ни защити да ни пофали. Такива мнения имат важност за нас.

Като изобличава безосновните обвинения фърлиани от страна на г. Н. Д. върху Българите, които на секъде работели за пакост на своите съседи—Гърците и Сърбите, рецензентот ни описва во що се състојат домогванията на последните срещу Българите: Едните мечтајат за въздигание *Гърцка империя*, други за *Велико сърбско царство*. Но тези мечтанија си остават само мечтанија, които не излизат из областта на фантазијата. И чудно, че тези народности, които изјавлиаваат такива претенции, не са направиле нито стъпка за осъществлението на тие идеали. Гърците и Сърбите мечтајат много, но вършат много малу. Тогава кога то Българите действуват и работат, без да губат време, облегајќи се на своите собствени сили, на својата енергија, пълно трудолюбие и мъжество. Защитниците на великите планове — Гърците и Сърбите негодуваат против българскиот успех, оплакват се зарад некаква си несправедливост към тех от страна на великите држави и викат за съдействије Русија. Българите пак си гледат работата, не испускаат обстоятелствата и чукаат си железото додето е още горешо. Автора на вопросната книга не е пощадил бои, как но силно да изобрази „българската кривда.“ Тој подродно објасниава как Българите *незаконно* усилиле си влијанието в Македония, *посредством* много числени „школы“ — училища, зарад което трошат големи суми. Привежда разни исторически и етнографически данни за да докаже как и как, че Македония *требвало по право* да принадлежи на Сърбите и Гърците, никак на Българите. Последните между друго са *необлмариле* со стотини хиляди Гърци и Сърби, които един ден, по каковто и да е начин треба да се земат назад, да се извадат от мизерното положение. Днес, оплаква се авторот, — цела Македония е покрита с български училища, за обдър-

жанието на които, както изобщо на българската пропаганда в Македония, българското правителство пърска ежегодно, чрез Екзархията повече от милион франкове. В Солун българите имат превосходни гимназии — мъжка и женска с пансион. Българската гимназия в Солун е най-голема, най-величествена от всички находящи се в Македония и даже в България*). В нея са събрани най-добрите учители, числото на които дохожда до 20. В гимназията се възпитават повече от 400 ученици, събрани от сичките краища на Македония за *пустин ефект***). Самиот блесок на гимназията се поддържа от средствата отпуснати от българското правителство. В Солун съществува и български учителски институт за приготвяне български учители в Македония.“

Сега в Македония има повече от 320 основни български училища с 365 учители и повече от 15500 ученици, средни — 17 с. 1085 учен.; женски низши и средни 32 с 1750 у-

*) Това мнение на г. писача, че Солунската българска гимназия е стоела по-горе от гимназиите в княжеството е съвсем неверно: Солунската Гимназия, даже в цветущия си период (1885 — 1889 г.), не е могла да се сравни ва с гимназиите в княжеството; а и никога то не може да бъде при съществуващите условия. Колкото в сравнение с подобните ѝ заведения в Османската империя, то смело можем да кажем, че стои на чело, и даже нещо повече — тя стои несравнено много по-високо. г. Н. Д., който по всека вероятност ще да е гърк, нарича Солунската българска гимназия „величествена“ непременно, като ја сравнява со Гърцката Гимназия в същият град, и има пълно основание за това. Последната минава за класическа, Омир и Тукидид се изучават наизуст. При отсъствието на най-обикновените реални предмети — математика, химия и пр. тази гимназия по скоро прилича на некое средновеково схоластическо училище. Кабинет при гимназията съществува колко за мостра и при некои случаи гърците не щадат „елинското“ си честолюбие и търсат физически препарати у варварите — кондрокефалите българи.

Бел. на превод.

***) Тази дивотна, која то може да излезе само от разбърканите глави на нашите комшии — мегали — идеисти, подсеца ни към един доста пикантен пасаж от книгата на г. Црноевича (заглавје: „Путничке уртице“ — Цариград, Света Гора. Солун: г. Црноевич, като посещава класните занятия в бълг. гимназия в Солун и запитва учениците кои отде е, се удивлиава дето последните му отговарят, „казуички одмах и одакле је који и то доста демонстративно; А., Бугарин из Струге! Б., Бугарин из Тетова! В., Бугарин из Скопља и т. д.

ченички. Ако се верват българските газети, то само в Македония се събират около 1000 български учители с 30000 ученици. От това се види, че Българите работат твърде умно, така щото сърдніата на г. Н. Д. е съсем напусто. Ако сърбите и Гърците не умеят да соперничат с Българите на почвата на тази културна работа, то те немаат никакво право да претендират за никакво преобладание во спорната област.

Политическите придобивки не се печеліат само со „жалки“ слова. Българите не само строіат превъсходни школи в Македония и създават іаки основи за своето нравствено и политическо влиание на тамошното население, но заедно с това, те внимателно изучават страната, неїните естествени и икономически потребности, неїниот народен бит и нрави. Между прочем, в миналата година излезе обширен, специален труд от известниот български деател, капитан на бълг. генер. щаб, г. Бендерев; „Воезная Топографія и Статистика Македоніи и Сосѣднихъ съ нею областей Балканскаго Полуострова“ (Спб. 1890) в 835 стр. со две превъсходни изработени карти. Даже нахождаіки се вън от своето отечество по политически причини, българите не престават да се трудат за ползата на своіата страна. Тази черта, достоїна за уважение и подражание, наї добре и наї верно обіасніава големите успехи на българите, от колкото обикновенните *силки* на техната хитрост и коварство. По сведениата на г. Бендерева в Македония живеат повече от 1 1/2 мил. (1.552. 325) българи, т. е. 65% от целото население, гърци 217.190, сир. 9% от всичкото население, а Сърби ги нема никакви. Между това г. Н. Д. в разгледаното горе съчинение утвърждава че в сичката Европ. Турция, българите броіат само 32500 души, Гърците 950000, а Сърбите и Македонските славіани (ни Сърби ни българи!) — 1.250.000. Наверно това крупно число на „Македонски Славіани“, не отнесено ни към една от отделните народности, треба да означава тази част от населението, „коіато се подфърлила на успешната българска пропоганда и се е побългарила;“ в таков случаї се срещат и двата автори. — По мнението на г. Бендерева Австро-Унгарија е наї заинтересованата в съдбата на Македония; тя се іавіава наї сериозната претендентка на тази важна за неїа територија. Колкото се касае до Българските претенции, то техните притезанија са осветени от предварителниот Свети-Стефански договор, от решениата на

конференциите от Европейските представители, които станаха преди войната, които секога поместиха Македония в пределите на българските земи. Етнографическият състав на Македония, наследен от 1 мил. българи, и няколко стотин хиляди други народности служи като главно основание на българските претенции въ Македония. И *исторически*, со све що тази страна в разни времена е била завојавана от нејните съседи, та пак принадлежи на Българите, които неколку пѣти са създавали там местни самостојателни български господарства, или такива, които са влизали в съставот на Велика България. . .“

Вълк и мачор Лиско.

Басниа.

Една вечер по тъмнина
Вълчан бега от планина;
Како слепец тича в' село.
На среща му смело, смело
Се испречва мачор Лиско.
Доближава мошне близко
И го пита тихо вълка;
„Ти на свадба ил за кълка
Търчаш така, куме вълче?“
Вълкот му се гледа в' очи,
С поглед нежен му се моли:
„Дано сатар ме заколи,
Ако сакам аз да граба!
Слушаш тамо лаі и траба?
Душман иска да м'затрие,
Нема къде да се скрија
Стори добро, милост една,
Кажи къде аз да влезна?!“
— Ето тамо у Ивана,
Виждаш врата отворена
— Летос изех му овена,
Му раснарах конја врана,
Та се ми е страх да влеза.
— Тогаі иди ти у Стреза
Еі там долу под гумното!
— Дани нему аз іагнета

Ето и денот за увеселението дойде. Г-жа Лаузел има пълна сполука. Тѝа бе нај красива между сичките, — привлекателна, грациозна, усмихната, летяща от радост. На сички очите беа у неѝа, сички зрѝтѝаха за неѝа, жѝлаеаха да се запознаѝат. Наѝ знатните лица искааха да потанцуват с'неѝа. На самиот Министър му привлече вниманието. Опоена от радост и вѝсторг, тѝа само танцуваше и не щеше да мисли за нищо друго; в'триумфа на славата си, на хубостта си, тѝа се чувствувахе като да е заобиколена от един облак на щастие и блаженство

Едвам кѝде 4 часот тѝа прекѝсна танецот. Мъж ѝ още от 12 часот бе заснал в'едно от празните отделения заедно с'трима други господиновци, жените на които не преставааха да се забављаваат и танцуват. Тоѝ стана и фѝрли на плещите на изморената си жена една вехта, износена мантиа, коѝато бе донесъл нарочно. Жена му като се виде с'това просто наметало, побърза да се отдалечи, за да не ѝа забелезат некои от дамите, които се завивааха в'богати мантии.

Г. Луазел ѝа задържа:

— Недеѝ бърза де! Ще се простудиш викна; постоѝ да зема един фѝтон.

Но тѝа не го слушаше и слизаше бързишката по лестницѝта.

Излегоаха на улицѝта. Фѝтон немаше никакѝв, тѝргнааха да дират, като викааха на фѝтонджите, които минавааха надалеч.

Луѝта впелица фѝчеше на около; пронизани от студ те вървѝаха по булвардот. Наѝ сетне намерѝа едно никакво купѝ, качѝа се и за неколко минути стигнааха дома.

Госпожѝта фѝрли наметалото си и приближи до огледалото за да се види поне още еднѝш во сичкото си величие.

Ненадеѝно тѝа издаде един писѝк . . . Диамантовѝта низа немаше ѝа вече на гърлото ѝ.

Мъж ѝ наполовин съблечен, запита стреснато:

— Е, какво ти е?

— Нем . . . нем . . . нема ѝа низѝта, диамантовѝта низа от г-жѝа Форстиѝе.

Тоѝ скокна и вѝжашено запита:

— Що! . . . как! . . . Може ли да бѝде това?

Растърсѝа между дѝплицѝте на рокѝѝата в'мантиѝата, в'джеповете — сеѝде. Нема нищо!

Безпокоѝно тоѝ запита жена си:

— Помниш ли, знаеш ли на pewno, че ти стоеше, когато излегохме от балот?

— Да, пицах ја в'предверието на министерскиот дом.

— Но, ако ја истърси по улица, требаше да ја чуем. Треба да е в'фајтонот.

— Да, там треба да е. Забележа ли номерот?

— Не. Ами ти?

— Не.

Те се поизгледаха смајани.

Г-жа Луазел се облече из ново.

— Ще исхода, каза, целото онова расгојание, което изврвехме пенки, дано го намера там.

Излезе. Та ја остана в'балниот си туалет, и почти съсем омалодушена, без ум, без чувства, падна, навали се на един стол.

Мъж ѝ се завърна едва на 7 ч. Нищо не бе намерил. Тој зајави за изгубвањето на вешта на градоначалството, по разни редакции, като обещава прилично възнаграждение на тојова, којто би ја намерил и би ја казал.

Г-жа Матилда убита, отчајана, чекаше през целиот ден.

Г. Луазел се завърна едвам вечерта, бледен, изсушен — нищо не бе намерил.

— Треба, каза на жена си, да пишеш на твојата пријателка и да ѝ кажеш, че се счупила затварката на низата ѝ, че ще ѝ ја поправиш и в'звърнеш скоро. Да спечелим малко време — може да се намери за една недела.

Та ја написа писмото.

Измина се цела седмица и нищо не се намери, нема никаква надежда.

Г. Луазел, остарел на 5 години от мъки, каза:

— Треба да се постареем да заместим тази низа.

Утринта зеа кутиата в'което стоеше огърленикот и отидоха при бижутјерот, името на којто бе писано в'тре. Последниот отвори тевтерите:

— Не съм продал аз, г-жо, такъва низа. Само кутиата треба да е купена от мојата мааза.

Излегоха и тръгнаха да търсат другаде. Обдириха по сочките маази дано намерат подхојаштата драгоценост, до колкото те си ја спомнуваха.

Спреха се в'една мааза в'Палé-Ројл и намерија там почти такъва низа, каквато търсеа.

Чинеше 40 хил. франка. Оставиха им ја на 36000 фр.

Нещастниците помолиха бижутіерот да не ја продава за три дена. Направиха условие да си ја земе назад търговецот за 34 хил. фр., ако в'случај до крајот на м. февр. си намерат изгубената.

Г. Лаузел притежаваше едно богатство само за 18 хил. фр., като останало наследство от баща му.

За остатъкот направиха заем: зеха 1000 фр. от едного, 500 от другиго, 5 напалеона тук, 3 там!

Прибегна под пропастителни залози до разни лихвари и севъзможни заемачи; накъсо, расклати сичкото си състојание и, уплашен от мъките на черното бъдъще и мизерна, които го очекуваше, от страшната перспектива на секакви физически лишения и нравственни мъки, наведе мрачното си лице и отиде та сложи на масата на търговецот 36 хил. фр. и зеде джеваирот.

Когато г-жа Лаузел занесе скъпиот огърленик на г-жа Форстије, последната издума малко студено:

— Трѣбаше да ми ја възвърнете по скоро, — можеше да ми потреба.

Тя нито отвори кутиата и да види променението, което бе станало вътре в'нея. А тъкмо от това трепереше пријателката ѝ.

Г-жа Форстије не подозираше нищо. Ами ако отвореше и видеше работата? Какво щеше да каже?

Не щеше ли да нарече пријателката си крадец?

Черен живот, пълн со секакви трудове и грозотии очекуваше г-жа Лаузел. Но тя героически посрещна сичко. . . . Требеше да се исплаща този страшен дълг. . . . Тя се залови за това.

Оставиха слугината. Преместиха се в'друго жилище, — прибраха се в'една сиромашка стаја.

Зафана се за тежките домашни работи, — сама перачка, сама готвачка; ръцете ѝ се напукаха от миение съдове и триение секакви нечистотии; Сека заран требеше да влечка вода, да ја искачва през десетки басамаци на сълбата, спираше се на секи етаж и дълбоко въздишаше. Облечена като последна слугина, отиваше сама на пазар, у бакалин, у касапин с'кошница под мишката, пазареше и купуваше, като подигаше шум за последната паричка. — Секи месец требеше

да се исплаща по некої запис, да се подновіават други, — да се печели време.

Мъж ѝ работеше и ноќе, като зимаше частна работа от некої търговец; по некога цели ноци не заспиваше и преписваше листове, за което добиваше по 10 пари на страници . . .

Тої живот траїа цели 10 години. Наї сетне сичко бе въстановено, сичко исплатено, — заедно с'безмерните лихви.

Г-жа Луазел беше веќе като стара. Тїа бе станата іака, корава, груба жена — от усилените домашни работи; како-годе исчесана, секога запрегната до лактите, — ръцете ѝ беха изгорени; говореше високо и дрезгаво. По-некогаш, когато мъж ѝ беше на работа, тїа седваше на прозорец и се замислеше; дохождаше и на ум онаїа вечеринка, балот, в'коїто тїа блещеше!

Какво щеше да стане с'неїа, ако не ѝ се случеше онова нещастие? Кої знаї? Колко е животот чуден, колко е непостоянен! Колко малко треба за да се пропастиш или да се спасиш!

Един ден тїа бе излезла да се порасходи низ Елисейските полета. Ненадеїно тїа догледа една жена, коїато расхождаше едно детенце. То бе г-жа Форстиє, сє млада, хубавица, очарователна.

Г-жа Луазел се стресна, като іа позна. Бива ли да ѝ проговори? Да, да. И даже повече: Сега, от как се исплати сичко, тїа ще ѝ каже сичко. Защо не?

Тїа приближи.

— Добър ден, Иванке!

Госпожата зачудена се обърна при тоїа фамилнарен позив; тїа не можи да познае приїателката си.

— Но . . . Госпожо! . . . не знам . . . треба да се лъжете.

— Не, аз съм Матилда Луазел.

Приїателката ѝ нададе един вик:

— О! . . . сирота Матилда, колко си се изменила.

— Да, тежки дни преживех, отбак не съм те видела, и много мизерии. . . .

И сичко това заради тебе! . . .

— Заради мене? . . . Как тїа?

— Знаїи ли, — онзи диамантов огърленик, коїто ми го даде за онаїа вечер, за балот?

Да. Но?

— Тъй, аз го изгубих.

— Как? На-ли ти ми го върна.

— Тої беше друг — подобен на вашиот.

И ето 10 години, къде го исплащаме Много мъки видехме, ти знаиш, че немахме нищо. . .

Но и то помина; аз си съм доволна.

Г-жа Форстиѐ пак запита:

— Казваш, че си купила диамантов огърленик место моїот?

— Да. И ти още ли не си забележала това? Тої бе приличен на вашиот.

Като искажа това, тѝа се исме с'един горд и наивен изглед.

Г-жа Форстиѐ трогната от сърце впусна се в'обѝатиата на Матилда.

— О! Горката Матилда! Но моїот огърленик бе фалшив . . . Едва ли чинеше повече от 500 франкове. . .

УСТАВ

НА

МЛАДАТА МАКЕДОНСКА КНИЖОВНА ДРУЖИНА

ВО СОФИА.

А. Цел.

Чл. 1. Целта на дружината е:

а) да издава едно списание названието, програмата и на-
правлението на което ще се определят с едно постановление
от дружината;

б) да положи основа на едно читалище в столицата, и
когато средствата ще ѝ позволяват да го уреди, и

в) когато дружината ще располага с достатъчни средства,
да прави и други благодѝания съобразно с целта ѝ; като напр.:
поддържане ученици и пр.

Б. Състав.

Чл. 2. Членовете са:

а) *действителни*, които зимат пълно участие в издавани-
ето на списанието в секо отношение, и се приемат от дружината:

б) *спомагателни*, които внесат в касата на дружината
каква да е помощ, и

в) *почетни*, които дружината прогласи за такива поради
техните услуги, било часно ней, било на Македония в'още.

В. Средства.

Чл. 3. Средствата съставят:

- а) волните катамесечни вноски на действителните членове;
- б) волните пожервования на спомагателните членове, и
- в) разните источники, които дружината измисли.

Г. Управление.

Чл. 4. Делата на дружината ръководи управителният съвет, състоищ от сичките действителни членове, които измежду си избират: председател, подпредседател, деловодител и касиер.

Бележка. Избора става при началото на сека година.

Д. Длъжности.

Чл. 5. Управителният съвет редовно заседава сека седмица.

Бележка 1. Сичко решава вишегласието.

Бележка 2. Редовните заседания са законни, ако присъствуват наймалку $\frac{1}{3}$ от действителните членове живущи в София, а извънредни — $\frac{1}{2}$.

Чл. 6. Председателот, а в негово отсъствие подпредседателот е главен распоредител за свикване събраниата и държи ред в заседаниата.

Чл. 7. Деловодителот държи редовно скратени протоколи на заседаниата и книговодството на дружината.

Чл. 8. Касиерот прибира вноските срещу расписки, подписани от него и председателот. Тоі държи точни сметки за приходите и расходите.

Бележка. Свободните капитали дружината ще държи в „взаемоспестителната каса на македонци“ на текуща сметка.

Чл. 9. Управителният съвет ще публикува своі отчет на краіот на сека година.

Е. Особени распореждания.

Чл. 10. Действителниот член се лишава от правата си по решението на управителният съвет, ако неиспълнява задължениата си спремо дружината.

Чл. 11. Дружината има печат с надпис: „Млада Македонска Книжовна Дружина в София,“ с които се подпечатва сека дружествена книга.

Неколко думи по въпроса за народността.

Едно чудно зрелище ни представя векот, в който живеем ние. Справедливо се твърди, че нашиот XIX в. е век на прогресот; но тоа прогрес изглежда да е колку положителен, толку отрицателен. И наистина, додето цивилизациата, којаго зе да прониква измежду сичките слоеве на обществото и се стреми да подигне човешкото достоинство и да поолекши обществениот живот, днес по целиот образован свет се забелезва некакво болестно състояние. Изглежда, като че ли таа цивилизациата, не попада на целта си, или же, губелно деиствува на живота, — възглед, който така пламенно се исказа тъкмо преди един век от Русо, и който е твърде естествен и за нашиот век.

Додего от една страна цивилизациата — науката, искусствата индустрната и търговиата, стреми се да заіакчи задружните връски измежду сичките членове на една държава както и между отделните държави, в това време, от друга страна, антагонизмот, умразата и враждата между разните държави растаг се повече и повече. Всичките държави, от најсилната до најслабата, трошат и хабат нај-големите си сили на вѳоръжения, къде просто с цел да запазат независимоста си, къде — за това, да грабнат нешто от слабиот си съсед; истата борба ја виждаме и в вѳтрешниот живот на сека държава, дего разните обществени съсловна се гледат *накѳришки* и чекат сгоден момент да се фѳрлиат јаростно един вѳрху други и да си търсат сметки за вековни обиди. Да, науката многу нешто е сторила, искусството многу леснотиј принесе за човешкиа живот, но сичко то, малку, или подобре, хич не е спомогнало да се омекчи враждата, умразата, таја страшна хидра, којаго тѳи

жестоко раздира човешките общества, народите, на сметка човеколюбивото. Кои ще откаже, че днес Европа не е наивълнувана от тоя порок, че не представя една огромна мина, която грози да избухне един ден и да направи на прах сичко, което ипаче би ѝ било чест. Днес съотечествениците на Гюте и В. Гюго са сто пъти поцивилизовани от оние в XVII век, но след 71 год. те сто пъти повече се мразат от колку во времето на 30-годишната война. А В. Гюго има нещастие да каже: „След 20 години (те изминаха вече!) не ще има граници.“

От що произлиза сичко това? От къде таия жестока умраза, која е влегла в жилите на разните народи от днешният образован европейски свет?

Ето един от нај-сериозните въпроси, които тревожат сички днес мислещи умове. Мнозина са се поколебали во възможността да се искорени тоя порок, като го мислят за *присти* на човешката природа; според това са дали и тази странна дефиниция за човешкото междуотношение: „*homo homini lupus*“ (човек човеку вълк), върху което и искат да установат общественот и държавен строј; те са крајни, както и оние ентузиасты, които, напротив, съсем оптимистически гледат на бъдъщето на човешината, за които затриваніето на умразата между людіето е сигурна възможност.

Важна е умразата сама по себе си, като психически факт; но многу поважна и посерозна е таия, която виждаме между *обществата и народите*. Тя е и многу по сложна, поради разните мотиви, които ја предизвикват. Като е реч за международна умраза, тук вече немаме работа само с един прост психически факт, който виждаме в единичниот човек, тук ние се среќаваме и с много други причини и мотиви, които са действували тѣ или иначе. Така, днешната международна умраза, между друго коренее се и в историческите съдбини, които са прекарвали разните народи и държави.

Сека народност се стреми да образува *самостојателна* држава, сир. да бѣде събрана со сичките си части во едно цело, под едно управление. Когато една народност влиза в състав на една држава от друга народност, то у неја се јавијава желание да се отцепи, освободи, (еманципира) от владејачата држава, и да състави самостојателна држава. Ако

като една част от известна народност е свободна, до когато други нейни части са подчинени на други държави, то у последните ще се появи желание да раскъсат онова държавно единство в което се намират, за да се присъединат към свободните си братя.

Така, естествената, правилната основа, върху която трябва да стои сека държава е началото: *държавата трябва да се основа на народността*; съ други думи, държавата трябва да бъде *народна*; и обратно, на сека народност трябва да се даде възможност да образува и самостоятелна държава.

Това понятие за народността и държавата е съсем от старо начало и произхождение. Древността и средните векове до Великата Француска Революция, са далеч от това понятие.

Нито Египет под Фараоните, нито Персия при Кира и Дария, ни Македония при Филипа и Александра, нито свободната Атическа република, нито всемирната Римска Империя, нито държавата на Карла Велики и пр., и пр., са били основани върху началото на народността. Само при отсъствието на това начало могъл е Лудовик XIV да каже на сина си: „Il n'y a plus de Pyrénées“ („нема вече Пиринеи“); а днешната австрийска Империя да има за девиз: „Austriae est Imperari Orbis universo“ (на Австрия е речено да управлява светот“).

Такива държави, както ни показва историята, не са трайни, — трайността им, обусловена от грубата сила, е временна и твърде несигурна. Ще бъде мошне погрешно, ако се мисли, напр., че Османската Империя, която до преди 2 столетия допирала до стените на Виена, се раскала само от собствените си слабости, — не, тя се распадна главно по други причини, именно поради отсъствието на онова начало, върху което трябва да се зида сека държава.

Може би старата българска държава да бе по дълготрайна, ако бе малко по-народна*), ако „велики“ Симеон, както и не-

*) Ето как характеризира Палаузов българската история: „Не смотря на то что Болгары еще въ IX вѣкѣ являюся народомъ независимымъ, история ихъ водворенія, юридически признаннаго, равно какъ и послѣдующая судьба того народа, не представляють однако ничего утѣшительнаго въ значеніи общечеловѣческимъ. Развиваясь подъ исключительнымъ влияніемъ Ромео-Грековъ, Болгары небыли въ состояніи выработать своими нравственными силами никакихъ прочнихъ началъ, которые обезпечили бы ихъ будущее существованіе. Правда, христіанская религія и христіанско византійская образованность, лишь на нѣскольکو столѣтій отсрочили политическое паденіе Болгарь. . . .“

Шипинъ „Истор. Слав. Литер. I I стр. 97.“

говите наследници, по малку се подаваха под византийското влияние, и повече се грижаха за националното развитие на народа си, отколку да мечтаат да седнат на цариградски престол и да се величајат само с великиот титул „самодръжць и царь всѣмъ Българомъ и Гръкомъ“. За същото нещо могат да скърбат и нашите съседи — Сърбите, со своја велики „Душан“ и пр., които не останаха по долу, а може би и преминаха в претенциите си нашите царе.

Ако в миналите векове забележваме тук-таме некои проблески от народно самосъзнание, то това е само случајно, а за това и кратковремено, като такво, което се обусловува от случајни външни причини.

Такива моменти представјат грчкиот народен дух при Персийското, а по сетне при Македонското навлизание; Франција — с Жана-д'Арк, Швейцарија, с героја си Тел, пр., Сърбија и изобщо јужното славјанство, почувствува народната солидарност пред гробот си — на Косово! . . .

Великата Француска Револуција првва прокламира началото: „Сека народност има право да располага вестранно со своите си съдбини.“ Револуционното законодателно собрание (Assemblée Nationale) ето как определи бъдѣцето си поведење спремо другите народи:

„Френски народ не ще води никакви завоевателни војни, нито нѣк ще си дозволи некакво насилје против свободата на другите народи. То е запишано в нашиот устав, а то е и нашиотъ Свети — Завет. . . .

„Френската нација ще сматра като свои пријатели жителите на оние земи, които завземат френските револуционни војски. С мирните граждани, чијато земја биха завзели нејните војски, нема да постѣпи като со свои непријатели, оѣе по малу, като со свои поданници. . . .

А народната конвенција отъ 19 ноемвр. 1792 допълни така този декрет: „Народната конвенција прогласјава р името на Френската нација, че ще приеме като свои братја и ще дава помош на сички народи, които би се подигнали да си търсат свободата, и, че ще дава својата заштита на гражданиите, които би страдали или които биват изложени да страдаат зарад свободата.“

Тѣ Френската револуѿна преди един век прогласи за първ път свещеното начало на народноста, като необходима основа за държавата и международното право.

Но какво нещо е *народност*? Това питаиe не е тѣ просто както би се помислило отдалеч и на първ поглед. За най добро доказателство на това нека ни служи фактот, че и до днес, надир сто години, откак се прогласи това начало, последното не е изяснено още както треба.

Първа *научна* дефиниѿна за това, ще е народност, дал е Паскал Мацини, прочут италиански публицист, който казва: „Народност е природно влечение у човеците да живеат общ държавен живот, към което ги подканѿат: единството на землището, което населѿват, съзнателното чувствуване единството на племенното им происхождение, общноста на обичаите, езика и верата“.

От таѿа дефиниѿна излиза, че за да се състави народност, се изискват тие две главни условия: 1) лѿдѿето, които искат да състават една народност, треба да бѿдат свързани с известни природни вѿрски, независимо от нѿхната воля, така, щото от самата природа да се подканѿат да живеат задружеживот и 2) съзнателно да чувствуват таѿа общност, да знаѿат за тие свои природни вѿрски, които ги свързват, да желяѿат да се одържат тези последните и колкото се може да ги заѿакчат. За това нещо потребно е, следов., да се стече масса лѿдѿе, които да са снабдени *природно* с известни задружни свойства, да желяе таѿа масса, като една народност, да бѿде и една държава, сир. да съставиѿа една политическа единиѿа.

Тази дефиниѿна колку и да е верна и справедлива теоретически, тѿа е строга и малку применима на практика; защото, наистина, днес нема ни една европеѿска народност — държава, коѿато да отговарѿа напълно на тие условия. Но в секи случаѿ, изброените от Мацини елементи, в по-голем или по мал размер, съставиѿат основата на народноста.

Преди сѿчко, влѿиѿнието на расата (племето) е твѿрде големо при образуванѿето народноста. Наистина, ни една днешна наѿия не е чист продукт от едно само племе. Има много наѿии които са *чиста слетина* от разни племена, както, напротив, много пък племена са раздробени на разни народности.

Природата, формата на землището, което се населѿва, тѿѿ

също показва големо влияние в човешките задружвания. Лекото съобщение, обусловено от природата, твърде много е спомогнало за да се развие или подобре да се подкрепя естествената необходимост на задружен живот у хората.

Големите планини са били причина да се разделят с време и найблизките едноплеменници, до когато, равнината, напротив са благоприятствували за подържането единството на едно племе. Лесно може да се констатира това, като вземем пред вид фактот, че в планинските местности, много по големо разнообразие забелезваме между населението им, от колкото в равнините. На-дали руските племена щеха да представят днес такива крупни и сплошни маси, ако не населяваха именно такива равни земи. Не можем ли да отдадем на това и разликата която виждаме днес между населението на южна Македония, което представя доста големо еднообразие, — в типа, езика, костюма и пр., и онова на северната ѝ част, в населението на която, напротив, се забелезва доста важно разнообразие и пъстрота, в езика, обичаите, облеклото и пр., разлики, които зели да се чувствуват от самото население, за което ясно говорат разните имена — прекори, които си дали едно на друго разните племена от същото население — бързиаци, миаци, бандовци (от Корча на юг) и пр.

Благодарение на науката и изкуствата, днес тие сънки малу по малу зеха да гинат веке. Дето едно време големите реки и езера са били големи естествени пречки за съобщение, днес те се сметат като естествени улекшения за същата цел. И планините като най-големи пречки за съобщението, днес веке зеха да губат това си значение, защото изкуството сполучи да ги пробие в сърдцето им и да отвори път за съобщение между разделените страни.

Относително единството во верата, треба да кажем, че днес, со све що сичките конституции на цивилизованите држави дават пълна свобода на вероисповеданието, то оказва големо влияние в съставянието нацията.

Има много случаи, дето религиозното единство е спомогнало да се слеят в едно много народности, които с време съсем са изгубили индивидуалниот си харгктер.

Но още по често виждаме такива факти, които показват до колко вероисповедното различие е упорствувало и упорствува

на подобно сливане, колкото и насилна и да са полагали за това. Наі близък пример за това може да ни представи Турция с подчинените си християнски народи, които уцелиават от 500 годишен гнет само благодарение на верата си.

Колку очевидна и да е важноста от религиозното единство, като едно първостъпенно условие за крепкоста на една нация, се пък мнозина не шът да признаят това. Така, немските публицисти избегват да дават особена важност на религиозното единство, като необходимо условие за националното единство. Но те го прават това по чисто практически цели, понеже немското „Огечество“ състои от католици и протестанти. Този недостаток от страна на верата те се стараат да допълнат с убеждението си, че немската нация съдържа в чистота излишек на племенното единство, без да държат сметка за това, че в жилвите им тече не малко славянска келтическа кръв.

Че религиозният въпрос при този за националното единство не е тѣй маловажен, показват ни живите факти, които говорят имено в полза на противното. Враждата между Полша и Русия, между Харвати и Сърби, между Ирландия и Британия и пр. и пр. не е само историческа, но и религиозна. Ето защо мнозина славянофили, мечтајущи за обединението на Славянството, виждат во вероисповедното различие у отделените славянски народности една упорита, непреодолима спънка в достижението гонимият си идеал — „Православно Славянство“.

Може би някои занемарят религиата при разбираемиот въпрос поради това, че религиозното чувство от ден на ден отнада, следов. и производимият от него ефект, религиозният антагонизъм, който стои в непосредствена свърска с религиозното различие, треба да падне сам по себе си. Това е фалшиво убеждение. Религиата ослабва или даже исчезва само у отделни лица, но никак не и у цел народ; а тук е думата имено за *народ*. Религиата и народноста са две паралелни явления в историч. процес на човешкото развитие. Ние по-скоро можем си представи исчезване народноста, да си представим пълен космополитизъм от колкото да си представим, до това време, цел народ без религиа*).

*) Че чувството на народноста отстъпва пред религиозното, можем да видим от самата наша история. До скоро време целиот ни народ, па и до днешен ден на много места, националното име „българин“ бе съсем затъмнено, исчезнало. Нацио-

Но най важното условие, което не може никої да оспори́ва, и от което никої не може да отстъпва, при определение народността, това е *езиковното* единство: *людието*, които искат да съставят една силътена народност, треба да говорят *еднакъв език*.

Наистина и това условие не е абсолютно, без никакво исклүчение. Но исклүчениата са такива незначителни, шото не са в състояние нищо да отнемат от силата на въпросното условие. Таково противоречие ни представя Швейцарската република, коїато е съставена от 3 разни по език части — френска, германска и италианска, които съставят една народност — швейцарска. Други противоречия са такива, които, като не отричат утвърждаването от нас, че в държавата треба да владее езиковно единство, утвърждават прогивното, имено, че могат да бъдат *разни* държави с истиот език. Такива са Англия и Съединените Щати, Австрия и Германия, Испания и Португалия и пр. Дето се поставя то като противоречие, то произлиза от това, че в данниот случаї „началото за езиковното единство“ се зима *изолирано*, разделно от споменатите принципи, върху които се основава нацията.

Но колку големо и да е значението на изброените до тук елементи, начала, за образување, се те са недостатъчни и даже безсилни в много случаи. За да се допълнат тие условия треба да се прибави още следующото: *людието, които искат да образуват една нация, треба сички съзнателно или инстинктивно да се стремат да обрзуват или удържат един за-дружен държавен организъм, общо да се стараят за своето уякчение и запазване, да работат задружено за своето усъвършенствувание, заедно да понасят и щастие и нещастие, и свързани с еднакви исторически съдбини, да гонат еднакви културни цели*. Липсува ли такъво условие.

нашото име би заместено с веровното „християнин“ или от рабското „раїа“. В много затънтени места в наши краї — Македония, дето нема стълкновение с друг християнски елемент — гърци или арнаути, народот още незнае името „бугарин“. Та и до колкото то съществува днес по цела Македония, съмневаме се, да е това име запазено тѣ по *неарекъсната* традиция. Към това съмнение, освен този факт, който споменахме, кара ни самата форма на името („бугарин“), коїато фонетиката на езикот ни, никак не ја допуска. По владеїущиот фонетич. закон на нашиот език, требеше да имаме не „бугарин“, а „болгарин“ или „българин“, защото групата *гг* или *лг* дава обикновено *ол*, или пък си остава *гг*. Дето по негде срещаме „вук“, „їаббука“ (Щипско, Куманово, то е явен сърбизъм, обусловен от съседството со Сърбия. Впрочем, тої е въпрос, кої изисква по сериозно разискване.

нема ли такъвo желание и стремление за общ политически и културен живот, нема ли такива осещания на взаимна солидарност, нема народност, па колку и да ги имало тук: езиковното единство, племенното единство и религиозното единство. Елзасците говорат немски език, намират се под немска власт, но са страстно привързани към Франција, готови да пролејат и крвта си за неја.

До колку само езикот и племенното единство не са до-статочни услови за да образуват една трајна нација, можем да видим от следујушите думи на прочути Ренана:

„Етнографската, както и сека друга наука, подлежи на постојано променение; това е и нај првото условие за прогрес. Следвало би и народноста, да се менѝва постојано, съвременно с менѝвањето на Етнографската, върху којато би се тѝа основавала. Требало би и границите на државите да се определѝат според промененијата, извършени в науката. Може ли, според това да се каже на тоѝа или онѝа пламенен патриот: „ти си бил заблуден; проливал си крѝв за това или онова; мислил си че си *келт*, а то си чист *германец*“. След това, подир 10 години, ше доѝде да ти доказва некоѝ, че ти си *славѝанин*. Същото нешто може да ѝ се приговори и на филологијата, когато тѝа иска да се постави като пѝтеводител при определението народноста. Каква сила треба да има тѝа, за да унищожи сички закоренели традиции в народниот живот, да раскѝса от векове заѝачени вѝрски, да избѝрше от паметта на народа сички вѝспоминанња, които, ято нај драгоценно наследство се предават от поколение на поколение. Сравнителната филологија била би ново Евангелие, но чѝто указания би се уреждали државите в териториалните си протѝаженња. Но как би решила филологијата питанието, защо немците, които говорат *platdeutsche* и оне проговорат *hochdeutsche*, съставѝат една народност, кога Холандците и Немците, които говорат едно и също наречѝе — *plais deutch* съставѝат две народности.

След като изброихме на бѝрзо принципите на народноста, ние бѝрзаеме да им дадем и едно практическо приложение, което ни бе и целта на настоѝаната статѝа.

Вѝпросот е за народноста на Македонците, които в последно време станаха предмет на ожесточена борба между Бѝлгарите и Сѝрбите.

Само едно сравнение на оние етнографически черти, които характеризират *Македонците* (разбираме „македонските българи“) с оние, що характеризират свободните българи, подреждането им до оние начала за народността, които изредихме погоре, доста е. Да ни покаже, и да убеди всеки, че народността на македонците не може да бъде друга освен „българска“. А твърдеството на тие черти и отдавна е констатирано и утвърдено от безкористната наука: само заслепените и неприятелите на българското бъдеще могат да не виждат всестранното единство, което напълно владее между населението от Дрима до Черно Море и от Дунава до Бело Море. Нашите братя Сърби още си затварят очите пред ясната истина, но ще дойде време и скоро е това, когато ще прозрат и вкусат горката истина. За това нека ни уверат думите на един техен съотечественик, проф. от Великата Школа *Милованович*, думи които ни се виждат твърде близки до истината. Ево неговите думи: „Подир дългата апатия, после дългата индиферентност: до дето Българите живо работиха чрез своята пропаганда, ползувайки се нарочно со своята си Екзархия и с недоверието на турското правителство спремо Сърбия и сърбското име, ние днес си мислиме, че ще можем да осигурим интересите си в Македония, ако можем само да докажем, че езикот на Македонското наречие е по близу до сърбски от колку до български, или че тоі даже образува наречие от сърбски език. Но време е веќе да се простим с това заблуждение. Ако ние индиферентно и с скърстени ръце стоим и гледаме само как от ден на ден между Македония и България закрепват сѐ повече и повече културните, моралните и материалните връзки; как младите македонци под ръководството на български учители навикват да се гордеат с великите дела на Българската история и да мислят за обновление българската слава и сила, Македония ще си влезе в съставот на българската народност и държава, па ако ще-би сички наши филолози, с удобрението на цели учен свет, биха доказали, че в Битолия и Серез, на бреговете на Струма и Драгора, се говори по чист сърбски език отколку в Белград и Сараево, на бреговете на Дрина и Морава“.

„Кондикот свети Климентски“ и преписите.

По повод на обнародваната част под заглавие: „Кодексъ на Охридската Патриаршия“

(Сборникъ на Министерството на Народното Просвѣщение, книга VI).

Шише Езерски.

Неуморното прилежаніе на нашите стари писатели и преводачи, увенчано со доста богатата ни, от них оставена старобългарска литература, запазена въпреки всевъзможниот вандализъм на нашите неприатели и нехаіството на предедите ни, не е още в състоіаніе да изглади скръбното впечатленіе на изследователіа, нито да намали малко много незадоволствіето му, тѣ като тоі, при разгледваніето съдържаніето на таіа ни писменост, не отбелезва нищо друго в неіа, освен една оскѣдност, поради пълното ѝ еднообразіе, както и неманіе на летописен отдел. Истиот тоі недостаток, коіто толкова живо се чувствува во нашите стари литературни остатки, се съгледва, тукуречи, напълно отразен и во запазените до сега исторически материали на охридската архиепископіа; защото, и между това мощне незначително количество от обнародваните официални и обикновени документи на продължителното и непрекъснато съществуване на архиепископіата, личи истата она непригодност, що се забелезва и во югославіанските. И благодареніе на сичко това, решително, може да се каже, че и до днес, при обясненіето на поголемата част от съществените въпроси, които се коснуват до религиозния и граждански живот на предедите ни, черпим сведеніа повеке пъти от чуждестрани источници — главно от византиіски. Обаче, значеніето на оваі чувствителен недостатък в запазеніа материал доста много би се намалило, само с издирваніето на един твърде изобилен броі, со разнообразно съдържаніе, от така наричаните исторически актове или разни официални грамоти и записи и др. п. (за съществуваніето на които ни наі-малко не се съмневаме) от съществуіущите ни некога началства. Но, за жалост, тук треба со-

твърда увереност да си исповедаме истината и да съжаливаме, за дето и до днес подобен род сведения, поради единствената наша небрежност, продължават да са още изложени на всевъзможни случаи и умислени пагубни влияния*).

Материалот, що ни са предлага во VI книга от министерския сборник под надслов: „*Кодекс на Охридската Патриаршия*“ представява препис от Бодлевиа препис на охридския официален codex; но за това пак този препис, в сравнение со онаа част, що се сохраниава днес во самия оригинален свети климетски кондик, заслужва во некои отношения преимущество пред същинскиот. Истиот ли свети климентски codex или Бодлевиот препис, или пък друг некакъв — за сега положително знаа, че само два са известни — е предиствал приблизително преди двадесет и девет години немскиот пътешественик Hahn, които и го описал во съчинението си: „*Reise durch die gebiete des Drin und Wardar*“. Разликата, що се отбелезва во Hahn-овото описание, именно: че во codex-а целиот број на свидетелствата се състои от сто и четирдесет и четири, че сичките принадлежат към независимата епоха на охридската архиепископиа, ч епоследното свидетелство носи дата *α. Φ. η. ζ. (?)* както и изражението му: „*нито съм бил толкова приготвен за разбираието на ръкописа*“, (Бодлевиот почерк е совсем јасен) ни кара да предполагаме, че Hahn не е имал на ръка, нито оригиналниот официален codex, нито пък Бодлевиот препис, а друг некакъв неизвестен за нас.

Следователно, имајќи още пред вид и това, че нито лицето, което е доставило на г. А. Шопова преписот, нито пък лицето, което направо во редакцијата на министерския сборник е испратило „прѣводъ на крайно любопитната Охридска кондика, заедно съ единъ точенъ прѣписъ на гръцкиа оригиналъ, който

*) Според достоверни сведения, що имам от частни пријатели и до днес во една знатна охридска фамилиа се съхраняваат неколку писма от влашките кнѣзове безсѣмнено подобни на обнародваните две писма от В. Григоровича во „Гласник Дружства Србске Словесности“ а препечатани во цариградските „български книжици“ част II 1858 м. мај книжка I. от дебърчанина Архим. Партениа Зографски), писани на влашки език со славјански букви. Също и во Герасимовата фамилиа се напат осѣм документи (един вад расписки) от Сисавииската Митрополиа, којато през това време се управяавала от лице, което принадлежало към членовете на споменатата фамилиа. Тие последните документи са доста интересни, и читателите на „Лоза“ ще имат случај да ги видат. А и во Струга преди неколку години е имало некакъв летописен откъсѣлк и по раскаиванието на некои това е било част от Душановиа законник.

у г. Шопова липсваше“, и точен препис на codex-а, до сега не са ни представили пълен, съгледваме важност да представим овде и преводот на Нahn-овия описан codex, от съдържаніето на който, наверно, читателіот, освен че ще може да си състави шо годе поніатие за съществената им разлика, но ще може един ден още и да ни послужи, да проследим и проверим чяслото на съществуіущите преписи, распръснати у частни лица.

След описваніето на различните старини и надписи, които се срещат во Охрид, Нahn обраца вниманіето ни върху истна оноі дървен долап, що се намира во църквата свети Климент и за който, тъкмо деветнадесет години преди него ни споменува рускиот пътешественик В. Григорович; а подир това излага на късо съдържаніето на codex-а. „Между църковните книги, които се намират во един дървен долап нај-важен е codex-а на Митрополиата — стари писмени свидетелства. Тоі съдържа 144 свидетелства, които сите са от времето на църковната независимост на Охрида; но от които ни едно не е от преди 16 век.*) Последното свидетелство (на стр. 168) датира а. Ф. 7. 5. (?) и името на тогавашния митрополит е подписано со зелено мастило. Зеленото мастило е служило като отличие на митрополитовото име. Що се отнасія до съдържаніето на тие книжа, тук за подробно разгледваніе не беше ни време, нито съм бил толкова приготвен за разбирааніето на ръкописа. Споредъ думите на местните жители *това не е само един том от такви старини; во Виенската дворцова библиотека, казват, че има още много по-стари сборки*“.

„На страница двадесет и втора от codex-а намерих една приписана забележка за охридските енори от 1664 год.; които още и до днес съществуват и си запазили старото наименованіе. Целнот броі на християнските къщи во *Вароша***), излиза според бележката само 141. Това незначително число домове, ако се сравни со числото на главните и второстепенните църкви, които са били 37, свидетелствува до колко много християнскиот елемент е пострадал от мухамеданскна наплив: защото инак не може никак да се помисли, че само со трудот на 140 къщи са подигнати 37 църкви, па макар и незнам

*) Архиратическото постановление, което обнародваши на краіа говори дребно против това Нahn-ово казваніе.

**), Варош се нарича онази част на Охрид, којато се намира вьтре во крепоста.

колко да е бил силно развит обичајот между средновековните жители, да подигат колкото се може повече храмове. Во содекс-а освен това се намират още две общински решениа против женскиот лукс и големите свадбени разноски от 28 февруари 1759 год. — които рoшениа ги излагаме на краја во гръцкиа им текст за да се види и езикот. Според тие два декрета било е забранено на жените да носат цървено атласно облекло и самурски капи, вързано цветие, пари или подобно нещо на наизвите върху капите; пари и мерджани на градите и сърмени китки по шалварите. Ако би некоја жена престъпвала това, мъжот ѝ плащал за неја глоба 20 аслани, пихна монета (?) ако е бил тука, защото е можал да забрани и не ѝ забранил; а ако ли не се случи да бѣде у дома. (от това се вижда, че още тогава имало е обичај, щото мъжите да отсътствуват и да се занимават со външни работи), тогава щела да заплати таја глоба самата жена. Наисетне подобни забраниаваниа на распуснатоста (луксот) не са редки во полуострова, и, като се веке еднаж постанови, се държи мощне строго. Во Јанино съществувал един такъв декрет от половината на миналото столетие и тѣкмо през моето пребивание там се осмелиха девојките и почнаха да украшават предните ъгли от своите отворени елеци со тесни сърмени украшения. . . .

„Во този содекс има още и дълга записка от пожертвуваниата, които църквата добива през дена на праздника си. Тие се написани почти на гръцки, само на две места намерих български, но и това беше пак со гръцки букви. Гледајќи на содекс-а дојде ми на ум въпросот, дали некога българскиа език е можал совсем да измести гръцкиа. Напраздно съм прелиствал сичката книга за да намера каква и да е историческа забележка, защото нигде, не намерих нищо нито пѣк во сите църковни книги. Тези записки съдържат деведесет и три страници, но в них нема нишо от общ интерес. От страница 154 започва цел ред гръцки песни, които се захващат со песна против латините и другите расколници, но сичко това нема никаква цена.

„На страница 168 се говори как са обесили во 1789 год. 22 јуни двама христиани, които са правили фалшиви пари. Забележките се свършват со тие мощне лубонитни думи: „*αἰὲρ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου σκορπίου*“ събрано от ветрот, распрѣ-

снато от дяволот, или како дошло, така пошло, което хвърлиа особена светлина върху искреноста на писателя таѝа пословица. *)“

Горепложеноото Нahn-ово описаніе на codex-а, сравнено со истинскиа свети Климентски, от които у нас се намира собствено-ръчно копіе **), освен че потвърдиава съмненіето ни, което и по-горе исказахме, относительно тождеството на описаниа от Нahn-а со оригиналниа, ами даже повеке го усилва; защото, сдружваѝки предложеното описаніе со нашиот препис, намираме неща, за които у Нahn-а не се среща ни дума. Така, например, когато Нahn говори за много други бележки, които се срещат овде-онде во листовете на кодексa, тоѝ нищо не споменува за записката, в коѝата наред са изложени неколко имена от архиепископите на *Охридската Велика Църква*, които са пожертвували по нешто, било за лозата въобще, или частно за свети Климентовата църква ***).

Сетне Нahn така сѝшо нищо не споменува нито за дългите анакреонтови стихове (52 стиха) на охридската патриаршиа, които се намират на 160 страница во оригиналниа codex: а след них на истата страница следват други двадесет и три стихове, които са поетическо (іамбическо) обрашаніе от писателя ****) и пр. пр. Между това ние не намираме ни спомен и за твърде много други бележки, които изобилдуват из страниците на codex-а, без да са лишени от секакво значеніе.

*) Глед. на стр. 189—90—1. во сѝрбск. превод.

**) Преди две години приближително предложих во почитаемата редакція на министерскиа сборник преписот, коѝто щеше да излезе под редакціата на нашиа еллинист г. М. Д. Балабанова. Така обнародван codex-а, наведено, ще се отличаваше во много отношения от обнародваніа по настоѝащем во сборника и още ще се ползуваше со поголемо значеніе пред учениа свет.

***)

α γ ζ β. (1792).

Μνημόσυρον ἐκτύθη τὰ ἑνδράτια τῶν ἀειμνήστων ἀρχιεπισκόπων τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Ἀχρίδος ἀφιερωσάντων: † Προχόριος ὁ μακαριώτατος ἐκτίσε † Νεκτάριος ὁ μακαριώτατος ἀφιερωσεν . . . † Παύλος ὁ μακαριώτατος ἐκτίσαν . . . † Γρηγόριος ὁ μακαριώτατος ἐφτίασεν . . . и пр. на стр. 65 во ориг. codex.

****) Други подобни поетически обрашаніа и ениграми са напечатани во Мосхополското издание службата на светите седмо-численици.

Остава ни да по-говорим още за Бодлевия препис, който, както и от начало споменахме, поради частните допълнения от страна на преписвача привлича вниманието ни. *)

Между такива прибавки, които липсват во самия оригинал за пръв път изиречват се пред очите ни: посвещаването на codex-а, първият акт, също и вторият; синодалното постановление за приемането под ведомството на охридския патриархат новосъградената Кавajsка църква во Дирахвиската епархия,

Покойният Георги Бодлев по произхождението си от најстара знатна охридска фамилия, беше братов внук на видния деец во гръцкото кралевство, М. Πολύης Ἀχειδιανός, който по после става и министър на правосъдието и наредното просвещение и още съучастник во класическото издание на църковното право („Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Ράλλη καὶ Μ. Πατλή.“) Тој, по секоја веројатност, въспитаник на Јанинското тогава образцова училище, се отличавал „по образованието и живоста на характера“. В. Григорович, който през 1845 г. посетил между другите градове во Македонија и Охрид, дава ни за него на късо сведенија. „Къ счастію, встрѣтилъ ся со мною оченьъ зблливыйъ Болгаринъ, по имени Георгій Бодли, который служилъ мнѣ постояннымъ вожатымъ“ (глед. на стр. 98, очерк. Пугеш. по Евр. Тур. второе издание). И още: „Мой, напр., вожатый, портной по ремеслу, зналъ много сочиненій греческихъ и въ своихъ рассказахъ доказалъ это ссылками на Мелетій, Куму и многія церковныя книги“.

Освен това тој е ръководил и Навн-а во 63 год. (виж. на стр. 382 и 402 во забел. у Навн-а) кога тој посетил Охрид, и нему главно се дължат благоприятните отзивы, които напирате во сочиненијата на пътешествениците, за българите от тој крај.

Но не по-малко важи за нас неговата библиотека. Во неја се намират освен многобројните съчиненија на разни църковни писатели, Гръцки и Латински, нај стари изданија, ами се среќат още и неколку гръцки и славјански пергаменти и книжни ръкописи, между които и едно кожено евангелие от средне-болгарска период, озаглавено: **ΘΕΣΦΙΛΑΚΤΑ ΑΡΧΙ-ΕΠΙΣΚΟΠΙ ΒΑΛΓΑΡΣΚΑΓΟ** (со червено мастило); едно окръжно от константинополска патриарх (на книга дебела со дължина близо един метър и половина ширина); службата на седмте славјански апостоли, Мосхополското издание, (ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἑπταρίθμων) което е библиографна редкост и в българските библиотеки липсува, и доста много други книжа от голема важност за нас. Немскиот пътешественик, филологот доктор Вајган, който преди три години пътуваше по Македонија с цел да изледва во секое отношение остатките от влашка элемент, беше си избрал неколку от по важните ръкописи и печатни книги, между които и славјанското евангелие и предлагаше да ги купи пощо-защо!

както и постановлението за споменуване имената на спомоществователите за съгражданіето на църквата. Редът, по който се поставени актовете в оригиналния codex никак не са запазени в въпросния. Така напр., протоколот, по който Григория Ново-Патраски се назначава заместник на Германа, в обнародвания препис стои преди протокола, който определя Германа за охридски архиепископ, когато напротивъ виждаме, че изискваемия ред е напълно запазен в оригинала. При това и датите, които се поставени под всеки акт са побъркани и то сега не можем да кажем положително да ли от самия Бодлев или от преписвачите. Тук ще се ограничим само со следущето. Според хронологиата обнародвана в министерския сборник Мелетия архиепископствувал през 1677 г.; а по каталога представен от Е. Голубински (виж. Кратк. Очерк. Истори. Православ. Църквей стр. 139) истиот той Мелетия седел на престола в 1666. Но нещо което повече ни очудва е, че Герман, който според обнародвания препис (акт. 5) патриаршествувал на 1668 г. д., бил заместен от Григория, от Нова-Патра, (нак по обнарод. препис в министерския сборник акт. 3 стр. 198) на 1681, когато преди него наред. архиепископствувале: Партения на 1679, Мелетия през 1677, Нектария 1673 (виж. у Голубински) и пр. и пр. Освен това в обнародваната част от преписа ние не намираме на местото им ни една от многобройните бележки, които се срещат из страниците на оригинала (2, 6, 22 и пр. и пр.); и според показанието на същия преписвач, който снабдил г. Шопова со преписа, поради краткостта на времето, през което той располагал Бодлевиот препис, бил принуден да пропусне всичките бележки. Но, тъй като някои от тие бележки, чини ми се, откриват пред науката доста голем интерес поради съдържанието им ние ги предлагаме тук на интересуещите се, без никакви коментарии, като същевременно и се обещаваме пред читателите на „Лоза“, че ще да поговорим в една от подирните книги и за значението на самото съдържание на материала в codex-a.

Φίλοι ἀναγνώστα! Τὸ ὑπερθεῖν καὶ ἀνωθεν ὑπομονήματα ἐσώζετο καὶ εἰς παλαιότερον κώδικα τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ φεῖ ἐκάη! Καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν κώδικα ἔγραψεν ἡ ἱερά σύνοδος καὶ φρικτὸν ἐπιτίμιον κατὰ τῶν παραβατῶν

Драги ми читатели! Задната и горната записка се пазеше и в по-стар кодекс на църквата, но жално изгоре! И в онзи кодекс написа светна синод строго постановление против престъпниците и користо-

καὶ κερδοσκοπῶν τῶν καταχρῶντων καὶ
νεμομένων παραλόγως τὰ εἰσοδήματα
τῆς μεγάλης ἐκκλησίας
Μάθετε λοιπὸν ἀδελφοὶ συμπατριῶται,
εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν ἔφθασε
σήμερον ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἐξυπνίσατε
λοιπὸν ἀπὸ τὸν λίταργον τῆς ἀναισ-
θησίας, ἵνα ἐπανέλῃ ἡ μεγάλη ἐκ-
κλησία εἰς τὴν ἀρχαίαν δόξαν πρὸς
καύχημα καὶ τιμὴν τῆς πατρίδος. „Ὁ
ἔχων ὦτα ἀκοῦειν ἀκουέτω“.

Ἀπόφασις ἀρχιερατικῆ.

α ψ ο θ. (1779).

Ὁποῖος τῶν ἱερομένων ἢ λαϊκῶν
κατακρατεῖ ἐκκλησιαστικά πράγματα
εἰς σκοπῶν κέρδους, καὶ ὅποιος τῶν
ἱερομένων, ἢ λαϊκῶν γίνεται αἴτιος
σκανδάλων, ἢ κατὰ τοῦ ἀρχιερέως
αὐτοῦ, ἢ τινὸς ἄλλου, ἢ καλεῖ φίλον
λόγον, ὁ τοιοῦτος, ὡς ὁ παῖς τοῦ
Ἰούδα, ἀνάθεμα ἔστω, ἀνάθεμα, καὶ
αὐτοφυγαὶ αὐτῶν εἰς χθρας τοῦ προ-
δοῦτον Ἰούδα.

Ὁ Πρεσβυτῶν Ἡσαίας.

любците, що злоупотребили и
делили произвольно доходите на ве-
ликата църква... Научете се прочее
братия съотечественици до какво
скърбно положение стигна днес ве-
ликата църква; събудете се прочее
от литаргиата на безчувствието, за
да се възвърне великата църква на
старата си слава, за хвала и чест
на татковината. „Който има уши за
слушание нека чуе“.

Архиератическо постановление.

α ψ ο ρ. (1779).

Който от духовните или светските
(лица) укрива църковни вещи со
намерение за печалба, и който от
духовните и светските става при-
чина на непокорства, било срещу
архиерея си, или друг некої, или
говори остра дума, такъвиот, като
последовател на Иуда, да бъде про-
клет, проклет, проклет и душите
им во обіатиата на предателя Иуда.

Преспански Исаиа.

и и
ве-
чее
кво
ве-
чее
за
на
ест
за

не.

те
со
от
пи-
шу
ли
то
ро-
те
да.

Два врага (епизодъ изъ прѣвзиманието на Пиротъ)
отъ И. Вазовъ ¹⁾.

Докато от тука се прават големи жъртви за подобрене участва на българите во Македония; докато се води упорита борба со многброините претенденти на същата таа страна: македонецот овде, во кнѣжеството, е изложен на сичките хули и клевети от мнозина същи свои братѣа.

Чудни контрасти!

Антагонизмот между българите от кнѣжеството и оние от Македония расте от ден на ден, и днес е зел такива размери, щото и самата дума *македонец* се е изедначила в умовете на мнозина наши братѣа со думата *арамѣа*.

Таа умраза между освобождените и неосвободените българи, както и да ѣа земе човек, било като нещастна вражда между братѣа, било като проста умраза между туземци и придоидени, достоѣна е да привлече вниманието на мислителот, защото нередко донасиа сериозни следствия. Нашата история е толку слаба за да ни свързе и въспита като нешто цело, щото от нас се иска голема тактика, ако искаме да запазим нашата целокупност. А, между това, ние виждаме пред себе си една ѣама, коѣато иска да се преобърне во грззна пропаст, за да разделѣа брат от брата.

Да нарисува тази фатална ѣама между две половини на едно цело; да опише настроението на едно общество спремо друго нему сродно и близко: ето главната цел на г. Вазова в неговите „*Два врага*“.

Да видим самиот расказ, коѣто е събран во 4 непълни листа от списанието *Денница*. Сцената на половината от расказот представѣа селото Чирвен, ѣужна Тракиа, а на другата половина — Пирот, Сърбиа. Двата врага са Първан Лазаров и Ламбо македонецот, горски стражар. Девоѣката Наѣда, коѣато Първан зед за жена и по коѣато и Ламбо имал севда, е при-

1) *Денница*, кн. 1, год. II, 1891 год.

чина на нихната смъртна умраза, в следствие на който Ламбо става харамия, а сетне бива принуден да пребега в Сърбия, дето на 1885 г. през сърбско-българската война, намират се во Пирот со Първана, които ранен случаино попада во дуkenот на Ламба. Тук по един чуден начин двамата непримирими врагове се помириават. Това е съдържанието на расказот.

Първиот въпрос, които тук следва, и които треба добре да се сфатне за да се получи един јасен поглед върху самиот расказ, състои се в това: да видим, как стои авторот спремо своето творение? дали тој, като се подига на творческитѣ си крила високо над обикновените дреболии, просто иска, както секи художник, да нарисува едно социално јавление и в този случај е *објективен*; или пък сам тој е заинтересувано лице, сам авторот фърчи или по добре плува во същата таја сфера по право тивја, којато рисува, с други думи, дали чувството и нервите на г. Вазова не са били предмет на перото от същият този Вазов, и во тоја случај тој е *субјективен*, а от тук и *тенденциозен* в „Двата срџа“, — сичко това мај мълчно може да се види во расказот. Една мълга покрива целиот расказ, и г. Вазов некак като нарочно е искал да го тикне пред очите на публиката, без да се остави да го видиме, що мисли и тој. Едно „зловещо“ мълчание царува во целиот расказ.

Даже повече.

Забелезва се едно пристрастие у г. Вазова към единиот герој чярвенчанинот Първан. Първан е такъв герој, којто сред сѣрбскиот Пирот одѣрзостава се, за да не се предаде позорно в рѣцете на непријателите, да се изложи на јавна опасност пред един кун сѣрбски војници и сполучва да ги зароби. А когато ранен пада в рѣцете на Ламба македонецот, и когато последниот му се заканва да му „испие крввѣта“, Първан му казва: „*Азъ паднахъ въ рѣците на по-лоши душмани, на душманите на отечеството, и не се молихъ. Убий ме!*“ между сичките си другари војници, тој бива обичан от офицеринот; „*юнакъ е Първанъ надъ юнаците*“ . . . Такъв е Първан тракиецот. А какъв е Ламбо македонецот? — Ламбо е: „*лютъ човѣкъ, смѣтливъ и съ неизвѣстно минало*“. Ламбо македонецот е нареден со сичките епитети, които могат да

характеризират едно најочајно човешко същество, което нема нищо свето нито горе на небото, нито доле на земята. Отвращението на Вазова от Ламба не се намалива и когато овој помилва својот враг Първана. Когато „Ламбо подигна кротко Първана хвана го опшиомъ подъ митницата и го поведе къмъ вертикалната стълбичка, която извожеше на горната стая“ за да му даде пријут, г. Вазов, види се за поголем ефект — што ли, продолжава: „харамията и геройтѣ скоро потона“.

Вистина, природно е да обичаме добродетелта и да мразим порокот: но не треба да забравіаме, че и Ламбо и Първан са Вазови творениа. Друго. Којто се е взрел повнимателно во расказот, непременно е забележал едно характерно замeнение на Ламбо со македонец и македонец со харамиа и разбојник (Гл. V.):

„Двѣ години и половина те чакахъ: ти самъ ми дојде на крака, изрѣмжа съ глумъ гласъ македонецѣтѣ“.

„Първан нищо не отговори, една смъртна слабостъ обхвана цѣлото му същество“ и в това врѣме „Македонецѣтѣ съзрѣ, че се показва изъ подъ закопчениа шинелъ крайче отъ една верижка на часовникъ, и по една машинална иривичка той дрзгина верижката и ја измѣкна съ часовника, която мушна въ джоба си“. „И той пакъ отвори очи, и видѣ македонецѣ съ камата . . .“ „Барачестата брада настърхната, очите испукнали и сега изли съ зловѣщъ огън“.

Както се вижда, от това зверско настроение, македонецот се е решил да затрие Първана тракиецот. Ами зашто тогава му краде часовникот!

Подир малко настъпва најсценичниот момент во целиот расказ: този момент е, когато Ламбо со кама в рѣце, со настърхнала брада, с очи испукнали и тѣлни со зловѣщ огън, моментално се замислува и прощава својт смъртен враг Първана, којто му беше презел либето, беше го ранил во рамото и затворил во пловдивските тѣмници, може би, за да го осѣдат на смърт. Този момент колку и да е обикновен, природен, сѣ ми се чини, че е во противоречие со моралот и „въспитанието“ на Ламба, којто и след мнимата смърт мѣчи насъне Първана. Не знаја дали Сливница може да трогва и такива дебелацијато Ламба, на когото сѣрцето г. Вазов е обвил во биволска

кожа, и който именно тогава, когато Сливница излизаше пред историата, вазовият Ламбо, може би, влизаше в некой побогат чужд дукен, от дето и се върщаше когато „влизна дебелашки вътрѣ, хлопна грубо и заключи вратата, като измърмори некаква псувня по сръбски и тръгна нъщо тежко на пода а стоварените отъ непознатий нъща бѣхж отъ друга нъкоя разбита лавка“, и намери во дукенот си Първана.

Остава още първата глава от „Двата врага“, която нарочно оставих наподире. В нея г. Вазов дава ни да разберем че враждата към македонците е пушила дълбоки корени чак вътре во селското население, — во сърцето на народот. Ние виждаме Ламба македонецот „лютъ човѣкъ, скитникъ и съ неизвѣстно минало“, в селото Чирвен, Тракиа, за когото простите селани, сравнивайки го с Първана, казват: „юнакъ е Първанъ надъ юнацитѣ; но що му трѣбваше закачка съ Ламба? Ламбо е македонецъ: който го помиреше носѣтъ му пада“. Ламбо става харамия и издебва Първана. Първан събира потера, фаща Ламба и го затварят во пловдивските тъмници. Ламбо избегнува из затворот и пребегнува в Сърбиа, а между селаните дохожда „тъменъ слухъ“ че Ламбо на 1885 г., преди войната, *председателствувал некой сръбски митинг за Македониа*. Чуло се е, подир туи, че македонецот паднал в Кресна-планина во четата на Токмачева(?). Дедо Таско се замислил и казал: „кръвята вода не става“, с което г. Вазов твърде искусствено иска да замаже противностите.

Сичките тие истъркани вече фрази, които не еднаж сме чули овде, во столицата, и които нередко проникват во стълбовете на вестниците, ние ги слушаеме и от устата на простите чирвенчани. До колку това може да се верва ние не можем сигурно каза, защото не сме запознати со селското население нито от Мизиа, нито от Тракиа. Но ще си позволим силно да се осъмним, че г. Вазов е извадил мислите и думите от не дотам чистите уста на сокашките псувачи и безсъвестни вестникари и ги е турил в чистите уста на народот, който, по такъв начин, го е оклеветил, а това не прави чест на поетот.

В лицето на Първана г. Вазов ни изобразява мъжеството и самоотвержението на българскиот воіник во знаменитата братоубиіствена война. За да испъкнат по најаве блескавите качества

на Първана г. Вазов требаше да турн успоредно с него едно дребнаво същество — и този контраст го намира тоі в лицето на Ламба. Хубава награда на македонецот за доброволното му участие при одбраната на общобългарската чест. . . .

София, іануари 1892.

П.

Едно въспоминание.

(Расказ).

Събитието, което ще опиша по-долу съставіа един епизод от многоброіните приклүчения, които ми се случиха през моето пребивание в Цариград до избегваніето ми от там.

Беше през 186 . . . год. третиот ден от Божик, денот на свети Стефана. Една от каменните стаи на Іагчи-Хани, в Цариград ехтеше от песни и чуканіе на чашите от многоброіните гости. Беше рано още, денот туку що бе зафатил. Но сички почти бехме накадени от добрата цариградска мастика, коіато изобилно се лееше в гърлата и произвеждаше нај-обикновеніот си ефект — веселието, което скоро се обърна в шум и неразбориа.

— Здрами се, Стефана! викаха некои от гостите, като пратегаха, подобно на лозіарските пѣдари, последната дума, защото Стефан, за името на когото пиеха тук, беше далеч от тех на неколку дена — в Охрид.

— Да живее себепот, отзоваха се други и метаха со светкавична бързина сладката мастика в гърлата си.

— Долу фанаріотите! Долу Мелетиа! крещеха трети, нај-вечето, които беха распалени от разговорите по текущите тогава народни работи.

При тие думи Іонче Мангов, моіа иконом, остави бързо шишето, с което черпеше веселите гости, слече кіурчето си, развърте се и зафати скороизлезлата тогава хороводна песен:

Чудо стана,
Чудо стана по света,
Владици да се гонат,
Леѝлимдо, леѝлимдо и дум, дум до!

Хорото бързо се скопчи и строино, весело завърти неколку пъти. То продължаваше:

По него седна,
По него седна Охридскиот,
Охридскиот, Мелетиа,
Охридскиот, „Налетиа.“
Леѝлимдо и пр.

Туку що се дорече тоѝа стих, който докара играшите до екстас, хорото запре. От вратата, която стоеше отворена при тие патриотически оргии и въсторги, се зададе полицѝски, който минутно се намери в стаѝата ни. Познахме го всички — тоѝ бе ѝаверот на тогавашния заятие Муѝиурѝ-Хѝусни-паша.

След като ни направи обичното „темане“, тоѝ попита:

— Чорбаджилар, тук ли са Андр. Пар. .ков и Јованчо П. .нчев?

И двамата се исправихме пред него.

— Ние сме, ефендим!

— Имам заповед от Хѝусни-паша да ве повикам и заведа на конакот му.

Без да се маем, зехме фесовете си, наметнахме палтата си и търгнахме подир полицѝскиот. Стигнахме конакот, но още нищо не знаехме зашто ни арестуваха така неочаквано. Затвориха не в една тъмна стаѝа, в която едвам прозираха неколку слънчеви зари през една тесна прозорка, находяѝаща се горе в едно от кѝошината на стаѝата.

Грозни предположения зеха да се бъркат в главата ми, която съвсем бе се изведрила от туку що блуждаѝущите в неѝа мъгли от ракината. Мъчих се да си припомна нешто, което да е станало причина на този неочакван арест, — нищо не ми идеше на ум.

По едно време припомних си скороиграното хоро и изведнѝш си казах решително:

— Клевета, Мелетиа! Тоѝа калугер отдавна ми се заканва.

Черен свет ми се зави пред очи. Чинеше ми се, че лувавиот фанариѝтин стои пред мене и со една сатанинска ирония ми казва: „улових те вече в примката!“

Убит от силни душевни вълнения, седнах на едно триножно столче и, облегат на влажната стена, потънах в скърбни размисления. Другарот ми, по-щастлив от мене, почиваше си спокойно и малко искаше да знае за това, което мене ми раздираше сърдцето. Наистина и главата му беше още зашеметена от алкохола, но и повече беше кален в подобни прежеждия.

Ненадејно отвън се зачуха познати гласове.

— Јонче бре, вие ли сте? извиках, като се отправих на тамо, от кџдето се чуваха гласовете.

— Ние сме, ние. Отговори моја Јованчо.

— Земи тие кліучове, ето ти сичко, — нежали нищо и гледај кџде ще ни карат и какво ще прават с нас. Гледај да снастриш сичко дома. Издумах, и подфърлих кліучовете от касата през един процеп, којто за щастие се намери там.

Малко подир това, отвориша вратата на затворницата, изведоха ни и, конвоирани от двама жандарми, отведоха ни во пашовата канцелариа.

Пашата, којто седеше, облегат с една си лакот на една широка маса и шмъркаше лениво из наргилето, фърли накриво за минута строгиот си поглед върху нас и пак наведе взорот си.

— Тие са, а? попита мълчаливо пашата като се објрна јаверот си, којто стоеше отзади ни.

— Евет, пашо-ефенди, същите, отвърна адјутантот му.

— От кџде сте бре, чорбаджилар? попита после с един кџм доста учтив тон, като се објрна кџм нас.

— От Охрид сме, пашо-ефенди, търговци-кожухари, со сајата на царја, казах аз, като му подадох пџтното си тескере, којто случајно се намери у мене.

— А ти бе, чорбаджи? продџлжи пашата, като се објрна кџм другарот ми.

Андр., којто одвај се дџржеше на нозете си, избџрбори нешто, от којто ни аз, ни пашата разбрахме нешто. Пашата се намрџи и поклати главата си гневно, като даде знак на јаверот си да ни изведе вџн, и проговори зад нас:

— Бири си сарош, бири си аджами.

Заповеда да ни отпуснат под порџчителство за три дена, до второ иследвање.

Направихме порџчителството, којто подписаха двама от нај-видните охридски търговци и от одабашиата на ханот, и

за половин час му го върнахме на пашата. . . Изминаха три дена, просрочихме поръчителството още за три и още за други три, — защото требеше да печелим време, да узнаем нещо сигурно по обвинението ни, за да можем да се поприготвим за пред истиндакот.

И наистина, къде от някои съобщения, къде от догадки, разбрахме, че работата е сериозна, че предположената клевета от страна на Мелетиа е действителна.

А Мелетиа имаше много причини за да ми пакости, — и на въже да ме видеше — имаше защо. . . .

Скоро тогава беше, когато бех го изиграл в битолското съдилище с дваесет лъжесвидетели по фърленото върху ми от него обвинение за укривание, въ съгласие с началникот на охридската поща, писмата му, испращани до него от Цариград през цела година.

Това беха и дните, когато Мелетиа беше побеснел от раздражението на несполуката си, когато тоі, от как прахоса в отчаяната си борба „съндъчето с неколкуто хиляди лири“ събрани от голото му паство, зе да си служи с нај-отчаяни средства, интриги и клевети пред правителството, което слеповерваше на владишките доноси. Да, времената беха лоши, — затворите постоіанно се пълнеха с невинни български душици. Братиа Миладинови скоро тогава издъгнаха в Терсахането. — Туі беше епоха, в коіато народното чувство у българинот, враждата му към фанариотите беха на върхот си. Фенер фърли схизмата върху български народ, Охрид прогласи контра-схизмата; и тиа бе по страшна, защото бе народна*). Сега се смеем с тази постъпка на нашите съотечественници, но за това, днес, подир 25 години стоим неколко стъпки назад. Наистина, не е хубаво нещо фанатизмот, но и това наше евангелско снисхождение нема да ни изведе добре. Впрочем то си е отличителна черта изобщо на българинот — отсъствие на народна гор-

*) Тази „контра схизма“ имаше за мото: „глас народен, гнев Божи.“ Тиа състоеше в това, че българеката община, по общо народно съгласие, постанови: „проклет да е от народа тоі, коіто отсега ще припознава гръцко духовенство; проклет да е и триклет тоі, коіто ще има некакво сношение с гъркоманите; проклет да е тоі, коіто ще прави алаш-вериш с тех; коіто ще влиза в родственни свързки; коіто са в такива — да се откажат от тех. . . .“

Благодарение на тази народна анатема, гъркоманскиот елемент доіде почти до задушване, но-после намериха се умни хора, коіто осъдиха таіа народна схизма и гъркоманите пак се накучиха. . . .

дост и снисхождение към душманинот, черти, които твърде много са способствували за отпадъка на народното чувство.

Но да си додем на разказот.

Колку повече мислех за случката, толку по-близу ми се виждаше и опасността. Дните минаваха бързо един след друг, а аз не бех готов с никакво решение.

Но най-после блесна в главата ми една мисъл, от която не отиде по-нататак.

— Ще се откупа с пари, издумах си решително, като си наумих най-слабата черта на турскиот чиновник — подкупот. А касата ми не се противеше на това.

На часот излегох да търса Рашид-ефендия, доверено лице на Хиусни-паша, комуто и предложих намерението си.

Не се мина час време и Рашид-ефендия ми връчи даденото поръчителство, след като му тупнах кесето с двесте „грешни“ турски лири.

— Хаїде, халал нека им са, много отишли, поврага и тие! казвах в себе си, като се разделих с услужливиот турчин.

Работата по видимоу се свърши и опасността премина от главата ми. Но тази необичајна случка остави тревожни следи в душата ми. Некакво чудно безпокојствие не ме оставаше на мира. Самиот Цариград, којто ми бе толкова мил до тогава, сега зе да ми дотегва. Неколку пъти се реших да бегам. Но къде? В Охрид още върлува Мелетиа! А и работата по никој начин не ме оставаше да напусна Цариград, дето седех като на тръние.

Не се измени много и един ден, ето че се јавија пак јаверот в маазата ми. Сърцето ми трепна, кога видех тоја проклет лакеј. — Значи, рушветот отиде по ветъра, продумах си в умот.

Но скоро се успокоих, кога видех, че работата е друга. Пашата пожелал да купи некои хубави каплами за харемот си, па поръчал да се јави и сам лично при него, в домот му.

Забрах слугата си со себе и отидохме в пашовиа конак.

Пашата тамам ме чакаше.

— Вие ли сте, що искате да подкупвате царските чиновници? проговори нашата с един строг тон.

Мрави прошетаха по снагата ми, при този неочакван въпрос. Смътих се съвсем и незнаех що отговор да му дам.

— Не зчаіете ли, че царот ни награждава така, що да не му текне никому да си служи с рушвети?

Догдето каза това, позавзех се малку и проговорих:

— Не, пашо-ефенди, не може да бъде това. Аз съм наклеветен. . . Вие знаете, пашо-ефенди, че ние не отиваме добре с гърците от неколку години вамо. . . , говорех с іавно колебание, като не отговаріах направо на въпросот.

Без да дочека да му искажа сичко, пашата се наведе и зе един свитък от турска дебела хъртия, стана от стола и го разви в сичката му големина.

— Що са тие шейтанлъци? Ха, бунтове? . . . продума стреснато пашата, като фърли „ферманот“ на душемето, от което покри една голема част.

— Не ти ли е жал за младоста, аіол? продължи пашата, като забелеза іавното ми смъщение.

— Не, пашо-ефенди, отвърнах аз, като усетих іавната клевета, — аз не съм такъв човек; аз съм си търговец и нищо друго не гледам, освен търговиата си

— А защо са тие рушвети, когато се считаш за невиновен?

Трудно беше да се отговори на това, иначе логично питане, толку повече, че аз падах в іавно противоречие на себе си и се издавах сам. А тук требаше да се отговори, и в този отговор стоеше, или спасението, или мъката. . . .

Изведнаш, без да знам самичък, какво ще кажа, заговорих:

— Простете ме, пашо милостни, че си позволих да ви излъжа, Вас. . . , издумах, като видох, че лъжата си е безполезна тук. — Да, признавам се и си исповедам, че аз дадох рушвет. . . Но простете да кажа нещо: Пашо-ефенди, и ти си бил некогаш млад като мене, и тебе мож би е некогаш сърдцето ти е тупало по некоја севда. . . . Нема два месеца от как съм се сгодил за една. . . . Пашата, коіто до тогава стоеше намуртен и наведен, сега издигна главата си и нададе един жив смех, коіто идеше от дъното на сърдцето му.

— Ха, ха, ха! . . . Баре, аджеба, гіузел ми дер бе? попита с іавен кеіф трогнатиот паша, като тръгна іако от наргіудето си.

— Хубава е, ефендим! Много еhubава. . . Ах, и дрехата и живота си бих дал за неја. . . .

Предоволен от отговора, пашата повтори и потрети въпросот, като търгаше охотно от наргюлето и подказваше нещо подмустак на близоседящият софта, който полуоблегнат на софата, тъй също шмъркаше наргюлето.

Очевидно моето испровизиран отговор гибна сърдцето на добрия паша, защото тутакси учтиво се обърна към мене и каза:

— Хаиде, чорбаджи, прощавам те сега. Гледај да благодариш на *севдата* си. . . .

Унесен от тази неожидана сполука, аз почти забравих себе си и без да дам приличниот турски реверанс — „темането“ обърнах гърбот на пашата и трътих удоу по скалите на конака.

Но още не стигнал до хана и аз паднах в едно недоумение. Видох, че опасността не е съсем избегната, както си мислях по напред. Наумих си, че онова, което ме тури в опасност е още в ръцете на пашата. „Турчин вера нема“, говорих в себе си, и вчас върнах се да дира јаверот, когото за щастие намерих, тамам що излизаше от конака.

— Бекир-ефенди! много добрини ми направи. Направи ми още едно добро, казах тихо като доближих до него.

— Еле, казвај, чорбаджи, що ти е желанието?

И аз му исказах мьката си, — да ми истегли *мазарот*, останал у Пашата.

Чок колај чорбаджи. Имај търпение до утре.

Сутринта, рано, рано, ето ти го, ни се истърси с конја в ханот. Туку що бехме станали от легло.

— Пнчолу Ефенди, извика като се фърли от конја, скоро давај крџма!

Влезе в стајата ми и ми фърли *мазарот* којто бе прегънат на дваесет пџти. Отворихъ кассата и му връчих едно купче от 10 лирички.

Додето така щедро аз наградах този добър пашов служител, моја Јованчо, от собствен свој кејф, му готвеше един друг сурприз: тој се бе распоредил да му донесе на агата една хубава *малебиа*, от којато не по-малку благодарен остана.

Щом испратихме јаверот, затворихме стајата хубаво, растлахме „ферманот“ на пода, наведохме се да го гледаме, но нищо не можавме да разберем, защото бе писан на турски.

Задоволихме се само да изброим печатите, които беха ударени в него — беха повече от 30!

Недоволен от това, моѝа Јованчо стана и издума: — ще му дам кибритот . . .

И драсна клечката да го запали.

— Чекај малу, прибързах да кажа аз, — ще го помъчим малу, че после, ще му намерим крајот; но треба да разберем нешто повече — що пиши вътре; хајде, скоро да повикаш нашиа Коста от „Мектебарбието“! Но недеј му казва што и какво е.

Вечерта наистина дојде нашиот преводач.

— Ще те закълнем за нешто, не ще кажеш никому?

— Нема да ви се кълна, — казвајте, отвърна тој.

Коста имаше един упорит характер, особено, не щеше да се кълне.

Видох — невидох, отворих, съндъка и разгърнах *мазарот*.

— На, чети сега . . .

— Ха, такава ли е работата, каза преводачот ни, като завърте главата си и се посме.

Тој започна да чете, като се спираше от место на место и ту се подсмиваше, ту очудваше.

— Е, говори де, што казва?

— Че не разбирате ли што пише: „... на 20 јуниа 186... вечерта, на полунощ в кѝщата на Ив. П-нчев събрани беха повече отъ 20 души — селени от охридската околина на угощение. Оказа се, че домакилот раздал пушки, барут, и други потребности, с цел да подигнат рајата и да нападнат на турците“

Целиот *мазар* бе пълн с подобни обвинениа; а коешто бе нај-лошо, тој бе потвѝрден от сички селски кметове и некои от градските; там фигурираше и печатот на стриќа ми! Така подпечатан, *мазарот* беше потвѝрден от Мелетиа Охридски и Партени Битолски както и от Охридскиот и Битолски уќумати...

— Скѝсајте го скоро, каза Коста, като разбираше големата опасност.

— Ше го дѝржа за „антиќа“ отвѝрнах аз. ~~Ше му~~ намера скривалището.

И в сѝщата нощ, завих го в една мушама, подигнах плочата от прагот на маазовата врата — но от кѝде пѝта и го

зарових, без никакво съмнение, че некої ще може да намирише
дѣвола там.

Години се изминаха, без да полюбопитствувам да го вида
или извада от там. Само Іованчо мої, от време на време си
казваше: „стои си дѣволот още! . . .“

Като се завърнах в Охрид, дадох му още по-сигурен
арест; защото Мелетиа беше „отфърлен“ вече от славниот
охридски трон. . . .

И сега може още е уцелел под пепелището на домот ми.

Ив. П-нчев.

Граматика на Ліудето.

От Іована С. Поповича*).

Както секи език си има своја собствена граматика, т. е.
свои собствени правила, особености и исклученія: тѣи също и
ліудето си имат своја граматика, правила и пр. За това често
се случва, да живеем много години с некого и пак да не сме
го познале добре.

Нишо не е по мѣчно от това да *четеи в срѣцето* на
човека; защото никоја „азбука“ не е тѣи испреплетена с разни
съкращения и изложена на постојани промени, както човеш-
ката. *Човешката* азбука съставиат: *лицето, езикот, смехот,*
сълзите, а главно *очите*. Коїто иска да верва на тези неща нека си
припомни само, че жените в едно и също време могат „и да
плачат и да се смејат“, — както по некои умеат, и сладко
да говорат и невинно *да се смеат* и пак да са никаквици.

*) Іован С. Попович (1806—1856) е родом из Вършец, Банат. Първиот му
литературен труд е „Слезѣ Болгарии“, писан на 19-годишната му възраст (1825 г.).
През 1840 г. Попович е преминал во Сърбија, којато на 1848 г. поради „различ-
них неугодности“ ја напустина и се прибра в родното си место дѣто остана до
крајто на живота си. Іован С. Попович се счита за основател на сѣрбската драма-
тическа литература. Тој е писвал и по другите области на хубавата литера-
тура, както и статии по историјата, езикот и литературата. Литературните му съ-
чиненија, писани в проза, са повеќе хумористични. Обаче хумористичните му
произведенија не са најдобрите негови творенија. Тој е повеќе сериозен, нежели
комичен.

А кои може по чертите на лицето, да съди какво има човек на сърцето, когато, „поне при жените“, рядко се вижда лицето в „същинската си боја“. За това умни са оние официјални хора, които четат „с ударениа“ т. е. когато мислат че виновникот треба нешто да искаже, а иначе с думи како не могат да схванат това, те земат да го *ударјат* и бѣнат, до като виновникот не признае това, което желят.

Жените са „самогласни“ в къщи, понеже „само“ технија „глас“ се слуша. Ала когато на мъжа прекипне, че и тој отвори гърлото, тогава буквата е „двугласна“. „Съгласни“ букви ние немаме! защото чудо ще бѣде, да се *сгласим* в нешто.

Обикновено хората употребјават „големи букви“, когато говорат за себе си; а когато критикуват другите — „криви“.

Нашите книжовници се препират: треба ли ни „еровете“ или не, но при се това в светот има нај многу *ерове*^{*)}. Малките ерове (ь) могат по некаде да се употребјават; понеже малките людие ако и да са лениви, принудени са колку да е да работат; но големите ерове са совсем не потребни. Освен това ь-малък по некогаш треба за опашка напр. *конь*, но хората окачат и то голема опашка, сир. ъ-голем и на *човекъ*. Предметите на граматиката са: име, местоимение, глагол и т. н. „Името“ е характерот на зовото, което дава важност на човека в светот. Това може да бѣде или „собствено“ т. е. чрез заслуга добиено, или пѣк „прилагателно“ когато се *прилага* на тогоз, којто не е достоин за него. Такъво име прилагателно е или „отечествено“, когато недостојно се гордеем со заслугите на прадедите си; или е „въпросително“, когато сички се очудваами, как този или онзи е достигнал до тази почест; или, нај после, то е „числително“, когато се дѣржи сметка за това, колку е изброил за *чинот си*! — Ако с пари или с подлизурство и подлѣгвање е сполучено нешто, казва се име „коренно“; ако ли си е присвоил некој чуждите заслуги или е издал нешто от свое име, имаме име „произведено“. Ако и самичък не знае как е сполучил нешто, нарича се име „случајно“ — А за тогоз којто има многу титли, но малко пари, казват че има име „усечено“.

*) В Македонија думата „ер“ означаваша „простак“, „ахмак“.

Женидбата у нас е „име прилагателно“. защото невестата треба да *приложи* (принесе) нещо на мъжа си. След венчанieto жените стават „съществителни“, а мъжете „прилагателни“. първо за това, защото жената в къщи съставя главно лице; и второ, защото мъжете са принудени по прищевките на жените да прилагат (да принесват) секи ден по нещо, без да се взират на това, че кесията не им позволява това, че затова те трябва да се заемат, че наі после, което е наі лошото, те често биват принудени да залагат имота си. С такъво чуждо приложение става името „събирателно“ и се причислява към исклучениата.

Обикновено хората са „прости“, когато другите ги влекат за носот; „увеличителни“, когато биват ласкани от интересующите се; „умалителни“, когато не доидат на време в къщи.

Людето са обикновено от „женски род“. момите от „общи“ т. е. „момата е на секиго, които би се испречил пред нея“, а жените са от „мъжки“, защото мъжот постоіано с тех си има *работа*.

„Човек“ нема число множествено, защото редко се намират луди, които заслужват на пълно името „човек“. — По некъде се говори „човеци;“ ала ние справедливо се смеем на това.

„Склонения“ има почти толкоз, колкото и хора. Тъи едни са наклонени на *комар* други на богатство; момите на женение, жените на вдовство, вдовиците повече на момци от колкото на старци; завистливиот — на чуждите заслуги; суетниот — на славата.

„Надежите“ са твърде опасни, за това треба да се предпазваме отъ тех. Наі опасен надеж е „именителниот“, защото нищо нема полошо от това да изгубиш честа си и името си. Когато децата фанат баща си за косата, то е надеж „родителен“. От „дателниот“ надеж треба да се предпазваме: както от луд пријател; от онак другар; лош съветник, от вода в решето; от мед в затикано стъкло, и т. н. „Винителни“ надеж е двоиствен, защото когато човек повече му дръпне, или почне да измерява земята, или след като падне, земе да *обвинява* другиго. „Звателни“ надеж наі добре е познат на мъжете, когато жената у дома псува, което и тѣ и тѣ може

да се поднесе, но ако се расърди сосем и премине в „творителен“ нај добре е за мъжа *склонението*, мъничко да се склони. Жените обикновено обичат множествените „сказателни“.

Дрехите в света са „степени за сравнение“, които имат прилагателните имена, т. е. по тех се познава на која „степен“ уважение стоим пред светот. Којго се облича протичко и е небрежлив към модата, намира се „в положителна степен“, защото никој нищо не *полага* за него. На когото дрехите са нови и необикновени според общественото мнение намира се „в разсъдителна степен“ т. е. за него *се сџди*, че дрехите му повеќе струват нежели самиот тој. И којго, нај подир прикача пръстени, златни часовници и има фјатони с четири коња, се намира „в превъсходна степен“, понеже секој го величае с тази титла, аку и да е убеден, че не ја заслужва. Дрипливците не влизат „в сравненијата“ както обикновено бедните.

„Числителните“ играјат важна рол в света. Којто повеќе собствени капитали *исчислява*, с толку по голема важност, отличителност и учтивост се посреќа от другите. „Нулите“ ни преставјат чудно понјатие, понеже сами по себе си нищо не струват, но като им се притурјат цифри, т. е. когато човек получи пари, веднага придобиват важност и толкоз повеќе, колку повеќе цифри се притурјат. Това се вижда от тук, когато се отнемат цифрите на такви човечески „нули“, тогава тие пак се обрџчат в *ништо*. „Нулите“ имат важност *само след* цифрите; а когато стојат пред цифрите немаат никаква стојност; и това е признак, че сичките пари не са в състојание да покријат нашите неспособности.

Мимоходом ще споменем, че в некој страни цифрите се наричат „*подкрепители* на нулите“, понеже много не способни чиновници одавна биха паднали ако да че ги подържаха други.

„Числителните“ както е извесно вършат голема работа и при брака т. е. младоженецот *исчислява*: колку ще му брои тест му, а невестата пџк, колко рокли ще промени, къде ще се расхожда, с колко конје ще се вози и т. н. След венчанието жената почва да *исчислява*, колко се излџгала в надеждите си, мъжот пџк — недостатџците, които забележва в неја. Мџдрите съпрузи веднага след това прават сметка, прегледват

кой повече дължи и се помиряват по добър начин. Но ако отидат по нататък, и жената почне да *исчислява*: колко „врагове и дяволи“ треба да посетат мъжа; а този пък: колко кости има на гърба жена му; тогава вече става лошо.

Когато човек подканва другото да извърши нещо в негово име, а славата от това преписва на себе си, имаме „местоимение“. Обикновено това се върши от старите чиновници, от гаргите с чужди пера и т. н. Заплатеното за извършена некаква работа не влиза в редот на „местоимениата“, понеже купеното нещо може да се каже че е негово. Според това лесно може секи да покаже разликата между „лични“, „притежателни“ и „показателни“ местоимения. Местоимениата при брака са „относителни“, а по некогаш и „показателни“.

Има много неопределителни „местоимения“, напр. когато никак не може да се определи, как по некоі прахосник или негодник се радва от старото си доверие, и в негово име гори. длали и коле.

„Глаголите“ произлизат от „глаголам,“ т. е. говора. Глаголите са или „действителни,“ когато човек *много говори*: или са „страдателни“ когато човек почне „*да страда*“ от много говореніе. От това се вижда, как „страдателното“ се образува от „действителното,“ Понеже можем да „действуваме“ независимо от говореніето, за това често се случва да „страдаем“ от много „действуваніе,“ напр. когато се бъркаме в неща, които не ни влизат в работа, когато играем „комар,“ когато се скигаме, когато хабим здравіето си и т. н.

Както що има много глаголи, които не показват нито „действие“ нито „страдание,“ тѣ също има хора, които нито смърдат нито мершат. Тези глаголи се наричат „средни“, като напр. *да се живее*, понеже, този, който гледа само да живее, малко се стреска за работа и *действие*.

„Наклонението“ е способ да получиш нещо от другото. Напр. ако съдијата от далеку намекне за това желание, е „изјавително“ наклонение; ако фане да заплашва с затвор и боі, е „повелително“ наклонение. — Момите обикновено се намират в „изјавително наклонение“, когато често се јавјават по улиците.

Аку са докарали некого до там, што да се обещае, че ще ги земе намират се в „съслагателно“ наклонение. Само в

тоіа случаі това наклонение си има место у нас; иначе, ние в обще обичае „несъслагателното“ наклонение.

Момък, който се е згодил за една, а след това узнае, че некоіа друга има повече пари, се намира в „неопределително“ наклонение.

Жените, както и големите господиновци, обичат „поведителното“ наклонение.

Секоіа мома до 16 год. си възраст се намира в „настояще време“, понеже сека правичко си исповедва колко години има, след 16 год. си възраст преминава в „минало“ време, т. е. ни една не се казва, че е постара от 20 години. Това време се продължава и след оженваніето им, понеже секоіа с удоволствие крие годините си.

За „бъдъще“ време мисли само тази, коіато желае да стане вдовица.

Хората са „скланіаеми“ части, понеже повече са *склонни* към злото, отколкото към доброто. При това има и таквиз хора, които са на „сичко“ наклонни.

Жените са „нескланіаеми“ части, понеже са своенравни — не могат да се склонат за да се остават от своите намерения.

Начините по които жените могат да станат „скланіаеми“, са: нови дрехи, приіатно общество, балове, расходки, театри, свадби и пр. Както с това стават „скланіаеми“, тѣ, от друга страна, са сосем „нескланіаеми“, когато желаем да ги отвърнем от това.

Първо место между нескланіаемите части завземат „предлозите“ понеже секи желае да се *предположи* пред другите. За това предлозите изискват винаги *друг* падеж, освен своіот, т. е. именителниот.

Предлозите владеат наі много измежду чиновниците, официалните хора и учените. При жените тази частица нема никаква власт освен ако се скарат поради *изрвата маса*, или ако некоіа пожелает да има модно първенство.

СОЛУН.

(Описание зето от Revue de Deux Mondes).

Септември, 1887.

I.

Пладне е. Параходот ни вече замина предгориата на Олимп. Величествената планина се издига равномерно и постепено, както правилниот ритъм на една класическа трагедиа и се изгубва в неосіазаемиот ефир. Погледната в іасната си-нила, снета от неіа земната тежина, тіа става една метафора, басніа, истинско жилище на боговете. Таіа сутрин, морето бе гладко, като масло. Но *стърмецот*¹⁾ излезе и тласка към дъното на пристанището безброіни и скоролетіащи сини вълни, насеани со сино-зелени отблесци. Колку слънцето се издига, толку небето бледнее и морето губи синилата си. Двата брега бледнеат пред ярката светлина. На лево се растила една голема монотонна и пуста полиана — там е устието на Вардар. На десно се показват първите издигнатици на халкидонски полуостров. Оскъдна зеленила: в туі време на дена, на сушата не се вижда друго, освен един облак от прах или голите върхове на пъренати хълмове под жарот на слънцето. Само морето при стърмецот лязи свежеста на вечната си младост. Очите не могат да се отбиат от безкрајното ліудеаніе на игривите вълни. Секога по туі време, когато ветерата от ширините се дига, това Егејско море, от дего излезе Венера, блещи в живот и хубост. А вечер, кога стърмецот стихне, измъчено, то успива на ориента.

Наближаваме: платната се умножаватъ; барки без броі играјат кат черупки околу нас; от далеч тъмнеіащата на хоризонта бела линија, просветли се. Това е пристанището. Нии слушаеме вече викот на кајкчиите; пускаме котва и сме в Солун.

1) *Стърмец*, значи същото, което означава фр. la brise. Тој е тих, приіа-теш вечерен ветър морски или езерски.

В нашите страни, дето улиците се гледат и пазат добре, пристанищата не се стесняват и спускат широки преградни на вътре в сушата; вижда се като да искат да привлекат богатството на целата страна. Тук, още на първата стъпка ние сме почти в средните векове. Откъм сушата градът е завит с една зъбеста стена, в строеніето на коіато едно след друго, са земали участие Византийската империя, Венеция и турците. Тазі линия, коіато начина от морския брег, постепенно се издига заедно с заклүчениот в неіа град — и плътно допират до къщите, които истиква към морето. В источната страна от таіа стена владее едно пусто мълчание, на което многобройните гробища, които образуват цел мъртъв град, дават още по-печално зрелище. Само тук там се издигат печални кипариси, които държат сенка над муслиманските гробове. От другата страна — купища човеци, като мрави, пълплат из пращините друмове. Никога град от 130,000 жит. не е бил събран в такъво малко пространство. Като вървиш вътре из улиците му не виждаш нищо освен стрехите на къщите, а ако излезеш на некоі мегдан, пред тебе ненадеіно ще блесне морето. Причината на тази збитост на града непременно треба да отдадем на нуждата да се запазват солуняне по такъв начин от честите и севъзможни нападения както от морски тѣ и сухопѣтни пирати, Сарацини, Критяне, Албанци и пр., които не веднаж са го нападали и разоривали.*)

Нема 20 години, когато същата крепост, коіато загражда днес Солун само от исток и запад, заграждаше градът и откъм морето. Градът беше отделен от залива чрез една непрекъснатата каменна преграда. Стоварището на стоките — пристанището бе вън, на страна малку от града. Но от 50 години насам, благодарение на постоіанното кръстосване на европейски кораби и на разорението на морските пирати, днес *морето на исток* е безкраіно *по-сигурно от сушата*. По такъв начин Солун вече можа да разбие преградите от към морето. И тук се начена възкресението му. Коі говореше до тогава за него? Само антикварите. Днес неговото име е в устата на сички и неговите от ден на ден растящи сили заплашват Цариград. Той

*) В 904 г. Солун е бил нападнат и от суша и от море от сарацините. След като влезли в градът и го опустушили, завлекли со себе си в плен повече от 20000 красиви момчета и момичета. Иоан каменіат діакон, коіто бил един от пленниците, оставил е трогателно описание за това бедствие. Пр.

е Андромеда, на която са строшили една от веригите и която, наполовина свободна, отрива веке сълзите си и протегна ръцете към освободителя си. Тога нов Персеи тича с огнена бързина, в образот на Steamer 1), пълн со стоки. Малку важи бојата на кокардата му: англиска ли, френска ли, италианска или австриска, Солун не му се церемони многу и со същата усмивка приема секиго от тези черни гости, които му дават живот.

Еднаш стените му рушени, преобразувањето тргна с една неверојатна бързина за един турски град. Грџдите на жителите се расшириха, като да беа свалили от тех голем товар. Морскиот ветър, којто единствено умеријава съсипителната горещина и нездравиот климат в тези страни, пропикна на сѣте, без препатствие в улиците и улчките, раздуха и прогони тресконосните миазми, очисти окачените по прозорците парцали, раздвижи и турчина — трговец, сгушен в дѣното на дукјана. Построй се едно побережје от широки плочи, на дѣлжина 2—3 килом.; тук сека вечер, при залезвање на слњцето, почти целиот град, с искључение на правоверните с зелени чалми, слиза за да подиши чистиот морски въздух. Кафенета безброј се издигнаха на секѣде, посветени на Минерва, Олимпа или Парнаса. Кафеджитѣ почти вси гѣрци, се считат като законни владетели на Егејското море. Техниот живот е некак си тесно свѣрзан со сините морски вълни, които при силен стѣрмец префѣрлиат каменното побережје и измокриуват нозете на поседалите отвѣн пред тие кафенета гости.

Стотици малки каици стојат завѣрзани на железните халки на скелето. Сутрин те тичат на сам на тагѣк, ту с обтегнати платна по развълнуваното море, ту само с легките весла карани по гладката поврѣхност. Съдѣржанието на товарените неша представја чудно разнообразие: ще видиш и исправната жилетка на трговеца, којто се връща от вилата и си отива на работа; после, цела сбирщина скитајущи „пакети“ с нозе и очи, сир. туркини: бедните жени слазиат в кайка толку искусно, колкуто го доуска съсем непригодната им завивка. Наистина скелето бива тѣ натрупано, тѣ живо, тѣ необходимо, щото неволно се запитваш, как са могли без него да минат толку векове. То се продѣлжава далеч на вѣн от старата крепост

1) Steamer (Штимер) = параплов.

с една хубава улица, коіато води към летните къщи на *Кара-агач*, — место на нај добрите постројки с нај изіашни градини и баніи, дето живее през лето солунската аристокрација и тлъстите търговци.

Сладко е в щастливи дни да си спомниш за едновременни бедствия и мизерии. Като че ли нарочно за туй останала е още една грамадна венецианска кула с тројна стена, преобърната сега на тъмница*). Та се намира истем до брега, над морето и от далеч има твърде красив изглед. Отблизу когато светот прівечер се расхожда по *молото*, ще видиш как затворниците са наќацали по два-трима между зъбците на кулата и спокойно гледат и се кикотат на хубавите дами които долу, на едно големо растојание от тех, се расхождат.

Додето опрен на балкона, се взирам на пълпјашата под нозете ми тълпа, прилична, поради безбројните лъскави фесове на една нива обрасла с кадњки, аз се опитвам да ѝ дам некакво определение, да отлуча съществениот ѝ характер, такъв какъвто се фрлја тој в очи без предзета идеја. Но то не било тѣ лесно; много е право дето се нарича с името „македонца“ секакъв смес, којто не търпи никакво разложение. Левантински ли град имат пред себе си, като Смирна? Да го зема ли като един азиатски дембелин, којто без преход влиза в европејски живот, като Александрија? или пѣк Исток и Европа ще да живет тук едно до друго без да се разбират, както в Цариград? Не, Солун не е нито турски, нито византиски, нито пѣк съсем нов град: Тој има изглед на една стара венецианска колонија. Тој спеше в една дълбока летаргија, затворен в старите си зидове: когато нашиот век го гибна с својата прѣчка, тој се събуди, като син на Венеција от XIII или XIV в., от онаја царица на Истока, која знаеше толку искусно да мешава племената, боите и нај различните цивилизации, само за интереса на трговината си: којато водѣ с такъво искусство кърстеноските пред Цариград, којато толку дълго време спори с турчина Архипелага и крајбрежијата на Егеа, којато остави на сегде след себе си могъщиот нокѣт на лѣвот на св. Марка.

Тук, следата на нејниот пѣт не е останала во великолепни празни паметници, както в Рагуза: малку архитектура има в

*) То е известна „Канли-Куле“, преименувана сега в „Без-Куле“.

Солун. По пуето исках да кажа, че лицето на града е ново, че тези камъне, веке излизани от двоиното търканіе — на човечите, немаат повече от 15 години: рамката е нова, да, но картината е вехта. Онова, което съзираме в венецианското искусство, това, което прави от него тайнственото, възвишеното, — то са колебания между най грубата деателност и сладострастната нега; тук аз му намирам образецот, изнурен, наистина, но още соблазнителен во физиономиата на жителите. Днес както и некога, над голите плочи загорели от жарот на слънцето, хамалите с бронзовите си фигури, с голите си нозе, шетат на равни стъпки, всред кушища от скицелите дни. Те са твърде лошо облечени: гащите им, како-да е завързани, тежкото им движение, безгрижниот им ход, — всичко в тех доказва великиот принцип на най малкото деіствие, коіто е регуліатарот на Исток. Момчети от севъзможни фигури, боси, раздърпани, с фасове натиснати до ушите, упражніават по скелето сичките безиолезни заніати, като подканіат на тълпи минувача да му лустросат обущата.

Евреи с дългите си джубета и обикновени бели антери, османли со своите чалми, албанци, облечени во фустанели, българи с тежкото си облекло, свъсчервениот си цвет, така заселени там като — варвари в некоі античен град, — такъва е тълпата, коіато се меніава безкраіно, коіато се кръстосва и блъска на сегде из улиците. Работата върви бавно, без многу шум и почти секога на гърбот на хамалите: защото параходите не могат оцѣ да доближават до краіот. Работата тук не обезобразява човешкото животно.

Нека се въсползуваме от този едничтк момент на събужданіето на един стар град; тоі бега, а за малку може и съсем да исчезне. Модата прониква съ бързи крачки. Евреи и турци зафанаха вече да носат под антериата си френски ботини. Пред прозореца ми се расхожда некакво старо Паликаре с побелели мустаки, което върви важно и тежко, окичено с най разнообразни облекла: бела фустанела, силіах с цел арсенал на поіаса, шарени тозлуци, една страшна черна шапчица и с чадър в ръка. Наистина, смешно е да негодува човек за загубата на местниот цвет, когато този цвет не е нищо друго освен ръжда от мизерна и невежество. Требало би камшик за тези Солунци, коіто са се така страстно привързали към пѣстро-

тията, към модите, зарад които си жертвуват сами пред алтара на некакъв си бог Терма, и благосъстоианието си, и здравието си, и правственноста на градот. Аз бих желал да се прави тук избор — да се приемат само истинските добрини на цивилизациата, да приемат железниците, хубавите сукна, сгодните мобили, и да се отбегва *черниот рединот*, безкраино по непригоден за местниа климат, от леките и пѣстроцветни антерии.

II

За да искажем сичко, ще забележим че има една черта от старата Венециа, којато липсва съсем тук, а и винаги ще ја нема: това е рицарската, аристократическата и военна страна. Въобразете си една Венециа в којато потомството на Шейлока да е затъмнило малу по-малу великодушните Антониовци и безгрижните Басановци: вие ще имате Солун. На 130000 жители, тук има около 70000 евреи. Не вервам да ги има толку в самиот Јерусалим. Те сами го припознават това. Те предпочитат турското иго пред християнското управление.

Муслиманите, както се знае, са доста веротърпими, ако и техната веротърпимост да е основна на умразата. Евреите са се воспользували добре отъ това. Те се считат доволни, стига да не се отнасят с тех нѳ лошо отколку с рајата, додето в християнските страни, оние на които Христос е препоръчал законот за милост и справедливост, ги гонеха и преследваха немилостиво. Казват че техните прадеди са дојдени от Испаниа во времето на Фердинанда Католика, којто ги испѣди от хубавите си градове и очисти Испаниа от това проклето племе, което подкопва на сегде трговиата. Тези заточеници намираха прием и защита у правоверните. Днес, повечето от тех говорат повечето испански со старинни форми. Вижда се от ден на ден техното богатство запривлича още евреи, испѣдени от разни държави, нај вече от Италиа: Италианските имена са твърде распространени между тех, — толку колкуто и евреиските и испанските имена.

(Следва).

Едно научно пътуваніе по Македониа.

Г. Д-р Облак, учен-филолог, член на Виенската Академия и по неїна поръчка беше предприел едно пътуваніе по Македониа с цел да изучи македонските говори, които са от голем интерес за славянската филология. За да може да постигне по-блескаво задачата си, той се е спред в Солун 4—5 месеци да изучи българския литературен език. Секоі вижда от какъвъ интерес беше особено за нас това научно предприятие на известния филолог, родом словенец. Но тъкмо когато той направи първата екскурзия в Ново-Село, близу до Солун, биде запреен от солунските власти и принуден да си иде во Виена! Поради него са испозатворени мнозина солунски българи, запознати с г. Д-р Облака. Един приател ни пише: „българщината овде трепери от тази неочаквана случка“, а ние си припомнуваме думите на един пътешественик пак през Солун: „la mer, en Orient, est infiniment plus sure que la terre“.

Едно кратко обіяснение.

Като пуснахме първиот броі на списанието си, направихме едно упушение, което се указа от една голема важност.

Въпросот е за новиот правопис, който приехме за списанието си и за което искаме да поговорим тук нещо.

Преди, обаче, да направим това, считаме за необходимо да потърсим извинение от читателите си за това наше упушение, толку повече, че то би умишлено от наша страна. Умишлността ни се мотивираше от след. две неща:

1) Наше големо желание бе, да стълъснем сека тенденциозност, коіато биха подозрели у нас, — че искаме со своіата

новост на литературното поле, да правим преврат в българска правопис и

2) Че приетиот от нас правопис, поради својата простота, ни се виждаше и ни се вижда толкова лесен и јасен за бързо усвојаване, што не се нуждае от особени коментари, особено, колкото би се касало до упътванјето на читателите в четението.

Относително последниот пункт, мислим, че секи, којто е прочел, ако ше би неколку само реда от списанието ни, ше се согласи с нас.

Но не излезе тѣи с првата точка. Колкуто желяехме и се стараяехме да отбегнем и нај малката тенденциозност с прие-манието новиот правопис, толку по далеч останахеме от гони-мата си цел в общественото мнение. Това би цело нещастие за нас, толку повече, че ние не се сретихме с това, което подозирахеме, но с таквво нешто, което никогаш не ни е ми-навало през главите ни.

Бояехме се да не ни обвинат в дързост, че излизаме с таквво предпријатие, което не е наша работа, а то излезе съсем друго. Зад невинниот ни правопис *светот* съгледа *тен-денција* на расцепление български език и стремление за съз-давање нов *македонски език*, а зад последниа, като с телескоп, откриха најлоши замисли у Мл. Мак. Ки. Дружина, стремление към политически сепартизъм.

Наистина, възмутително нешто.

Не му е место, па и не шем многу да се спираме, върху фрлените противу нас обвинениа, да ги опровергаваеме, защото немаме желание да даваме тук сметка за фантастически из-мислици и предположения на светот. Думата ни е за обвине-ниата фрлени върху нас чрез в. „Свобода“.

Ше забележим само на бързо, че:

1) Една измена в правописа не носи зад себе си измена и в езика;

2) Никој от нас не е мислил, че езикот на списанието ни е „македонски“ поради неколкуто македонски думи, којто сме допуснали в него, защото, ако допуснем това, самиот „бъл-гарски“ литературен език сто пъти повече требаше да нари-чаме „руски“.

Следов. това не дава ни нај малка причина да се мисли тук за сепартизъм, както ни обвини „Свобода“.

Ние по скоро очаквахме да ни си каже: „недејге ни разваліа езикот с вашите македонцини — циганцини, както и се отзоваха некои, защото грозно бијат в ушите ни и разваліат естетическиот ни вкус . . .“ отколкуто да ни обвинат в сепаратически стремления — да създаваме отделен, „македонски език“. защото то би било глупост от наша страна.

Нашето убеждение е, че македонските наречиа никоган нема да представіат почва за образование отделен, самостојателен, литературен език от владејуциа днес „источно-български“ и то, главно, по тези две причини, че:

1) За да могат да образуват македонските наречиа особен литер. език от българскиа, треба да притежават от една страна, голема близост по между си, от друга — да имат некакви специални отличиа от днешниа литературен бъл. език. Нито едното нито другото имаме: между многото македонски говори съществуват такива разлики, штоо едва ли са по малки от тие разлики, които стојат изобщо измежду македонските и источно-българските говори. Тук ще забележим мимоходом, че често употребјаваното название „македонско наречие“ под което почти разбират езикот на сичките македонци, е съсем неверно, защото в дејствителност такво нешто не съществува. Езикот на Братја Миладинови, Жинзифов и некои други, не е македонски — в широк смисъл на думата, но охридско-прилепски говор, па и то не може да се каже, защото Братја Миладинови и Жинзифов зимат за основа литер. источно бъл. наречие. —

2) Български литературен език в последните неколку десетолетна си е извојувал такъво влијание в езикот на македонците, штоо нишо не ще бјде в сила да го отпјди, тоі е фанал вече іаки кореніе, които нишо не може да искорени. Разбира се, че народните говори упорствуват тук, но този отпор е слаб, така штоо литературниа бъл. език лесно се промъква. Ще кажем още, че голема част от распространението си в Македониа бъл. литер. език дължи именно на онова различие измежду македонските говори — литературни език се іавіава като един вид примирител измежду враждуши страни.

И така единството на *българскиа литер. език* естествено е осигурено. Но по нашето мненіе само едното единство на *книга* не е достатъчно. Желателно е, штоо, ако не съсем да

съвпада литературното единство с народното в сичките му краища по отношение към езика, да не се отличава поне многу от него, с други думи, литературният език да бъде калкуго се може и по народен в нај широкото значение на думата сир. колкото литературният език е поніатен по бреговете на Мадрица, толку да е поніатен и на тие на Вардар.

Ние знаем, че *научното* единство на български език от сичките му краища е вече установено и признато от науката. Но тук не треба да се спираме — треба да имаме пред вид и практическата важност на езика, а такъво *практическо* единство, поне в едно малко приближение го немаме още. А това е нужно, и колкото по скоро се достигне или се работи за да се постигне, толку по добре и ще бъде.

Според нас това може се постигна само кату се даде место, в по голем или по малък размер, в книжовниот ни език — на сички български наречиа, безъ да се отнима правото на първенство на владејущото наречие. По такъв начин, и по-скоро ще се изгладат и оние малки неравности, които се забелезват по повърхноста на целокупниа български език, и литературниот език ще се обогати премногу.

Това нешто, колкото е логично, толку е и възможно, защото днешниот бъл. книжовен език далеч още не е фиксиран; тој се намира, така да се каже, в кашестото си състојание, — в образователниот си период.

Като единствено нај добро средство за достигание тази цел е литературното пропагандирање на българските наречиа: секи писател треба да вниква особено в народните говори и колкото е възможно повече да се ползува с тех нај многу, според нас, могат да принесат на това бъдъщите наши белетристи, които подбират сужетите си от народниа живот. Само по такъв начин ще може да се достигне нешто, да се осмислиат и многочислените материали от народни умотворениа, които, верваме, никој не ще откаже, че те се събират само от една чиста лиубезнателност, само за полза на чистата филологиа.

Като говорим тук за участие на говорите в образованието български общ литературен език, ние тук имаме пред вид нај вече лексическата страна, — в *формално* отношение необходимо

треба да стои едно наречие, което и съществува, аку и не подпълно, на практика.

Като допускаме пишеніе на наречиата, тѣ както казахме ибъ горе, ние сме убедени, че с това в нищо нема да се повреди на общиот литературен език; на против, то може „да съдействува за процвѣтението литературата на основниот език“.

Водими от това наше убеждение допуснахме в списанието си и некои македонски думи и форми, на което, за жалост, прибързаната критика му даде съсем извѣрчено тълкувание.

Относително правописа който сме приели, за списанието си, ще кажем преди сячко че то не е наше и следов. не е и наша работа да гледаме да го препоръчаме за такъво или онакъво на хората, толку повече, че в некои точки сме се отбили от учителите си. Колкуто, че сме приели този, а не друг правопис, мислим че никої нема право да ни обвинява, при днешната *безкрайна* волност в писанието: секи пише както си иска, за двама нема да намерим да се съгласяват в правописот си.

Новоста на приетиот от нас правопис състои главно в тие точки:

1) Исфърлихме от краіот на думите буквите *ъ, ъ*, като излишни, немайки никаква фонстическа стоїност. За означенне мекоста при неколкуто случаи приели бихме умекчителен знак (') който срещаме в стб. език.

2) Приехме за чл. мъжки род ед. ч. формата *от* вместо *ѣт*. Тої е една от нај-големите наши волности, наистина, но не мислим да е по голема от таїа, кото пишат: *райтѣ, райятѣ, раятѣ, раїа* или *човекѣтѣ, човекатѣ, човека*, без да им забележи некои нешто. Мислим че формата *от* има, ако не повече, то поне равно право с формата *ѣт*, защото *от* е историческата форма, която срещаме още в стб. паметници а освен това, та е твърде распространена в живите български говори повече с отпаднало *т*: *човеко, мъжо, народо* — форми с които би се обогатил литер. ез., ако би ги приели като определени номинативи, както употребїа: „човека“, „народа“ (*от, на, до* в косвените падежи, формата на *от* или *ѣт* да си остане само за директниот падеж — винителен.)

3) Исфърлихме буквата *ѣ*, като излишна, не означајуща друг тъмен звук от тоїа, който бележим с *ѣ*; употребихме

вместо ж — з навсякъде, освен в краіот на глаголите и в глаголните суфикси, дето вместо з приехме да пишем а, в полза на живото произношение (хода, мажа, бежа, ходат, са и пр. вм. ходъ (ходя), мажъ (мажж) бехъ (бехж) ходът (ходжт), съ (сж и пр.)

4) Отфърлихме ъ и писахме сегде е понеже в по-големата част на бълг. език тие два звука са съсем изравнени.

5) Приехме ново писане на дифтогните ю, я, сир. като двугласни, взехме да ги пишем и дву *буквено*, с две букви, които ги съставіат: ю—і+у, я—іа. Писането іа вм. я не е ново, — осв. в стбалг. и среднебъл. то се пишеше и при възражданіето на ново бълг. литература (Раковски и др.)*)

6) Унищожихме някои случаи на означение іотациата при а, защото іотациата изобщо е слабо развита в бълг. език, с това и писаніето е по последователно: учение — учениа, показание — показаниа, условие — условиа, мнение — мнениа, сир. като не іотираме е-то, не треба да іотираше и а-то; разликата в произношеніето е малко.

7) Пишем предлозите во, со, вм. във, със понеже ги намираме за по кратки и позвучни.

*; Буквата Я е едно от безмислените нововедения на Петра Велики. Тіа не е нищо освен превърнато R (латинско).

Топографо-исторически поглед на града Воден.

Писме Езерски.

Преди да изложим на късо историческата съдба на града Воден, считаме за нужно да представим тук предварително един кратък географски преглед на извънредното живописно местоположеніе на тоа античен град и неговата прелестна околност, тѣ като мислим, че по този начин ще може да си състави що-годе повіатіе и читателіот, що не се удостоил да вкуси от онаіа наслада, коіато може да последва от погледа в естественната му хубост, с коіато не може да се сравни почти ни един град, не само во Македониа, ами даже и въ целиа Балкански полуостров¹⁾; а и нещо по-вече — да отстраним някои неточности и погрешки, които сж се вмъкнали от страна на чуждестраните пътешественици.

* * *

Планинската верига — Шар-планинско продълженіе — коіато пълни іуго-источната част на Македониа въ различни места носи днес разни местни имена.²⁾

¹⁾ „Нито Спарта, нито Лариса, макар и двете да имат извънредно величественни и хубави местности, не ме поразяват толкова, колкото скалите, водопадите и засмеаните долини на Воден“. Leake vol. 3 p. 268—72. „Изгледот е чудесен и когато с глас фалехме хубостта на околната (Воденска), един българин полугласно каза: „Да, хубава земіа, но е турска“. Виж. пътуваніе по славіанските земи на Европ. Тур. от М. Маккензи и А. Ирби и още „Очарователните картини които изнесохме из Воден в паметта си, нема съмненіе, че с пари не се купуват“. Виж. и во „Библиотека Свети Климентъ“ книга II стр. 136.

²⁾ На клоновете от тоіа планински възел, които върват по іугоисточно направление и съответствуват на днешните Дурла, Ниче и Невеска пл едни от старите писатели: Херодот и Страбон ги наричат *Вермион* виж Herodot VIII книжка „ὄπερ δὲ τῶν κήπων ὄρος λέεται Βέρμιον ὄνομα ἄραται ὑπὸ χειρῶνος“. Strabo. VII кн. стр. 339 во рускиа превод „городъ Беройя лежить у' подножія горы Берміа“, Diodor. Sicul. „Βέρμιον“ а Tit Liv кн. 45, 29. „Bora“ „Quarta regio trans Boram montem“. Веркович во Топографо-Этнографическ. очер. Макед., не знаем защо, повече предпочита да си служи со Херодотовите и Страбоновите и пр. названия, наместо днешните. Виж на стр 136, 150 и пр. „гора Вермійская“, и на стр. 22 „первый изъ нихъ идетъ прямо на сѣверъ подъ названіемъ Бой (?) Страбон іа нарича „Βόϊον“, кн. VII „ἐνὶ μὲν δὲ κοινῶ ὀνόματι καλεῖται Βόϊον τὸ ὄρος“. . . .; А освен това се срещат и много неверни неща, както напр., следното: „Бичъ и Бой образують естественую западную границу Македоній“ стр. 22 и много други които намалиават значението на труда му.

98

Близо до Сари-гіол (жълто езеро¹⁾) у старите „Lacus Vergorritis Liv. 42, 53) тоя планински възел се расклонява по неколко направлення и един клон от них, който граничи от исток островското езеро, върви кам север до гр. Воден и се нарича *Дурла Планина*.²⁾

Друг един клон от Бяч пл., който върви от начало по западна посока и обгражда северозападната страна на островската котловина,³⁾ се отправя към север, почти успоредно со Дурла пл. и носи общо име *Ниче планина*,⁴⁾ (по турски каімак-золан, Верков. Кемечки-алан), висока 1950 метр.; а половин час приблизително на северо-запад от гр. Воден. се простира продълженіето на Ниче, *Гребен пл.*, протегната от юг на север. Ниче понататък съединена со клоновете на Кожув пл., којато пълни мегленската местност, носи въ разни места различни названия: тя обгръща гористото непристъпно прочуто *Мориовско*, и достига до дългата, като змиа извита, клисура на река Църна; а на исток от Гребен между Воден и Енидже-Вардар (Пазар) се протека во вид на тъпа дъга, права като стена, красивата Паіак пл., којато се губи на север към Вардарската теснина.

Между *Ниче* и *Дурла* пл на три часа растоіаніе, се намира дългнеста клисура или по добре тесно дългнеста котловина, којато тъкмо над Острово, поради чувствителното снишаваніе на един клон от Ниче пл., който от 7000 стъпки достига до 1745, малко нещо се порасширява и тук при полите на *Дурла* се дели шосето, което върви от Солун—Во-

1) За г. Верковича Саригіолското и Островското езеро е всё едно. Виж. на стр. 37. Топогра-Этногр. очерк Мак.

2) Западно-европейските изследователи, а така също Иречек виж. Историята на Българ. стр. 37, Димица: 'Αρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας стр. 82) Григоровичъ стр. 92 погрешно пишат Турла вместо Дурла.

3) Не съществува *Островска равнина* дълга 8—10 час. и широка 3—4 ч., каквато ни описва Верковичъ виж. на стр. 37. По сполучливо описаніе на малката островска котловина намираме у Димица, глед. на стр. 104—5 Стара География на Македониа.

4) Токоречи всите писатели погрешно ја именуваат, едни *Нидже* и други *Нича*, а Веркович ја дели на *голема* и *малка Нича*. Глед. на стр. 37. Неіасно говори за неја. и г. В. Бжичовъ. Виж. во III кн. Солун. Книжници стр. 23.

ден за целото Костурско и јужна Албаниа. Понататък котловината вече се обраќа на тесен проход. Пътникът от десно до рамената си вижда Дурла пл. от лево Ниче, обрасли до врховите си с букови, дъбови и кестеневи дрвевта. Пътот се криволичи между високите гори и сърцето на пътника двојно и тројно тупти, крвта смрзва и космите му настръхвват; това е местото на нај обикновенните и нај честите обири и убивања. Но един час близо до с. Владово, там дето по преди се простираше Владовското блатисто езеро,¹⁾ клисурата се обрвва во полианка, којато се нарича „*Стража*“, дълга един час и три четврти широка.

Пред с. Владово полианката се стеснива и през неја тече безименната река,²⁾ којато извира от Ниче пл. при местноста *Курада*, два часа далеч от с. Владово, кдето престава да се чувствува жегата, којато владее летно време во солунско поле.

От тук натам безименната река тече на исток, минава през с. Владово, достига Владовска тераса „*Вис*“ висока 50

¹⁾ Пътешествениците и географите посветили цели страници за това блатисто езеро което веч не съществува, и некои от них го уподобиават на кратер и го наричат „le las de Telovo“ ressemble a un cratere“ Ami Boue, t. 1 p. 280 Itin. или „See Tiavo“ неизвестно нито на старите писатели нито на византиските. Григорович стр. 174 го нарича „Нисийское блато „от блиското село Нисиа; Веркович стр. 37 „Нисийское езеро“. От преди 5—6 год. след като се съгласиха селјаните на с. Владово и измениха коритата на неколку вади, којго попереди образуваха езерото, и преобрнаха по големата част в плодовито поле; така што днес само едно мошне незначително пространство от целото блато се залазило на западната страна при полите на Ниче и носи назвање „*Мартиново*“. Византискиа писател G. Cedrin p. 55 ed. Venet. както и мнозина европејски учени до скоро тврдеха, че водите от Островското езеро истичат чрез подземни пещери во Нисвицкото блато, или негде другаде. Но това Ami Boue опровергава со следните думи: „se las ne reçoit pas les eaux de celui d'Octrovo, car ils sont separees par un roeminense calcaire et ce dernier n'a pas d'ecoulement visible“ Ami Boue' t. 1 Itin.

²⁾ Димица стр. 192, Веркович стр. 37 ја наричат *Вода без да знае* подобно име населението; а Григорович стр. 92 пише „Владово на рѣкѣ Каракаја“ също и Отон Абел историкот на Македониа до Филипа во географскиа преглед казва че р. *Каракаја* се втича во Теовското езеро. Реката Каракаја се намира много по на исток от селото Владово. В. Кжичовъ погрешно мисли, че Воденската река извира от Дурла пл. Виж. стр. 59 в Солунски Книжици.

стъпки, и со мощне красив изглед буіно пада през два водопада, които шумно се пенат през стръмната долинка, богатата со зеленина — раскошни ливади лозіа и градини, потънали в сенки от листатите черници, смокини, сирки, калинки и тополи. Сичко това украшава от западната страна града Воден со прекрасни расходки. И тук преди да стигнат водите во града, се разливат на неколко рѣкави, които, като се разделят на множество вадички, крѣстосват из целата полукрѣжна тераса, висока 150 метра от полското равнище, върху коіато самата природа поставила землище на толемо растоіаніе — бързат към источната част на града, кѣдето слети во шест величествени водопади, от които два са забележителни: *Лудата река* и *Чери-папа*, — разпенени шумно падат от възмутителната височина, и след като се разделят на безброј малки вадички, оросіават раскошната долина „Лѣк“, насадена с кукурузени нивіа, лозіа, плодовити дървета от разни видове, добре обработени черничевы градини, и заобиколена от двете страни от рамената на *Паіак* и *Дурла* пл.¹⁾

Върху таіа прекрасна тераса, подпрена на рамената от Дурла и Паіак пл., во старата малка област Ематиа (*Ἐμαθία*, Emathia), огнището на Македониа, коіато се простирала между реките Алиакмон (*Ἀλιάκμων*, Haliakmon, днешна Бистрица и по тур. Индже-Карасу) и Лудиа (*Λυδία*, *Λουδία*, Ludias, днешна Колудеі по тур. Кара-Асмак), като същевременно обнемала и краібрежието на Термеіския (Солунски) залив, бил е расположен, тъкмо на вратите за входа во тесната клисура. през коіато се съединіавала горна и средна Македониа со долна, стариот град Едеса (*Ἐδεσσα*, Edessa), столицата на незначителното от начало Македонско царство, а днес българския град. Воден. И тѣи и града Воден непогрешно се причисліава към оние неколко градове во Македониа, на които днешното местоположеніе напълно се схожда с онова на по стари градове.

¹⁾ Herod. во кн. 7, 26 описва градините на Мида Гордиіски, дето пасел добитѣкот на Силена „тук растат шесдесетолістни рози, които по миризмата си надминуват другите . . . а над градините лежи планина, коіато се нарича Вермион, непроходима от снега виж. бележ. втора. Димица е напълно убеден че това место у Херодота отговаріа на днешната очарователна долина „Лѣк“.

Относително произхождението на най старото му име Едеса повечето от учените са на мнение, че това си име е получил градот от изобиліето на водата, та и заради това македонците по сетне, когато основали град во Сирия, за възпоминание, поради изобилната вода, го нарекли Едеса еднакво со името на града во Македония.¹⁾

Но освен со това име по късно града Воден се е прославлявал и со името *Ege*, което получил уж от митическия македонски цар Карана (814 г. пр. Хр.), шо го е превзел посредством едно стадо кози, които от тогава останали като предводители на војската и символ на македонците во секи поход, изображавани върху монетите от нај-старите царје до Архелаја първи.²⁾

Обаче това тождество на *Едеса* со *Ege*, ако и да е възбудило съмнение отдавна между учените, поради което и мнозина ги считаха като два съвсем различни града, (Виж. Tafel. De via militare romanorum Egnatia pars. occidentalis стр. 49. „Aegas, inter Celetrum puto et Edessam sitas“) отдалечени един от друг, напоследък мнозина се изказаха за тождеството им. (Виж. у Димица стр. 18—25). Спорот бе предизвикан от едновременното упоминание и на двете имена от Птолемеа (гл. кн. 3 гл. 13 и 29). „Εδέσσα, Βέρροια, Αιγαία Πέλλη“ Плутарха (Πηρὲρ гл. 26 и 43) и Плиния (4,10 Oppida Aegae, in quo mos sepeliri redes“, като споменува още и за Edessa кн. 6, гл. 34). Други пък говориат определено, че гр. Ege служил за гробница на царјете, без да определјат да ли двата града били помежду си отдалечени или пък се намирали на незначително растојание.³⁾

Димица разгледва различните мнениа на учените по тоја въпрос и пламенно желеа да заштити тождеството на Едеса со Ege. Между друго, тој верва без некакво колебание, че Едеса и Ege са един и същ град, којто в разни епохи е по-

¹⁾ Стеф. В. „Εδέσσα, πόλις Συρίας διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ῥύμην ὀνόματι κληθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ“.

²⁾ Cousinery. Voyage dans la Macédoine p. 75. Δήμιτσα. Μακεδονικά стр. 21.

³⁾ Диодор Сицилијски во кн. 19 гл. 52 казва: „Подир това Касандр, Евридика и Филипа. . . погребана ги во Αιγαίς както беше обичај за царјете“; също и Плиниј виж по горе.

лучил различни названия, и че град Воден именувал се Едеса като столичен град, а второто — Еге носил неиниот акропол, като царска гробница (мавзолеи) дето се погребвали царите и подир преместванието на столицата во Пела. Но на къде во околнота на Воден е бил расположен акрополот? Уваж. г. Димица бързо, бързо и дързостно иде да ни објасни основанието на това си тврдо уверение со следните думи: „Това лесно може да се определи само, ако земе некои предвид, че во сичките стари градове акрополите се постројавали врху но високите части на местноста, а градовете на по ниските, и от тези съображения може човек доста положително и достоверно да приеме, че акрополот Еге бил е расположен на источната част от планинското подножие, тамъ дето се намира днес една част от града; а гр. Едеса врху долината под града, кдето преди малко, кога направиха раскопки се најдоха стари гробница, монети статуи (?) и други стари изделия, които свидетелствуват за местото на старата столица Едеса;... И както врху местото на града, така и на местото на акрополот се наоѓаат разни стари останки и развалини“¹⁾.

Действително у старите съществувал е обичај, што винаги срцето на самта гр. (акрополот) да се намира на поиздигнато место, а града на пониско, но никак не среќаваме градове на такво местоположение, на каквото приема г. Димица за гр. Едеса, че е бил расположен на местноста „Лзк“, која, ако и заградена от северо-исток и југозапад от клоновете на Дурла и Пајак, се пак е нај-достъпна за непријателот.

Во този случај може да ни послужи како силно опровержение на това Димицово тврдение и местоположението на старите градове Тесалоник, Хераклиа и Лихнид, които съществували едновременно со гр. Едеса и сичките били расположени на места укрепени и заштитени от самото естество, следователно, мъчно може да се допустне, че столицата на слабото отначело македонско царство, което е имало отначело непрекъснати борби за живот или смрт со соседните племена и државици, се е намирала при подножието на воденската тераса „Лзк“, изложена на опасност.

Но што се отнася до аргументот на Димица, на којто тој базира своето тврдение, че при раскопанијата се намерили

¹⁾ Македоник стр. 22—23.

стари гробища, статуи (?) и монети, доле во местноста Љѣк, ние ше кажем, че приближително един час по на запад от гр. Воден на терасата *Вис* на којато днес лежи с. Владово, преди 40—50 год., когато се правил *Почешуки Хан* и копали да турјат основите му, намерили старовремски гробища съдове и монети. А час и половина на запад от село Владово и малко нешто по на юг от с. *Нисиа* на левиа брег от малката река, *Крѣстена река*, којато извира от Ниче планина, не много далеч от прохода, през којото вѣрвел во Римско време прочутиа военен пѣт *via Egnatia* се намира Нисисцкна манастир „Св. Богородица“ во којото се срещат множество дълги мермерни колони и плоча со некакѣв надпис, невидени и неизследвани ни от един учен. Мощне важна е тук и бележката, којато намираме и у Григоровича: „От Владово на западѣ въ горахѣ находятся развалины наз. Эгуй (не *αἴγες* ли?) гдѣ большія гробницы, въ которыхъ почиваютъ, какъ Болгаре сказываютъ *длзи човѣцы*. (Очер пѣт по Евр. Тур. стр. 62). Ако г. Димица знаеше, че подобни останки на древноста се срещат и во блиското село Владово и околноста му, ние сме уверени, че тои немаше да даде место на горното тѣврдение.

Со постепенното развитие на македонската дѣржава почнала да се подига от ден на ден в политическо отношение и самата столица Едеса, до като во времето на Архелаја пѣрви, застъпи това ѣ значеніе град Пела, којото, поради удобното си местоположеніе, на плавателната тогава река Лудва, којато се вливала во Термејска залив, благопријатствувала е тѣврде много за сообшченіе на дѣржавата с цветущите многобројни гѣрцки дѣржавици. Но след битката при Пидна, когато вече Македониа по решеніето на римска републикански сенат, биде разделена на четири части и столицата ѣ Пела изгуби сѣвѣршено предишното си значеніе и даже посетне исчезна сѣвѣршено от лицето на земјата, тогава града Едеса, зачислен во третата част на Македониа, се брои между знатните ѣ градове (Tit-Liv. 45,30 „Tertia regio nobiles, Edessam“ . . .) А през продълженіето на римското владичество се срещат само спомени, наврим. у Страбона кн. 7 гл. 10 и 49, Itinerar. Hierosolym. p, 606. Antonin. 178—79 и др. . . според които града Едеса, освен че се намирал на стариа римски военен пѣт *via Egnatia*, којото соединјавал Адриатическото море с Белото, но още и е

служил и като главен пункт. Обаче по сѣтне, след третото разделение на Македониа през царуваніето на Диоклетиана и Константина Велики, по което града Едеса се впаднаше во първата част на Македониа (виж. *Ιερόκλ. Συνέκδ. VΠ*), сведениата са съвсем оскѣдни и незнаем кога даже е проникнало християнството, когато се знае, че самите апостоли Павел и Сила са посели семето на християнството во съседниа гр. Бер (Вериа Карафериа). Во началото на византийска период и от петиа век натам, тъкмо през времето на непрекъсваните нахлувания на разните варварски племена во областите на Византийската империа, когато самата ъ столица, едвам с помоща на Анастасиевата стена, могла е да си запази съществуваніето си, град Воден, наричан още со старото си име *Едеса*, бил е изложен на истата опасност, каквато изобщо грозела градовете на империа; но благодареніе на извънредното му естествено укрепено положеніе, на което си дължи и съществуваніето, тоі е служил, като іака опора на омаломощените Византийски воіски. А около 479 и от р. Хр., след като Теодорих Велики се втурил со своите готи во Македониа, и успел да разруши неколко градове, Едеса е служил като свѣртало и нападателен пункт на византийските пѣлководци: Адомангиа, Сабиана и Филоксена които се опѣтили по дирите на Готите. (E. Malchus p. 251 ed Bonn. *καὶ αὐτὸς ἄρα ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἐρχεται εἰς Ἐδέσσαν, ὅπου ἦν Σαβιανὸς σὺν δὲ αὐτῷ καὶ Φιλόξενος*). Во шестиа събор (680 г.), следователно и след опитваніето на славіаните да привземат Солун (676 год.) града се споменва още со името Едеса, защото во тоіа събор между подписите на другите епископи, намираме и скромниа подпис на Исидора „наі понижен и епископ на Едесіаните. (Виж у Димица стр. 32). Но от тогава на вамо вече исчезва името Едеса и се заменява со Славіанското *Воден*, без да се знае точно по писмени свидетелства, от кога е станало това заменяваніе. Между туі, со заселіаваніето на Славіаните во Балканския полуостров, ако и да се преименуваха: области, планини, гори, реки, потоци и градове со славіански имена, не редко срещаме византийските писатели да си служат още со старите названіа, които са били во употребленіе до прекръщаваніето им от Славіаните. Но това употребленіе на старите названіа може да се счита повече като умишленно, защото со това те се стремили да изіавават

законното право за владение страната, която отдавна се била ославянила; а колкото за Константина Багрянородни (виж *Περὶ Θερ.*) учените се съгласни, че той буквално сичко копирал от Иерокла. По късно сведения за града Воден по хронологически ред намираме во хрисовулот на Василиа Балгароубица (напечатан у Голубински крат. очерк. Прав. църкв. 261), благодарение на които се научаваме, че и града Воден е служил като резиденция на Македонския цар Самуила, през началото на непрекъснатата война с гърците и още като катедра на българския патриарх, до преместваніето отначало во Меглен, сетне в Преспа и Охридъ.

* След преместваніето на столицата от наследника „на частните князове на *Славиниа*“ (така се е наричала поголемата част от Македониа), града Воден по сведенията на Кедрина, почти през целото продължение на борбата со Византиа, е служил на Самуила, като така опора срещу гърците. Той никога не се предал на императора доброволно *καὶ ἐπεὶ μὴ ἐκούσιως παρεδίδουσαν ἑαυτὸς οἱ ἔνδον, πολιορκία τοῦτο κατέσχε.* Cedren. p. 551. ed. venet.) и още *καρτεράν οὖν ἐνστήσαμενος πολιορκίαν ἤνάγκασε.* . . . idid p. 555. и след. *οὗτοι τὴν πρὸς Βασιλέα πίστην ἀπαρνήσαντες, ἀραι κατὰ Ρωμῆων ὄπλα id. p. 551.*) И благодарение на извънредното положение, укрепено от самата природа, както и на упоритоста на Воденчани, Василиа българоубица и след смърта на Самуила, бил е принуден чрез дълго обсъждане да го привземе, като същевременно императора прибегвалъ до най-строги мерки, — неколко пъти изселіавал цветът на гражданите во приморския град Волер, (*ὅς πάλιν ἐν τῷ Βολερῷ μετοίκησας.* . . . и построил две други крепости по мъчнопроходимия път за Меглен, от които едната носила името Кардиа (сърце), а другата св. Илия ¹⁾).

Подяр това настъпва най-тъмното време за историата, както за града Воден, частно, така и въобще за цела Македониа, време, което доста много е способствувало, ако не за съвършеното погърчване на по-големата част от Македониа, то поне за създаваніето между известна част от народа съчувствие спрямо Византиа. Този период на робството има да

¹⁾ На северъ от гр. Воден, по пътя за Меглен на половин час растоіание от града и днес се намират развалини които носат название св. Илия, а над Владово към јужната част се срещат и други подобни, както и два часа по-нататък към пътя за Меглен.

се озари, от части, от писмата на Теофилакта българския архиепископ¹⁾).

По-късно сведенията за града намираме у Иоана Кантакузена, за времето през което Воден бил превзет от най-силния през това време господар на балканския полуостров, сръбския крал Стефан Душан.

Кралот 16 години обсаждал градот и тоі сполучил да го привземе, главно поради съчувствието на самото население славянско; защото града иначе било невъзможно да се привземе. Евѡ как описва непристъпността на града Кантакузен (кн. 4, глава XIX). „Града е недостъпен за војуиущите не само поради естествената укрепеност и поради стените, но още за това, че повече от половината е обиколен с вода от езерото²⁾, а останалата част, со стени нај-таки и кули големи, а по некъде се намират и стръмнини и пропасти непроходими.“ Краліот след привземаніето на града оставил воіниците си да го ограбват и даже да го запалат и от жителите голема част, византииските съмишленици, во сред зима през месец іануари, избегали во Бер и во другите градове на Македониа, които още не са били подчинени на сърбите. (Виж Idid гл. 22). Други некакви писмени сведения относително миналото на града Воден, не ни са известни даже не се знае, кога града е подпадналъ под вековните ни омразни господари. Въ църковно отношеніе града е служил като местопребиваніе на Воденския митрополит, коіто от самото начало на съществуваніето на Охридската Архиепископия и до самото ѡ растурваніе, е бил подведомството на охридския патриархат. И така в тоіа античен градъ, върху прелестната тераса на пречистения пресен планински въздух се свило отначело гнездото на бъдъщите орли, които с избистрениа далековиден поглед осениха с крилата си повечето от половината тогава известен свет, и сближиха разните раси и култури. Тук на таіа дивна природа, временната столица на цар Самуила, уіакваше моща на славянина; но днес, след петстотин годишен двоен натиск, турски и фанариотски, Воден едвам дише като славян-

¹⁾ Писмата са издадени во превод на руски со коментери от Теодора Успенски во съчинението му „Образование втораго Болгарскаго царства.“

²⁾ Мнениата на учените относително некогашното езеро, разгледва и Иречек во исторната на Българите. Стр. 59.

ар- та- иа- иа- го- ла- ме- 4, ди че- та- се- и- да- и, У- ни- на- ке- ни- о- до- то- т- на- з- о- з- іа- ле- н- і- от- го- ва-

ски, като български град. Българщината, наистина, съставя болшинството на населението му, но силата е в ръцете на гърците. Покрай приятното впечатление, което ни правят неговите съседи: Велес, Щип, Прилеп, Охрид, днес Воден представлява скръбно зрелище. Българският дух тук още не се изказал с приличната гордост; той е далеч от оня дух, с който го виждаме в по-щастливите минали времена, да огражда народната си чест и независимост. Днес тук българина е още клет, ругаен, подсмиван от гордия свои вековен враг, от своя ренегат; българинот во Воден още се намира под искушението на гърцкото оболщение и съблазън.

Наистина, възражданіето на Воден датира отдавна, почти от тогава, когато се пробудиха и другите нему съседни градове — Воден имаше представител во Цариград при учреждаването на българската екзархия — но при се тоза напредваніето на българщината тук върви со мощне бавни крачки и сравнително со другите градове успеха им е твърде слаб. За доказателство на сичко това нака ни послужи жалкото положеніе на църковно-училищните дела. Те се подържат почти от екзархиата, макар, че Воден не е тѣ испаднал економически, за да може сам да си ги подържа. Тук сичката сила тече во гърцкия резервоар, който орошава градините на Елинизма, с който, за жалост, се кичи не само той, но и по-големата част от хубавата му и заможна околност: Негош, Енидже-Вардар (Пазар), Бер, киснат още во гърцизма. Воден треба да се отърси от него, треба да бъде български во нај-широката смисъл, защото той е користен, колкото сам, толкова и с околността си, защото той може да украси идеалната България.

СОЛУН.

(Описание взето от Revue de Deux Mondes).

(Продължение)

Не може човек в неколку дена да разбере евреите в Солун. При сичко това, според както ги гледах на улиците, по дукіаните на скелето, чини ми се, че те, изобщо, имат по свободни обноски, по отворени от сегде-другаде. Това се вижда особено у мъжете, които носят дълги и широки антерии. Те се лесно различават от сички други жители, но сѣ пак представіат твърде разнообразни типове, като наченеш от тънкия, като челичена пръчка израилтіанин, бледен и мършав, со склопени очи, и спреш до кървествия гигант, со широко-сплескан нос, алчна уста.

Асирияискиот тип е твърде распространен. Некои улици от евреиските пазари живо представіават бареліефите на такивато в древните Ниневна и Вавилон. Евреиките прават поразително впечатление, особено с твърде оригиналната си носиа. Те носят дълги роби и джубета от алена боіа; особено те труфат главите си. По чертите си, изобщо, изглеждат доста красиви: лице валчесто, но бледно и черни очи. Казвах ми че по красивите евреики не излизали вън — стоіали си дома. Евреите са ориентални в мтова отношение. По любопитство, ако и с малку риск, — че ожех да им възбуда ревнивоста, аз се промъкнах из между нај скритите улички, и с не малку мъка, сретих една прекрасна дъщеря сионска, възчерна малку, но с една хубава става — като царица, с черни кадифени очи.

Припомних си стихтворението: *Nigra sum sed formosa:*

„О дъщери сионски! Не гледайте, че съм почернела тѣ, слънцето ме е направило такава. Моите братіа се подигнаха срещу мене и ме поставиха да варда лозіето. . . Не доизрекъл още сичко, аз се намерих заобиколен от цела тѣлпа Араони, Исаковци, които зеха да ме гледат с любопитство и не съвсем безлобно.

Евреите тук безразлично упражніават сѣвъзмъжни занати, от ръчните работи, до нај високите заніатиа. Естествено, те се

отличават особено в търговията. Те са тѣ добри фабриканти, хамали, толмачи, чиновници, както и дворяни или банкери. Те занимават сичките стѣпала на социалната скала, — от най високото до най ниското. Най първите търговци в Солун са евреи: Алатиновци, Модіановци, са тѣ известни в Марсилия, Париж или Лондон, както на бреговете на Егеа. Но покрай тези големци — богаташи, има с хилядници и такива, които тънат в н най страшна нищета и мизерия. Мога да кажа, че распрѣснатото мнение, какво евреите са се хранили с пота на другите — на своите иноплеменни съседи, и са игравали роліа на щастливи паразити, е чист предрасъдѣк. И в израил, както и у нас, мрѣт от глад; и тук както по нас личат іасно социалните неравности. Нищо по раскошно от онаі търговски палат на Модіано, издигнат до стария пазар. На две крачки от него гледаш един вид изба, в коіато патрупани евреічета, на колени псаліат безразборно по евреіски. Наистина, показва се една іака солидарност между тех; но нека добиіат некаква независимост, и тази солидарност ще отпадне тутакси. Едва ли се чувствува от тех живо дължността за взаимната поддържка. Големите търговци са доста благодетелни, но те не щат да исповедват твърде тесното си родство с техните едновејци — хамалите, когато търсат родословието си; те охотно си отнасіат происхождението си неіде далеч, в Италия, Франция или Испания, ако и да са излезли от същата таіа плебеіска маса, коіато ги окръжава.

Нека Израил да добие един ден народната си независимост, да стане царство, и вие ще видите изеднаш да възкреснат най противоположните интереси и чувства, които разделиаха едно време народа от фарисеите.

Числото на Турците в Солун възлиза на 40000 ж. Те живеіат в горната част на градот. С друговејците изобщо се отнасіат доста добре. Та и в самите тех напусто ще търсиш да намериш чист турски тип. Повечето са потурчени и даже голема част от тех — така наречени „*дїонмета*“ — потурчени евреи, още си пазат много стари черти. Не е мѣчно да се отгадае как тие евреи, збогатени некога от търговията, са се сфъртили към Мохамеда, когато царството на пророка бе в сичкиа си блесък. Причината тук е била само и само да запазат интересот си и нищо повече. Днес те, при сичко, че не са добили съвършенно

симпатичните на истинно-веруиущите, стоіат начело на турската
елемент в Солун. Повечето от тях са търговци и чиновници.
Необіасним е фанатизмот в един такъв град, където
мусіулманите заемат едно такъво незначително мѣсто. Нигде
джамиите не са тѣ достъпни, както тук. В една от тях показ-
ват ти гробот на един християнски светиѳа. Сека година, на
православните се дава право да влезат в джамиата и да се по-
клонат на гроба на светеца. Това е един забележителен
пример на веротърпимост от страна на мусіулманите, какъвто
не бихме видели никогаш у християните. Предположете си
за минута, че в некоѳа наша църква на исток се намира
гробот на некоѳ дервиш, и да се позволи на мусіулма-
ните да се кланат пред него. При сичко това, тоѳзи същи
град в 1876 виде да се убие от фанатиците нашиот консул,
пред носете на един слабодушен, а може би съучастен в дело-
то паша. Подобни актове на диващина говорят іасно за колеба-
телното равновесие поддържано от победата на турците: умразата
между племената тук е само *усиана*; доста е една искрица
за да избухне тѳа. Турци и християни, сближени чрез катаднев-
ните сношения, не могат постоіанно да се іадат; но в същност
духовете не са мръднали ни на стъпка към помирение. Отно-
сительно онаѳа страшна сцена, без да искам да іа оправдавам,
ще прибавя, че нашиот консул се скопрометира многу, като се
застъпи за интереса на православието което не влизаше под
негова протекция, вследствие на една бъркотѳа, за коѳато
християните най-първо дадоха повод и за една мома, коѳато не
беше френкиня. Тази девоѳка — българка или гъркиня, съвсем
забравена вече, беше се залюбила за един млад турчин, не толку
от ревност по верата му, колкото по лѳубовен мерак. Това се
случава, както се вижда, твърде често тук, на исток: верата
си меніават с една удивителна леснотѳа, без да обърща некоѳ
най малку внимание на това. Този път, гърцката община, поради
плаحوвете на маѳка ѳ, се показва твърде непрактична, като се
дигна, и со сичката си сила се въспротиви на потурчванието
девоѳката. Тази туку що бе пристигнала с трена, забулена в
едно ново *фередже*. Една шаѳка ашлаци, ревностни „право-
славни“, подбудени, вероіатно, от некоѳ ревнив лѳубовник, іа
чакаше на гарата. Едно излегване от вагона, те се пускат право
в неѳа, раскъсват забудото ѳ; грабват іа ѳ, іа унасіат. Мусіулма-

ните развълнувани от това, събират се на бързо в най главните джамии. Тъкмо когато фанатизмот им бе скипнал в главите, нашиот нещастен консул, г. Мулен, като бе зел в ръцете си защитата на тази жена, коіато, сама не сакаше да ја защитават, отиде да се фърли, тѣ да се каже, в гърлото на вълка. Той отиде в една джамиа, заедно с германски консул, да смири тълпата. Отговориха им че не ще си излезат живи от там, ако гърците невъзвѣрнат девоіката, и, тѣ като до определениа срок тѣа не доіде, двата посредници бидоха исклани на место. Г. Мулен умре героіски и мъченически, но, нека ни се позволи да кажем, че никак не постѣпи дипломатически. Уверіаваха ме, че между авторите на убиіството, нај свирепите са били албанци, дошли от вътрешноста. Оше самата вечер те се случили да избегат и никоі от тех не се виде при тържествените езекуции, които станаха скоро в присѣтствието на смесените ескадри.

Сега сичко си е тихо; но поучително е, като се расхожда човек по тези мирни улици, да си напомніа скорошното избухваніе и острожно да следи истиналата лава. И вулканите така, догде спѣт, се покриват с лозіа и цветіа. Такѣв е Балкански полуостров: тоі има кратери почти на секѣде, в Бѣлгариа, в Сѣрбіа, в Цѣрна-Гора, в Македониа. Никоі не може да предсаже, подир 6 месеца от де ще избухне пожарот.

Доста чудно е, че в Солун, сравнително, твѣрде малу гърци има. Те едва ли са повече от 20,000. Жалки остатки от онаіа духовита и жива раса во втората столица на Византиіската империа. Но тази малка фаланга дѣржи в ръцете си краіната халка на веригата, коіато свѣрзва настоіащето с миналото. Имало е тук и елини, и следѣв. имало и философиа, искусства, во времето, когато турските орди скитаха още по степите на Средна Азиа, и когато френците не беа още излезли от лесовете на Германиа. Напусто се мѣчиш да видиш в тех некое наследие от славна крѣв! . . .

Нищо народно нема да забележиш. Повечето са приели френското облекло, което им отнима, повидимому и нај малката сенка на оргиналност. Техниот вкус чисто модерен, лесно се обіасніава; преданиата, до които те често прибегват са тѣ далеч, че не могат се изрази чрез никакв видим знак. Не можеш си ги представи как биха изглеждали те, ако биха облекли старата pallium или римска тога.

Всичката им сила стои в отвлеченности: възпоминания, един език, една вера. Те са намерили че най доброто средство да се отличат от съседните маси е да се отдадат с душа и тело на Европа. Освен това, техните очи постоянно са обърнати към Атина: бидеки не тѣ многочислени, ни тѣ силни, за да си добиѣт некакво особено положение в империята, както техните братовчеди — Фанариотите, те са се облегли со сичките си надежди към младото кралство.

Тази шена гърци, от които повечето принадлежат на търговското съсловие, не очаква нищо от Султана. Тѣ, те са станали за „великата идея“ едно деятелно оръдие за пропагандиране. По чиста случайност ли, или по тъжни възпоминания, те са събрани главно околу Св. София Солунска, сега обърната на джамиа. На прозорците се виждат красиви женски лица. Мъже и жени се виждат свободни от онаѣ величава бездеателност, коѣто съставѣа спокойствието на ориенталците.

Но въпреки техните естествени дарове, те трябва да отстъпат пред енергията и деателноста на израилтяните. Евреинот и грѣкот имат много общи способности; затова не е чудно ако си зададем въпроса как те могат да живеат едно до едно, и да експлоатират същата област. Думите на Ювенала: *Graeculus esuriens ad coelum jussuri sibi*, са много поверни за евреите. Когато природата е надарила еднакво две същества за една и съща работа, то едното непременно треба да унищожи другото, и винаги не у благородното, но у по ѣакото, по гѣвкото, по имощното остава надмощието. Иначе не мога да разбера как Солун, от чист гърцки град, се е обърнал в един вид малък Израил.

III

При отсъствието на живи лѣудѣ, остатките от паметниците може би да ни кажат нещо за византийското минало на града. Каква тайнственост и в това поглѣщане на световете! Какво корабокрушение, което ни напомнѣа онова на испанските галиони*) потопени некогаш с сичките си богатства. Ето ни пред абсидата (кубето) на една стара аристократическа църква. Отвѣн в нищо не е изменена: красивите колони

* Галиони се казваха големите испански кораби, с които пренасаха златото от Перуанските и Мексиканските мини и пр.

строїноста и размерът, дават ѝ най изіашен изглед, нещо, което християнското искусство от първите векове наследи от езическата древност. Но отвътре, страшна простота. Обърната в джамия — нема ни украшения, ни реліефи, ни живопис — само една бадема от край краі. Това го изисква коранот. Сегде, алтарот е бял обрнат към Мека. . . .

Какво биха казали иконоборците императори, Леон Исавріанин или Теофил, ако биха видели едно толкова неочаквано и грубо приложение на техните идеи? Такъв ли гол и студен храм искаха те да издигнат?

Не, на pewno, те шеха да му запазат поне цвета и живота.

Религиозното искусство, в ръцете на техните последователи щеше да земе нещо от глухата, но тържествена елегантност на онаіа Алхамбра, коіато се украсіава с много статуи и образи. Между Византиците и Арабите съществуваха странни сходности. Те се беха свикнали да се познават, да се оценіават, благодарение на постоіаните си борби. В Солун даже, в дворот на старата Света-Софіа, се издига една мраморна проповедничка катедра, коіато се дължи на резаца от некоі мусіулмански скулптор. Некоі са на мнение даже, че некоі държавни мъже и философи са мечтаели за съединението на двете най завършени форми на средновековата цивилизация, между Цариград и Багдат. Но императорите и халифите, нихните генерали или министри, в тие деспотически държави, беха, почти винаги, изолирани умове; техните идеи требаше да се превинат пред фанатизмот на тълпите.

В XIV в. смъщението в Азия не бе по малко от това в Европа. От едната страна на Босфора, малките мусіулмански династии, от другата — християнските партии и секти не пре-ставаха да се іадат по между си. За да се докараше в съгласие целиот свет, требаше един номадски народ, научен на голотиата на степите, безразличен към наука и искусства, да излезе из азиатските степи, да тури краі на тие безкраіни борби и да въдвори тишината на робството. Турците истъпчиха, без да му мисліат ни наймалку плодовете и цветіата на две цивилизации. Над остатките на два света, те посадиха палатките си; защото, при сич-си единовѣрство с Арабите, те не запазиха, като наследство от последните нищо, освен коранот и тълкуваниата му. В Европа те излезоха иконоборци — чрез огън и меч.

Съдбата прави страшни извращения; понеже исток и запад не сполучиха да се спогодат, тъй като от Цариград до Каіро секи си пазеше своіа начин на богопочитание, турците бидоха призвани за да упростат сичко, но не с теологиата, а с мечот. На оттатъшните краінини на античния мир, потъмнеха два народа, като оставиха една празност, коіато за дълго време нема да се изпълни: от тогава вече Европа и Азия престанаха да се гледаат с лице. —

Разрушението, при Турците, не е систематическо: то произлиза от техното безразличие. Те са пощадили онова, което не им е дотегвало. В Солун, случаят е избавил некои хубави откъси и цела една стара църква, Св. Димитриа, мраморите на коіато са добре спазени. Во Света София, некоіа груба ръка даже се опитала да попълни празнинитъ на мозаиката с груби картини. Тези печални шарби и съседната празност още по-добре прават да излезе на лице едно искусство без съперник в смеса на отенките. И боіата е един вид песен, също както музиката: и тя си има своіата блестяща или мрачна фаза, своите треперіащи или глухи звукове. И в неіа веселите ноти се последуват от болезнени впечатления; както сестра ѝ — музиката, тя ни дава вълнения, които мъчно могат се преда с думи, тъй като съдържат повече неопределена дълбочина, отколку определена контура. Надъ предверието на Света София се издига един блестящ и тъмен свод, обслан с кадифейн плат от приатен син цвят, обсиан с многоброіни златни точки, които му дават некаква чудна таінственост. Това богатство в изгледа подига също такъво богатство и на чувства и мисли. Тънките и деликатни преходности в основните краски отговаріат на най деликатната и най чувствителна душа на човека. Тя се развива и расширява тъй да се каже, като обгръща се по-годемо число чувства и мисли. Младенческите народи обичат силните и іасните бои; но напредналите, които са работили и страдали много, предпочитат іаснотъмното и отенките.

Така, мермерите на Свети-Димитриа, тие порфири и іасписи колку обезцветени и да са от времето, виждат ми се като далечни отражения на развити и дълбоки души. Влизам при залеззанието на слънцето: от един висок прозорец, един последен лъч пронизва полумрака в църквата; изглежда като

да иска да събуди едно след друго красивите амаїли на пода и бареліефите на колоните. Чини ти се, че слушаш, издълбочините на вековете, толку гласове да шептат жешките си молитви. Секи от тез стари камъне, на които слънцето сгрева побледнелите жили, изражава своеобразно некої оттенък на любов, надежда или вера. Защото оние, които са ги издигнали там, съблазнети от ласкателния им блесък, донасяха в Божия дом това, което намираха за най добро. За въплощение на моите мечтания, ето че един лъч ми открива гробът, на една млада христіанка, при входа на църквата. Над него се намира гръцки надпис, исписан во един от оние деликатни венци, които по сетне ренесанса толку възпроизвеждаше. Дали ще да е това залезване на некое умирајуще вече искусство или зората на некоїа новоначинајуща ера? Съмнението е позволено, защото Св. Димитри възлиза към първите векове на нашата ера. Църквата тогава не беше още искліучителна; тя не се гнѣсеше от античното наследство. Тези порфирени стълбове, от коринтски стил, са били взети от некої езически гръцки храм. В чаровната зара на един исчезвајущи мир, в зарата на един друг, който туку що се раждаше, би могло да се верва за минута, че чедовечеството ще търгне без колебание към бъдъщата си съдбина, земайки со себе сичко, каквото би спазило от миналото. Момата, коїато спи под този мрамор не ще ли да е езичница с распушената си и легіаща туника, вече христіанка с поведението и срамежливоста си? Но, до като се губех в скърбта за умрели неща, старите стълбци друго зеха да ми говорят: „Виж, казват, ние сме крепили храмот на Іунитера Олимпийски. По сетне сме дошли да украсим жилището на Христа. Днес нашите дваесетвековни чела, служат на Мохамедовия култ. Ние сме видели земните чада да се покланіат на три различни алтари. И от сички поколения, които са минали под нашите портици, само едно нещо сме задържали — общото и горещо въздихание на сички смъртни към едно по-високо и по-велико същество. Нищо не умира; сичко се мениава и подновіа. Днес, както и секога, нема друг бог, освен едина Бог.“

IV.

Солун не е бил никога столица: политическа рол зема да играе, сравнително, в късно време, когато градове покраї Егей-

ското море образуваха толку малки републики, и по-късно, в
времената на феодалното раздробление, когато маркиз Монферат
бе образувал едно царство на Халкидонски полуостров. Самата
природа некак не е надарила Солун за да бъде център на
некоя голема държава. Оние които искат да го противоположат
на Цариград, чини ми се, че не разбират най-елементарните закони
на историата. Къде му онова положение на Византия (Цариград)
възседнала като на кон над две мория и два континента?

Може ли да се ласкае, че държи ключевите на проходите
на Русия, на сичка предна Азия и на една грамадна мореплавна
мера? Спомнете си малку съдбата на Цариград: нема град на
света, тъй от себе си осигурен за живота си, тъй защитен
срещу неприателя. Не веднъж е държал той в зидовете си
величието на римски народ. Усилията на дваесет разни народи
са се осуетявали пред неговите стени.

Известна е историата на онзи Симеона, български Карл
Велики, който стигна победител до вратите на Византия, но,
като усети безсилието си пред нея, завърна се назад, като
изсипа гневот си по Тракийските поля. Имперскиот град
фърлиаше едно след друго — де Европа на Азия, де Азия на
Европа, като черпеше с пълни ръце от едина резервуар, когато
другиот му избегваше отръце. И днес цел Балкански полу-
остров тежи към Цариград. Но догдето тази столица стои
в неизвестност, нищо нема да се реши. Војни и трактати раски-
наха малу-по-малу реките и планините, които тъй јако го за-
щитяваха: то са последователни действия на една драма, на
којато развързката е тъмна още.

Нищо подобно в Солун. Провидението като го фърлило
в дъното на залива, го е осъдило да върви след големите
териториални смъшениа, без да може да ги управлава. Той не
ще да исправи даже съдбата на Македонија, којато храни и от
којато живее. Българското племе, преобладајуше в околностите
му, вътре в града едва ли се представя; то нема никакво
влијание в градските работи. Претенциите на близоседните
държави — Гърција, Българија, Сърбија, се облегат на численоста
на населението в селата, без да зимат во внимание тенденциите
на Солун. Та и, не в турските граници, ами негде по-далеку,
околу зелените маси на канцелариите, се върти съдбата на
Македонија. Още много пъти ще се спори и распарчува полуостро-

вот, додето се реши съдбата на Солун. Самите Русси, когато начертаха Великата Св. Стефанска България, оставиха на страна Халкидика и неговото велико пристанище. бидејќи уверени, че еднџ стџблото свободно, ветките сами ще се привият към него. От тогава сички мислат за Солун, но никој не говори за него. Тој възбужда много стрџвници, но и безпокои рџката, готова да го сграбче.

Това отворено пристанище би могло да обогати един завоевател; но нема да му достави сила. Напротив, силата, којато ще протегне рџката си до там, ще умножи само рангаемите си пуиктове и ще стане предмет за нови борби. Ако некога, което никој добџр френец не треба да желае, Турците се принудат до го отстојават силом, тој не ще падне со шум: ще се откџсне тџј лабаво от Империята, както пада здрелиот плод от дџрвото си. Ако ли пџк този град дојде самичџк да си реши съдбата, за верване е, че тој ще се навали към една конфедерация на свободни градове, към един вид Источен ханзејски сџъз, какџвто тези брегове са виждали некога . . . Тази мечта којато е една утопија за Цариград, тук би страшно прилегла на формата на землицето и на характера на жителите. Но желанијата на народите са такива, които нај малку занимават нашиот железен век. За дџлго време Солун не ще управљава собствените си сџдбини. Днес за днес тој е тџј привџрзан о Турското владичество, както никој друг град; Това е, поне за сега и един вид залог за неговото бџдџще. Нека го остават да си се обогатјава само, и тој е доволен от това.

Сџсем е друга тџрговската му важност. В това отношение Солун е истински цар, и силата му ще расте от ден на ден, толку повеќе, че икономическите теченија на нашиа век следват по наклонението си, без никаква грижа за политическите стоди или незгоди. Те тичат там, кџдето ги викаат, било скороста, било ефтиното пренасане. Глава на една европејска железно пџтна линија, едно от нај стодните пристанища на Исток, Солун скоро ще покаже това двојно привлџчане. Вече козмо-политичниот характер на жителите му и на историјата му се отражава и в тџрговијата му. Догде в повечето от другите пристанища една бандера уништожава сички други, а населението се е свџрзало с известни надгледници — пазители, които мџчно могџт се искорени, — тук разните Европејски нации,

благодарение, къде на близоста, къде на ефтината на разноските, могат свободно да се борат с равни сили. Естествено, Англичаните, тие морски арабаджии, държат първо место в мореплаvaniето. Но ако прегледате търговските таблици за внесените тук стоки от сека държава, ще видите че разликата между Англия, Франция, Германия и Австриа не е голема. Цифрите се движат между 10—14 милиона франка за сека от тие сили. Френските произведения са скъпи, но винаги те са по-трайни и по-чисти от секакви фалшификации. На Исток модата е на австрийските стоки, които често биват лоши и ефтини. Солунските маази и дукени са пълни с такива стоки, годни да се размениават само на африканските брегове срещу златен прах и слонова кост; защото много по-прилегат на негрите отколку на цивилизовани люде. Князете в Конго не би се видели грозни в огледалата, които удължават, обезобразяват или позеленяват лицето. Те би счели столовете и масите за прости украшения и не би дързнали да седнат на едните и да се облегнат на другите, боейки се да не потънат въ неочаквания лукс. Те би се възхитили от тие бронзоподобни часовници, от които би се отвърнали и механите на нашите села; и тѣ като отиват повечето голи, малку може да ги е грижа за трайноста на памучния плат. Уви! Источните народи са още негри в това отношение; гледайки само днес за днес, непредвидливи, като деца, малку грижливи за трайното, те тичат само към ефтиното, което в същност е съсем противното. Един търговец ми доказа, по един най-приятен начин — с една чаша лимонада в ръце, че френскиот шекер е нещо 4—5 пъти по сладък от австрийскиот, който пък се купува 2 пъти по ефтино. При все това туземците предпочитат последният, като се показват с това неспособни да пресметнат, че да платиш два пъти по скъпо за една вещь, която чини 5 пъти повече, е една голема икономиа.

Доста е да отворим хартата, за да видим, че бъдъщото на Солун лежи в тази железна линия, която го свързва с централна Европа, чрез Белград, Пеща и Виена. Вече големите мореплавни компании са надушили това и пренесли повечето станциите си там. Една компания от търговци даже работи пред правителството за да ѝ се даде концесията да преобразува скелето, да го фърли неколку метра по навъре в морето,

за да могат свободно да стигат параходите до него. Както и да го построят — с камен ли, или с дърво, Солун ще изгуби многу от красотата си с тази реформа, но печалбата в търговията е сигурна. Тук мимоходом ще забележим, че страхот, които произвежда в мнозина Солун с въздигането си — да затъмни и съсици много Средиземни пристанища, е лишен от секакви сериозни основания. Марсилия, Генуа, Триест ще си съществуват и процватат без никакво ослабление от това, защото, Бриндизи, за които тѣ също се подигна голем шум, не мисля да повреди в нещо на Триест и Генуа. Новиот път за Суез, чрез Солун има значение главно в краткоста и бързината си. Без съмнение пътниците и някои маловажни стоки ще предпочитат тоа път. Това не е малку; но що се отнеси до нај големата търговия, то съставя твърде незначителна част. Последната има работа с бавни исплащания и предпочита морскиот път, който коштува нещо 10 пъти по-евтино от железниците. Напр. една каса газ за да се испрати от Хамбург в Букуреш много по-износи да пътува чрез Па-де-Кале, Гибралтар, Средиземно Море и Дунав, отколку право, чрез железница. И търговията си има своите резони, които не винаги си сходят с геометриата.

Да предположим, че Солун рано или късно ще стане такъв: пред мене стои ясно разочарованието на жителите му, на неговите предприемачи и търговци, които со душа чекат и се надеват, че сичките богатства на Средна Европа, които идат с първия бърз трен, влачени от некој германски или унгарски локомотив, ще останат тук. Въобразявам си ги как се трупат те околу безразличните и бързи пътници, които от първата класа на вагоните се префърлят право в параходните ресторации, след като фърлят расејано взорот си на околу. Още от сега слушам горчивите оплаквания на хотелджиите които не ще имат време поне малку да поскубат тези преходни лтици.

И наистина, само за едно просто удоволствие ли — да гледат проходјашката тълпа, ще стојат като портиери Солунци на Европа? И тези стоки, добре извързани, които макарата на парахода ще граби от вагоните, кого други ще ползуват, ако не само едни компании при това инострани?

Таков един позлатен облак изминва, без да ороси исушената нива и занася другаде плодотворната си влага. Всеуе

работниците му протягат ръцете си, радват се като почувствуват хладината му, но тя бързо и безвъзратно си отхожда.

Не, о жители солунски, вашето богатство не лежи многу в тези далечни доходи; то стои близу до вас, под вашата ръка. Както в басната, раскопайте земята, или нека поне братиата ви ја раскопат, и вместо едно съкровище паднало от небе, виі ще имате друго, по трајно и по сигурно. За да бъдете представители пред Европа, бъдете такива преди сичко на Балканския П-ов. Нека тие великолепни страни, тѝ богати некога и тѝ населени, излезат от заспалоста им; нека работат и произвождат и виі ще порастнете с тях. Преди да станеш интернационален, бъди по напред местен. Марсилия има зад себе си Франция, Генуа — Италия, Триест — Австрия; и ако Ливерпул немаше Манчестер, това пристанище немаше да бъде склад на целия свет. Знам че вашата страна е спорна, оставена на лѝудските препирни, и че не е твоја работа да съединиш сички тие раси в една сила. Но светот се управлява по некаква сила, којато си играе с конгресите и којато обича да разрушава преградите, изобретјавани от дипломатите. Необходимоста за хранене, а с това и таја за купување и продавање е една от основните форми на таја неотразима сила. Както тѝзи необходимост расте от ден на ден, тѝ тја тържествува с време, по един друг железен закон, според којто нема нищо по благородно от между особната борба за съществување. Зад пламенните съперничества, сбѝлсквания и војни, цивилизацијата следва подземната си работа. Видж тази железница, којато никој не ја приемаше, ни Србите, които ја намираха твѝрде скѝпа; ни Австријците, които се боеха от напливот на Англијските стоки; ни Турците, които неудобријаха с најголемо основание посещенијата на техните добри европејски сѝюзници; тја се построи, при сичко това. Тја е за вас орѝдието, символот и залогот за воскресението на вашиот полуостров. . .

Мелник и Околността му.

Целата источна Македония с изключение на няколко северни кази, (които влизат в Скопскиот вилает) съставя Солунския вилает. Последния административно се подразделя на два санджака (окръга): Драмски и Серски.

Страната, за която ще се говори, е Мелничката каза, и част от Серски санджак.

Орография и Хидрография. Рила е възелот от којго се спущат повечето планини за Источна Македония. На југ от Рила слезат два планински трупа: Источните Родопи и Западните. Западните Родопи образуват много планини с разни имена. *Пирин-планина*, којато е отклонение от Запад. Родопи, по посока от југ към исток върви успоредно с тех, стига до Серското поле дето се расклонава и се губи постъпенно. От Горна-Джумаја до върха *Гидик* Пирин носи името *Предел*; от там следва *Кресна-планина* до Ел-Тепе. От тук се протака собствено Пирин в две успоредни бърда: источно и западно. Първото се свършва над Неврокоп, а второто над Мелник. В запад. Родопи нај-високи върхове са: Гедик, Ел-тепе (Елин-врѣх), Пирин, Баярли, Арнаут и Алабурун. Нај-висок от тех е Елин врѣх (2680 м.). На запад. бърдо от Пирин нај-високиот врѣх е Елен в Бождовската планина; *Плоски*, гола и камениста, и *Кресна*, също, ражда само грозде.

Под Неврокоп Пирин свива по противоположна посока, та образува *Сингеловската* планина, којато се свършва до Рупелския проход срещу Беласица. От Рупелския проход право на запад почва друг планински труп, Беласица, којато образува западната стена на Рупелския проход и прави преграда между Серското поле и долината на Струмица. Срещу Кресна, успоредно, като започва от Крупник, върви план. Каршиака, којато се свършва до долното устие на Кресничката Клисура, и от там на доле се започва *Малешевската планина*; та се протака по десниа брег на Струма близо 6¹/₂ часа път и се свършва до долината на р. Струмица, којато долина отделиа Малешевската планина (Кокош-Балкан) от пл. Беласица.

Всичките планини в Мелничката каза са гористи (бор, бук и дъб); само Кресна и Плоски представляват голи каменисти местности. Каршиака и Малешевската планина изобилват с дъб, поради това населението развъжда много свине и е главния му поминък. Север. част на Беласица е гориста и изобилва с кестен, а Южн. повечето е гола и камениста.

От една страна между запад. част на Пирин, а от друга Каршиака и Малешевската планина от с. Крупник до началото на Рупелския проход, коритото на Струма съставлява границата по целото продължение на Мелничката каза и ја дели от Петричката.

Струма след като напусне Джумалниската котловина вмъква в *Кресничката клисура*, коіато е дълга *6 часа и се свършва при *крива ливада*. През тази клисура в Струма се вливат две рекици: Ощавската река (Чингене дереси) и Влашката. Последната води началото си от три планински езера, които се намират на С. З. ребра на Ел-тепе. Тие езера са: *Елтеиското*, *Гергинското* и *Синаншиското*. По големината те са еднакви. Държат место секо едно по 5—6 дуліума. Сичките имат голема дълбочина. Около Ел-тепе има много подобни езера и известното *Попово езеро*, от което води началото си Попова река, приток на Места.

Близо при устието на Влашката река има мост на р. Струма, от там се започва *Крива ливада* и Струма престава вече да е бърза и шумлива и влиза в Мелничката котловина. Та се започва нај-напред с *Градешничкото поле*, което има около 5—6 кил. дължина и окол. 2 кил. ширина. До пъта има хан и Влашкото скеле за дъски и дървени изделия, които се свалиат от Пирин, коват на салове и ги отправіат по Струма. Сер. и Джумаја.

На Южн. краі на полето се влива Градешничката рекичка. След Градешкото поле иде Беличкото, което тѣ също е толкоз големо и се напојава от едноименната рекица, коіато извира от запад. подножие на Елин-врѣх. От устието на р. Белица на Юг се протакат неколко хълмове, които идат от Пирин и допират до Струма. Зад тех е коритото на *Св. Врачката Бистрица*, коіато има изворите си тоже от западните ребра на Елин-врѣх. Един час и половина от Св. В. Бистрица се влива в Струма Органската рекица. Та лете пресъхва. Долината

на този поток се казва *Склавско поле*. Един рид от песъчлива глина се спуска на юг на разстояние един и половина част от *Склавското поле*, зад които е коритото на *Мелнишката река* и която извира от полите на Пирин-планина 2 часа над гр. Мелник. От Мелник на доле реката върви на запад, напоишава селата: Чифлиците, Зигвлията Хръсово, Капатово, Крумидово и Припечина, и срещу устието на р. Струмица влива се в Струма. От тук на доле се започва Рупелския проход, който трае 2 ч. и се свършва при Маркова скала 2 ч. на С. З. от Димир-Хисар.

И така по хълмовете между западната част на Пирин и р. Струма е пръсната Мелнишката каза. Дължината и достига от единия до други проход 9—10 часа път, а най-големата ширина между Струма и Пирин, достига до $3\frac{1}{2}$ —4 часа.

Мелнишката каза граничи от С. с Джумалийската, от запад с Петричката, от Юг — с Демир-Хисарската, а от И. — с Неврокопската. Целата местност, освен долината на Струма между двата прохода и Склавското поле е планиниста и хълмиста. Обаче на секаде се ражда гроздето, в по-ниските места пък — сусама, памука, афрона, анасона и ориза:

Градът *Мелник*¹⁾ е разположен в една яма до полите на Пирин, заобиколен от високи, непристъпни брегове, които го обгръщат от всекъде и защитават, като най сигурно кале. От където и да се приближиш градът е невидим; можеш да влезеш по свободно само през два тесни прохода: от към Ю.З. и то по течението на едноименната река, където пътника ще срещне много камене и за един час път треба да газни 12 пъти

¹⁾ Града Мелник. (*Μελένικος*) съществувал е още през Самуиловото време и византийския писател Кердин оставил ни кратко описание на града, което гласи така: „Но като се върна византийския император Васили (около 1014 год.) во Загорна, дето е построена най-яката крепост Мелник, върху един камък стрмен и заобиколен от секъде с дълбоки урни, во които били прибрани сичките българи от околността, и малко съчувствували на гърците, императорът испратил е при них некого си по име Сергна, един от най-блискитъ му во свитата, мъж хитър и твърд за да ги разубеди от намерението им. Тої като влезъл там и след кага употребил готемн усилия, успел да ги сдони да предадатъ оръжнето и да се предадат на царя.

водата и от към И. през местността Ключ. През последния проход минава пътят за Неврокоп; той е толкова тесен, че едва могат да се разминават едни кола. Кола в Мелник не могат да се движат. Іамата в Мелник има посока от И. към З. Две дълбоки урви пресичат ја на три отделения, едно от друго по-недостъпни освен по течението на потоците. През западното отделение тече реката, а през другите две—поточета. Целата околност представлява ровка земя, издълбана от речици и порои. В дъждовно време всичките се набират в онаја јама, в она котел, дето е построен Мелник. Потоците се препълват завчас с мътна вода и улиците стават непроходими, всеки стои дето се е намерил до като отече водата. Такава прихода прави това место много по згодно за заточение, нежели за жилище на свободни хора. Мелник се дели главно на три махали: Турска махала от двата брега на реката; Ерменската в средата на града и Варош на Ю.И. страна от града. Последната се подразделя още на две други махалички: *Качивилія* или циганската махала и *Мурджо*. Тук къщите и дукіаните са затнездени високо в бреговете и до дъното на потоците, които служат и за улици, се слиза по стръмни калдаръми и стълби. Секи дукіан си има по една подвижна стълба, по којато се качват да купуват или продават. Вечер скалата се дига и дукіана, залепен в стената става не достъпен.

Къщиата са веhti, каменци, високи, тъмни, грозни и големи (салона на Джалниевата къща е оъоло 500 к. м.); построени са много близко едни до други и една над друга, и приличат като стълба, или като че ли основата на едните лежи в основанието на другите; от туї вечерно време, като се запалиат светилата изглежда, града много красиво, подобно на кула осветлена от основанието до върха. За градини не трябва да става нито дума. Слънцето грее само 5—6 часа и после се затуліа зад високите брегове, и в повечето улици никогаш не достига слънчевата лъча. Тої прилича на лабиринт. Едничкото хубаво место тук са манастирите. Те лежат на една полианка, наричана „Леген“ на Ю.И. част над града, обиколени от всекаде с дълбоки долове. До полианката се излиза през три пътеки и само от към града. Тук манастирите са три и трите в гръцки ръце; едина св. Спил стои на много чудновато

и опасно место; той е надвисен над махалата Мурджо, и само от едната страна се допира до земя, а другите три стоят на въздуха, подпрени в брега с паианди. До този манастир преди 4 год. се откри в брега една затрупана килика с изображения на светии, но никои не помни кога е потънала. Средни манастир е св. Харалампи; в него се срещат икони с славянски надписи, но гръкоманите постојано ги истриват. Други манастир е св. Никола; от него се вижда всичката долина на мелничката река, пл. Беласица и гр. Петрич. Около манастирите има останки от стари калета, с тесни прозорчета, още по тесни от външната страна и служили некогаш през тех да гръмат или стрелиат. На тази полианка се намират още гробища от римска направа и изби от мермер за пазение вино.

Много легенди се расправјат за тези манастири, казват, че от един до друг има лагъм и че цар Костандин и царица Елена, кога ги гонили там се укривали, но отпосле ги издало малкото им дете, понеже почнало да плаче; хванали ги, и като ги карали роби, Цар Костандин се обърнал на дуре, проклеј местноста и та потънала. Други казват, че вулканическо изригвање обрежило местото. Обаче старите манастири, които от трите страни висат на въздуха, намиранието на затрупани килики и останалите още некои стени по бреговете, ни показват, че преди да са били построени тези манастири или стени било разво местото; всичката земя като била и сиплива и при всека бура и сега падането на огромни парчета не е редко, — всичко това потвјрдијава, че местноста постъпенно с вековете от дјждовете и пороите се е обрежила.

Престарел град е Мелник; бројот на кјщите му е околу 950; от тех 250 са турски, 200 бјлгарски, 250 гръкомански, 150 пулевачки, ¹⁾ 50 чисто гръцки²⁾ и 50 цигански. В такъв

¹⁾ В време на Негошкото вјстание околу 150 фамилии от околноста му се преселили в Мелник. Те принесли и искуството да се обработва шарлагана. Тези фамилии си носат и до ден днешен името *Пули-ваци* и се отличјават в много неща, както по дрехите така и по характера от местните жители, вследствие което се образувала и отделна партна и много често дохожда до бојно стълкновение с местната. Младите от них по настојащем се гръчеат; обаче старците не знајат още гръцки, а эн говорат бјлгарски.

²⁾ По свидетелството на Г. Акрополит, Мелничани на 1246 г. без съпротивление предали крепоста си на Византијскиа император

малък градец има повече от 50 черкви, сѣ гръцки. И в Св. Пантелеѣмон до 1885 год. имало изображения со славянски надписи. В десетина църкви, които са около града, събира се събор еднаж в годината, като надхождат посетители от цялата околност. Наі голем събор е Роенския, който става на 7 септември. На Гюргіовскія събор припускат с коне, както другаде на Тодоров-ден.

От къде си е получил названието *Мелник*, никоі положително не знае. Преданието говори:

„Преди основанието на град Мелник местото му е било гористо и също брежисто, макар и в не такава стъпен, както в настоіаще време. Всекогаш в дъждовни бурни времена от бреговете са се спущали цели струи вода и пръст и са се вливали в потоците, а от последните в реката, и по този начинъ постоіанно са ставали *мелове* (насиини) и са изменявали формата на коритата. Тези имено чести, постоіани іавленія, както и чудноватоста на местото, накарали мелнишкіа прадед — българин — да нарече местото *мелове*. В тез мелове наі-напред се сградили по върховете на бреговете неколко манастири. За да се гледат имуществата на манастирите притекли се от околните сега много. Около всеки манастир се основало по една махаличка чифлигаре и от них си получило селото името *Мелен*. В всека чифлигарска махала било построено черква; учили се и черкували се по гръцки и така малко по малко те започнали да забравіат матерния си език, но от друга страна не можли да усвоіат напълно чуждия и произлезъл нов език на когото говорат днес в Мелник и които не е нито пълно гръцки, нито пак български“. Действително в Мелник говорат много развален език; ето неколко предложениа: *цари тин прерада на прашисис то амбели. Апо шу мазевсес тас сачкис? — апо тон Рошчин-доли. Фонакси тон обрачари на сфикси тон кадо. И орнита ме цибисе ме тин чофка. Пигени на идис то алого фаі де фаі. Еписе аито баури ке тракалистики. Вали тин клечка стин дуика на ми свиризи о ветерос. Фиса о горнакос. Фиса о долна-*

Батацеса и даже изrekli следните думи: „Ние сички происхождаме от Пловдив и сме по род чисти гръци“. Georgi Acropolit. ed. Venet. стр. 33.

жос. Зимники, подница, връшничко, копанія, копачи, черга
и мн. др.

„Мелен се уголемил и получил днешното си име, когато неколко богати Цариградски фамилии, за некакви престъпления, били испратени на заточение за винаги в тази местност. Между тези фамилии имало и една ерменска, която основала ерменската махала (армия)“.

Много българе е потопил този град и сега още потопява. Красотата на жените и фанатизма им мнозина привлича и принуждава да си продават имуществата другаде и заселават там. Тук нема нито мъж, нито жена, нито пък дете да не знае гръцки и български. Съботен ден пък, во време на пазар, човек за пръв път не може да узнае, че живеат гръци: всичко се поглъща от българското слово и множество. В 1877 год., когато русите бежа дошли до Джумаіа и от ден на ден се очакваше да слезат надолу, всичките нај-фанатици днешни гръкомане: Димитър Тумбас, Алексос, Михос Цунгорас и др. постоіанно идваха при Андреа Влахлиата да ги научи на българското четмо — писмо; в два месеца отгоре те се научиха да пишат добре. В Мелник се признават само неколко фамилии за чисти гръци, като Кордупаловци, Михайловци, Кишовци, Теохаровци, Христаковци, Джалниовци, а всички други, като: Сивас, Ванчис, Бужус, Мицас, Кіусес, Тошос, Лъжос, Комлис, Спасис, Нацис, Ангелушис, Цветкос, Бесос и др. са чисти българе, бащите и родата им са живи още на некоі по селата, но срам ги е, когато дождат у тех на госте с цръвулите, а те са нај-ревностни гръци, когато чистите гръци много пъти се произнасіат, от справедливост, в полза на българшината. За забелезване е, че гръцизма никак не можал да повлиіае по селата. Ни в едно село не можда намериш поне един грък. Повечето села, и нај-големите, като Кресна, Влахи, Ормане, Дебрене, Калиманци са само с българе населени и никогаш не се е чуло гръцки в цръквата да се пее. Гръците в Мелник се хваліат пред българите со своите прадеди, а пък българите думата „грък„ іа имат за подигравка. Една съвсем още малка енергија и събуденост да има в Мелнишко, те без никакво препіатствие ще махнат всичко гръцко. Местностите около града също носат български названия, като: грозен-дол; Ропчин-дол; Кліуч (клицо) и др.

Мелник е седалище на каімакамин и митрополит. Под негово управление падат 62 села и чишлици. Мелнишката каза от 1870—1876 год. признаваше Св. Екзархиа. От изменіанието после на събитията (реакцията) тя подпадна пак под Патриаршията. Во Мелнишката епархиа, докле беше владика Прокопи, българин, от с. Мелникич (Серско) и които не преследваше славянското четение, влазіаха: Джумалиската, Петричката, Демирхисарската и Мелничка кази. В 1891 година Прокопи се помина и се прати на негово место Демирхисарския епископ, които е нај ревностен фанариот. Но за това пак Петричко и Джумалиско му отплатиха, като се отказаха от подведомството на патриаршията.

Гърците во Мелник имат 3 училища¹⁾ заедно со девическото, 7 учители и учителки и 345 ученика и ученички. Българското училище едва брои 45 ученика с двама учители. Много селенчета слугуват по гръцките къщи и се пращат на училище. Те там се разврѣщават, прелѣстиават се, само заради бесплатноста на гръцките книги, да посетіават гръцките училища. Българските книги се продават скъпо и прескъпо. Без пансион в Мелник много мъчно ще напредне българ. училище. Там бащите им плащат ежемесечно. Същата сума може да се внасіа в пансиона и учениците да бѣдѣт на куп. Време е вече и на Мелничани, които съчувствуват на българщината, да си издитнат гласа и да им се отетѣпи една черква, за да се черкуват на матерниа език. Нај-съответвена за това е черквата Св. ІАни при реката. Там българския елемент е и нај-многочислен.

Поминѣк. Главниа поминѣк на Мелничане е винарството и дребна трговиа со манифактурна стока по пазарите, които стават почти всеки ден. понеделник во св.-Врач, 3 ч. от града, вторник в Катунца, 2 ч. от града, среда Петрич, 5 ч. от града, четвѣртѣк и петѣк в Долна-Джумаіа, 8 ч. от града, а събота во самиа град. Винарството е нај-многo развито. Целата околност, заедно со селата: Хрѣсово, Зигвила, Чишлиците, Хотово, Батак, Сушица са само лозіа. Тук нај-бедната къща добива нај-малко 30 товара грозде; има къщи, които добиват и по 2000 товара, от 1 товар (100 оки грозде), от него се добива

1) Гръцките училища се подѣржат от завещаниата на братија Думба, гръци, богаташи во Виена.

60 оки вино и 7 оки ракиа 18⁰. Средно число Мелник с' околните села набира 11—12 х. товара. Мелничкото грозде е само черно, бело не се ражда. По некогаш гроздето толкоз изобилствува, што не остават съдове къде да се пемести, а го остават по лозиата. В 1891 год. един товар беше 10 гроша. виното 18 пари оката, а ракиата 70 пари. В Мелник спирта е забранен да се вкарва. Виното и ракиата се обработват още по старому. Ако Мелничките вина беа в' ръцете на некои образувани европейски винари, то на европейските пазари тукашното вино би могло да конкурира с нај-добрите вина. Во Македониа, освен Мелник, Негуш, и Гуменджа нигде другаде не се добива толкоз много и добро качество вино. Мелничкото вино нај-вече се продава в' Серес и Кавала; разнасиат го още: в горна и долна Джумаиа, Неврокоп и Солун. Напоследък се опитаха и в Софиа, да го докарат, но поради двоиното мито неизносиа. В Мелник може да се запази вино 3—4 години. Там всека по богата къща си е ископала в брега изба, построила бѣчви за да пази летно време виното. В' Мелник тѣргуват още со свине; тук пригответлиават добри шумки (зумере) и ги продават в Сер. Една седмица преди коледа $\frac{1}{2}$ час на Ю.З. от Мелник при сел. Чифлиците, става свински пазар, дето се набират 2—3 хил. свине и се распродават в града и околността. *Убиванието* свинете в Мелник става по този начин: дѣржи се в ръцете железен топуз, измерва се темето на свинаята и с един замах последната се повалиа, а след туи заколва. За коледа свинското месо се продава оката $2\frac{1}{2}$ —3 гр. Тук се работи много и *шарлагана*, за което са построени по реката 8 воденици (масларници). Шарлагана се добиваше преди 5 год. само от сусама, но после, като направиха опити по селата и започнаха да садат афиона, то сега го добиват и от него, или го месат со сусама. Шарлагана сега се продава от $4\frac{1}{2}$ —5 гр. оката. На $\frac{1}{4}$ от града по краи реката е построена и една фабрика копринена, в која работат около 50 гражданки по $2\frac{1}{2}$ гр. Преди 30 години тук имало други 2 фабрики копринени, но сега са останали само останките им.

Целата месност от Мелничката каза е тѣ също стодна за лозиа; нај-прочуто грозде е Кресничкото — то е само бело и се ражда по каменистите стрѣмнини над Струма и е главниа поинак на

жителите. В по ниските места още, освен житото ражда се още: памук, сусам, анасон и афион. Село Св. Врач произвежда много ориз а селата: Дебрене, Полианица, Джигурово, Белевесчево и Капатово — арпаджик, които продават в България. Планинските села поминват си со скотоводство, и дърводелство. Развъждат се много козите. Средна цена тук на памука е 5 гр. оката, вълната 6, козината 5, сусам 2, афиона 200, афионово семе $1\frac{1}{2}$, анасона 3 гр., маслото, 6 гр. . Казата е редко населена и жителите не са до там оскъдни. От 5-6 год. само, поради кесата на търговиата и спаданието цената на стоките, и неносните данаци, а от друга страна, като нема свестни земеделски каси, които да подпомагат на измъченија селјанин. поминака е станал съвсем мъчен. Особено тој е чувствителен в Кресна, којато се разделја на 4 махали: собственно Кресна, дето стои Мјудурџт — 85 къщи: Мечкул — 80 к., Хошава — 180 к. и Сенокос, 90 к. Тук местноста е почти оголена от постојаното сечение на горите, камениста и не плодородна, поради което жителите са принудени зиме да минуват по тълпи от цели фамилии и села по Серско и Зъхненско за работа. На една мома се плаща за целата зима само 30—40 гр.! Кресничани се наричат още „пострумци“.

Но за сега изобщо Мелник има решително гърцка физиономија, и така ще си бъде за дълго.

Наистина гърцизма там не е тѣ опасен, защото не оказва никакво влијание на чисто българската околия, както това е в Сер и Кавала и другаде, но гърцката му интелигенцијата заедно с това и фанатизма растат от ден на ден, особено от как се појави българска интелигенција, — со отваријанието Солунската гимназија. Мнозина от мелничките гърци испраќат си синовете и в странство (нај-вече Атина), дето получаваат више образование. Средно образование те получаваат повечето в Серската гимназија.

Представителството пред властите се состои искључително от гърци — българин нема никакѣв.

С нарастванието на интелегенцијата расте и числото на „Великата идеја“, ако и малку по своеобразен начин разбирања: те едва ли мечтајат за некаква „гърцка држава“, те са доволни от трона на Султана, стига да са спокојни, инте-

ресите да им върват и да стојат над главите на българите.
Такива са те в повечето македонски градове, дето ги има...

П. А.

Стихотворениа.

отъ В. Илича.

Молитва

Кат звон удари в църквица стара,
Тихо и тъжно през ноцни мрак,
А сухото клонче зашуми сладко,
Весело при сутринна зрак —
Со вера пълна, душа ми лети
Тамо, где Вечни царува Бог,
И молитва тиха тја шепти:
О, Боже, пази ангела мој!
Ангелот, що бди над мен,
Що гони от душа ми несносен сън
И на паднали ми дух крепост дава —
В тежки час, в страшни ден.
Нек с ангелското си крило
Ме брани през живота ми клети,
А кат смърт дојде, нека с мене
Към небето светло тој полети.

Звезда.

Ноц е ведре, сладка,
Месечина бледно сјај,
В тишина почива
Вселенната всја.

И звездици мили
Светіат с іарки зрак . . .
Една само трепна
И исчезна в тъмни мрак!
Чуіа беше таіа звезда, —
Само Бог един то зна; .
Спокоіна е и тиха
Вселенната всіа.

Превел К. Н.

Залисан към бледна месец страма,
В глава ми се вне сал' тъмен образ . . .
Во сичко умраза и завист чета
И хладно сърце ми і кат ледниа мраз!
Замина туі време — кат весел славеі
Аз пеех за либе, мечтаех, ліубих;
Сега пък в сърце ми умразен червеі
С' увива, гризе го . . . Аз сичко отбях!
Срещнах се аз с ліуде, но хладни са вси;
Познах аз и горди и слаби сирѣмах, —
Секоі към чуждото с' жадност търчи,
Без съвест, со злоба, с интрига, без страх!
Не мясли добро ли, зло прави, мълчи.
Едно е за него доброто: „имот!“
Со лошо, или добро към него лети;
С измама, с лъжата, на лице без пот!
А бедни човечец не пита защо
Кожата му гърба извличат без гриах;
Търчи тоі от бога е, мисли, туі зло. . .
Ох верво това е, отрано узнах!
Смразих аз живота без целен, сънлив;
Забравих и мило и драго: завих
Ги с вечност! Един сал глас таен, бурлив
Ми шъпне: сърцето, іуношо, стоцли!“.

Ведум.

Нещо по новата етнографическа харта на Сърбските земи, съставена от Белградските великошколци.

(Според критиката на J. Modestin, загребски професор, поместена в периодич. списание „Vienac“, от 12 февр. 1892, бр. 11).

Младежите от Белградската Велика Школа съставили и на свет издали твърде интересна, или по-добре, смешна етнографическа харта на *Сърбските земи* в мащаб 1 : 1,608,000. // Имената в картата са написани на сърбски и на френски езици, — трябва и чуждиот свет да ги разбере. В долната лева страна на картата е поставен велико-сърбски герб. От сички гербове на южните Славяни, за чудо, е испуснат само Славонски. Сърбските земи в тая харта са: западната половина на Истрия, Хърватско, голема част от Южно-Маджарско, Славония, Сърбия, Босна и Херцеговина, Далмация, Черна Гора, Македония и Западната част от България. Пределите Сливница и Драгоман са сърбски, па и главния град на България — София, е чисто сърбски! Чак на Исток от София зафашат да се мешат Сърби с Българи, а чисти Българи зафашат да се явяват едвам от десната страна на Искър. “Сърбски народ тъкмо пет века е отбелезвал с кървата си своите земи . . . отъ Далматински (!) Сеп. орловско гнездо, пък сичко до Валовити Искър, и от Солун та до Будим, бориха се сърбски въстанници против общия неприятел, бориха се от година на година и от век на век. Сърбин е герої: загивва, но не се предава. . . Нещем чуждото, а и своето не даваме“!

Хартата е представена тъй, като да е изработена на основание историата, езикът, обичаите и поезиата, разяснена с 59 страници в S^o текст. На първия лист се намира следующата действително характерна лозинка: *Omnes homines, patres conscriptes, qui de rebus dubiis consultant, ab odio amititia, ira, atque misericordia vacus esse decet.* (Вси човеци, сенатори, които разсъждават за съмнителни неща, треба да са чисти от ненавист, приятелство, гнев и състрадание).

Сбирката от исторически известия нема точни и последователни указания, — от къде са събрани, а истърканите потвърждения са толкова много в тие 59 стр., щото напразно ще търсите в тех, дори и с Диогоновата ламба, Ариандината нишка, за да ви изведе на чисто. Също и обективност, този главен белег на историята, която треба да бъде справедлив съдия на всичките народи, нито за цер нема у тези млади автори. До сега бехме навикнали да слушаме, че хърватите са сърби, а от сега вече и това не стига. Според сърбската велико-школска младеж и Българите по потеклото си не са нищо друго, освен чисти „извејани“ сърби (може би скоро подир Българите Сърбите ще нападнат и на Русите, Чехите и Поляците!).

Всичката заслуга, задето Турците са се допрели само до Виена и че сега не седат неіде покраі Тибър и Лаба, принадлежи единствено на Сърбите! За пример, с какъв критически дух дишат тези млади автори, ще спомена какъ доказват, че братіата Петър и Асен, освободителите на България от Византијското робство, биле Власи, а не Българи.

Трезвената история знае и буквално казва, че казаните братіа са биле потомци на старите български царіе „de priogum prosapia ascendentes“, както казва Инокенті III въ писмото си до Маджарски крал Бела III, — че те са родом отъ Търново, ліулка на старите Шишмановци. Ала защо е история на Сърбската младеж. За неіа това са дребни работи. Тіа мисли, че е доказала „влашството“ на българските братіа — царіе, опираіки се на това, че техни по-малък брат, Калоіан, отговаріаки на папа Инокенті III, се подписвал: „Ja Калоіан, български и влашки цар“. Твърде добре! Ала какво ще кажат младите господа сърби отъ „Велика Школа“, ако би некоі, последваіки техниот пример, потвърдил, че цар Душан не бил сърбин, но българин или гърк, понеже се подписвал, подир венчанието му с царска корона: „У Христа Бога, благовѣрни царь и самодържець Сърбомъ, Гъркомъ и Българомъ“?

Но младите господа не са винаги на чисто с историческите факти: „Урошеви тотор Вуканин, казват, родом от Зета, който не се нарекъл цар, а крал, бил е твърде безсъвестен и неиспълнявал длъжноста си, защото уби Уроша“. Не е ли известно, или не искат да знаіат, че историческата критика

(окончателно Д-р Јос. К. Иречек въ расправната си: *Srbsky sag Uros, Kral Vlkacin a Dubrovcane*, в списанието „*Ceskeho Musea*“ 1886, I: II) ясно доказва, че народните предания са съгрешили като го представят убиец на цар Уроша. Цар Урош е преживел крал Вукашина, следов. не е убит от него. Крал Вукашин и брат му деспот Углиш, загинаха во битката при Черни Меш на 26 Септ. 1571 г., когато цар Урош, в несъмнителните Дубровски извори („*Diuersa Cancellarie*“), споменува го между живите още на 3-и и 15-и Ноември, а е умрел на 4-и Декем. 1371.

И за предателството на Вук Бранкович и ѝначеството на Милош Обилич, на Косово (15 Юни 1389 г.), белоградските ученици още и днеска, искат да баіат бабини диветини: изглеждало е, като че ли сърбите ще победат, ала в решителната минута Вук Бранкович с отбор воіници остави боіното поле и турците победиха“. . . Или „Мурат е паднал от ръцете на сърбскиіа ѝнак Милош Обилич, когото прославиха народните песни, както и Краливич Марко. А въспоминаниата и на двамата са живи между сърбскиіа народ“. — Знаіат ли младите господа за това предателство какво е писал прочутиіа сърбски историк Иларион Руварац? — Милош Обилич, какъвто ни го представліават народните предания, никога не е живел; нито Вук Бранкович е предал на Косово теста си Лазара (Илар. Рувар., о кніезу Лазару, у Новоме Саду 1887).

Сърбската велико-школска младеж казва, че издала харта на основание историата, а от друга страна излиза, че тіа не познава народната си история! Коі разумен ще верва в неіните учени резултати.

Сега да разгледаме другото основание, на което уж е градена етнографическата харта на сърбските земи. Да разгледаме езикот, обичаите и народната поезия на Сърбите.

Втората част от предговора е отпращена главно против „јадних Бугара“. За Хърватите тук нема нито дума. Без секое съмнение, те са чисти сърби, затова, сърбската младеж мисли, че за тех не струва и да се говори. Но до гдето сърбската младеж върви тѣ, ще ѝ върнем *мило* за *драго*. Пѣк всичките сърби ще наречем хървати. Не съществуват при нас етнографически разлики, а тези неколко не проникват до дѣното на народното съществување. Разликата е само в двоі-

ната ни история: историческото течение на онаѝа част от народа ни, на коѝато е приѝатно да се нарича хървати, отначалото повече отивало къмъ запад, когато сърбската историческа струѝа е клонила повече къмъ истокъ. Ето от къде произлизат някои разлики в народа ни, напр. во верата и в писмото. Ала това не се решаѝуѝи критерии за таѝа или онаѝа народност: верата и писмото не създават народности.

Да ли пък ще се казва некоѝ хърватин, а не сърбин, или обратно, — това ще зависи от свободното индивидуално наклонение на секиго отделно, и в това никоѝ съвестен не ще му попречи. Конечно, победата ще бѝде на онаѝа страна, където образованието и просвещението ще бѝдат по-големи. Напълно е наивно разлаганието на сърбската великошколска младеж, как треба да се разѝясѝава ѝавлението, че славѝанското народонаселение в Стара Сърбѝа и Македонѝа се нарича бѝлгарско, а не сърбско. „Само сърби ѝунаѝи“, казват младежите, „са тѝрпели под турското господарство тежки мѝки и заточения, понеже са се бунтували непрестѝанно, когато страшливите бѝлгари са носили мирно турскиот ѝарем, като верна раѝа на падишаха. В такѝво едно време естествено е, че сърбинот бил тѝрѝн в око̀то на турѝина, а бѝлгаринот — ѝагне, което от две маѝки ѝиѝа. Сега е ѝавно, че онѝи, които не искаше да стане жѝртва на турските вандалства и насилия, се наричаше бѝлгарин“. До сега дѝржехме, че сърбинот за своѝата най-голема светѝиѝа, за народното си сърбско име, и живота би си жѝртвувал, а ето сега изненадеѝно сърбската младеж сама потвѝрждава, че македонските сърби са отфѝрлили сърбското си име и се нарекли бѝлгари, *босѝки* се от турѝите. Не е ли това смешно?

Деѝствителната причина за да се наричат македонските славѝани „бѝлгари“, не е страхот от турѝите, но те си се наричат бѝлгари, защото това им е старото име, което те са наследили от своите прадеди и преди дохожданието на турѝите и за коѐго са били готови да леѝат крѝвта си.

Младенческа лудост е и това, дето сърбската младеж отказва, че бѝлгарите имат свое народно богатство (най-вече народни песни), а и за оние, които са издадени под бѝлгарско име, са сърбски умотворения, и езикот на македонските славѝани е сърбски език. За да потвѝрди това сърбската мла-

деж зима в рѣка некої граматически прилики в езика на македонските славјани со сѣрбски език, а в друга — набројава некої граматически разлики в езика на казаните славјани с бѣлгарски език. Много ще се отделеца, ако зафана да оборвам всичко това. Посочвам само расправата, коїато са написали преди 20 год. отличните сѣрбски книжевници Ст. Новакович и М. Киунджич за сбирката „седемстотини и четирдесет разни обредни песни с 2450 речи из съща (Стара) Сѣрбиа“ от Милош С. Милоевича. В країа на тѣзи расправа четем следуїущето: „Само едно звуково заменение, или неколко явления не отделиат езикот на един народ от езика на друг. Пѣк и белезите между сѣрбскиа и бѣлгарски езици не са мѣтни и измамливи. При сѣседни народи сродни езици, наистина, нема ясно определени граници: те се преливат един в друг. Ако има предели кѣдето се говори смес от сѣрбски и бѣлгарски езици, историата и волиата на онзи народ, коїто населїава тие предели, ще решат на кого ще бѣдѣт те. А, ако е действително спасението на сѣрбите и бѣлгарите лежи в југо-славїанската конфедерация и дѣржавна свѣрска, коїто днеска мислиат у нас и в Бѣлгариа сїчки сериозни политически глави, тогава и този вѣпрос пада тѣ остро в очите“. И тѣ, права и преобладание не се постигат с викане, с пусти прозелитизѣм и с крамола, а со същественна стоїност. Наї-сетне, начинот на доказваниата при Г-на Милоевича, (чѣїто начин за доказване е същи, както и на сѣрбската великошколска младеж), макар според тех, да е в полза на сѣрбите, а против бѣлгарите, — е тѣ повѣрхностен и превѣртлив, щото с него тѣ също добре могат да си послужат и бѣлгарите против сѣрбите. Както тої доказва, че явните исклїучения в бѣлгарски език са сѣрбски, тѣ също, с подобни доказателства могат и бѣлгарите да кажат, че нема сѣрбски език и че в Белград ние пишем по бѣлгарски. — С това шегата ще се отплати, но предмета си остава както си беше, чекаїущец хора да го проучат и да го покажат на света“.

В събранието си от 1-їи февруарїи 1873 г. философско-филологически отдел на сѣрбското учено дружество в Белград реши да се вѣрне на г-на Милоевича сбирката му, заштоо дружеството, според реферата си, не може да издава подобни сбирки (Гласник XXXIII, 328—338).

Ето тѣ постѣзва безпристрастността, тѣ постѣзва науката, а Ст. Новакович и М. Куиунджич, както и другите отлични членове на сѣрбското учено дружество, ако не са по-добри, то поне не са по-лоши сѣрби, отколкото е великошколската младеж.

Кадето сѣрбската младеж е уверена и в дѣното на сѣрдцето си, че никак не може, ако и повърхностно, с факти да докаже, там тѣа се надхвърлиа со крилати думи „шовинизъм“, „безсрамност“ и др. — Евала, такѣво орѣжие нека ъ бѣде честито. Дѣствително, тѣа е мирноснѣа цвѣт от интелегенциѣата на народа си!

Как е само разклатил езика и просто псуваѣки „sine misericordia“ цели бѣлгарски народ се вижда от следуюцето: „Наѣ-могѣществѣното сѣрбско орѣжие е поезната, което признава цели свет. Бѣлгарите немаѣ това благоуханно цвѣте, защото за поезната треба да има дух, а какѣв е духот там, гдето има неволи; треба потик, а какѣв е потикот, гдето с вековѣ мирно са тѣрпели и чекали на чужда крѣв; треба характер, а какѣв е характерот там, гдето се граби чуждото сѣрбско пред Бога и пред хората; треба и език, а какѣв е езикот там, гдето немогат хубаво и без измѣчване да се искажат и наѣ-простите мисли — „толкова потенцирани чувства с потенциран език?“

Следов., бѣлгарите са страшлив народ, без дух, без потик, без характер и език. „С векове мирно са тѣрпели робството и чакали помощ чрез чужда крѣв“. — А какво ще кажат за века на цар Симеона в Бѣлгария които стои неизмеримо по-високо от века на Душана в Сѣрбиѣ. Пак и преди малко — шест години (въ 1885) Бѣлгарите показаха пред цѣла Европа, че и те са некакѣи ѣунаци, вероѣатно и в бѣдѣще ще покажат, ако стане нужда да бранат светините и правата си.

Това наѣ-блескаво открива техната голотѣа; открива етнографическата кѣрпеница, коѣато фантазната им е изхитрувала, като исторически памфлет non plus ultra. Възможно е да се намери неѣде некоѣ простаѣ, които да не знае доволно историческите и етнографическите отношения на Балкански полу-остров, които господа великошколците да уловат и отлетат во примките си; но не е тежко за един образован, хладен и обективен наблѣдател да разбере кѣде е, на коѣа страна е, истината.

Паметен и разумен човек, от тези малко земеописни лекции, може легко да заключи какво е историческото и етнографическото знание на великошколската младеж, която заслужава „sine misericordia“.

По-нататък критикот изброшава грешките, които са се вмъкнали во хартата, па иначе Тросдина краlevина, Хърватско-Славония и Далмация“, а свършва со тези думи: „Всеко незнание би се опростило на неопитните и несъзрели младежи и ние не щемме да бъркаме работати им, ако да не беше ударен правителственина печат со издаванието ѝ, като притурка на януарската книжка „prosvetenoga Glasnika“, която издава министерството на народното просвещение и исповеданиата во сърбското кралство“.

На Мокров.

(расказ из живота на македонците).

Между кичестите поли на четири планински върха, които образуват един правилен елипсоид, при подножието на пирамидалниа Бобиш, пръснато е, кат паднало от страшна висина, село Богомила, което потъва под буините задушителни сенки на клонести дървета, над които се издигат високи тополи — тези български кипариси, и образуват истинскиа фокус на осамотениа този крај, дето се простира раскошното поле.

Чудесно е, наистина, това Богомилско поле!

Заградено отсекаде с раскошни планини; потънало в буина растителност, низ којато се подават нај разнородни кичести дървета и орошавано от пролет до есен с река Бабуна, којато се извива по целото му продължение низ веселите върби, под които се кријат секакви водни птици: Богомилското поле нема равно на себе си.

От почетъка на пролетта до свършъка на есента, не виждаш друго освен зеленина и небо.

Само Бистричката планина, којато се издига неколку часа откъм север, представя от себе си един контраст, којто прави още по величествена картината; таа е една гигантска грамада

от канари, прилична на циклопическа стена, срушена от іунашките стъпки на марковия Шарко. . . .

Биса, Бобиш и Мокров довършват това елипсовидно природно кале и, с непроходимите си лесове, прават една от най величествените картини, каквато може да си помисли един гениален художник. Бог е сътворил този краі во въсторга си.

Трите тези планински върха, заедно с Караджица, коіато се протека зад Мокров, на с-запад и прочутият Златовърв — зад Биса, на іуг, са клонове на знаменитата *Бабуна-иладина*, на коіато Поп-Богомил бе определил друга съдба, но по коіато днес свободно се шетат човешки зверове.

Там, дето едно време знаменитиот пустинник проповедваше братство и лубов между лудето, днес кръвнички се коліат човешки същества и се вдъхва страх между населението; там, дето българскиот поп-Богомил кроеше килии на една чисто-българска и общечеловеческа Света-гора, днес по пещерите и дебелите борови и букови сенки се кријат заклетии врагове на гіаурите. Каква играчка на съдбата!

*

Беше есен. Неразделните другари Димо и Стоіан со многу молби, склониха нај сетне татка му на Дима да ги заведе този ден в поле на орехи, вместо да си отидат на училище.

Орехите падаха като град. Стоіан, и тоі, се искатери по ореховото дърво.

Здраве, така се викаше димовия татко, бе си подкачил една весела песна и този път правеше искліучение от своја мълчалив и замислен характер.

— О, о, нека е на арно, — забележа иронически, но с вътрешно удоволствие съпругата му, коіато допълнуваше втората вреща. И прибави:

— Ке стане некое чудо!

— Не гледаш, не се дочукуе ореов — дал Господ и за снаи'и, и за пријатели, па и за нас.

Още не бе довършил обіасненијата си здраве, когато из кукурузите гръмнаха неколку гласа, които караха нависоко некаква песна.

Те идеха отблизу, но не можеха да се видат лудето. Царевницата покрива целото поле като море.

Здраве напрегна погледите си и с мъка съгледа, покрай оризот на стрика си, движението на кукуруза. Там лъснаха и неколку пушки.

— Църнилищани!

И бързо-бързо се спуци по лъзгавото дърво.

— Качи се ти, синче, — рече на Дима, шепна нещо на жена си, и скоро се изгуби из речните върби.

Младите работници шумно се надпреваряха по витите клонове на ореха, когато из кукуруза се зададе една фигура и, след малку, се исправи под ореха, колку чудна толку и страшна.

Аз тук ще дам едно кратко описание на това чудно плашило, което се среща само по нашите страни; живее обикновено по горите и рядко слиза во полето, особено, когато храната му се намали.

То прилича на човек. Главата му е малка, а на лицето му се скриват две малки проницателни очи. Лицето му, почти цело, обрастнало со четинеста козина. Долната му челюст силно издадена на вѣн. Носот сплеснат, подобен на кучешка муцуна. Черната му кожа спечена за кокалите, като че слънцето нарочно си е зело грижата да изравни вѣншния му отвратителен вид со вѣтрешното душевно състояние.

Този е портретот на фигурата, що посети мирните работници под ореха.

— Па що работиш мори? искреце тѣа диво.

— Ореи береме, ага, да ти се многу години.

— Дај, дај вамо вречата!

Агата извади една голема *шервета*, којато веројатно е служила за терлек на кадѣната, посла ја и зе лакомо да претура во неа вречата.

Жената негодуваше во себе си и често фърлиаше беспокоителни погледи към децата.

— Доста, ага, жи-ти вера: не ќе ми остане да си укпа нешто на дечинјата.

Агата испсу мајката на каурските деца.

На Стојана страшно му падна криво от тази безочлива лакомщина на *шџорот* (тѣј го крѣстиха со Дима още при пѣрвото виждане, поради кучешкиа му изглед); тој си припомни думите на татка си, којто често повтарјаше, че турците са като кучета, ако им се опреш смело, свиват си опашката и бегат.

— Аама, ага, ова дърво спалдук дава. Що е ова що го пра'иш ти?

Стоіан не можеше да размисли, че смелата рецепта на баща му, в този случај, можеше да го лиши от живота.

Ицорот се сепна като ненадејно от сѣн сѣбуден.

— Ча ти . . . верата каурска, ча ти . . .

— Знаеш аку ти стегнам некој куршум одааде, како врапче ча се истъркалам одозгора.

— Гиди каурско копиле, гиди!

Тој продължаваше да псува каурското дете и полека-лека тѣ се сгорещи от собствените си разсѣждения, щото нај после се докопа до *арнаутката*, крена чаркот и му ја свърте на детето.

Стоіан се сдърви на местото си. Тој беше се ресил вече от живота! Очакваше само куршума да пробие гърдите му. . . и веч мислеше как ще мре . . . Едничкото му утешение, което намираше во последниа час, беше това, че ще види какво нешто е смърт! . . . Подир един момент тој не знаеше жив ли е, или мъртѣв. Само инстинскот бе останал у него, којто го крепеше за дървото, което тој притискаше со страшна сила. Очите му се затвараха и отвараха машинално без да виждат нешто.

И може би разбојникот се готвеше да потегли, когато ненадејно биде спрен от една мъжка рѣка.

Това беше Здраве.

— Аман, ага, ти и господ.

Разбојникот се исплъзна из рѣцете на Здравета и зе да скока и да реве като ранен звер. Тој настојаваше да тури в дејствие арнаутското си решение.

Здраве се реши нај сетне да земе по сериозни мерки. Во подобни минути и нај слабите характери се вчеличават. Пребледнел от јарост като платно, тој стисна агата между двете рѣце, стресе го два пѣти и го плесна на земиата като парцал.

— Мос, море, мос! — извика некој из кукуруза и скоро дотърча да растави разјарениот до немајкѣде турчин и дързостниа каурин, којто бе сполучил да грабне от противника си орѣжіето и се готвеше да го счупи от главата му.

Вториот разбојник беше нарочно скрит во кукуруза да пази другара си.

Здраве пак преbledне, но сега от страх. Той знаеше, че може да им види смешката и на двамата, но се страхуваше, да не би да има и други. Тази подла манера е най важна во разбойническата тактика и е струвала многу за рајата. Прочутата решителност на албанците едва ли не се дължи на тази хитрост.

Но агите се укротиха.

Едно щастливо изражение покри лицата им.

Намирайки се между два огна, Здраве бе направил едно грозно предателство. В желанието си да спаси и себе си, и Стојана, тој се бе впушил в дълги и широки објаснения, от които излезе најаве, че Стојан е син на Славета, един от първите чорбаджии во Богомила, у когото турците не намираха добър прием.

Подир малку Здраве и Стојан се намериха пред разбойническата чета.

Решението на разбойническиа меджлис, което съобщиха на Здравета, гласеше така:

Стојан ше остане при тех докато Славе им брзи 100 лири. Аку бацата не се покори на това решение, синот ше бъде исечен „парче-по-парче“.

*

Навършиха се две недели. Славе стъкми откубт. Дојде и определена ден. Още отрано тој излезе на определеното место и чака до вечерта. Слънцето се скри зад Бобиш, сърцето му биеше като никога. О, дали ше види Стојана, едничкиа си син, да го прегърне още еднаж, да му се нарадва още сега, па аку ше и смърт нека дојде — тој веч от нищо се не бои. Настъпи страшна тъмнина. Изгре месецот. Дојде полноц. Никој нема! . . . Очите му се меткаха на секъде като на луд. Шумне ли нешто, сърцето му се свиваше и тој моментално се обръщаше по тази посока. Целото му същество беше преобърнато на очи и уши. Друго не усещаше тој. Сьнот одавна бе се отбил от него. Цели 15 дена Славе не е спал. Фигурата му приличаше на моци. Сьмна се, пак никој! О, Боже! . . . Настъпи втора вечер, дојде трета заран. Сэ нищо и нищо. Клетитот Славе отчајано припикаше без да знае на къде. . . Стојане! . . . Сине!

Изведнаж тој се намери в' къщи; пред него се мерна календарот, отвори го машинално и с един очајан писък падна

на пода: намери, че цели два дена се изминали от срока. Мъчеше се да си представи, кога е излезъл на определеното место и сѣ му се чинеше, че вчера беше.

Славе падна тежко болен.

Едвам след пет дена един човек извести на Славета, че в събота навечер ще му доведат на определеното место Стоіана — да бѣде готов.

*

На западната страна от Богомила, между Бобиш и Караджица, лежи като некої допотопен исполин страшното и небоіатен Мокров, облечен до рамената си во тежка гора.

Горе, по голите му снажни рамена се простират недогледните мокровски рудини, дето сутрин излизат на паша: елени, сърни, а по скалите — диви кози, винаги на щрек от хищниа вълк, или мечка-стрѣвница, които се крият из буината гора на Мокров, и вдѣхват ужас между планинските обитатели горе, както техните съжители, човешките зверове — между раіата, зад тоіа свет доле.

Обрасналите грѣди на Мокров са еднакво страшни за обитателите по рудините, както и за раіата що обитава полетата.

Тази вечер неуморимият борец с небесните стихии, от дето идат бурите и трескавиците, кротък е като іагне. Само кукуміавката от време на време и острият есенски ветрец нарушават царственото спокоіствие на великанот. Но от тех Мокров не се тревожи.

Ты беше до полнощ.

Сега е иначе.

Един таінствен глас откъм Нежилоскò-езеро, дето обитават божествата на старата българска вера, не дирнати и до днес нито от Христовото нито от Богомиловото учение, събуди планината, коіато до тогава спокоіно почиваше во дълбок сън. Този очаіан глас, като че излиза от дъното на пѣкъла, съпровожда се от едни въздишки, които, чини ти се, че се промъкват чрез грѣдите на Мокров.

И страшни въздишки.

Още по страшна картина.

Картина такъва, каквато само историата на нашето робуваніе под турците ще забележи. . . .

Сичко живо затрепера. Нежиловци, които живеат исклучително со дърводелие и со месеци не виждат кѣщите си, тази вечер, по глуха доба, прибраха се дома. Те с себе си донесоха и тревогата во селото.

Но никој не знаеше да каже нешто положително за това чудо: едни викаха змејове се бијат, други — лампа е, трети — змија пици. Целата митологија се преобърна, сичките чудовища, што обитават Мокров се изброиха.

— Чумата плаче, — викаха старците:

— Имало двајца близнаци, Бог да 'и прости кајшто си легнале, го преорале селово три пати со дзевгар волон близнаци и от тогај чумата, натемаа, не смее да се прибере о нашево село.

Тази магија против чумата не можеше да се приеме.

— Не може чо'ек сам да помине низ она дѣрми, а камоли со рало, бре брате, што зборува вака?

— Она беше глас от чо'ек, па кој како сака нека вика.

— Кој знае на кој сиромав му 'и изброиле дните!

— Вчера-вечер шестина заминале покрај Черенкоскава вукја, па покрај Здраве'ана и ватиле планината, нагоре.

— Море не зна што му сторија на детето Славео от Богомила? викаат го исекле, завали!

— Лага е, утре ќе му го доведат Стојана, — прибърза да каже един Славеов роднина, неможејќи да пренесе тежката слух, и знаеше точно рокот.

— Кој знае! то'а куче Идриз не веруја да си остане на зборот.

— Ќе го расипат, така ме сече умов мој: Славе им влегол в' очи многу.

Селските кучета залајаха, Нежилово тѣрки го побиха.

Некој тѣрчеше силно из селските пѣтски и — право во кѣщата Стојкоска.

— Зар им го плени'а бачилото, — говореха си съседите, и завчас кѣщата се напѣлни со любопитни.

— Бог да го прости деда Щерја! — беа пѣрвите думи на бледниа и растреперан овчар, којто се озѣрташе плахо.

— Што има? извикаха уплашено в един глас сички.

— „И ја не зна како да ви кажа. Со козихте бевме отдалиле дури во каиноското. Козарчето го испративме на

колиба да ни свари грав. Кога дојдовме — ни грав нищо. Се здървило во кіошот едваі зборуе.

— Море што вака?

— Зар не чувте вие, ни вели. Таман појдов, вели, во долон да го напълна гърнето со вода, туку слушам откаі Исмаилица гласо'и до Бога пишат, како чоечки да беа. Ја пърснав да бегам в' колиба. От тогаі како су се стуткал овде, ме страв да 'и отвора очиве. Кјі знае што беше, вели.

Ја му се смеа, а дедо Щеріо му се иде на место да го оста'и.

— Да не су болесен, му вели — аку, ами кога не оди лебов сув, што да пра'а.

Седнавме да поіадеме. Щеріо лапца два три залага, си напълни чибучката и излезе на́двор налутен.

Ние со козарчето си іадеме, а нешто отнадвор: у-у, у-у!

— Ете, е! слушаш? ми вика козарчето и оденнаш го мени лицето.

Ја му се смеа. Мисла, ветрот іачи.

Се наіадовме, козарчето върза солта и се зготвивме да си легнуеме. Чекаі, реков, да вида што се стори чо'еков; па стар — сиромав — слаб се́ тебе да го чиниш мукает. Кога гледам, под колибата долу, спружен чо'ек.

— Море што вака, дедо Щеріо?

— Зар вие све здрави уще? ми вели.

Ја се почудив.

Енна сенка како чо'ек, со дълга коса се пушила по стърмолиата на́долу от Исмаилица. Тоі почнал да бега, го соннало нешто, паднал.

— Што се стори сеницето не зна, ми вели, ама глава'а ми е као бутим, нозеве не се моі. Довде беше мосто.“

Овчарот свърши. Заговориха другите присъствуіущи.

Тие, што твърдеха че това е чумата, говориха наі многу и техната партия скоро нарастна.

Удрениот от чумата не им противоречеше: Щеріо е чужденец.

Дедо Щеріо беше родом от Тиквешкото негде, но още от детинството си налуствнал е родното си место и се е предал на пастирството во *Азот*. Сичките села от горниа *Аз* познаваха Щеріа, и беше познат по това, че обичаше месото на таралежите, които тоі наричаше гуденца. От неговиа вилает бе му оста-

чала само фустанката, коіато тоі изговаріаше со тиквешко ударение, и въобще тонот на тиквешкиа говор.

Утринта, черни облаци покриваха небето, ситен дъжд вали непрекъснато, а Мокров завил белата есенска чалма. Времето е студеничко. Когато Стоіко посети бачилото, намери още жив Щеря до колибата, вдървен от студениа есенски дъжд.

— Да ме закопаш како што прилега, а другото нека ти је просто на тебека.

Едвам изрече тези думи Щерю и започнаха се предсмъртните мъки. Цела нош е живел нещастникот за да остави своето последно завещание.

Гробот на Щеря и днес още стои под колибата, дето беше припаднал през ноша, а при погребението му, нито поют не присуствува. Тѣ става со бездомниците!

*

Времето продължаваше да бѣде развалено. Дъжд вали бавно, по непрекъснато. Вижда се, че туі време ще закара цели дни може би недели Бобиш и тоі забеле. Есента настѣпи со сичките права. Пријатната зеленина, над коіато висіат сега черни облаци, усилва тѣмнината. Между денот и ноша разликата е малка. Това мрачно настроение на природата силно е повлияло и върху характера на ажаните, които в сравнение со техните съседо-долноземците, силно се отличава: ажанинот е мрачен, замислен, тежък в разговора, тежък в обноските, затворен; долноземецот е весел, разговорлив, лек, отворен, а като се насърди на съседа си, нарича го презрително — *инглиз*.

Но да се повърнем към Славета и да видим как е и какво прави този нај нещастен човек: днес е събота, същата онаја събота, въ коіато ще изгрее втори път слънцето на неговиа живот, или пак ще заіде и сам тоі заедно со вечерното слънце.

Не беше ошче пладне когато един болничав човек, без да се бои от лошото време, со вреща на главата, седна под един голем дѣб во Каугерици, при самите поли на Бобиш. Пред него стои цел куп испушени цигари, а погледите му се скитат из гѣстата гора, коіато от тук зафаща со сичкото си величие.

При таа дива, но пријатна самотиа во главата на Славета завиха се чудни мисли. Во народната памет ошче са живи

140
въспоминанията, когато по тези величествени гори са ечели песните на народни хаїдути, които не са процуцали пиде-неприятелско да префъркне тука. Това не било отдавна, преди стотина години — старците го приказват. Арнаутските села Църнилица и Согле (Сокле), от които трепери днес целна. Аз, са били населени от христіани.

И незабелезано мислите се пренесоха върху настоіащето.

Славе си припомни за тешките данъци; за страшните спяхии-беіове, които без милост събличат сиромацията; за адските планове на последнитѣ, на които са задължнели до шия селата; за поддържаните от них разбоіници; и с ужас тоі отвърна погледа си от страшната гора.

И пред него блеснаха пресните още развалини на селото Калугерци.

И косите му настърхнаха пред таіа жива картина, в коіато виждаше още от сега страшното бъдъще на този раіски краі.

— Нема живот за нас овде! — изговори гласно. И се помъчи да избие из главата си тези страшни размишления.

Мракот се удвои, види се слънцето се е скрило вече. Гърдите му зеха силно да се поедмат. Ръката си тоі не махва от джебот, дето са стоте лири. Понекога чинеше му се, че некоі иска да му ги грабне, и тоі ги притиска страшно. Колку му беха мили сега разбоіниците! В техното лице виждаше тоі свои спасители — добри хора. . . . Но още го нема! Ох! ще се пукне клетият Славе. Като да носи сам тоі върху себе си товарот на Бобиш. Но тоі, хладен секога, не чувствува тези мъки!

Зашуме нещо во далечината. Славе скокна; испулил очи, извил стремително вежди, чини ти се сега, е, ще фъркне, но не знае на къде!

От долот излезе една човешка сенка, разгледа се наоколу дяволски, изсвирé и пак се скри во лесот.

Здраве полете към долот.

Показа се и Идриз, същият онзи, що заплени Стоіана от под ореха.

Славе се притече към него, прегърна го робски, целува му полите и му връчи сумата.

— Каде е Стоіан? беха първите думи.

— Сега ча ти го предаам.

И се дръпна пак во гората,

Славе остана да почака.

Дълго време Славе чака.

И вечно щеше там да чака, ако през ноща не го пренесоха в къщата му.

*

На другия ден, след божествената литургия, во неделата, когато благочестивата раба се расположи пред църковния трем, на дневен ред беше нещастieto на Славета и събитieto на Мокров, което сега беше по разяснено.

Вчера още двама Нежиловци бежа заминали за Велес и подробно расказаха за това грозно събитие и за коните на Здравета Морскоски и Черенкоскиот, що добегали от планината без стопани.

Под страшната онаја стръмолиа, по којато во петокот през ноща е бегала мнимата чума, којато фърли в ужас бачилото на Стоика, и даде последниа удар на стариа и болниа Щериа, намерили провесен Стоиановиот појас, испърскан со измити от дъжда кървави капки, а по горе, на нај опасното место, — неговата капа.

Тие белези бежа донесени при Славета и немаше вече никакво съмнение, че Стоиан е умъртвен!

Па и за Славета немаше никаква надежда!

— И тој не бидуе!

— Се запусте уш' енна кук'а!

— Ејди живот наш, еј!

— Мег'у змии се живее!?

— Господ да им плати, та толку!

— Стој ти да ти ја дерат, кожата како на вол, та к'е им платил Господ!

— Не умри, кон'у, до зелена трава.

— Море ја знам що тебе за нив, туку. . . .

При къщата на Славета не може човек да се прибере от голема скърб. Сам Славе лежи на предсмъртното легло, а очајаните плачове и викове на къщните и роднините пронизват срцето на човека. Којго не може да си представи какъв е шќкља, тук с очите си може да го види. . . .

Во такъво положение завари къщата на Славета и конниа отред, що пристигна околу икиндиа во Богомила.

Офицеринот, со двама полицејски пожелаша да посетат Славета за да съберат некои сведения за разбојниците.

Штом се покажаа полицејските, целото същество на Славета кипна: нараненото сърце и очајаниа дух възбудиха у Славета едно мъжество, което щеше да извърши чудеса, ако имаше още една силна мишца да го подкрепи.

— Надвор! кучинѝа краста'и! извика им со сичката сила на гласа и скокна като елен на крака.

Тој се распули на околу за да дарува гостите си. . . .

Но силите го оставиха и тој падна пак на леглото.

— Јаваш, чорбаджи, јаваш: ние сме ошле за ваше добро.

— Добро? вие? мое добро? знам! Ај, излезете! одете си, не ве сакам! То'а е мое добро. . . .

— Ама, чорбаджи, ние сме царски лиуг'е!

— Не ми треба ни вашиот цар, ни вашиот султан, ни Муамед — никој! никој! Ај надвор! Надвоор!!

— Бак шу г'аури!

— Г'аур!? сега ви го расплакав пророкот ваш!

Славе скокна, проборава из долапа и без ни нај малку да мисли потегли со леворвера върху неканените гости. . . .

На третиот път биде спрен от рѣката на јусбашѝата. . . .

По нещастие леворверот да се сгоди празен!

Но това не попречи на полицејскиот да залепи един немилостив шамар върху изнемоштелиа домакин!

Славе падна на леглото си полумъртѝв: завърте му се свеста.

Това вече не можеше да се пренесе.

Чашата на търпението и тѝи беше пренѝлнена, и сега избликна со такѝва јарост, каквато може да се роди само след очајанието.

Очите на Славе'ата съпруга блеснаха като два огна, от които излизаха, вместо сълзи, искри на отмѝщението.

— А, читаѝи краста'и! и мажа ми сакате да го изедете!

И тѝа лепна такѝв удар со машата по главата на полицејскиа, што тој забрави де е.

— Зар па вие уще стоите? искреще тѝа јаростно към вкочанената раѝа и бееше кого къде застигне по читаѝите.

Разбира се, че и „царските лиуде“ не стоеха со скърстени рѝце. Те се опитаха да се бранат.

Но напразно!

Развълнуваната сега раја не би могъл и самия техен пророк да ја смири: сички биеха кои с каквото свари, и „царските люде“ јадоха такъв бој, какъвто никога не са го сънували.

Върху нараненото сърце и душа на Славета тази дързост идеше като мехлем на рана.

— Достá им е! заповеда Славе и бојот се прекрати.

— А вие, царски евендии, вързете го во умот ова, шо видовте и шо пативте сами. Знайте вие, кажуйте и на пријатели, оти и рајата умее да кърши турски глави . . .

Но ефендиите не обелиха зъб за тази срамна за тех случка, нито пък им дојде на ум да си отмъщават с аскерот, защото добре виждаха общото възбуждение, та се страхуваха да не никне нешто по големо . . .

Отмах те потеглиха за Нежилово.

Протугерот провика низ селото и царскиот аскер се разреди по къщите да прекара ноца со „шо дал Бог“.

Беше време за леганіе, когато в една къща, дете беха полицејските „на гости“, довтаса от планината едно дете на 11—12 години. То цело трепереше, а лицето му пожълтнало като смил.

— Шо ти е, синче? — го пита татко му, а то от време на време потреперва, распулва се плахо и не може да продума!

— Не бој ми се, а синче, овиа луг'е не се от лошите, — продължи смеејки се татко му.

— Вампири! продума детето и се фърли во пазухите на мајка си, като въртеше очите си страшно и търсеше спасение во мајчините прегръдки. Работата ето как е била:

Детето е придружавало големна си брат со козите. Случајно заспало и се изгубило из гората. Търсејки брата си, то излегло чак горе на Исмаилица и спредо се малку да си отпочине на една малка полианка; слънцето туку-шо зашло. Като се разгледало наоколу, то видело некакви люде, сетне му се престорили на сенки, които се катерили по буките и во мрачивата сторило му се, че махат со рѣце за да отиде при тех. . . .

Утринта ејна пак Мокров, Исмаилица заплака!

Пици рајата — косите си скубе; страшното ехо се отзива многукратно от начумерените мокровски върхове, обвити во гъста мѣгла, а гласове до небеси се извиват!

„Ты реват селските говеда околу мършата на своја едно-племеник — и повече нищо!“ думаше ядовито сам на себе си един пътник и продължаваше пътот из козиите пътеки по течението на Бабуна. Вървеше тоі из росната шума и често си отпочиваше за да превърже ранения си крак; само мислите не знаеха почивка: те бурно се преплитаха из младия му мозък, и четеха се по навъсеното му чело, една от друга сѣ по-мрачни и по-енергични. Тоі е јуноша, едвам да е навършил четвринадесетата си година, но мѣките и страданията рано остарели телото и духот, коіто почваше зрело да мисли. И во неговите размишления личеше очајание и решителност.

— „И Мокров тѣрни!“ продължаваше пътникот.

„И не отварја тоі грамадните си уста за да погълне това недостојно племе, което се нарича *раја* и знае само да плаче. И жали тја животот си като некој идиот непотребната си вещ. И мисли по хиљадо години да живее, ако и да е този живот пълн со сълзи и нещастиа и волски риданиа!

„Рајо, рајо! мислиш ли ти, че со бабешки плачове ще те чуе Бог и ще се спасиш?

„Лъжешъ се нещастнице!

„Ела подир мене и ще се спасиш“ рекол Исус на едного, а това значи: „Стани, опри се против непријателот и Бог ще ти помогне“.

„Дозіето не сака молитва, ами мотика!

„От „ох и леле“ и „що ми било пишено!“ до сега никој не е видел хаир.

„И ако ти сѣ така останеш да се чудиш на това, „що ти било пишано“, знај, че още многу, многу ще ти „пишујат“ по излупканата ти глава со рѣјосаниот јагаган голите арнаути, и вечно ще работиш за силните спахии.

„Та свести се, забога!

„Бие ти арнаутиот — би го и ти! И тоі душа и ти: рѣце ти дал Господ — що му додеваш на Бога?

„Или:

— Стига да сака Тоі — сичко може да стане?

„Грешиш против Бога, комуто се кѣрстиш, клета рајо, ако така мислиш: Тоі не е на едни татко, на други очув; Бог не сака едни да бѣдат убијци и мѣчители, други убивани и зверски мѣчени!

„Никої Бог не е „напишал на тевтерот“ такива потребителни мъки за тези троица нещастници, които, ето трет ден, как висят на буките, що стојат пред тебе, а ти околу тех дѣбога пиштиш!

„Никої други крѣвник на света, а твоето волско тѣрпение, грешна раіо, е „пишало“ и допуцило на зверските арнауги: да извадиат очите, да исчупат зѣбите, да одерат кожата от лицето и главата и, сѣвршено голи, да обезобразиат тѣи тези твои мѣченици, щото сега да не можеш да ги распознаеш, ако не са појасите им, с които са привѣрзани за буките, които ти утре спокојно ще отрежеш за да направиш нова услуга на твоите мѣчители!“

Приблизително тѣи размишліаваше пѣтникот и продѣлжаваше бавно пѣтот си из гѣстата шума. Небето се трупа со черни облаци, като да се готви да заплаче и то.

Но кои е този чуден пѣтник? От кѣде иде? От де знае тої тези подробности, които са самата дејствителност? Какво нещастие го е накарало да се скита низ дивиа Мокров, полутол, потопен во роса и со лице издрацено, кѣрваво, като да е избегал из пѣкѣла. при това куц, со страшна рана на крака?

Тої не обади за себе си нищо и на овчара, от когото зема малку хлеб, во името на христовата вера.

И тѣи според показаниата на детето, утринта леко намериша изгубените, умѣртвени со такива средновековно-инквизиторски мъки, които накураха и турскиа јусбашиа да порѣни сълзи!

Но едно нешто не можеше да се објасни — и тримата мѣченици беха нежиловци: Јовче и Ангеле Черенкоски, и Здраве Маркоски.

Стојана го нема!

Сичките улики јасно говореха, че тої не е жив. Но де е? Удриха оште еднаж из гората; полицејските прегледаха внимателно местото, дето е бил намерен Стојановиа појас, намериша на плочата доле, крѣв, и нај-после се смириша со това, че дивината го е изела!

След два часа попот погребѣ тримата мѣченика. А на царскиот аскер дадоха да хапне „за душа“ . . .

И тѣргна си аскерот за Велес.

И земята се смири

*

Като от гърм поразен остана Славе, когато узна за посмъртната участ на скъпия си син. Ужасните бури, които целия месец се виха над главата му, през последните дни, трещиха мозъка, и в кратко време го преобърнаха на „коска и кожа“; опадна клетият Славе и духом и телом. Предишните миловидни очи сега фърлиат некакви неопределени погледи, които показват безразличното отнасяние на духа към околните предмети. Знак на силно духовно растроїство. Тої често втречва погледите си върху предметите, като че иска да събере мислите си. Но напразно — во главата му царува страшна анархия. Но некога, некаква искра от надежда блеска в очите му, но неможейки с нищо да подкрепи това щастливо съмнение, Славе се излага на още по страшни мъчения; надеждата, че ще види пак Стоїана, — тїа е що го мъчи. Но тази надежда вчас се обърща в прах, бидейки не е во състоїание да ја мотивира! И сепва се тої от занасїанието внезапно; погледот му тава страшен, като да е смразил целия свет:

„Нема веке турско да биде

Нек'у веке турско да биде! . . .“

вика тої лудо и со тези очаїани пророчества свършва безкраїните си размисления. Јавно е, че Славе веч е повреден умствено!

След захожданието на слънцето, на Славета стаяа многозле — серпозно се страхуаха за живота му. Роднини и приятели напълниха къщата.

През денїа, поне погледите му беа свободни. Тої често се обгрщаше към Мокров, като да очаква нешто и, по такъв начин, разговарїаше се со вњиниия свет, предаваше му една част от тѓгите си, — и по добре му беше. Сега тої е во пљни арест. Сичко се е натрупало во главата му, врие и кипи вЃтре, без никакъв ред, а тої гори като огњн. Мокрите кърпи една след друга идат, но ништо не помага: както силниия пожар, во време на бури, безпощадно опустошава и нај-здравите зданиа, тѣ и бурите на живота скоро съсињаха Славета, и исчезва, клетият, като вощена свещ. Жените заплакаха гласно!

Настїпила беше полнощ, когато на малата врата похлопа некої.

Питаха няколко пъти, кои е — отговор не се получи.

След малку, хлопанието се повтори.

Питат — отговор никакъв!

Най после, един грабна пушката и даде ѝ огнот през мазгалката¹⁾ . . .

Нещастното куче исквиче, и избега некъде!

Тогавя свободно отвориха вратата — немаше от какво да се страхуват:

— Кучето било!

Но какъв страх ги обзе сички, когато пред вратата намериха човешки труп, които едвам подигаше членовете си и то вероятно от гръмванието!

Никои не се решаваше да се приближи до него.

Една само жена, без да слуша съветите на другите, бързо и сфръкна вѣнка, грабна трупот и по един чуден инстинкт, сред страшен мрак, тя позна изгубения си син — Стоиана!

Това беше истинско чудо.

— Сърце мое! . . . златен! . . . писан! . . .

И го обсиаха со целувки. . .

Но Стоиан не може нито думица да продума: на левиа си крак той носи некаква застарела лѣута рана, а студот и гладот съвършено са го обезсилили.

Искъпаха Стоиана, превързаха му раната, стоплиха го, нахраниха го и той зе по свободничко да шава. Толку е за младият човек!

Представиха го сега и на баща му: той го гледа, вика и той: Сто-иа . . .

Но да ли бащата узна, в предсмъртния си час, за присъствието на сина си Стоиана — това остана тайна!

На другия ден, многу свет присъствува при погребението на Славета.

И клетви многу се изсинаха по адреса на кръвниците. . .
Раиата мощне умее да кълне! . . .

*

След печес години Стоиан остави Богомила: едни викаха в Сърбия отишъл, други — в България е, трети пък — ку-

1) Нарочно оставено отворстие на зидът, до вратата, за такива случаи.

мита сганал... Кое е за верване, не знаеха, но твърдо беха уверени в това, че кога да е, Стоіан с оръжіе в' ръка ще искупи кръвта на татка си и ще пролее својата за свободата на своите братіа. . .

Софиа, IV, 92.

п.

НАРЪЧНИЦИ.

(БАЛАДА.)

Сичко вѣн е пусто, ледно,
Цели свет е с' лице бледно.
Снег на едри пласти пада,
Ліути север силно фучи;
По полето нема стада,
Нема слънчевите лучи!
Веч' дърветата са голи
И зелен лист не шумоли;
В' клоне веч славеі не пее. . .
Леден потока і отдавна,
Слънце в' него се не смее. . .
Нема вече пролет славна.
Тука некоі кон заровен в' снега,
Тамо вълци носат чужди мърши,
В' дола, упропастен елен бега;
В' бедна къща маіка ръце кърши,
Горко кълне своіта си съдбина,
А деца ѝ примират от гладина.
Сал месецот со звездите
Водат пътника в' полето;
Сочат му и леднините,
Да не падне во морето. . .
Силно тоі препуска през равница
Дано свари живи си дечица!
Много тоі скита се по чуждина;
Хранен само с' сух хлеб и водица.
Да спечели некоіа парица
Па сега нетърпеливо тича
При деца си, при жена си—в' къщи.
Тича тоі, а снег под кон му пръщи.
Изведнаж му плахо кон зацвили:
Окол' него наръчници, вили
Хоро играт, страшна песен пеіат:
„Ето Стоіко ни пристигна,

Срокот, сестри, веч измина;
 Аз ще го в' облаци дигна,
 Помогни ми сестро 'Рина!
 Срокот, Стоіко, вече мина,
 Що ти даде сестра 'Рина:
 Да се жениш за Лиубица
 И добиеш три дечица". . .

Смръзна крѣвта в' Стоіковите жили;
 Жално тоі захвана да ги моли:

„Не мен, сестри, нарѣчници мили,
 А деца ми пощадете голи! . . .“

Но еднаж Ирина е решила,
 Тъзи безпощадна самовила,—

Ще се сбъдне: Стоіко ще загина!

„Молба Стоіко нам не треба;

Що і решено ще с' испълни.

За деца ти Рина гледа

Никого за туі не кълни! . . .

А сега со нази, Стоіко, хаіде,

Забрави деца си и жената!

Скоро, бързаі, да н' некоі снаіде. . .

Ти блажен ще бъдеш в' небесата!“

Страшен гръм; ужасен ноцен тресак

Екна. . . И при диви вилски плесак

Сетни Стоіков гледен зрак залезна!

Носен по въздуха, тоі изчезна. . .

Съмна: още моли се жената,

Ющ' децата викат: „Тате! Тате! . . .“

София, 1892 април 3.

Ведум.

Отъ Солун до Скопие.

I.

Триесет и шест градуса под сенка и път от шеесет левги с вагон нажежен до бело! Ето загадката, којато задушва в този момент сичките ми душевни сили. Иди сега че прави размисления за величието и паданието на Полуостровите при една такъва горещина! Наі-малкото уметвено усилие ви преобръща на извор. Как става човек снисходителен към ленивите народи,

които по-обичат да си прекарват времето со седене, отколку со стоене, со спане отколку со лежене; — за пустите и мълчаливи полиа, които спят под слънцето; — за самиот трен, който върви с първобитна бързина и спира на сека станция: машината треба да земе вода. Нека се расхладим и нии. Ето ти малките водо-продавачи: как тичат, гологлави и боси под жаркото слънце, клетите беднаци! Питаш се от какъв метал е фабрикосан нихниот череп и каква мислиаща материя може да се намира в един мозък, печен и пренечен като тухла. Тези македончешта ни поднасят пресна вода на сички познати наречиа; заедно с това и со смеха из белите им зъбчешта ти ще получиш и едно добре испечено глинено стомниче — антична направа, сичко за 20 пари. Дадеш ли още толку, можеш да си пхнеш лицешта в един голем карпус, както го наричат туземцешта. По нашешта климатешта този плод е твърде невкусен — со своиа краставичешта вкус; но под 39 градуса, — тои е оазис в пустиниа. Плод толкова по-чуден, че, както казва една неаполска пословица, тои ти дава в същешта време, да пиеш, да ядеш и . . . да се измиеш; не каваат само кога, пред яденешта или след яденешта.

Малу ободрен от тази почивка, завързвам разговор с един инженер от линиата. Забелезвам боиязливо, че за един голем международен път, станциешта са твърде малки, напречкешта на релсешта твърде гнили и песокот на пътиа вече позеленел; на местешта изглеждат като една дългнешта ливада. А посипанешта с цветиа пътища винаги биват измамливи, особено за бързешта тренове. Инженерешта настоиава, че, напротив, гаритешта са доста хубави, напречкешта здрави, а песъкот добър да украси аленешта на некои парк. Наистина горещина е такава, че треба да има право. Чудно, как температурешта ослабиава споровешта. Старешта гърци треба да са биле много тънки, като са могли да рассъждават по сред лето. Питам го, да ли този трен, който вози с такъва непомерна цена, е подигнал благосъстоианешта на страната. Аз се очудвам, как от петнаесет години експлоатация, градовешта и селата распръснати по линиата, не са се обогатили с никакви нови построики, ако не сметаме тук тамешта новозидигнатешта казарми: сичко е останало неподвижно, и даже по далеч там, во светливиа прах, съзираш една върволица камили, цел керван, коешта говори съвсем противното. . .

От страна до мене хърчи един военен, облечен в една

истъркана униформа, без секакъв цвет; от глава до пети е само маз! Стопанот на това смешно облекло има едно збухнато лице, со свиснати образи, една грамадна и скотска уста. С изумление научавам се че тој е бил офицерин по инженерната част. За да си спи по хубаво, извадил си обушата и се спружил по целото седалище. Заптиеатата, които среќаваме по станиците, са още по лошо облечени. Мъчно ще среќнеш мундир, на којто да личат сичките копчета. Тази немарливост на представителите на власта прави един страшен контраст с хубавата опрегнатост и чистота на албанците. . .

До като моја сосед почива в безгрижнија си сън, аз стоја погледнат в зрелището на пејзажа. Тој е печален дори до Скопската долина. Вардар тече низ една пуста на глед почва, като прорезва тук таме съвсем оголените планини. Една ивица от бледна зеленина показва кривулиците на течението му. По негде тази зелена ивица се разширява и образува богати църничени плантации. Но изведнџ пријатноста исчезва; не виждаш друго освен скрџбните крајречни върби; тук таме виждаш меланхолическиот рибар — птица, стојач на едната си нога на брега; цели стада овци, овчари, кучета са влегли во водата при нестърпимата тропическа горещина.

Тази долина, наистина е жалка на глед; но не че тја естествено е пуста; статистиката говори съвсем противното; — сичката ѝ красота и хубост ѝ отнело човешкото опустошение. Тја прилича на мундира на тамошното заптие, истъркан до конец, или пък на циганка, поцърнала на слънце, на испържените и исушени рамена на којато, едвам висат некои парцали. Горката Македонија! Само една кожа ѝ останало на костите; изпод испарцалената ѝ риза грозно се подава без време овехналата ѝ снџа. Що значат една триесетина векове за един полуостров? Едвам зората на младоста. Но тја е тџ изнурена, издърпана, обезобразена и обезчестена, што за неја вековете като да насчитат двојно. Аз не мога да допусна, че древните поети лџжели, като са въспевали хубостите на Хемуса, Стримона и другите соседни реки. Имало е гора по тие планини, както още ја има по навџтре, в по недостџпните за опустошителната човешка рџка висини — както ще ја нема за скоро и на Олимп, којто безпощадно се кастри, откак са изгонили от него боговете.

100

Кои му мисли, кои ще се грижи и кои ще ти разбере тук важноста на гората? Що значи за едно нищожно насекомо — човек, което едвам проживева само неколку десетки години, живота на един дъб, който живее с векове? Но треба огън, или по добре, живеячка за селянина, който налегнат от тие нужди зема секирата, повалиа първото дърво, което му се попадне, товаря го на кола и откарва в град, с пълно спокойствие, че изпълнил една своја длъжност. Не ти знајат тук, че законите и државите имено за това служат, — да пазат бащината за идущето поколение, и да не дават на живущите да појаждат и основата заедно с приходите. . . .

Градовете и селата са редки по течението на Вардар. Но за това распърснатите поселения представјат сичките племенни разнообразија. Тук грцкиот надпис Διάρχις ни казва, че сме в грчка земја. Малку по далеч, добре обработените посеви, един известен поредък полски, показва присуството на некоја българска колонија.*) Низ царевцата гледа шбелите силуети на жените, наведени в работата; от време на време те се исправјат и тогава можеш да видиш силните им големи ръце, които се подават из широките везани ръкави, пјстро нашарените им скутници и дългите им ризи. Неколку мъже тјј също работат измежду нив: облечени в бело от глава до пети, те изглеждат като сјнци бедуини. Ето тук и едно черкезко село, а по натам — град, повече муслимански, с един отвратителен изглед на домовете си. . . .

Догде, там близу, жените ни излагаха с пълна безгрижност снажестата си хубост, тук те стојат забулени пред трена; само малките туркичета имат право да ходат отбулени. Туј което ме нај много очудва не е разнообразието в нравите, но това, как таква разнообразности да съществуват едно до друго. Наистина народа, којто остава жените да женат по нивите полуоблечени, и она, којто крие техните хубости в големи кесиша, треба да имат сјвсем различни понјатја, възгледи върху живота, длъжностите и удоволстваата му. Между това, сичко това живее разбъркано, среца се на секо кјоше на улиците, и никак не се очудва от срецата си. Минаваме низ един град,

*) Тук почтенија пјтешественик сјвсем противоположно сфанал действителноста. Колонија тоже да бјде грчка, което впрочем илурно можем да кажем, че не съществува. Пр.

коіго железницата грубо е разделила на две*). Разните махали дефилират през нашите очи, както отражениата на разните зелена пластове в стъклените призми. На улиците пълно разнообразие: турци, българи или евреи ви гледат любопитно. Страшна пъстрина по улиците и по къщите; тук забудени, там открити женски фигури, боси работници, распарталени солдати, раскошно украсените с дрипи горци-селяни; сичко това тѣ живо, тѣ бързо, щото ти се разбърква главата: Македонна ти се върти из главата.

Между тем, деня е на свършване; слънцето се навежда към хоризонта. Пътниците се ободряват; офицерина си обува обувката. Тих, прохладен вечерен ветреца влиза през прозорците в вагона. Самиот локомотив некак по-живо зафаца да върви. Един малък завивък, и нив влизаме во Скопската долина; тя се расширява постъпенно, потънала в зеленила и сендби. И планините се издигат и очертават един по-горд профил на небето, додето наведените слънчеви лъчи сишат златен прах в страничните долини. Сичко се съживява и краси. И тукъ високите планински склонища може би са голи, но най-малките им релефи изглеждат като сенчасти; храстелъка, коіто ги покрива блещи като същ ориентален килим со своите светли краски при заходящото слънце. Като кадифени гънки, планинските бърда се губят постъпенно и сладко се сливатъ с небето, додето на срещния улеі, противоположните върхове пзеднаж подмладени плуват в пурпур и нежна синила. После, когато слънцето наведнъж се скрие, руменилата се обръща в тъмно червена кадифена мантия, из коіата още се меркат тук-там-жълточервени петна. От секъде, планините, се повече и повече сближавайки се, профилират на небето още ясно могъществени маси и живи ръбове, които образуват една тъмна бордиура в прозрачния ефир.

Тѣ излиза хубоста из пръстите на великия архитект: Зема нашата глина, издига една планина, расширява една долина, хвърля малку от светлината си върху тази смес, некога безформена; поправя с един лъч земята, коіата людето са опустошили и, ненадејно, из хаоса искоква едно чудно произведение. Земята се събужда при тази приветливост. Като забравя

*) Тук пътешественика говори за Велес.

102
настоящите си мизерии, тя развива некакви хармонически струни и намира в това испращане на деня трогателните прелести на младоста си, додето се успи в хладната атмосфера на нощта. Ние сами, и нас ни обзема некакво впечатление на спокойствие и доверие: проста игра на светлината ще кажете? — Не, но видение на върховна сила, която меси нашия глобус по волята си и която може така също, когато пожелае, да поднавя и възкресява царствата.

→ Во Скопие престоях четири дена. Изобщо града има доста красив изглед. Построен в подножието на една планинска верига, допрен до три долини, украсен на горната си част с една крепост, той е тъй приятен отвън, колкуто е гнъсен и пъстър отвътре. Сутрин, погледнат от изток, той прилича на един раскошен букет, с неговите хубави дървета и красиви минарета. Червените покриви, старите пожълтели зидове, металческите върхове на минаретата — сичко това блещи с един омаен огън. Вечер, на запад виждаш само една грамадна стена, украсена с една стара крепост, която се издига стръмно над Вардар. Един водопровод, венецианска построика, доставя още водите на града и проектирва на хоризонта своите тухленни или каменни сводове, обрасли с бръшлен. Стъмни ли се, едно царствено мълчание се въцарява навред: строгите очертания на бърдата, видот на стария водопровод, изиждан от толкова слънца, вдъхват ти некакво събиране на мислите, такъво, каквото се усеща в местата, на които съдбата е определила да бъдат големи кръстопътница на историята. Скопие е едно от тях.

Както секи турски град, Скопие прави тежко впечатление с многобройните си муслимански гробница; но нигде може би паметта на смъртните не тежи тъй тежко над живите, както тук. Пространството, което първите заемат е нещо пет пъти по-големо от онова на вторите. Отдалеч те представяват нещо като испустени лозя; отблизу, те са сиви гробни камъне, които пълнат безредно това големо пространство. Би казал, че това е некоя походна армия, изненадена и вкаменена от внезапното нападение на неприятеля, тъкмо тогава, когато тя се е готвила да влезе в града. Сравнението е толку по-естествено, че тук-таме се издигат из множеството грубо изваяните каменни чалми, които изглеждат, като че ли показват местото на началниците. Некои от гробовете са твърде стари; те се позна-

ват по грамадността на чалмите и остроконечността на поставените от горе им фесове, до-кът новите са по-малки и четвъртити. Но *общото* на смъртните тук е слето в едно демократическо равнище. Изравненото у ислиама обфатило сички. Привилегиата на знатностите състои само в неколку пърсти по-високи от надгробен камен от она на обикновенните смъртни. Тук нема да видиш като в нашите гробници, тези жалки и смешни усилия на посмъртна суета, коіато иска да смаже сиромахиот дори и во гроба. Само дервишите и улемите поради светиіа си живот имат право на големи оградени гробове

Скърбни въспоминания подига таіа хубава долина. Събитіата извършени тук в XIV и XV в. са оставили дълбока следа тук. „Виждате ли тези височини? казваше ми един турски офицерин. Его там Султан Мурад расположи армиата си преди да се срази на Косово“. Като говореше за това, изглеждаше, като че приказва за некоі епизод от воіната през 1877. А походот на Султан Мурад, победата и смъртта му възлизат към 1437. Нищо чудно да не ни се вижда в това живо въспоминание. Защото тука, в тие планини наінапред турците утвърдиха владичесвото си на полуострова. В това време Европа бе тї погълната от собствените си работи, щото и не забележа това. Когато тїа се събуди, бе вече късно. Подир седем години тїа се опита да отблъсне азиатското нашествие, но би победена: това бе прочутата битка при Никопол. Но съдбата на полуострова бе решена вече на Косово.

Народното предание прави страшни съкращения: то си играе с вековете, както с годините. Един скок от петстотин години малу значи за него. Но тук, то има основание: само това отдалечено минало обіясніава настоіащето. Полуострова со своіата бърканица на племена прилича на една картина, коіато губи сека перспектива, когато іа гледаш отблизу. За да го разбереш, треба да се задълбиш малу в историата му. Що виждаме в краіа на XIV в.? Една подновена визант. империа, но ослабена от вълненията на предидущіа век, поколебана в престижа си над васалите, и ограничена почти со стените на Цариград: приморските ѝ градове, затворени в стените си, поради двоіните пирати—сухопътни и морски, немат никаква свързка с неіа; Архипелаг и Мореа, повече от половина Славіански, са повече под расположение на Венециа; на запад едно бдително

папство, което води една безуспешна борба с безразличието на цивилизования свет: ето какво виждаха съвременниците. Още по неопределено и безнадежно бе сърцето на полуострова: България, не добре устроена, но дълготрайна, постоянно завоиавана и пак възраждана, подобно на оние животни, които немаат добре устроен нервен орган, но които преживева сички осакативания; която простира чрезмерните си членове от Охридското езеро до Карнатите, дилеки се между своите крайности, в това време в съюз с Влахия, беше вече на угасването си; — Албания, която не мърда от местото си, дива и неукротима, готова да следва един победител до край света, но сама неспособна да се уреди самостоятелно, за да състави ядката на една солидна държава; — на сетне, сърбското царство, което туку що бе дошло в съзнание и сила. Сърбите примамвани както и събратната си, от втората Источна империя, възпитани во Византищината, слепи подражатели на сичко, опитват се да подноват истощените сили на тоя свет: в това възродително дело те излегоха по щастливи от Българите, благодарение на едно първостепенно стратегическо и политическо положение: Стежерот на тяхното владичество беше закрепен в тие именни планини, които виждаме от тука, върху равницата, които се простират от Скопие до Нови Пазар. Тази местност и днес е една добра естествена крепост в центра на полуострова. Ято какъв беше полуострова некога: Хаос от народи, некои стари, некои деца, умирајущи и јуноши, но вся просветени от Византия, християни дори до расприте си, мечтајуци повечето онова, което Русите по сетне требаше да осъществат, един вид подмладяване на Византийската империя. . .

Турците се показаха и сичко потъмна. Чудно е как тие опустошители се отвърнаха от внезапното превземание на Цариград. Вместо да съкрушат Византия и да основат некаква не трайна империя на Босфора, както направиха кърстоносците въ XIII в.

Турците се отпавиха право към оние горди васали — Българите и Сърбите, истинската сила на империята, които ја поддържаха со своето съюзничество, след като ја наплашиха еднаж со сабиата си. Турците разбраха, че требаше да се пресекат корените преди да се повали дървото, да завладејат Балканите, преди да седнат на Златни — Рог. Щомъ победиха.

Българите, те отиват да търсят Сърбите между Скопие и Призрен, в іадката на полуострова. Косовската битка бе за тие храбри жители. един нещастен, но не по малу славен Маратон: Европа падна в неравната борба срещу Азия. Шесет и четири години по напред, това поражение приготви паданието на Цариград. Старша дъб упорствуваше още, но той бе подкован вече. По късно, героическото, но уединено съпротивление на Скендер бега е един живостен епизод. По едно време Турците беха се отвлекли от плановете си при појавлението на Монголите; но скоро те пак ги подкачиха и почти на същия пункт: още един голем и последен удар се даде пак на Косово. В 1448, друг един Султан Мурад премина през същото място за да разбиє друга една християнска армия, съюзени Немци и Унгарци. Пет години след това, Цариград падна. От тогава воіските занемариха вече тие проходи, където се реши съдбата на цел свет: сцената се пренесе на Дунава и въ Маджарските равнини. Други имена на битки екнаха болезнено в сърцето на Европа. Косово се забрави, — остана да живее само в тъжните югославянски песни. В 1878 и 1885 год. когато сърбите говореха за Стара Сърбия, видох либопитни да търсят напусто на картата тъзи неизвестна страна, която некога би и діулката и гроба на величието на един народ.

Да обърнем сега картината; що станаха тие могущественни раси? Те живеят още. Но те току що се пробуждат от петвековния си сън. Албанци, българи, сърби стојат непокътнати на местата си. Сека група живее си отделно, разделени в обичаите си, без да указват никакво влијание едни на други. Този петвековен сън е оставил на секо от тия племена отличителни белези, като им запечатил в също време и старчески и детски характер. Староста им се вижда в бавноста, в техната консервативност и упоритост; — деца са, по простотиата и невежеството, защото те още пазат плугът, облеклото и понятиата от времето на Мохамеда II. Наистина чудна е тази страна: на глед всичко се движи; в същност всичко спи. Не дејте се лъжи нито от живото зрелище на тесните и многолудни улици, ни от глъчката на пазара, ни от брожението на пъстрата тълпа, — сичко това е сън, както шумната храброст на албанеца, както волското търпение на българина, ако действително възражданието на народите се състои в гонение не

какъв общ идеал, по горен от личните интереси. От тамъ произлиза това вечно несъгласие между външността и същността; чини ти се, че сякво до каквото би се докоснал палеца ти, ще се строши и обърне на прахъ.

Но колкото града е неприятен толку, напротив, селата дияшат со својата пријатност. Българските планински села представяват шастлив и благосъстојателен изглед. Къщи, градини, ливади, нивја, добре обработени, всичко показва некакъв добър ред, прост, но спокоен живот. Това источно кътче не мирише никак на гнило. Донасјат ни по едно изријадно кафе, което сладостно испиваме при шуртението на водата. Доле, измежду ветките на јавори, виждаш пламналите во вечерното слънце долини; на горе, прозрачните листа плуват сладко в синилата. Исека ти се да останеш вечно там, в това тихо уединение, близу до биструшумниџт извор, покрај тие здрави хора, които са тџи гостоприемни, тџи добросърдечни и тџи мирни. Изобщо, до където живејат българи, на секъде срещате същата картина, същија ред, същото благосъстојание. А колку пъти те не са били ограбвани, разоријавани от дивите планински арнаути!

Но наусто тџпчат този мравунјак; още с по големо залагание и удивителна бързина зафаџат работата си, сејат, жџнат инстинктивно нај развълнуваната почва и остават сегде следи на промишлената си упоритост. Те са нај добро доказателство, че в една държава дето се уважава крепката организација на фамилијата, нищо не е изгубено. Војни, победи, опустошенија са минали над техните нрави, без да ги развалијат ни нај малку.

III.

Както повечето от християнските населенија, българиите са били обезглавени от турското владичество: никаква благородна, привелигиrowана класа у тех; нищо, следов., което да гледа по далеч от теснија хоризонт на домашнија живот. Не ше ли да е тук главната причина поради којато се блџска днес свободната Българија? Какво може да излезе от една импровизиrowана буржуазија, изникнала от нищото?

Напротив, Албанците малу са изгубили и малу са се изменили от каквито си били преди 5 века, зашто и немаше шчо

да изгубат, освен религиата. В Скопие сички албанци са муслимани, и жестоки муслимани. Тези арнаути не са вече оние, които виждаме из Солунските консулата. Обръжени от глава до пети, тук те не носат оръжнето си само за салтанат. Те са славни ленивци. Најлошото което е, те искат да имъ се заплаща като на първи работници. При строеннето на железницата един път бидоха принудени да не ги приемат на работа. Те си отмъстиха като заклаха един предприемач и като подложиха италианските работници на мъки. Требаше да се укрепиват гарите. След това, аз не мога да не призная, че те са храбри и родени за командуване, с хубави манери в търгуванието, с іатаганот в појасот. Непознавајќи по-горна цивилизација от таја на племето им, държејќи се горе-долу независими в планинските си жилища, благодарение и на това, че са прегърнали исламизма, религиата на по силнија, не е чудно, че нихнија гърб не се е тѣ превил, че вихната глава се издига гордо над рајата. Те си имат своето занјатие в света. Работата е само да го употребјат на време. Напр. те са удивително способни за да въздигнат едно вѣстание, или пък да обранат съществујушите учреждения, стига да им заплашат добре и да ги остават свободни да опустошават христијанските села, дето им скимне. Те могат и сладко и дълго да приказват. Но само данѣк не им дири. Един турски казначеј ми разказва следујущото по случај на посещението му едно албанско село: „ако си дошъл при нас като пријател, каза началника на племето, добре си дошъл. Ти си наш гост и сичко е на твое расположение. Но ако ни се представјаш во името на правителството, со жѣдни рѣце и лукави очи, предизвестјавам ти, нема да ти излезе добре“. Таја мекост, на албански език, е едно деликатно подсешание на пушката. Любопитни са вѣобиче албанците в това отношение. Но нај-много което ме очудваше то бе, как тоја царски бирник, истински почитател на силата, бе пѣлен со уважение към тие самовластници. „Те са дѣрзки, казваше тој. В планина, ти смачкват човека като лука“. Понјатно е след това зашто тоја добѣр чиновник предпочита безплатното гостопримство пред парата, последвана от свинеца.

Во Скопие има и неколку добри търговци от албанците. Повечето от нив се занимават со доставјанието храната на војската, от което печелиат 50⁰/₀. Друго цело дружество от ал-

банци се занимава с продаване тютун „контрабанда“ (качак). единственния, който се пуши в целата страна, Той е превъсходен, ефтин, и обикновено е познат под името тютун от „албанската *régie*“. Другата *régie* — цариградската, нищо не може да прави на тоя монопол с оръжие в ръка. Очевидно, албанците практикуват едно превъсходно разбоиничество; за това техната сръчност не е по-малка от оная на омировските герои. През моето пребивание во Скопие, разказваха, че началника на една шаика, е отпразил на един чиновник тие бързи думи: „Кученки сине, аз не ти се боја. И двамата сме крадци, но с таа разлика, че аз крада на бело видело, со нот на чело, со риск на живота си, а ти се криеш и се страхуваш. Пусни жандармериата си да гони стъпките ми: Нема да ме уловиш никога“. Азъ бихъ желал за морала на това самохвалство да би се въздало нужното възнаграждение.

Скопие изобилува доста и с Евреи. Но техната рол тук не е такъва вече каквато е оная на Солунските Евреи. Гатагана на албанеца ги е направил действително много скромни.

Още по-многочислена е тук циганската раса, — дива, безобразна, гола, прилична на некои насекоми, които се ришат в нај гадните буклуци: Лош знак за един град, когато тие орди не се задоволяват само с едно мини-змини през него, но, откак размърдат улиците, установяват се непостоянни жилища до него. В Скопие имаше цигански квартал, който страшно огрозиава града.

От неколку десетки години Скопие зе да се посещава и от разни Европци; Френци, Белгици, Немци, Италианци. Повечето са инджинери по железницата. Техното свърталище е хубавија хотел на Турати. Те са същински авантюристи — нехранимаиковци, които много добре знаат да се ползват во слепото царство. . . .

Ще се постараја да събера вкратце впечатлениата от четирдневното си пребивание в този град.

Во Скопие живеят много елементи от едно цветущо състояние, добри промишленници — земледелци българи; вещи търговци, евреи; храбри и воинствени албанци. Тези разни народности живеят съвсем отделно едни от други, разделени от дълбоки племенни различия, разделени по религиа и нрави. Военни дух от една страна, работата от друга. Тие две необхо-

дими колела, вместо да се конкурират в едно общо дело, се кърстосват взаимно. Има човеци, поне и граждани. Може би тук некої ще прибърза да каже: за това са виновни Турците. Но ще трябва да се докаже дали други на тяхно место биха направили по-добре. Външният на Балканските народи, откак са се на половина освободили, доказва, че мъчно бе да се дисциплинират те или да се слеят. Нихното първо изјавление за независимост състои в междуособната им борба. Ако Европа не би се вмешала да въдвори един добр ред, те би се раскъсали помежду си. Може би щеше да се оплаква турската тишина, както некога се оплаква римската. Некогашните умрази, които спеха през четире столетия, ето че избухват в 1885; този конфликт между Българи и Сърби не е нищо друго освен една стара антипатия между тие два близки народа, антипатия којато възлиза до крал Душана.

Друго, не трябва да изгубваме от пред вид и мъчнотите в които са поставени Турците: когато Европа зе да се занимава с них те едвали шо излизат от средните векове. Те и сега още са на половина потънали в тех. За степента на цивилизацијата, днешната година на *Хиджра* каже че отговарја на датата на християнската ера. Външната опасност ги улови истем во техното превръщение. От времето, когато султаните Селим и Махмуд прогласиха реформите, колку и какви кризи не прекара турската империя. Въстание в Сърбия, въстание в Гърция, въстание на Мехмед-Али в Египет и Сирия, въстание в Крит, војни против Русија в 1829, 1855, 1876, раздробленија след раздробленија, загуба на сички подунавски области, на Българија на Черногорското крајбрежие, на Босна, на Тесалија: всегда принудена да стои на шрек и да плаща не само с пораженијата си но и с победите, с отстъпване на цели области. Наистина не е лесно да се преобразуваш тѣ, в присъствие на непријателја. Предположете за минута, че в момента на нашите бедствия след стогодишната војна, съјузена Европа ни бе наложила да подобрим за кратко време нашето обществено положение, и, за да ни окуражи, да бе ни откъсвала от време на време по некої член: тѣкмо такъва е участвата днес на Турција.

Обвиняват ја в немарливост към постројаванието добри штетища, че е пренебрегнала и земледелието. А чудна работа

и това, да украсяваш области, които са готови да ти избегнат из ръце. Мидхат-Паша, когато беше управител во Ниш, построи пътища, които стоїат още здрави: днес те са притежание на Сърбіа. Когато едно правителство вижда неговите най-добри намерения да се обърнат ты против самого него, своите воїски паднали в безсилне, след като са заслужили веднаж уважението и удивлението на Европа, не е чудно, че се събира в себе си, отбегва и чака само. И най-здравия кораб, когато бурата се успи много, бега под силата на ветъра и не се опира да пусне котва на първото згодно место.

Поне тие размисления могат се приложи на последната фаза, на турската империя; за миналото те не ме задоволяват, само един въпрос ме спира: защо турците, които притежават някои високи качества, които образуват великите народи, се сбъркаха в устрояването на една солидна държава? Те са храбри, те са политични. Въпреки административната си развала, следствие на една недостатъчна финасиална система, основата на техния характер е честността и правото. Не е възможно да разбереш същинските синове на Османа без да ги обичаш. Аз немам претенция с едно драснувание на перото да реша един такъв сериозен въпрос. Едва само неколку признаци, които съм събрал пътем. Турците, когато работат са неподобни деїателни люде: но те не са добри администратори. Те обичат да създават, но не и да подържат създаденото. Те виждат общото и различават главното место, дето треба да се бие. Техниот удар е прав и кара далеч; но те не съзират дребулиите. А без обзор към дребискот, нема пълен организъм: така може да има само блескави импровизации. В доказателство на това доста е да погледнем в армиата им: тїа доказва своите способности в Плевен; следов. никаква критика не смее да подрива славата ѝ. При все това, тук, из провинцията, далеч от очите на Султана, растроїството на воїската е поразително. Мунцирите са се обезцветили от времето, панталоните са искъсани. Нещо по важно — пушките и сабите са покрити с ръжда. Долните офицерски чинове немаат солдашки изглед. Те остаряват, скипват во чинот си и дават на табура, които командуват вид на народна милиция. Европеїците имат съвсем противни качества и недостатъци; те отиват с реда до крайности. У нас има генерали непогрешими во воените кон-

чета и нерешителни в сраженията. Вишите турски офицери доста интелигентни, възпитани по европейски, когато прават сметка на табурите не изглеждат да се тревожат от таia безре-дица. Малку важи за него, че едикои си топчиia имал изглед на просiак, стига само пушкалото да стрелиa добре, целителите да мерат право и повозните коне да бъдат здрави. Но с време, и наi доброто оръдие, ако не се гледа добре, става негодно за употребуване.

Неможем безусловно да земем това като признак на упа-дък, — това е по скоро една черта от характера им. Тур-ците в апогеата на величието си, не беха по грижливни в това отношение. Четете пътешествениците от XVII в., напр. доно-шенияго на един Лионски медик коiго посети Цариград в вре-мето на Виенската обсада: тоi забелезва, че стените на столи-цата са в развалини и че не са били никак поправяни от времената на гърцките императори. Същата безгрижност ще ia видите и в частниia живот на Османлите. В околностите на Скопие показват ми с гордост палатот на един стар валиа: Този паша е жив още управлява негде некоi вилiaет: замъкот му коiго не е по стар от 30 години по настояащем е съв-сем разрушен и не служи за друго освен за обиталище на бухълите.

(Revue de Deux Mondes.)

Критичен поглед на мнениата за направлението на Римския военен път „Egnatia“

От Езерски.

Според самото заглавие требало би да започнемъ тук с единна краi на пътия от Адриатския брег, и да свършим на дру-гия, до реката Марица и на татък до Цариград. Но, твi като досега малко можемъ да се доверяваме на показанiата от чужде-странните изследователи, а пак сами, при настояащото поло-женie на страната, имали сме възможност неколко пъти да обходим само онаia част от пътия, що се простираа между Солун и западната част на Охридското крайбрежие, то и именно поради това, се виждаме принудени да се ограничим за сега само с това, що сме лично наблюдавали и проверявали на осно-

ваніе сведеніата на старите писатели и на съвременните изследователи този въпрос.

Прочутия римски военен път „Egnatia“, който е служил за сношеніе между Илириа, Македония и Тракия, се започнувал от Албанското краібрежне, от градовете Епидамн (Dyrrachium, Дурацо, Драч, Дурус) и Аполлония (Поллина), вървел към исток, и при града Скамбеа, — мнозина твърдат, че се намирал на местото от днешния град Елбасан — се сливали двата клона, и се случавало, щото оние що са потеглили от Аполлония и Епидамн, да се срещнат тук. По наваму пътот, прострен на планината Кандавиа, се промъквал през градовете Лихнид и Пелон, место на пътіа, което граничило Илириа и Македония. От тук на там пътот минавал по краі езерата, що се намирали около Лихнида, сетне вървел по крі подножието на планината Барнунта, (днешната Пелистер), низ Хераклеа (Heraclea) минавал през Линкестите (Lyncestia Леринско) и Бордеиците (Bordaea Островско) стигал во Едесса (Воден) и Пелла дори до Солун. Тие са приблизително сведеніата, що ни ги дава географот Страбон за пътіа до тук. (глед. Strabo. 7,323 и 8,327; Tafel, De via militari romanorum Egnatia; Tubinga. 1842, стр. III).

От де си получил това наименование пътот, положително още не се знае. Но учените предполагат, че тоі си е добил името си от града „Gnatia“ що се намирал на източното Италииско прибрежне, между градовете Varium и Brundisium, („est ibi urbs maritima Egnatia“. Tafel, de via Egnat. p. II.) Между туі у писателите съществуват указанія, които потвърждават съществуваніето на пътіа много порано до придобиваніето на името си. Така на пример, Диодор (16, 8) казва, че македонския цар Филип II, се опътил срещу Илирския Бардила, надвил му, принудил илирските племена да отстъпат македонските градове и расширил държавата си до Лихнидското (Охридското) езеро; а Ариан (1, 5, 5) говори, че Александр Велики, като се известил за въставаніето на Бордилевия син Клита, се впуснал с армиата си по теченіето на река Еригона (днешната р. Църна, и посекоіа вероіатност тоі минал по-тесно длъгнестата Клисура, по коіата е построено сега шосето от Прилеп за в Градско) и се отправил към града Пелион, дето се бил укрепил Клит, когото Александър, след привземаніето на изгоренна град, прогонил до планините на Тавлантите. По сетне от как стъпил римския крак в Илириа (229 г.), консулот Сулпициі, коіто лагерувал между Аполлония и Дирахуим, повел воіската си во земята на Дассаретите и се наставил на лагер во града Линка (Lyncus). Друго: „От Целетра (днешния Костур) консулот излегол в страната на Дассаретите и привзел на сила града Пелій Градот се намирал на мощне хубаво место за нападаніе в Македония. По такъв начин като обходил неприятелските области консулот отвел воіската во места вече смиренни към Аполлония, отдето на-

ченал похода“. И още: „тої преминал сичката таѣа страна и се остановил в Лихнида, град на Дассаретите“. (Tit-Liv кн. 27 гл. 32, 31, 40, 43, 9, 10, 21). Тие само неколко гореприведени свидетелства на старите писатели, мислим, да са достатъчни за да ни убедат, че пътот е съществувал и попреди и че градовете Пелион и Лихнид, служили като главни пунктове, на пътя за в Македония. Следователно, мнението, че „тукакси следъ покоряванието на македония римскитѣ солдати прокаркаратъ прочутата *via Egnatia* отъ Драчъ прѣзъ Солун за Византия“ (глед. во Минист. Сбор. кн. IV. Стари пътув. презъ Бѣлг. стр. 337), нам се вижда не до там точно. Защото, както забелезахме, пътот си съществувал и от по-преди и римската воѣска по него сновела на горе и на доле до покоряванието на Македония, само че, може би не така раскошен, и с такъви удобства, с каквито го намираме (глед. Минист. Сборн. кн. IV стр. 342—4) во времето на римското владичество, без да носил названието си; но тої не бил прокаран и от римския солдатин, ами ангария от местното население.*

Напоследък, сеобщо мнение владее между ученит свет, че уж направлението на римския път *Egnatia*, които вървел по планината Кандавѣа и минувал през старите градове Лихнида и Пилона или Пелион, било е това същото, по което — днес е прокаран пътя по северното краѣбрежѣе на Охридското езеро от Елбасан, Струга за Охрид и че местоположението на този последния град напълно съответствува, на онова место, дето се намирал от попреди град Лихнид. Казваме, че напоследък само може да преобладае такъво мнение като истинско на това основание, защото до скоро време съществувало е между учените разногласѣе, поради което и въпросот не беше окончателно решен и австрийскиот пътешественик Nahn во съчинението си: „пътувание по течението на р. Дрин и Вардар“, благодарение на авторитета си, както и на самоувереното и гордо заѣвление: „трудот ми не беше безплоден, защото ми се допадна да докажа, че Скамбеа и Елбасан е исто, Lignidus и Охрид се също (?), Negaslea и Битолия исто“ (?)**. . успе да тури краѣ на вопроса и то въ полза на тождеството. Между учените, които отказваха горното тождество и твърдеха, че града Лихнид се е намирал негде на южното краѣбрежие от езерото, а следователно и пътот отпращал се по таѣа посока са: Pouqueville, Leake, Manert сетне Fallmegeye и пр. Към главните доказателства, с които си послужили учените при възтържествуванѣето на първото мнение се отнасят и следните. Първото е сходството, което те

*) On y travaillait par corvées et par contributions, chacun suivant l'importance de ses propriétés riveraines, estimées par arbitres et taxées en conséquence. Tafel, de *via Egnat* pars Orient pref.

**.) Виж. во студиата му за *via Egnatia*.

сами са отбележали, че съществувало во запазените описаніа от старите и византийските писатели за градовете Лихнид и Охрид; второ, от една страна може да се припомни на приамото отождествленіе от Византийските писатели на Лихнид со Охрид („*Achridem et Lychnidum non diversas urbes fuissent, Byzantini crediderunt. Tafel, de via egnatia p. 32 б. 2)*), а от друга — съгласието, що съществувало измежду болшинството на новите пътешественици и изследователи този въпрос; а последното пък, което се явява и като най-важно, се състои в указваніето на стари надписи и паметници, които изобилват и до днес во Охрид.*)

Тук преди сичко треба ни да разгледаме отделно състоятелността на сека една точка, като същевременно не ще пропустнем да укажем и на причините, поради които се вмъкнали погрешките.

— Първ е географот Страбон, който ни оставил доста ясни опътваніа за вървежот на *via Egnatia*. Он казва (виж. кн. 7 стр. 323): „Целиот път се називава *Egnatia*. А първиот се нарича път на Кандавиа, Илирска планина, минава през града Лихнида и Пелона, местност, којаго, граничи на пътіа Илирида и Македониа“. И *μεν οὖν πάσα Ἐγνατία καλεῖται. Ἡ δὲ πρώτη εἰς Κανδαυῖας λέγεται, ἄρως Ἰλλυρικοῦ, ἡ δὲ Ἀρχυλοῦ πολεως καὶ Πυλῶνος τόπου ὀρίζοντος ἐν τῇ οὐδῇ τὴν τε Ἰλλυρίδα καὶ τὴν Μακεδονίαν.*

От гореприведеното Страбоново свидетелство се научаваме само, че на пътіа *егнатиа* първата част се намирала на Илирската планина Кандавиа — че пътот преминавал през градовете Лихнид и Пелон и че това место по пътіа е служило като предел между Илирида и Македониа. Но с това само още не ни е ясно, де на Лихнидското (Охридско) езеро бил расположен града Лихнид: на северното ли, јуждното или западното крајбрежје и на къде се намирал Пилон, или поне към која страна се отпращал стариа път? Но Страбон още не ни оставил во недоуменіе; он казва, че „при пътот на Кандавиа са и езерата около Лихнида“. *Περὶ δὲ τὴν εἰς Κανδαυῖας οὐδὸν αἱ τε λίμναι εἰσὶν αἱ περὶ Ἀρχυλοῦ* (кн. 8 стр. 327). Като имаме пред вид и това известие на Страбона можем веке да означим посоката на пътіа, ако още и да не знаем местонахожданието на Лихнид и Пелона. Според туј излиза, че пътот вървел близо до езерата, които се намирали около Лихнида. А кои са тие езера, по крај които минавал пътот? Тие са: Преспанското Мало и Големо, Дреновското и Маликското. Следователно направленіето на пътіа, не е било друго, ами онова, което и днес съществува от Линския полуостров, през Поградец, на југозападнииа брег от езерото, по шосеа за Корча (*Corytzae Geordschae*).

*) Димица *Ἀρχαία Γεωγρ. τῆς Μακεδ.* стр. XXXII—III и во *Μακεδονικά* стр. 627 б. 1.

← Можа ли да вникне пътешественика Hahn в същинския смисъл на гореприведените Страбонови думи или не, ние не знаем. Защото, Hahn говорейки за Страбоновите известия относително *via Egnatia*, не спомена нищо за гореприведеното изражение. **) Но колкото за М. Димица смело можем да го обвиним во пристрастие, понеже он като очевидец, ако и да вникнал в същинското значение на изражението, с което Страбон определя точно посоката на пътя, като казва, че пътят минавал близу при езерата, сè пак само и само да удовлетвори на тенденцията си, която не е била друга, освен по какъв да е начин да представи като гърцка голема част от Македония и то още от незапамятни времена ***, си е позволил съзнателно да прикрие самата действителност, и страстно да поддържа Hahn-овото твърдение, че уж пътят вървел през Петрино, по истата посока на летния път отъ Охрид за Ресен ***)!?

Между туй нека да разгледаме тук каква е вероятността на горното Hahn-ово твърдение и на основание известната за пътя, що ги намираме и у други писатели. Спомена за посоката на пътя ни оставили и някои латински писатели, (*Tafel, de via Egnatia p. V и VI*); но, тъй като те, поради сухостта си малко могат да ни послужат во този случай, то за това се обръщаме направо към незначителната част от запазените известия на ритора Малха Филаделфеца, понеже в них съгледваме указания, които и ще ни служат при опроверженіето на приведеното установено вече мнение в науката.

— Според Малха Теодорих Велики, след като навлезал во Македония со своите Готи, от Хераклея се опътил по мъчно проходима и тесен път, за нови Епир („*κατὰ τὴν ὀστροδὸν καὶ στενὴν ὁδὸν, τὴν ἐπὶ τὴν νέαν λεγομένην Ἰπείρον (Iliricum) ἀπέχουσαν*, Malchus ed Bon p. 248). Он понапред испратил конницата си за да отбласнат ненадејно по пътя стражата на некакво укрепено место. А војниците, що пазили укрепленіето, като видели множеството, очудени от ненадејното појавиаваніе се обезкуражили и напустнали крепоста. Оттам Теодорих одързостен, зашто немало кои да го преследва, на оние що били с колите и на другите, що возели разните товарни вещи, заповедал да върват напред, а он сам се опътил да ограби какъвто град му се попадне. („*τοῖς ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν καὶ τοῖς ἄλλοις σκευοφόροις εἶπεν προχωρεῖν*“ Idid p. 250). А след туй, когато Теодорих близо до *Dyrrachium* се намирал в преговори со Зеноновия пълководец Адамантиа, и когато по туй време другия византийски пълководец се е намирал

*) Пътуваніе по теченіето на Дрин и Вардар стр. 211 во сѣрб. прев.

**) Димица *Μακεδονικά* стр. 639 „ἀναμφισβήτητον καθίσταται ἔτι ἡγεῖ χώρα καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ἔγκλιται ἤσαν ἑλληνικαί“.

***) Idid стр. 212 Димица *Χωροῖς* стр. XXXIII и 181—2 б. 2 Rad кн. 42 стр. 63.

во Лихнид и е бил известен, че поголемата част от готската еган (безгрижно) без да подозират опасност доста бавно и с мъка слизали от Кандавиа, заедно с колите, товарните вещи и ариергарда. между които бил и Теодимунд, брат на Теодориха и майка им и че имало надежда за да се съдържи една голема част от тях, тогава Сабриан испратил и конница и пехота през планинските пътеки за да ги обсадат и откак нагласил, кога и от къде ще треба да се појават, сам тој забрал војската и от вечерта още потеглил и тутакси на дена ги нападнал („καὶ ἀναλαβὼν τὸ στράτευμα ἀφ' ἑσπέρας ἐχώρει καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτοῖς ἐπέσθηται ἤδη πορευομένων . . .“ idid p. 257). Сабриан тогава сполучил да зароби голема част от Готския стан, но Теодимунд, с майка си избегали на полето и бързо развалили мостот по който минали. („ὡς εἶδον τὴν ἑφοδὸν, ταχὺ διεκπεσοῦντες ὑπέφυγον εἰς τὸ πεδῖον καὶ τὴν γέφυραν καθ' ἣν ὑπερέβησαν“ . . . idid p. 257). Он заробил и сичките коли, които броили две хиляди и некои от них ги изгорил на планината Кандавиа, защото било мощне трудно да ги влече през толкова стръмнини, („καὶ τὰς ἀράξας αὐτῶν λαβὼν Σαβριανὸς οὕτως εἰς δισχυλίαν. . . . τινὰς δὲ τῶν ἀμαξῶν καὶ κατακαύσας ἐν τῷ ὄρει“ (во сърб. превод. у Нанн-а стои две хиляди коние стр. 203). От това Малхово известие се научаваме, че целата Готска армия заедно со две хиляди коли и товарните вещи, са извървели по пътия Egnatia от Neaclea приблизително дори до Хаджи Бекларов мост, до Елбасанско поле. Според Нанн-а и Димица, а безсъмнение и по мнението на сички, що се съгласили, че гр. Лихнид се намира на същото место където днес е Охрид*), те са минали по днешния Петрински път; които води от Битолия през Ресен за в Охрид. И тѣ двеге хиляди коли минали на Петринския път?! Преди сичко тук се јавіава нужда да запознаем читателіа с Петринския път за да има възможност сам тој да съди понататѣк за възможността на горното — заключение от страна на чуждестранните пътешественици и исследватели.

Ще си послужим во този случај с описанието на пътия, що го намираме во Министер. Сборник, тѣ като това описаніе во некои отношения заслужва по-големо внимание от колкото Нанн-овото (Минист. Сборн. кн. IV стр. 100—1. Пътуван. по теч. на Дрин и Вард. стр. 213—14 по сърб. пр.)

„Пятигъ прѣзъ Петрино. Старото съобщение на Ирѣспа съ-
„Охридъ е било прѣзъ Петрино — планина. . . .

„Отъ Охридъ се трѣгва прѣзъ полето право къмъ истокъ
„и подиръ половинъ часъ (един час) се стигва до планината.

„Отъ веднѣжъ наставатъ стрѣмни височини, голи скали, дълбоки

„урви, проринати отъ дѣждовнитѣ и снѣжни води. Отъ лѣва

*) „Post urbem Ocri (Lychnidum) via Egnatia Pieriam montem petiit, eoque superato Bulgarorum urbem Resnam“ Tafel, de via Egratia Планината *Шерпа* е днешната *Петрино*.

„страна на пътя остава селото Велгошчи, а отъ дѣсна страна
 „мънастирятъ *Св. Петка* . . . Отъ Св. Петка на горѣ пътятъ
 „става съвѣтъ стрѣменъ. *Конетъ съ голѣма мъжк се катерѣтъ*
 „*на горѣ*. На всѣки 10—15 минути трѣбва малка почивка. Гора
 „нѣма нигдѣ. Само храсталакъ се вижда тукъ тамъ по голитѣ
 „върхове. *Подиръ 1½ часъ най-трудно изтуване* достига се най-
 „сетнѣ на върха на планината.

„Уморѣниятъ пътникъ съ голѣма радостъ стѣпва на една
 „дивно-хубава равнина, обрасла съ недосѣчени още букови гори.
 „Тази равнина е 1602 м. надъ морското равнище“. . . (Според
 „исчисленіето на *Шауна* „оваі високъ път лежи приблизително
 „на 2700 стѣпки над водата от Охридското езеро).

„Источнитѣ поли на Петрино сѣ гористи и по-полѣгати.
 „Слиза се въ долината на р. Баушница. „Пред вид на това поло-
 „женіе, в което се намира Петринския път, ние се съмневаме, че
 „ще се намери поне един, — който ще се съгласи да допустне,
 „че *via Egnatia* минавал през това место, и че двете хиляди коли
 „са могли да се промъкнат през Петринския „*летен*“ път? При
 „това нека припомним, че и самото растоіаніе, от гр. Лихнид до
 „местото, където е станало пленяваніето на готския лагер, опровер-
 „гава *Hahn*-овото твърденіе. Малх, както забелезахме, говори, че
 „Сабіан византийска пълководец, потеглил от Лихнид с воіската
 „си още от вечерта и тутакси на дена сварил Готите на плани-
 „ната *Кандавиа*, и когато слизали, ги нападнал. Теодимунд с
 „майка си, бързишком избегали на полето, развалил мостот*) и
 „така се отървали от заробваніето. Растоіаніето на пътя от
 „Охрид до Елбасан е приблизително около 18 часове**). От *Хаджи*
 „*Бекіаров* мост само до Елбасан държи три часове; следователно
 „остават 15 цели часове, които требвало Сабіан да ги измине от
 „вечерта, когато потеглил от Лихнид. Но такъва далечина, ако
 „се допустне, временно, че Лихнид се е намирал на същото место,
 „дето е Охрид, не е възможно да се измине во толкова време;
 „така щото невероіатно ще бѣде, ако се съгласим да приемем
 „тождеството на Охрид с Лихнид, както и посоката, коіато ни
 „са предложили изследвателите.

Освен това за опроверженіе на приетото мненіе относително
 тази част от направленіето на пътя, не по малко може да ни
 послужи и следното. По свидетелствуваніето на старите писатели
 а така също и по мненіето на новите изследователи, *Дассарет-*
ския град Пелиі, който заемал мощне сгодно местоположеніе,
 откъдето римските воіски свободно могли да правят нападаніа
 во *Македония*, (*Liv* 31, 40), се е намирал на североисток от

* По сведеніата, що имаме от очевидци за съвременния път пленяваніето
 на Готския стан станало по натамо от *Бабинските брегоу* и мостот не бил друг,
 ами днешният *Хаджи Бекіаровна*; глед. и у *Hahn*-а стр. 203.

**) *Hahn* Харогр. бележ. стр. 395 6

днешния град Корча (Горджа, Корица) не далеч от реката Девол (Eordéus) (Димича „Мѣхѣболжѣ стр. 636). А от Страбоновото описаніе посоката на *via Egnatia* се научаваме, че пътят минавал близо до езерата около Лихнида, че вървел през гр. Лихнид и Пелион, место което на пътя граничило Иллирия и Македония *).

Но не по-малко интересно е в този случай да се види как е постъпил картографот Киперт при означаваніето посоката на *via Egnatia*. Он, имайки пред вид едногласното признаніе от учените тождеството на Лихнид с Охрид, въпреки приамото Страбоново свидетелство, че *via Egnatia* минава през гр. Лихнид и Пелион, бил е принуден да пренебрегне свидетелството на Страбона, да се отклони от естествения път и да прокара пътозначущата линия при пл. Петрино. А пък за да не остави гр. Пелии без секакво пътно съобщеніе, знаете ли какво е направил! — Во старото издание на атлаза Киперт, произволно, без да имаме определено указаніе у некои от старите писатели, прокарал път от Scampia до Pelium, по течението на р. Eordaicus (Devol), без да минава през Лихнид, и от Pelium до Seletrum (Костур) продълженіето и то без съмненіе на основание следното свидетелство на Тит Ливия: (Liv 31, 40). „Ab Seletro in Dassaretios processit. urbemque Pelium vi sept“ когато още не бил прокаран токуречи още пътят *Egnatia*.

Обаче в по-новото издание на атлаза (1879) г. Киперт развалил съсем предишния път, от Скамба до Пелии и свързал пътни сношения между Apollonia и Pelium през Antipatria.

(Следва).

*) „FINIS MACEDONIAE ET EPIRI. Tafel, De via Egnat. p. 36.

РЕЦЕНЗИА.

Българска Библиотека брой II.

Живото, дѣлния, исповѣданіе и кратко изложение за чудесата на св. отецъ, нашия Климентъ, Български архиепископъ. Списание отъ светѣйшаго архиепископа на първа Юстиниана и на цѣла България, господина Теофилакта, който бѣше магистъръ на риторикѣ въ Константинополь. Превелъ отъ грчки езикъ Д. Матовъ. Подъ редакцията на М. Дринова. Издава Българското Книжовно Дружество въ Сръдецъ. 1885 г. стр. 40, въ 8^о.

Значението на това пространно св. Климентово житие,¹⁾ е на кратко, но достатъчно ясно указано от редактора на превода, г. М. Дринова, во началото на самото предисловие, поместено в първите три страници на българския превод; а по на доле в предисловието, уважаема редактор, споменава бегло за разните мнения на учените: Миклошич, — Шафарик, Бодіански и пр. — Воронов; — Голубински, относително времето и лицето, което е написало предметното пространно Климентово житие, като остава и за напред вопроса нерешен. По-нататък си дава сам тоі мнението за источниците, от които е черпил съчинителіот, като казва: „нѣма съмнѣние, че съчинителътъ е ималъ въ рѣцѣтъ си нѣкакви много стари и достовѣрни паметници, намъ сега непознати“; защото някои от известиата во това

1) На грчки език съществува и друго твърде кратко житие на св. Климента, което го намерил В. Григорович во Охрид, между ръкописите во дървена долап, що се намира во църквата св. Климент, писано на пергамент, и го издал во Журн. Минист. Народн. Просвѣщ. 1847 г. Н-ро 1 Съдържаніето на краткото житие, туку речи представлява извлечение от пространното, но съдържа някои прибавки и преиначени известия, каквото е и следното, че уж Климент измислил други писмени знаци за по голема ясност от оние, що изнамерил учено-мъдри Кирил. *Ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέροους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὗς ἕξεδρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος.* Това свидетелство, както и неколкото новооткрити паметници со глаголка азбука, са повлияли на Шафарика да измени напрежня си възглед за кирилицата и да твърдя, че от Кирила и Методия била изнайдена глаголицата и че така наричаното Кирилско писмо, било произлезло от глаголското и се въвело от Климента. Виж. повече за това Шафариково мнение во цариградските Книжици, г. 1858 во статиата „Ради зачалото и местото на глаголическите слова“. Препис от грцкото кратко житие се намира у мен, преписан от Бодлевна препис, що се чува днес у Юнчета Карчев; а во домот на скоропочиналия труженик, Г. Чакървот от Струга, се намира ръкописен мисел на книга, за месец юли, дето, за жалост, се е запазил само един откъслек от славянския текст на краткото житие, който ние и ще го обнародваме, ако почт. редакция на Мив. Сбор. се бави още.

житие „се потвърдяватъ съ други авторитетни документи“; и за да ни увери в истеноста на туи, излага три примера и свързва со следните думи: „Тие примѣри сж доста, мислимъ, за да ни покажатъ, че пространното Климентово житие е любопытенъ паметникъ, макаръ че въ него се срѣщатъ и съмнителни по истинността си извѣстия“. Подир това следва редот на многоброините издания, що претърпело до настоіаще време въпросното житие. Тук му е местото да споменем, че и до днес още не е известно на славистите за Венецианското издание во 1781 г., преведено на ново-гърцки език от Атанасиа Париа, с прибавленіе службата на св. Климента, а препечатано во Лаипциг на 1805 г. (Виж. во *Νεοελληνική Φιλολογία* υπό Κ. Ν. Σάβα. ἐν Ἀθήναις. 1868 г. стр. 638).

Що се отнасія до достоинството на самия български превод, г. Дринов, след като е зел пред вид езикот на които е написано оригиналното житие — „църковно-ораторски езикъ напѣстренъ съ много риторически украшения и много изрѣчения, вземени отъ священното писание и отъ други църковно-богослужебни книги“ — заіавіава, че верното превожданіе на подобна работа, е свързано с мощне големи мъчности, но на които „г. Матовъ доста сполучливо е сподвиль“. А. относително поблиското държеніе, до колкото се може, до самия текстъ, г. редакторот, тук веке като рецензент, казва, че въпросния превод, „до колкото ние разбираме, въ нѣкои мѣста е излѣзълъ по-добъръ отъ прѣвода на проф. Менщикова“, с които и си послужи г. преводача.

Деіствително, не може да се пренебрегне таіа услуга на преводача, којато тоі прави, с превожданіето на този *най-важенъ паметникъ за деітелността на знаменития Български просветител*, както и за другите главни ученици и сътрудници на славянските първоучители; а особено като се земат во вниманіе мъчнотиите, с които он се е борил, — еллински език, богат в секое отношеніе, противоположавил на свършено бедния, необработения български.

Усиліето, що положил г. Матов, во този случаи, е големо; он бил принуден понапред да разлага сплетените църковно-ораторски периоди от оригинала и сетне да ги свързва по своіството на българския език, без да повреди, на по големата част от них същинското им значеніе. Езика се отличава доста по гладкоста си; тоі е вразумителенъ; но превода още не може да се нарече досѣщ буквален, или поне по близък до самия текст. Г-н преводача отстъпвал е на много мсета, ако и да се грижел да се държи, до колкото се може, по блиско до оригинала, „както и трѣбва да се прѣвождатъ такъви паметници“. За потвържденіе на сичко гореказано, ние считаме за нужно да приведем тук неколко параллели, като поставіаме същевременно и самия текст, за да може по тоз начин и любителіа с очите си да види и сравни.

Παραλαβόντες εν τῆς ἀγίας οὐρανῶν ἀνθρώποι βάρβαροι, νεμετσοί γαρ, καὶ φύσει μὲν τὸ ἀνήμερον ἔχοντες, προσλαβόντες δὲ τὸ καὶ ἐπιτάγματι, ἐξάρισσι μὲν τῆς πόλεως, ἀποδύσαντες δὲ γυμνὰς ἔστυρον.

„И така като взеха светците воиниците, люде варвари, именно немци, имаки още и природно жестокоста, а ја получили и по приказаніе, искърват ги из града, и като ги съблекли голи ги влекли“. (Виж. глава XIII).

Μετὰ ταῦτα τοῖς συνετώτεροις τῶν περὶ αὐτὸν σκοπήσας, οἱ πάντες ὡς πατρί προσείρον τῷ Κλήμεντι τὸ μόνον ἀρεσκῆν Θεῷ, ὃ τιμῶσι τὸν πιστευόντες, ἐπίσκοπον Δρεμβίτζας ἴτοι Βελίτζας προβάλλεται. καὶ εἰς τὴν Βυλγάρῳ γλώττῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται.

„А воиницитѣ, варварски люде, защото бѣхж нѣмци, като успихж природната си дивота съ дадената имъ заповѣдь, искърватъ светцитѣ изъ града, съблечатъ имъ дрѣхитѣ и ги влѣкжтъ голи“.

„Климентъ, който възпитваше до тогава най-умнитѣ отъ своитѣ (ученици), що го слушахж като баща, като вървахж, че само това се ревне Богу, съ каквото почитатъ учителя си, биде назначенъ за епископъ на Дрембика или Велика, и така станж първъ епископъ на Българския народъ“ (?)

След това като наставляваше по разумните от блиските си, които сички Климента имаха како татко, вервайки, че да го почитат, това само е угодно Богу, се назначи епископ на Дрембика или Белица, и така се постави Климент първ епископ на Български (Славянски) език (Виж. глава XX).

Тук ние ще се посрем малко повеќе върху превода на този последниа период, що се свършва со следните думи: „и така Климент се постави първ епископ на български език“; тѣ като не само во превода на г. Матов; съгледваме такъва погрешка, којато намалиава чувствително значеніето на паметника, макар че в оригинала, както ние го разбираме, си е достатъчно ясно указано и съобразно историческите сведеніа; но, защо и двамата други, които са имали случаи да ги предложат на българския читател, са ги поднесли секи един по своему, без да се погрижат да ги представат съобразно същинската смисъл на текста. Така на пример, покоіния епископ Партения, (Зографски), който обнародва свободниа си превод на пространното житие во „Българските Книжици“, издавани в Цариград, въпросниа период намирами го както следва: „После тоа Климентъ, когото всите го почитае како отца, и мислеа да е угодно Богу, всё тоа що правеа за него, со общо согласіе го учинія епископъ на Дребицката и Величката епархиа, и така онъ би първъ епископъ отъ Бугарскій народъ“. (Виж. Бълг. Книж. часть II, стр. 5, 1858 г.) Ние нема да се спираме върху въпроса да ли била една и съща Дрембика и Белица или пък различни, както ги счита Партения, но само ще забележим, че още не се знае да

ли Климент произхожда от Българския народ, макар че он, по легендарното кратко житие, се счита по майка от цар Самуиловото колено, което по късно придобило значеніе. Климент, според пространното житие, се испраща во *Кутмичевица*, местност неизвестна на Климента. (Виж. глава XVII и обіясненія на стр. 82, том 1. Собрание Сочиненія А. Гильфердинга). Известно е още, че преди Климента е имало епископ за славяните бързіаци гърк, защото се споменава, Гаврил, Охридски епископъ, тъкмо след покърстваніето на българите, които и присъствувал во цариградския събор во 879 г. (Виж. Е. Голубински и Крат. Очерк. Прав. церкв. стр. 58): Дринов Историч. Преглед на Българск. Църква стр. 27 „отъ Българскитѣ епископи при Бориса знаем само: *Гавриил Охридскій*, които е присъствувал на Фотіевътъ съборъ въ 879 г.“).

Колкото за написаното во първата книга стр. 18 на „Библиотека Св. Климентъ“, което гласи, че царь Симеонъ назначилъ Св. Климента за епископъ на *Дрембина* или *Велика*, и така той станялъ първъ епископъ на България, ние ще кажемъ, че това е съвършено произволно, лишено от секое научно достоинство; защото Климент, както и сам автора на статиата потвърждава, бил епископ на *Дрембица* или *Белица*, коіато съставлявала само една незначителна част от тогавашната обширна Българска държава; следователно още не може да се допусне, че Климент станал епископ на целата България.

— Остава ни още да разгледаме да ли е възможно во този случаи такъв превод, какъвто ни предложил г. Матов за предметната фраза. Според него думите „*ἘνΒουλγαρῶν γλώττῃ*“ са преведени „на Българския народ“. Пріамото значеніе на думата *γλώττῃ*, е „език, реч: но има случаи, когато тя може да означава и „народ“. Тук, обаче, това значеніе, което ѝ е дадено отъ г. преводача, до колкото отбираме, е неприложимо; па даже и в латинския превод същите думи са преведени „на Българския език“, а никак не „на Българския народ“. („*et sic Bulgaricae linguae Clemens primus constituitur episcopus*“. Глед. *Patrologiae Mingne. Theophyl. Bulgar. Archiep. t. IV. p. 1227*). За отстраніето на всекое подозреніе на горното обіясненіе, мислим, че не по малко може да ни послужи и следното. Ако съчинителіот на пространното климентово житие при излаганіето на събитиата се е ползувал от доста благонадежни источники, то ще ни бъде мощие мъчно да се съгласим за да допустнем, че той не е знаел за стануваніето на друг епископ в таія страна, до дохожданіето на Климента. Живнеописателіот даже споменува, че мнозина свещеници знаіали само да четат по гръцки, без да разбират. (Виж. гл. XXII).

Освен това, ако се взрем и вникнем по внимателно върху самата същинска деіателност на Климента, коіато е способувала за разрушаваніето стената на невежеството, чрез поу-

ченіа и пр. пр. (виж. гл. XXII). „Каквито може да разбере и най-простіа Българин“ както и честото употребленіе на такъви фрази от страна на жизнеописателіот: „И това ще намериш на български език обработоно от премъдриа Климент“ и още „всичко това Климент даде нам, на Българите“, (глед. гл. XXII), то, на pewno, ще се съгласи секи един, че думите *църв епископ на Български език*, значат *църв вископ со словѣнска реч* или както често срецтаме названіето, *Климент Епископ Словенски* (Голуб. стр. 58). Следователно погрешно е и обіясненіето, което ни дава и г. дедо П. Р. Славеіков, че Климент се е титулирал „Епископъ словѣнски“, защото „уж бил Епископ на словѣнетѣ на Западъ, които не сж били измѣсени съ Българе“ и пр. и пр. . . (Виж. Библиотета Св. Климентъ кн. I. стр. 30).
Написал Езерски.

Необнародваниот отговор во в „Свобода“.

Долниот отговор е испратен до редакцијата на в. „Свобода“ още на 26 Февруари. Која е причината затоа тја нито го обнародва, нито пѣк обіави, че е получила такъво нешто, не знаем.

Предполагаме две неща: или че тја, като се истърча толку силно, срамува се сега да се повърне; или пѣк пред очите на „Свобода“ нашата „Лоза“ е още афоресана*). . . .

Както и да е, но „Свобода“ сполучи да ни ја лиши „Лоза“ от неколицина абонати, бедни духом нашинци.

Ето го и самиот отговор.

Господине редакторе,

Ако сжди човѣкѣ споредъ исказаното запрѣщение и вече распространеното, чрѣзъ вѣстника ви мнение между българската журналистика, която, почти едногласно, осжди *предположенитѣ*

*) В последното мнение, впрочемъ, ни утвърждава фактот, че во неіа се допуца да се обнародва статијата на Д. Левов, којто сичко е искривилъ нај систематически, само и само да представи списанието сепаратическо. Подобно безправствено искривіаваніе на чуждите думи за да оклеветиш некој, наистина може да никве сасо во главата на бај Левова и да се продава само из нещастна България без пиумрик! . . .

104
тенденции на списанието „Лоза“ и стремленията на Младата Мак. Кн. Дружина, — мнѣние, което падна като дъждъ изъ ведро небе: излишно би било всѣко опитване отъ насъ, да дадемъ нѣкои обяснения пакъ чрѣзъ вашия вѣстникъ.

Но ние не бързаме съ своитѣ заключения и хранимъ още надежда, че исказанитѣ чрѣзъ вѣстника ви прѣдположения, колкото и да сж тежки за насъ, не сж още закончено мнѣние. Надеваме се, прочее, че ще укажете гостоприемство въ колонитѣ на уважаемия вѣстникъ „Свобода“ на това що слѣдва.

Чисти отъ подобни замисли, що се хвърлятъ върху насъ, ние не се стрескаме отъ тежкото обвинение, и готови сме всѣкога, всѣкжде и всѣкому да дадемъ смѣтка за нашето прѣдприятие, когато такъво обяснение, за жалостъ, става необходимо.

А прибързанитѣ прѣдположения, почти мнѣния, за стремленията на Дружината, ще се постараемъ да ги разложимъ по-надоле, отъ кето ще зависи, въ извѣстна мѣрка, по-правилното ни разбиране.

Слѣдъ това недоразумѣние между нашата Дружина и общественото мнѣние, испѣква на явѣ още веднѣжъ недовѣрието на свободнитѣ братя къмъ македонцитѣ, а това недовѣрие е плодъ на недостатъчното познаване македонца — неговитѣ стремления, чувства и идеали.

Тази е, споредъ насъ, главната причина на неприятната случка, на която могатъ да се радватъ само неприятелитѣ на българщината въ Македония.

Втората причина, която е направила тѣй резки и неприятни за българското чувство разсѣжденията на вѣстника ви, състои се въ деликатността, съ други думи, въ грозотията на прѣдположеното прѣдателство. Що е по-нѣжно, по-чувствително по-възмутително отъ народната измѣна? Има ли по-големо прѣстѣпление отъ това да омразвашъ братъ отъ брата за да ги раздвоишъ? Хората, що се занимаватъ съ подобенъ занаятъ не могатъ да бѣдѣтъ друго, освѣнъ шпиони, интриганти, зли духове, отъ които всѣки честенъ човѣкъ възмутенъ се отвърща.

А такъво именно тежко прѣстѣпление се хвърля върху насъ!

Ние протестираме съ всичката си енергия противъ тази клевета!

Нека чуятъ и приятели и неприятели, че у насъ не е имало нищо сѣнка отъ подобни черни замисли!

Ако пѣкъ тука има *доносъ*, за които ние имаме силно основание да подозираме нѣкои наши „приятели“, които, благодарение на тѣхното кокошо умие, или не сж могли да ни разбератъ, или пѣкъ, което е по-за вѣрвание, отъ желание да напакостятъ на Дружината. и, неможейки да направатъ това публично, избрали сж това срѣдство, което не изисква ни умъ, ни трудъ: ако, казваме, има тукъ и трети

причина — интригантски доносъ, то тогава пада и четвъртия мотивъ — новото правописание, прието въ „Лоза“, върху което, по видимому, се градятъ чудноватитѣ прѣдположения за отцѣпническитѣ стремления на Мл. М. Кн. Дружина.

Ние тукъ ще се поспрѣмъ на последния мотивъ.

Многу трудно е, Г-не редакторе, да се доказватъ аксиоми, да се доказва, напимѣръ, че езика на „Лоза“ е чисто литературенъ български езикъ, на когото пишатъ всички. Прѣгледайте, за бога, списанието и покажете ни въ какво се състои македонщината на езика му. Или употребенитѣ нѣколко думи, които лесно могатъ да се разбератъ отъ всѣкого и които ние умишлено ги употребихме и ще претендираме да се въвеждатъ въ литературния езикъ, въ които трѣбва да се отражаватъ сичкитѣ говори отъ Черно море до Дринъ, могатъ да оправдаятъ това название?

Какъ, тогава, да се обясни едногласното наричанье този езикъ македонски?

Явно е, че тукъ, подъ влиянието на прѣдубѣждението, сж смѣсени два различни, самостоятелни въпроси, — въпросътъ за правописанието и въпросътъ за езика, които трѣбва строго да се различаватъ единъ отъ други, и когато се говори за единия да не се смѣсва другия. Истина, правописанието влияе върху формитѣ на езика; като исхвърлихме, напимѣръ ние, ероветѣ отъ края на думитѣ, принудихме се, въ известни случаи, да пишемъ: во, со, (но е вече цѣло руско), които, впрочемъ, се употребяватъ въ голѣма частъ отъ територията на българския езикъ, защото т асли и нѣма никаква, звукова стойностъ на края на думитѣ. Правилата за езика и правописанието му трѣбва да се вадятъ отъ самого него, а не да му се натрапватъ, както това, става съ нашия езикъ, който е поплавенъ отъ русизми.

Отъ тукъ слѣдва, че *езика може да има само едно разумно правописание*. У насъ има толкозь правописания колкото пиевачи. Значи у насъ нѣма нито едно правописание, що да отговаря на правилата и законитѣ на нашия езикъ, който можемъ да го намѣримъ чистъ само въ народнитѣ умотворения.

Щомъ е тѣй, мислимъ, че сме свободни и ние (при това нека се знае, че *основния принципъ* на употребеното отъ насъ правописание, не е нашъ: той е исказванъ не веднажъ отъ авторитети като г. Дринова; г. Цоневъ е исказалъ още по-рѣшително този принципъ въ „Источно-бѣлг. вокализъмъ“ в. М. Об. кн. III и IV, а Дѣдо Славейковъ и на практика исфърли ероветѣ отъ края на думитѣ) да приемаме и прѣдлагаме нещо по правописанието, стига да имаме достатѣчни основания за това — тамъ трѣбва да обърне погледитѣ си критиката. Па ако се приеме — добрѣ, ако ли не, докажете неговата не състоятелностъ, отхвърлете го и ще го отхвърлимъ. Нито настояваме за пълното съвършенство на това правописание, нито пъкъ имаме

претенции да прокарваме нѣкакви реформаторски идеи по правописанието. И ако прѣдвидехме само отъ части тази връва, която, въ всеки случай, ще остави едно мрачно въспоминание, кой пътъ се сѣтимъ за нея: по никакъвъ начинъ не би допуснали това правописание тѣй направо, колкото и да ни се вижда логично за нашия езикъ. Ние не гледаме на правописанието като на религиозенъ въпросъ, отъ който зависи влизанието въ рай.

Но има и друго. Употребеното отъ насъ правописание не прѣдставлява съвършена новостъ за българския читателъ: то е прокарано на вредъ въ народнитѣ умотворения, които трѣбва да прѣдставляватъ за насъ по-голямъ интересъ, отъ колкото клинообразните сборници на франци и англичани по Азия и Египетъ.

За употреблението на еровете на края на думите и за *ж* — въ срѣдата и на края имъ има малку да се спори; за *ь* — повече (впрочемъ за тези въпроси ще се распространимъ повече въ самото списание), а за *я* ето що има: тази буква е едно отъ безмисленитѣ нововъведения на Петра Велики, комуто се дължи въвежданъето гражданската азбука въ Русия и сетнѣ въ Сърбия и България; значи *я* е руско, но не е и руско: то е прѣобърнато наопаки французското *R*. Нашето старобългарско, срѣднобългарско па и *новобългарско я* се пише ето тѣй: *ia*.

А друго? — и ние не знаемъ какво да кажемъ: чиновниците сме били некога, нито пъкъ сж ни испяждали

Остава, слѣдователно, още веднажъ да издигнемъ гласътъ си смело прѣдъ цѣлия български свѣтъ. че Дружината ни е далѣчь отъ всекакви сепаратически замисли, които тѣй прибързано се хвърлиха върху нея и да заявимъ, че идеалътъ на М.л. Мак. Кн. Др. е, не сенатаризъмъ, а единството на цѣлокупния български народъ.

София 26-й Февруарий.

СМЕС.

— Излегла е обща програма на „Чешко-Славенска“ изложба, която се предполага да стане в Прага през 1893. Целта на тази изложба състои в това, да представи сегашното състояние на Чешки народ и историческото му развитие. Предвид на това предположено е да се изложат: 1) Селски колиби и други селски построїки со сичката им обстановка в естествена величина; 2) в тези колиби ще са постават човешки фигури и пластически портрети в народно облекло от разни тържествени случаи; 3) ще се представат сичките народни празници, игри, танци. 4) модели от народни построїки, като села, замкове, кули и пр; 5) модели, фотографии и картини от различни земеделчески и промишлени занїатїа; 6) произведения от народната промишленост и занаети; 7) модели отъ фабрични направи, домове, типове и пр; 8) произведения от народната готвачница; 9) костюми, украшения, и пр; 10) изложение на народните искусства, везове, орнаменти; 11) изложение на народната музика; 12) разни палеографически и етнографически колекции. 13) произведения от народната литература, библиография, 14) чешката история, генеалогия, хералдика и пр. Освен това били предвидени и разни екскурсии — увеселителни и научни. —

Които има пари, препоръчваме му да не изпуска. тоїа случаи, които може да достави безмерна полза и удоволствие на любопитниа.

— В чешките вестници е напечатено възвание към чешките промишленници да земат участие в Пловдивското изложени 1892 г. и в Русчушкото през 1893 г.

През текущия месец март, на $11/26$ в Чехия се отпразнува 300-годишнината от рождението на великия Чешки Петагог Јана Амоса Коменски. Тържеството се е ознаменовало с откриването „Музеї на Коменски“ и издаване на Чешки език сичките съчинения на Коменски, а в Фулнек, дето е бил инспектор на училищата на „Чешките братїа“ ще му се издигне паметник.

Јоан Амос Коменски. (1592 — 1670), известен повече с латинизираното име Johannes Amos Comenius, се е родил на 18 (28) март 1592 година в посадот Нивица, в Моравия, близу до Маджарската граница, дето баща му е бил воденичар и произхождал от съседното селище *Комни*. Принадлежеїки към знаменитата тогава „братска община“ баща му на Коменски

155
по обичаја на „братиата“ турил му още едното библиејско име Амос.

Още в детинската си възраст Коменски е изгубил родителите си, тъй што тој не може да получи в крехката си възраст солидно образование. Но благодарение на трудолюбието и извънредните му способности, Коменски допълни тази загуба — прво во г. Преров; и после во Германиа.

Више богословско и вобще хуманитарно образование е получил во протестанските школи, именно во насауската херборнска колеџиа „Јоханна“ и во Хајделберскиа университет.

Освен богословските науки, Коменски се е занимавал и со философските и физикоматематическите науки. От професорите нај силно впечатление е направил на Коменски богословот Алщед, що е принадлежал към мистическата школа на „Хилиастите“.

На 1816 г. Коменски се ръкополага за свешеник и под негов надзор са „братските“ школи, отпърво в г. Преров, а сетне в Фулкен.

Но след този мирен живот, настъпва за Коменски, както и за целиа чешкословенски народ епоха на страшните гонения. Доста е да си припомним белогорската битка (1620г.) и, след неа, ужасната реакција. Нај многу е била преследвана ненавистната на Рим „братска община“.

На 1621 г. заедно с г. Фулкен е изгорела и библиотеката на Коменски с много ръкописи, а сам тој избегал в Чехиа и бил прибран во именината на графа Жеротина, во г. Брандис, дето преседел три години и написал знаменитата во Чешката литература сатирико-алегорическа поема „Лабиринт“. Светот му се представиа на гонениот автор като едно колело, което во движенетието си исфърлиа оногози, когото вчера подигнало.

На 1617 г. Коменски е бил принуден да пребега во полскиа град Лешно, дето прекарал 13 години. Главното му занятие било — преподавател во знаменитата калвинска, а после „братска“ школа во този град.

Към това време се отнасиа съставянието „Велика Дидактика“ на Коменски, едно от нај-важните явления во педагогическата литература на сичките векове и народи.

Не можем тук да изброим сичките съчинения на Коменски — те са многу.

Широките дидактически възрения на Коменски доказват се с това, че тој е замислил да изработи цела енциклопедиа на звъниата, построено на едно общо начало, по един систем и метода, којато нарекъл *пансофиа*. Но скоро Коменски съзнал, че такъва енциклопедиа, що да обема и естествените, и филологическите, и философско-богословските науки, не е възможно да се състави от един човек.

У Коменски се породило желание да се състави една пансофическа колегиа от учени. Со таа цел великанот чех на 1641 година пристигнал во Лондон, дето е бил приет со нај-големи почести от пријателите и почитателите си. Но вѣстанието во Ирландиа му побърка. От Англиа Коменски мина во Швециа, повикан от богаташа Лудовика Вам-Геера, бѣдѣщи негов благодетел, но и там не сполучил.

Дидактическите и философските трудове по Коменски станали известни на цела Европа и разни правителства и народи се старали да го привлечат за преобразување на местните им училища.

Жално е, че неговите велики трудове в полза на човечеството не са били достоино оценени не само от нај-блиските потомци. Даже и сега мнозина считат Песталоци за основател на новоевропеиската педагогика, а то 200 години преди него сичките основани положениа на тази педагогика са били не само исказани, ами и доказани, развити и прокарани на практика от Коменски.

На 18(28) март навършиха се 300 години от рождението на този велик чех, които по деателноста си принадлежи на целото образовано човечество.

Два народа тържествено празнуваха рождениот ден на Иоана Амоса Коменски: Чешкиа народ, що го е родил и Немците. Во Германиа се основа и дружество, което носи името на Коменски, задачата на което е: да распространява идеите на Коменски.

В мартовската книга на „Славянское обозрѣніе“ намираме следуиущите интересни сведения за *българската* армия.

Военните сили на България. Во военно отношение Българското Княжество е едно от нај-силните господарства на Балкански Полуостров. За усвѣршенствувањето и развитието на вѣорѣжените сили правителството не се спира пред никакви жѣртви. При тримиліонното си население България държи в мирно време 36000 вѣорѣжени војници, сир. толкова колкото и 5-миліонната Ромѣниа.

В случај на мобилизациа България може да искара:

1) Пехота: — 96 дејствуиуци, 24 резервни и 24 запасни, — сичко 144 дружини.

2) Артилериа: — 24 полски, 6 горски и 12 резервни бат. сичко 42 батерии.

3) Конница: — 16 полски, 6 резервни и 1 конвојни еск. — сичко 23 ескадрона.

Страната набројава: 120,000 пешаци, 7,000 конници, 12,000 артилеристи, — сичко 140,000 души напълно обучени (от них 33,000 стојат под знамена). Този број е доста точен за мобилизацата на армиата според гореказаниа състав. Само офицери не достигат околу 2000 чов., тѣ како потребни са 3200, а има само 1300 души, относителното средствата на въоръжението, известно е, че Българна располага с 120,000 магазинни пушки, от Манлихеровата система, 50,000 берданки *№ 2*, 100,000 кринки.

В сравнение со съседните армии: Ромънска, Сърбска и Турска, Българската заема едно от нај-видните места по својата подготовка към военни операции. Духът во војската е превъсходен. Тој е следствие от руската школа, насадена в армиата от руски офицери, които създадоха тази армия. Българскиа солдатин представя отличен материал за военни дејствиа, обучението му става правилно. За настъпателните дејствиа, българската армия е подготвена с това, че населението опче въ мирно време обдържа хубаво 10000 кони талиги, заедно съ конете за формиране обоза.

(Герис — въ).

КАКВО НѢЩО Е МУЗИКАТА.

Музиката е небесен дар; човек без Божиата помощ никога немаше да ја изнамери. Нема по добро средство от неја за да прогониш лошите мисли, да избегнеш гневот и честолюбивите помисли и престъпни пожеланиа. Тја е нај верниот глас, чрез којто човек може да предава Богу страданиата си, скърбта, својата љубов и благодарност; тја е езикот на ангелите в небесата и на старите пророци на земјата.

Музиката може да се нарече наставница на људето; тја ги приучва към кротост и љубезност, внушава им скромност и развива техните умствени способности.

По мое мнение музиката треба да зафаца главно место при въспитанието на јуношеството, и добриот учител, треба непременно да ја знае.

Секи школен учител треба да бѣде музикант.

М. Лутер.

О, бѣди нашъ хранител, спасител, музико! Не ни оставјај! Разбуждај по често нашите меркантилни души! Удирај по остро со своите звукове на дремиащите наши чувства!

Н. Гогол.

Не е ли чудно, че овчините черва истъргнуват душата на човека?

В. Шекспир.

Влиянието на музиката върху човека е благодатно, и колку по отрано почнува да го испытва той на себе си, толку по добре за него.

Музиката, главно, е изразителка на вътрешния мир.

В. Белински.

Музика — то е най могъщественното от изиацините искусства. Влиянието на музиката, също, както влиянието на любовта, е необятно; тя доставя високо наслаждение и, може би, още повече утешение.

Д. Дидро.

Музиката е най поетическото, най могъщественното и най живото от сички искусства.

Г. Берлиоз.

Музиката удвоява нашите поватиия за способности на нашата душа; като я слушаш, чувствуваш се способен към най благородни успиа.

Г-жа Стал.

Музиката е най високото от искусства, тѣ като у нея нема материя, която треба да отстраняваме. Тя е само форма и образ; она възвишава и облагородява сичко, което предава.

В. Гейне.

Музиката (както е известно на сички отдавна) е език на душата, непосредственно изражение на най дълбоките тайни на чувството, които не са достъпни за никої от сички други способности за изражението.

Уверен съм, че успехът на музиката подига човечеството никак не по малко от паровите машини и железните пътища.

А. Серов.

Музиката е нежно, духовно искусство.

А. Серов.

От сичките шумове, каквито само човек познава, музиката е най любимият шум.

Т. Готие.

Музиката е истинскиот всеобщ език, които секъде разбират.

А. Шюенхауер.

Приятно е на душата да се носи во звуковите вълни по хармоническото им различаване в ширина и дълбочина. Аз страстно любя онаја музика, која то възнася духот на некоја височина, светла, божествена; ту, като вълнува каприциозно с неизясненима тревога, свалиа го въ неизмерима дълбочина, дълбочина смъртна и мрачна, ту пак го издига в областа на светлината и утешението, диши на него с раскошеството на животът и с набожното успокоение.

Д. Колцов.

П. О-в.

ЛОЗА

ЗАЩО СЕ ПРЪСЕЛИХМЕ ТУКА.

(Чертици изъ живота на албанцитѣ и македонскитѣ българи).

I.

Съ Емрула отъ Имаретъ¹⁾ търгнухме да ходиме въ Елбасанъ. Ти не го знаешъ Емрула, не ли? Вълци да го ядгтъ, пъкъ и за какво ти е да го знаешъ! Той бѣше кираджия и работеше съ неколко конѣ. Та ти казвамъ, съ него търгнухме. Азъ бѣхъ *тебдилъ*, и никой не ме знаеше, че съмъ българинъ. Всички ме считахъ за турчинъ. Облѣченъ въ арнаутски дрехи, съ чифъ пицоли, пушка кременния, ятаганъ, паласки, всичко що е нужно за единъ въоръженъ турчинъ. Арнаутски пъкъ като сжщъ арнаутинъ говорехъ. Ако не ме прѣдадеше Емрула, нѣмаше да ме знае Ракитъ Дашъ, пъкъ и *асъми* вѣмаше да имамаъ.

Ракитъ Дашъ бѣше хайдутинъ и всичкитѣ пѣтници събличаше ги, що минавахъ прѣвъ Бабѣ. Той тамъ всѣкога седѣше въ каменактъ и за да не те закача, трѣбваше да му донесешъ подарѣкъ нѣкоя ока кафе, тютюнъ или друго нѣщо. Разбира се, той това го искаше отъ християнитѣ, а турцитѣ не ги закачаше.

Слѣдъ пладнѣ бѣше когато се катерехме като кози по Бабѣнската планина. Таа пустаина пъкъ е такъва страшна, щото Господъ никога да те не заведе тамъ! Отъ камъкъ на камъкъ стѣпвашъ. Сплъзнѣ ли се, Богъ да ти е на помощъ: ще станешъ на парчета въ долището! Колцина намѣрили си гробътъ тамо!.. Да те згаци харамия, никакъ не си — ни да се бранишъ, ни да бѣгашъ. Ето защо сж много опасни тие мѣста.

Бато вървѣхме, изгуби се отъ мене Емрула. Слѣдъ малко гледамъ го, седи на единъ камъкъ съ Ракитъ Дашъ и при-

¹⁾ Турска махла въ Охридъ.

казватъ си. Азъ приближавахъ. Той, като ме виде, ухили се като дяволъ и почна да ми вика:

— Оръ Коль, оръ Коль! ела тука, Бога ти!

Азъ кипнахъ отъ лютина и бървата ми бризна въ главата.

— Що! отвърнахъ му. Дервенджия ли си, та що ме викашъ? Нѣма да дойдж!..

— Ештъ, ¹⁾ оръ кауръ! зъре сега кърстътъ твой, вѣрата и динътъ! бѣсно искреска Ракитъ Дашъ, скокна и се хванна за кубурътъ.

Азъ заминахъ. Слѣдъ малко ме стигна и Емрула. Ужасно ме дояде на тоя турчинъ. Искаше ми се да го хванна, да го хвърля въ долището, та парче да не остане отъ него. Ама.. въздържахъ се.

— Наистина, Емрула ага, казвамъ му, защо правишъ така? Що ти трѣбва тебе да му казвашъ, кой съмъ, какъвъ съмъ и що съмъ?

— Валахи, билляхи, Кольо, азъ нищо не му казахъ. Той те разбралъ, и те прѣдали нѣкои отъ тайфата на Аличета. Туку знаешъ що? азъ молихъ му се да те не закача, а ти да му донесешъ единъ топъ асе, двѣ оки кафе и една ока тютюнъ.

Азъ още повече кипнахъ.

— Добрѣ, рѣкохъ; ще видимъ на връщанье.

Отидохме въ Елбасанъ. Азъ натоварихъ единъ, два товара масло (дървено), купихъ стотина овци, смѣсахме ги съ едни тиранци (тѣ имахъ около 200—300) и пакъ търгнахме назадъ. За Ракитъ Дашъ нито помислихъ да му купя нѣщо. „Ще го убишъ, рѣкохъ! Кольо да не ми бѣде името, ако не го убишъ!“ Мислехъ ей така; като говорихъ съ него и въ гръдитѣ да му спуща единъ куршумъ и да отърва отъ него сиромашията. За по-удобно турихъ кубурътъ на лѣвата страна.

Вървѣхме. По пътя Емрула попита ме, купихъ ли му това, що ми каза. „Забравихъ, рѣкохъ; другъ пътъ ще му купя“. Нищо не каза.

Дойдохме на онова сѣщото мѣсто. Той отдалече насочи *дулбията* и ни гледа. Нищо не ни стори. Миннахме, заминахме и се установихме въ ханицата на Бабье.

1) Ештъ = Мълчи.

— Старайте се, казвамъ на тиранцитѣ, да се показвате, че сте турци; иначе спукана ни е работата: и насъ ще убиѣтъ, и стоката ще опленѣтъ.

Овцитѣ оставихме ги вънъ, а ние седнѣхме да вечераме. За нещастие, не щешъ ли, дойде Ракитѣ Дашѣ да подкове конѣтъ си и ме позна кучето недно!

— Мисерде, орѣ каурѣ!

— Мисерде гетѣ, орѣ ага! ¹⁾

— Донесе ли това, що ти каза Емрула?

— Да ти кажѣ право, ага, заборавахѣ, казвамъ му по кротко; ама дѣреда безѣ друго ще ти донесѣ.

Изеднажѣ кипнѣ като огнѣ арнаутската му кѣрвѣ, изрѣмже, остави коня и се махнѣ.

„Опасна е работата“, помислихѣ.

— Орѣ чунѣ! ²⁾ викамъ на момчето отѣ ханджията. Я повикай татка ти.

Татко му сѣщи арнаутинѣ, сѣ такѣ на главата, сѣ бѣла кѣса фустанела, дойде и ме попита:

— Ждо, орѣ Коль? ³⁾

— Знаешѣ що? казвамъ му. Работата не е добра. Ракитѣ Дашѣ поиска да му донесѣ *нешчешѣ*, а пѣкъ азѣ не му донесохѣ. За то се налюти и, както се вижда, отиде да сѣбере тайфа за да ни нападне. Не е ли по-добрѣ да пратишѣ момчето у Метѣ Кѣошко за да му каже да ни проводи четири-петѣ мина да ни пазѣтъ тази вечерѣ?

Метѣ Кѣошко бѣше юнакѣ човѣкъ и близѣкъ мой приятель. Душата си даваше за мене.

— Какѣ! докачи се ханджията! Това никога не може да бѣде! Вие сте подѣ моето крило тази вечерѣ и никой пѣръстѣ не може да ви тури! Когато ще излѣзите отѣ моя ханѣ, Метѣ Кѣошко не четири, ами четиридесетѣ мина, ако иска, неба ви прати.

Нѣмаше що да му се възражава: такива сѣ пуститѣ арнаутски обичаи! Той по-скоро би умрѣлъ, отколкото да се покаже недостоенѣ да те пази, докато си подѣ неговата защита.

¹⁾ Добрѣ дойде, каурино! — Добрѣ те наидохѣ. ага!

²⁾ Момче!

³⁾ Що искашѣ, Коль?

Млъкнахъ. Седнахме, повечерахме и излѣзохме вѣнъ къдѣ бравитѣ. Врѣмето бѣше тихо. Мѣсечина нѣмаше, ама хиляди звѣзди покриваха небото. Седѣхме, пушихме тютюнъ, разговаряхме нѣколко врѣме и най-сетнѣ угаснахме цигаритѣ, като че ужъ легнахме да спимъ. Не се измина много врѣме, гледамъ, отъ три страни по двама приближаватъ като сѣнки къмъ насъ. „Ето сега, помислихъ, или смъртъ или животъ“. Тамамъ единиятъ чифтъ се намираше на 20—30 крачки отъ насъ, азъ дигнахъ пушката „прите та врава“¹⁾ извирахъ и гаууу... изпразднихъ я. Единъ, както идеше къмъ насъ, ничкомъ се повали. Чудно наистина! като свиня, когато я заколжтъ, хъркаше. Азъ, не ли бѣше пуста кременка, дори да я напълня, грабнахъ го и търтихъ на бѣгъ. Тиранцитѣ също изгърмѣхъ, ама по пусто: никого не удирахъ. Скокна ханджията, скокна и момчето му; и тѣ изгърмѣхъ. На тѣсно се намѣрихъ хайдутитѣ. Тогава тѣ обърнахъ пушкитѣ и изгърмѣхъ. Момчето на ханджията се повали. Баща му пъкъ помислилъ, че е ударенъ въ мехътъ, хваналъ се съ двѣтѣ рѣцѣ отпръди и тича горѣ въ къщи да види, опасно ли е раненъ. Хайдутитѣ се махнахъ. Ние дигнахме трупътъ на момчето и го занесохме горѣ. Баща му тамамъ се готвеше пакъ да излѣзе. Като го видѣ, удари се по челото, „медетъ, медетъ!“ почна да вика, да пици и да плаче. Наистина жално бѣше, ама нѣмаше що да се прави: такъвъ е животътъ къдѣ насъ...

На другия день закопахме момчето и слѣдъ това всичкитѣ бабѣнци се събрахъ да ни сѣднѣтъ. Тука дойде и Сали Чота.

Сали Чота бѣше управителъ на цѣлата Чеменика²⁾. Четиридесетъ села му се покоряваха. Той ги управляваше и бѣше като князь надъ тѣхъ.

Сали Чота не бѣше старъ човѣкъ. Срѣдна доба що се казва. Руситѣ мустаки юначки ги имаше засукаво, гладко обръспжтъ и такъето му съ черна кърпа прѣвързано. Бѣлокъсо копаранче носеше, и фустацката му се развѣваше около него. За силяхътъ и за оржжието му не трѣбва да се приказва: това бѣше най-отбрано. Цѣлъ хайдутинъ, каквито сѣ всичкитѣ тамо

Започна се сѣдѣтъ. Разпитахъ ги, какъ бѣше и какъ станъ сбиванието. Обяснихъ имъ. Слѣдъ това тѣ сами поч-

1) Дръжъ се, те убихъ! 2) Область въ Албания.

нжж да обсъждат работата. Едни обвинявах насъ, други обвинявах Ракита Дашъ.

— Не, единъ скокнж и каза. Този *кауринъ* е виноватъ. Ако не бѣше той, нѣмаше Ракитъ Дашъ да стане и да падне мъртво момчето на Ибрамъ Мерсинъ.

Ибрамъ Мерсинъ виках ханджията. И той бѣще отъ селото Бабье.

— Ама защо да сж виновати тие, джанамъ? хванж да вика другъ единъ арнаутинъ възстаръ и съ черни мустаки. Зъръ хората сж виновати, заѣто хайдугуватъ лошитѣ людье?!...

Тука не истърпѣ единъ трети арнаутинъ. Скокнж отъ мѣстото си, дигнж пушката и съ кундакътъ ме удари по гръдигѣ. И сега ме боли отъ тоя ударъ! Като сега го гледамъ това куче прѣдъ себе. Отвори голѣмитѣ си очи като нѣкой звѣрь, кърцнж съсъ зжбитѣ, махнж ме и произнесе:

— Дери бири дери!¹⁾ ти си виноватъ за всичко.

Страшна гюрултия се дигнж. Помислихъ, че всички сега на ще станжтъ и ще се избийжтъ. Всички за пожеветѣ и пицовитѣ се хванжжж. Повечето бѣхж съ насъ и ни оправдавахж, а по-младитѣ като по-аджамии бѣха противъ насъ. Тогава станж единъ старъ човѣкъ изъ тѣпата, погледнж строго, строго оногозъ, който ме удари, и произнесе:

— Оръ будалъ! защо постѣпвашъ така? каква вина могатъ да иматъ тѣзи честни търговци, които отиватъ по работата си и никому нищо не правжтъ? Ти да си, нѣма ли да станешъ и да се бранишъ, ако дойде хандутинъ да те оплѣни? Нѣмашъ срамъ ли? Намѣсто ние да ги браниме и вардиме отъ лошитѣ людье, сме зели да ги нападаме сами!... Какво безчестие за едни арнаути!...

Всички поразени бѣхж отъ думитѣ на стария арнаутинъ. Никой не посмѣя да шавне. Кат смраморени бѣхж. Убѣдихж се, че сме невинни. При се това пакъ не ни пускахж. Това бѣше работа на Сали Чота. Той искаше тука да ни оплѣни. Отъ единия тиранець, слѣдъ като си разотидоха всички, зема му хубавия леворверъ. Отъ другитѣ не знамъ, що дръпнж, отъ мене пѣкъ поиска 150 гроша. Азъ посвихъ главата с иронически, усмихнжхъ се па му заговорихъ:

— Оръ, Сали ага! За това ли азъ се бихъ съ хайдутитѣ, за ти тука да ни съблѣчешъ? Нищо нѣма да ти дамъ!...

¹⁾ Свиня ниедна.

Той се налюти отъ тия мой думи и заповѣда да ме арестуватъ въ една плѣвна.

Арестувахъ ме.

Слѣдъ единъ-два часа, по ходатайството на Метъ Кьошко, освободихъ ме, и Сали Чота ми позволи да си идъ. Ми позволи, наистина, ама тиранцитѣ пакъ не ги пуска. Тѣ пъкъ безъ мене не могатъ. Овцитѣ сѣщо не ги пускатъ. Тогава азъ започнахъ да лъжж.

— Слушай, оръ Сали ага, казвамъ на Сали Чота. Ти намѣсто да спѣчелишъ нѣщо, зло ще си навлѣчешъ. Знай, че тѣзи стока е отъ Кязимъ-Паша, и я каратъ хората въ Битоля. Той я бере за войската. Като разбере, че вие сте я спрѣли или грабнѣли, какъ мислите, нѣма ли да стане и да проводи потеря по васъ? Както щете, но не дѣйте мисли, че това евтино ще ви излѣзе. Азъ, да ви кажъ право, сто овци имамъ въ стадото, ако искате земете ги, ама... нѣма да се обогатите отъ това.

Сали Чота повѣрва на думитѣ ми. Той се съгласи и ни освободи. „Карайте“, казахъ на тиранцитѣ и останѣхъ да узнажъ, кой е убитиятъ отъ хайдутитѣ.

Петъ момчета млади, зелени, се по двацетъ години и безъ мустаки още, тръгнахъ по диритѣ на харамитѣ за да намѣрѣтъ убития. Цѣли два часа се скитахъ. Най-сетнѣ намѣрили мъртвото тѣло на убития по-край една рѣчка и покритъ отгорѣ съ шума. Другаритѣ пославили го тамамъ до водата. Тая плиската го по позѣтѣ. Дигнали го и го донесохъ. Знаешъ ли, кой бѣше той? Самъ Ракитъ Дашъ. Куршумътъ цѣлъ бѣше го пронизалъ: както влѣгълъ отъ едната страна, тѣй и излѣгълъ отъ другата. Арнаутитѣ за позоръ и за да му се смѣе всѣкой, който мине, поставихъ го на *джадето* и цѣли три дена държали го тамъ като куче. Послѣ пакъ тука го закопали за вѣчно да се помни. И сега гробътъ му се вижда.

Както и да е, това се свърши; ами сега какъ ще се върнѣ азъ!... Ето лошо... Казахъ ми, че пътятъ ми хванѣли. Другаритѣ на Ракитъ Дашъ и искали да си зематъ кръвта назадъ отъ мене. Де, страхове, де!... Да останѣ не бива — стоката тръгнѣ и два-три часа пътъ отдалечи се. Да вървѣ пъкъ, какъ да вървѣ, когато хайдутитѣ хванѣли пъти и ме чакатъ да ме убиятъ за смъртта на Ракитъ Дашъ? какво.

да се прави?... Най-сетнѣ рѣшихъ се да продължѣ пътя си, та каквото даде Богъ, това и нека да стане. Вяхнѣхъ коня и излѣгохъ.

Пладнѣ бѣше когато оставихъ задъ себе селото Бабѣе. Слънцето печеше като никога. Горещина нетърпима. Отъ конятъ потъ капеше и пѣни изъ устата му излязахъ. Съсипахъ го. Пъкъ и можехъ ли да не карамъ силно и прѣсилно? Животътъ ми на конецъ висеше. Единъ часъ пътъ извървѣхъ и гледамъ предъ себе, единъ въоръженъ арнаутичъ бърза ли бърза. Осъмнихъ се, и пакъ дойде мисълта „да се върнѣ“. Спрѣхъ коня и помислихъ нѣколко минути. „Не бива, най-сетнѣ рѣкохъ, ще вървѣ. Или смъртъ, или животъ“. Бутнѣхъ коня по стрѣмнината и го стигнѣхъ. Подозрителенъ бѣше. Арнаутичъ, въоръженъ отъ пети до глава и сѣ върви. „Не е ли *ятакъ* на хайдутитѣ, си помислихъ?“

— Удембаръ, оре! ¹⁾ каза ми, като го стигнѣхъ.

— Марпачъ, ²⁾ му отговорихъ.

Сърдцето ми тупкаше, и страшно ядосанъ бѣхъ.

— Наистина, какъ ставѣ тая работа, що се убихте снощи?

— Е, защо? твоя ли е тая работа, що ме питашъ? Ядовито му отговорихъ.

— За лошо не те питамъ, оръ будалъ? Нима не знаешъ, че пѣтътъ ти е хванѣтъ?

— Ако е така, ти трѣбва да ме вардишъ, рѣкохъ.

Цѣлтъ му бѣше, да му дамъ нѣколко гроша, за да ме придружи дори да измениемъ лошитѣ мѣста. Азъ бѣхъ рѣшенъ да мрѣ тоя день и за това нищо не му казахъ. Шибнѣхъ коня и заминѣхъ. Шестъ часа непрѣстанно вървѣхъ. Слънцето захождаше вече, когато стигнѣхъ Фърго'о кждѣ костенитѣ. Прѣкърстихъ се и „слава Богу“ рѣкохъ.

Ето така прѣминѣхъ тоя пѣтъ. За чудо голѣмо спасихъ се отъ явна смъртъ. Щастие слѣпо за по-голѣми мъжи отсетнѣ....

II.

Азъ сега вече имахъ душмани. Трѣбваше да се прѣдпазвамъ. Роднинитѣ и другаритѣ на Ракитѣ Дашъ ме прислѣдвахъ. За

¹⁾ Съ здравье!

²⁾ Здравье д' имашъ.

да бждѣтъ удовлетворени, трѣбоваше да ме убиѣтъ. Такавъ имъ е обичаятъ. Кървъ имахъ да зиматъ отъ мене. Азъ зарѣзахъ вече да отивамъ въ Елбасанъ; но тѣ доидохъ и въ Охридъ. Доведѣ ги това куче Емрула.

Това бѣше единъ — два мѣсеца подиръ горната случка. Азъ намислихъ да отидѣ въ Битоля. Пазарихъ два коня отъ Сотира Пируля, и се споразумѣхме да трѣгнемъ на другия день.

Сотиръ Пируль, Богъ да го прости, сжщо бѣше юнакъ човѣкъ. Младъ, буенъ, рѣшителенъ. Отъ нищо не се боеше. За това и той имаше душмани, я!..

На другия день натоварихме двата коня съ масло и масливи и трѣгнѣхме. Азъ качихъ се на своя конь — дория. Съ насъ имаше и други пѣтници. Вървимъ. Тамамъ приближихме манастира „св. Петка“, гледамъ, самъ попа Илянче тича, подшира се на стапѣтъ и „капъ“ коня ми за уздата.

Попа Илянче бѣше егуменъ на манастира. Прѣстарѣлъ човѣкъ и отъ старость трепереше вече. Брадата му тамамъ до поясъ. За да не му я теглѣтъ турци, защото не веднажъ го теглили, той я плетеше и я вриеше вътрѣ въ пазвитѣ си. Туку речи и сега живъ е. Богъ да го прости при живота да му кажемъ.

— Ще се върнешъ назадъ, ми казва.

— Защо, дѣдо?

— Ей така искамъ да се върнешъ.

— Ама защо, джанамъ, раскажи ми по-напрѣдъ!

Нощта въ манастира прѣнощували четирма арнаути и постоянно споминѣли моето име и прѣзвие.

— Прѣдполагамъ, продължи старецътъ, тѣ за лошо говорехъ, защото днесъ рано, рано излѣгохъ и хванѣхъ гората.

Азъ се сѣтихъ, че тѣ трѣбва да сж, ама не ли между арнаути живѣемъ; та и *табиятъ* ни е малу арнаутски.

— Нѣма да се вървѣ, дѣдо, рѣкохъ. На ти тебе единъ грошъ да запалишъ една свѣщъ прѣдъ Св. Петка, та азъ ще вървѣ.

— Върни се, джанамъ! настояваше старецътъ.

— Ще вървѣ, рѣкохъ. Дори не видѣ самичкѣ, нѣма да се вървѣ.

Ме остави. Търгнѣхме. Почнѣхме да се катеримъ по планината Петрино. Ахъ, това пусто Петрино!.. Колко майки

расплаколо и колцина прѣдъ врѣме ги е пратило въ гроба!... Тамамъ дойдохме кждѣ полцето „Св. Илия“, наистина гледаме четирма арнаути доста далече отъ пѣтя и обѣрнѣти съ лицата нататкъ за да ги не познаемъ. Шепоткахъ ужъ нѣщо. Ние изминѣхме ги и почнѣхме много силно да караме. И тѣ почнѣхъ да вървѣтъ слѣдъ насъ. Колкото по-силно карахме на горѣ, толкова по-бързо и тѣ вървѣхъ. Какво да се прави? Ако сѣ тѣ, си мислѣхъ, наистина е опасна работата: въ месо ще биѣтъ. Ако сѣ нѣкои кокошкари, лѣсно ще се расправимъ. Ще узнаѣхъ, рѣкохъ.

— Карайте конѣто, казвамъ на другаритѣ, и въ Рѣсенъ у Нунета да ги оставите. Мене нигдѣ не ме чакайте, защото не се знае, ще дойдѣ ли, или не.

Тѣ подкарахъ. Харамитѣ бѣхъ доста назадъ и не се виждахъ.

Азъ, настрана отъ пѣтя, се скрихъ въ една къпина. Цѣльта ми бѣше да ги видѣхъ, кои сѣ. Ако сѣ моитѣ душмани мислѣхъ, ще се върнѣхъ, ако ли пакъ сѣ други, нѣма защо.

Скрихъ се. Чакамъ, чакамъ, нѣма ги. Какво ли станѣхъ? Не се върнѣхъ ли? Не, постой, ще почакамъ. Стоѣхъ, стоѣхъ, ама и кубурѣтъ въ рѣцѣтъ си държѣхъ, пакъ ги нѣма. Чудна работа! Трѣбѣва да се върнѣхъ, мислѣхъ си и излѣзохъ да стигнѣхъ другаритѣ. Проклетитѣ арнаути, да оставѣтъ пѣтя, напрѣко, прѣсрѣтихъ ме.

— Удембаръ, оръ Коль?

— Маръ пачъ, оръ ага. ¹⁾ Накждѣ така?

— Битоля ще отидемъ.

— Тамамъ, имъ казвамъ, баремъ да бѣдемъ другари.

Забѣлѣзахъ, че тѣ искахъ да ме земѣтъ въ срѣдата. За щастие въ това врѣме минавахме началото на една долчинка, която право искаваше на манастира. Доста далече бѣше, но по-удобна минута отъ тая нѣмаше. Тѣ тамамъ излѣгохъ само двѣ крачки прѣдъ мене, азъ хукнѣхъ съсь всичката си сила на долѣ. Докатъ се осѣтѣтъ, азъ доста отбѣгахъ, пѣкъ и клонове отъ лѣски закривахъ ме. Грѣмнѣхъ. Нищо. Азъ се избавихъ. Да тичатъ слѣдъ мене не можехъ, защото мѣстата не ги знаехъ. Тогавъ уловили другитѣ, искала да развалѣтъ маслото като мое, а Сотиръ Пируль оп-

¹⁾ Вж. 8 стр.

рѣлъ се и малко останѣло да се избѣгнѣтъ. Видѣли тогава, че нищо не могатъ да направятъ, махнахли се.

Втори пътъ е това, дѣто се спасихъ отъ явна смъртъ.

III.

Бѣше петъкъ срѣщу сѣбота. Вечерахме дома и говоримъ съ брата си, какво да се прави. Говорехме по арнаутски, за да не ни разбератъ женитѣ. Търговията ни опадна, сиромашия почна да настѣпва. Въ Елбасанъ отдавна не бѣхъ отишълъ. Много пъти мислехъ да отидѣ, майка ми ме спираше. Плаче и говори: „защо да си опростишъ младостта? защо да загинешъ младъ и зеленъ?“ Какво да се чини? Нѣма друго спасение, казвамъ на брата си, азъ ще отидѣ. Утрѣ е пазаръ въ Струга, ако има тиранци, безъ друго ще тѣргна; ти не обаждай никому.

На другия рано, рано тѣргнахъ за Струга. Врѣмето бѣше приятно. Езерето край насъ спѣше. Тихо, спокойно като мъртво, животъ като че нѣмаше въ него. Слънцето ни поздрави съ утрѣннитѣ си лъчи по-горѣ отъ Крива-вѣрба. Съ мене имаше и други пазарджии.

Стигнахме въ Струга. Тамъ намѣрихъ тиранци повече отъ всѣкога. Около двѣстѣ кони и почти що толкова хора щѣхъ да вѣрватъ. Азъ се рѣшихъ. „Ще вѣрвамъ, рѣкохъ, та каквото ще, нека става“.

Вечерта, кждѣ *икиндия* бѣше, тѣргнахме. Слънцето отслабваше, а езерето пѣкъ трептѣше. То започваше да се мърда и да се движи. Тѣй е аслѣ всѣкоя лѣтна вѣчеръ. Тихитѣ вълни, подигани отъ още по-тихия вѣтрецъ—стѣрмецъ—чудна приятность му придаватъ. Да гледа човѣкъ и да се не нагледа! Хубаво е тогава да се вози човѣкъ по езерето и да се люля отъ тие тѣй нежни, тѣй приятни вълни!...

Миннахме костенитѣ Фѣрго'о, изгубихме езерето, стигнахме Кючукъ-влай, пихме на чешмата студена вода, почнахме да се катеримъ по планината Кѣфта'ана и доста късничко стигнахме Домузо'о-поле. Тамъ се установихме да спимъ. Слънцето отдавна, отдавна бѣше зашло. Небото се покриваше съ трепетни звѣзди, а и мѣсецътъ величественъ изгрѣваше отъ истокъ. Кираджиитѣ растоварихъ конитѣ и ги пустихъ да пасатъ. Доста весело прѣкарнахме.

Пакъ трѣгнахме. Днесъ имаше да минаваме наистина опасни мѣста. Азъ прѣдполагахъ, че нѣма да ме сѣтътъ душманитѣ, пъкъ то, напротивъ, като че нѣкой нарочно отиде и имъ каза. Оттукъ се започнахъ нови стракове. Тѣ станали, вѣоржжили се и втората вечеръ ме чакали въ Кюкузи на ханицата. Като разбрахъ азъ, каква е работата, рѣшихъ да се отдѣлжъ единъ, два часа отъ компанията и по-рано да стигна тамъ, т. е. въ Кюкузи. Миняхме селото Домузо'о-поле, прѣгазихме р. Лакаица и застигнахме вече р. Шкумбия и мостътъ Кюкузски. Оттукъ азъ се отдѣлихъ, прѣзъ хубавото кюкузско поле, доста по-рано стигнахъ хановѣтъ. Отидохъ въ хана на Мойса.

Мойсо бѣше българинъ откъдѣ Рѣка и кой знае, кога попадналъ тука и тука остарѣлъ. Добъръ човѣкъ бѣше, наистина!...

— Помози Богъ, Мойсо.

— Богъ ти помоголь, Кольо.

Ржкувахме се. Той полууплашенъ и полуучуденъ прибави:

— Ами знаешъ ли, че наистина късметлия си билъ. Само нѣколко минути ако бѣше си дошелъ по-рано, щѣше да заваришь тука *приятелитъ* си.

— Истина казвашъ?

— Истина зеръ! Тѣ нощесъ тука спяхъ, до сега те чекахъ и ей сигичка на излѣгохъ си нататкъ.

— Ами кадѣ отидохъ?

— Туку рѣчи ще ти хванятъ пѣтя въ спилитѣ нѣкъдѣ отсамъ Джура или отаткъ Джура, или пъкъ къмъ Гурибарде ¹⁾ нѣкъдѣ.

Още не бѣше доизказалъ Мойсо, нѣкой потропа на единственото и малко прозорче. Азъ седѣхъ на едно столче на страна, а Мойсо отвори прозореца и ... що да види? Единъ отъ хайдутитѣ се повърнжлъ и му казва, да не ми обажда, че тѣ сж били, когато дойджъ тука. Малко да бѣше подназрѣлъ вѣтрѣ, щѣше да ме види. Тогава безъ да приказваме много, казахъ на Мойса да казва на тиранцитѣ, че съмъ заминжлъ вече, и отидохъ се скрихъ въ сѣното. Нѣмаше друго спасение, рѣшихъ да се върнж.

Слѣдъ часъ или часъ и половина почнахъ да вървжтъ тиранцитѣ. Тѣ питахъ за мене и сѣ получвахъ отговоръ, че

¹⁾ Джура—градецъ въ Албания, а Гурибарде (бѣликъмъни) планина пакъ там о

сѣмь заминѣлъ. Нѣкои не вѣрвахъ на това и казвахъ на Мойса, да излѣзнѣ, ако сѣмь скритѣ, защото нѣма нищо. Азъ сѣ мълчехъ. Не бѣше възможно да нѣма нѣщо. Поудобна минута отъ тая едвали щѣхъ да намѣржтѣ тѣ, за да си отмѣстѣтъ и да отнемѣтъ кървѣта на Ракитѣ Дашѣ.

Откакъ изминѣхъ тиранцитѣ, извика ме Мойсо, и азъ излѣзохъ. Разговаряхме, какъ да се направи. Мене никакъ не ми се щѣше да се върнѣ. Искахъ да откупѣ нѣкой арнаутинѣ, пѣкъ и такѣвъ нѣмаше. Що да се чини? Азъ седѣхъ и се мислехъ. Слѣдъ нѣколко врѣме влиза бързо, бързо момчето на Мойса и казва, че дохаждали петъ-шестъ мина въоръжени арнаути. Не сѣ ли тѣ? Безъ да му мислѣ много, скокнѣхъ и се завихъ съ единѣ рогузѣ, които, за щастие, стоеше тогава въ едно къше. Увихъ се, казвамъ, въ рогуза и зедохъ въ рѣцѣтъ си пищовѣтъ. Тѣ установихъ се въ единѣ другѣ ханѣ отсрѣща. Кои ли ще бѣдѣтъ тѣ?

— Мойсо, казвамъ му; я прати момчето да повиѣа отсрѣщния ханджия за да узнаемъ, кои сѣ тѣ!

Ханджията дойде. Той бѣше едно качаонче-цинцарче.

— Кои сѣ тѣ, бре Мито, що дойдохъ сега? пита го Мойсо.

— Братъ му на Джаферѣ Кампуля отива въ Елбасанѣ.

— Ами защо повелѣ слѣдъ себе и другитѣ арнаути?

— Като узналъ, че пѣтътъ е хванѣтъ, мисли да не сѣ неговитѣ душмани.

Като чухъ това, изеднажѣ намислихъ да употрѣбѣ хитростъ. Далинѣ Кампуля мисли да не сѣ неговитѣ душмани. Той не знае, че пѣтътъ е хванѣтъ за мене, а не за него. Азъ ще се пресѣдинѣ съ него, толкозъ повече че той има и тайфа, и безъ друго благополучно ще отидѣ въ Елбасанѣ. Отвихъ се тогава отъ рогузѣтъ и казвамъ на Мита:

Орѣ Мито! нѣма ли нѣкой изъ между тайфата на Далинѣ Кампуля да му дамъ десетина гроша, за да ме пази докато прѣминемъ Джура или Гурибарде?

Той се почуди като ме видѣ.

— Не знамъ, рѣче. Едвали ще се съгласи нѣкой на това дори е съ Далина! Туку постой, азъ ще убѣдѣ единѣ приятель.

Цѣльта ми бѣше да се присѣдинѣ съ Далина. Кампуловци азъ ги познавахъ. Джаферѣ, по-голѣмниятъ бѣше сѣщо

като Сали Чота. И той управляваше нѣколко села. Далипъ пъкъ, който отиваше сега въ Елбасанъ, имаше да дава кървь по случай на едно убийство. За това бѣше зель съсь себе си още петима приятели. Единъ отъ тѣхъ наистина се съгласи да ме земе подъ своя защита, но безъ да знаѣтъ другитѣ.

— Като излѣземъ сега (това бѣше слѣдъ пладнѣ), ти да ни стигнешъ ужъ случайно, и ние ще излѣземъ стари познати. Тогава е лѣсна работата.

Рѣчено и свършено. Тамамъ търгнахъ, азъ слѣдъ тѣхъ и подиръ десетина минути ги застигнахъ. Моятъ мнимъ и ужъ старъ приятель доста майсторски изигра ролята си. Като ме видѣ, обрадва се прѣмно и почнѣ ухилено да говори:

— О! мисерде, оръ биразеръ! Сие, кѹе, ку та чкоишь?¹⁾

— Мисерде геть, оръ Шазо ага!

Прѣгърнахъ се споредъ арнаутския обичай, и азъ му расправихъ, че отивамъ въ Елбасанъ и че случайно закѣснѣхъ единъ-два часа слѣдъ кираджитѣ. Въ заключение казахъ:

— Вѣрвамъ, оръ Шазо ага, че нѣма да ме оставите безъ защита, като ме случайно Господъ събра съ васъ.

Той даде свята бесса. Азъ поздравихъ и другитѣ и пожелахъ имъ добъръ пътъ. Никой не знаеше, каква роля играхъ. Далипъ, единъ личепъ и юнакъ мжжъ, на възраст не повече отъ 35 години, раздѣли четата си на три части. Двама отдалечихъ се отъ насъ на десна страна, двама на лѣва, а азъ, Далипъ и единъ другъ вѣрвимъ по пътя. Всички вѣрвѣхме паралелно. Тамамъ минавахме едно много пусто и каменисто мѣсто, слушаеме отъ десна страна говоръ. Като се обърнахме, гледаме, Шазо говори съ трима арнаути. Послѣднитѣ съ черни кърпи бѣха вѣрзали лицата си, за да се не познаватъ.

— Ей бре?

— Ей!

— Кого чакате тука? пита ги Шазо.

— Защо сте прибрали онова куче съ васъ? Единъ пита за мене.

— Това не е ваша работа. Никой да не шавне сега, защо всички ще се испотрепаме.

— Съ кого говоришь, оръ Шазо? пита го Далипъ.

¹⁾ О! Добръ дойде приятелю! какъ си, що си, кѣдъ ще отивашъ?

— Нищо, нищо, отговори той и заминѣ.

Заминѣхме. Послѣ събрахме се заедно, и разказахъ на Далипа, че тѣ бѣхъ излѣзли за мене.

— Значи, орѣ Коль, ти се избави отъ явна смъртъ?

— Съсъ *саята* ваша, орѣ Далипѣ ага! Ако отъ тѣхъ се избавихъ, ето съмъ пѣкъ въ рѣцѣтъѣ ваши, можете да ме убиете.

— Хайде, орѣ Коль! моли Бога за насъ!

Това е трети пѣтъ вече, кждѣ се избавихъ отъ явна смъртъ. Въ Елбасанѣ дадохъ на Шазо два алтилька, и се простихме. За връщанѣ други мѣрки зедохъ. Слѣдъ като натоварихъ нѣколко товара масло и мѣслини и ги проводихъ съ кираджии, пратихъ извѣстие на Метѣ Къошко, да ми проводи нѣколко товара за да ме пазятъ. Тѣ дойдохъ. Съ тѣхъ прѣмѣнихме пѣтя. Прѣзъ страшни планини ме водихъ. Вечеръта ме прѣдадохъ на единъ дервишъ въ едно село, името на което заборавахъ. Той пѣкъ като че Господъ му дойде на гости, се чудеше, какъ да ни нагости. На другия день Метѣ-Къошквитѣ хора се върнахъ. Дервишътъ ми даде четири качаончета едно отъ друго по-млади. Като роса бѣхъ. Зехъ ме въ срѣдата, двама на прѣдъ, двама назадъ, и търгнахъме. Пакъ прѣмѣнихме пѣтя. Тѣгава азъ узнахъ, че на върха на планината надъ селото Бѣлица имало езеро. Дойдохме въ Струга и дори не ме видоухъ да влѣзъ въ чунътъ за Охридъ не си отидохъ. Давахъ имъ бакшишъ, по никакъвъ начинъ не приемахъ. Като влѣзоухъ въ чуна стоехъ на мостътъ и гледахъ. Щомъ търгачитѣ загребахъ, и чунътъ почна да цѣпи вълнитѣ на Дрима, тѣ изгърмѣхъ двѣ пушки и си отидохъ.

Оттогава вече не помислихъ пакъ да отидъ въ Елбасанѣ. Въ Охридъ нови душмани хванѣхме. Като видѣхме съ братата ми, че не е възможно вече да се живѣе, зарѣзахме съ сълзи и плачове домътъ и татковината и се прѣселихме въ София.

Е. Маркулевъ.

МАГДА.

(ПОЕМА).

I.

Слънце ясно грѣе по небото синьо,
 Освѣтява долу то земята църна;
 На земята има мегданъ прѣшироки,
 На мегдания стои дърво орѣхово,
 Подъ дървото чешма хладна и студена,
 До чешмата танци пѣстри сѣ се вижтъ,
 Момци, моми, булки игратъ се веселжтъ.
 А пъкъ млади гайдаръ съсъ гайда надута
 Свири, се прѣвива, кърши ли се кърши;
 И около него хорó стройно, буйно
 Води бѣла Магда, бѣла като млѣко,
 Води го, играе, бѣла кърпа държи,
 Напрѣдъ я развева, подрипва, потропва,
 А слѣдъ нея цѣла върволица върви —
 Момци, моми, булки, — всички прѣменени,
 Нагиздени лѣпо съ джунджуле, босилекъ,
 Игратъ, се веселжтъ всичкитѣ безгрижно,
 Че двесъ е Петровденъ — празникъ голѣмъ, тежъкъ,
 Само за почивка, за веселба сторенъ.
 О, не знажтъ, клети, какво ще ги найде
 Ей сега на още хорó несвършено,
 Дори тѣ сж тамо подъ орѣха гѣсти,
 Подъ дървото лѣпо, край чешмата хладна!..

Пищи тамъ гайдата, хорото се вие,
 А пъкъ въ село влѣзе Далипъ харамия,
 Върви, право тегли въ кжщата на Стоя
 И слѣдъ себе води тайфа в'оружена.
 Защо сега дошелъ? какво въ село иска?
 И що търси тоя въ кжщата на Стоя?
 Чулъ е Далипъ Дзура, че Стойо е бôгатъ,
 И че Стойо има хубавж дѣвойка;
 Сега му се иска тамо да гостува,
 Да се повесели и да побѣснува.
 Ето го че дойде близо до вратата

Два пѣти потропа и послѣ завика:

— Отвори, орѣ Стойо, вратиѣ да влѣзнемъ,
Денесъ сме у тебе всичкитѣ нагости!

Искаме отъ тебе, ти да ни нагостишъ,
Хемъ да ни нагостишъ хубаво и лѣпо!...

Желѣзо задрѣнка, портитѣ скѣрцнѣхъ,
Баба Стойовица сама ги отвори

И на ключачитѣ тѣжно проговори:

— Що искате, аги, отъ насъ—сиромаси,

Ние сме си бѣдни, нѣмаме да ядемъ,

Кѣдѣ ще нагостимъ толкова мнозина?...

— Мълчи бабо клета, не дѣрдѣри много!

Махай се оттука!...

Бутнѣ я прѣзрѣно,

И въ кѣщи влѣгохъ, хванѣхъ го Стоя,

„Стой ти тука, Стойо, рѣкохъ му нему,

Иначе ще пушка сега да играе“!...

Стойо, Стойовица въ чудо се наидохъ,

Сключихъ рѣцѣтѣ, неволно рѣкохъ:

— Боже, що за мъка има да ни найде!...

Далипѣ, да би нѣ билъ, хванѣ се за ножа,

Па извика гордо на клетата баба:

„Мори, бабо Недо, ела тука, кажи,

Кѣдѣ ти е Магда? нека вчасъ излѣзе,

Изметѣ да ни чини, пушки да окачи;

Огънъ да запали, кафе да ни свари

И люта ракия тая да ни служи,

И сладка вечера вечеръ да приготви,

И мека постели менѣ да постели“!...

Майката на Магда—Неда стара баба,

Мълчи и се мисли, какво да му каже

И сама не знае, какъ да го излѣже.

Далипѣ пакъ отвори уста, проговори:

„Слушай, мори бабо, по-скоро кажи ми,

Иначе ще бѣде много лошо за васъ:

Тебе ще заколимъ, Стоя ще обѣсимъ,

А пѣкъ, знай, сина ти люто ще загубимъ“!...

Пакъ се чуди Неда, какво да му каже,

Най-сетнѣ отвѣрнѣ, нему проговори:

„Не е тука, аго, Магда срѣдъ село е,
Тая що хорото най-напрѣдъ го води“.

— Иди скоро, бабо, тукъ да я доведешъ!...

Съ тѣга и съсъ жалба на сърце си Неда
Излѣзе отъ кѣщи, къмъ хоро с' упѣти,
За да я повика дѣщеря си Магда.

Върви тя по пѣтя, дребни сълзи рони
И чудомъ се чуди, какво ще да бѣде.

Най-сатнѣ тя дойде сама срѣдъ селото
И на Магда мощнѣ тѣжно проговори:

— Слуший, дѣще мила, слушай, златна Магдо,
Дома ей сегичка сѣмени дойдохъ,

Тебе тия търсѣтъ, *изметъ* да имъ чинишъ,
Пушки д' имъ окачишъ, огънь да запалишъ

Кафе да имъ сваришъ, вечера да сготвишъ

И люта ракия, дѣще, да ги служишъ,

И мека постеля ти да имъ постелишъ!...

Магда проговори, на майка си каза:

— Слушай, мила майко, нѣма азъ да дойдѣ,

На сѣмени *изметъ* азъ не правѣж, мамо,

Пушки не имъ хващамъ, огънь не имъ палѣж,

Ни кафе ще сварѣж, ни ракия служѣж,

Нито пѣкъ вечера сладка ще приготвиж

Нито пѣкъ постеля ними ще постелѣж!...

— Защо така, дѣще миличка, говоришъ?

Защо ти не слушашъ, майка що ти казва?

Нима ти не знаешъ, какво тѣ се капѣтъ?

Мене да заколѣтъ, татка ти д' обѣсѣтъ,

А брата ти, дѣще, люто да погубѣтъ!..

— Азъ ти казахъ, мамо, пѣма да си дойдѣ!

Тебе да заколѣтъ, татка да обѣсѣтъ,

А пѣкъ брата люто нека го загубѣтъ

Ама азъ на турци *изметъ* не имъ чинѣж,

Служба не имъ служѣж, *диванъ* не имъ стоѣж...

Защо грѣмъ не грѣмнѣ Неда да убие?

Иль зашто не зинѣ земя да я глѣтне?

Туку тя оставѣ това за да чуе

И то пѣкъ отъ кого? отъ щерка си Магда!..

Връща се и плаче, и рѣцѣтъ чупи,
 Какво ще да каже и какво ще бѣде!...
 Върви и се спира, мисли като луда,
 Ту за да побѣгне, ту за да излѣже,
 Но сама не знае, какво да направи.
 Пакъ напредъ закрачи, върви и трепери,
 Ето я до дома, не ще и да влѣзе,
 Но може ли тая туй да го направи?
 Не ли вѣтрѣ Стойо е при тиранитѣ?!
 Трѣбва ли самичкѣ той да се остави?..
 Далипъ катъ я видѣ, люто проговори:
 „Ти пакъ сама идешъ, нея тукъ не водишъ!...
 Кждѣ ти е, бабо, щерка ти, ти казвамъ?
 Не знаешъ ли, всички сега ще изколимъ?
 Защо мълчишъ, кажи, гьаурко проклета“!...
 И ритнѣ я зверѣтъ, съ нога я удари,
 А бабата църка сълзи си проронѣ
 И нему тя тихо, тѣжно проговори:
 — Защо, ага златенъ, ти мене ме биешъ?
 Кога тя не иска, какво ще направѣ?
 Могѣ ли на рамо нея да донесѣ?
 — Ха, не иска! чакай! Стафо, Джемо, скоро
 И ти юнакъ Рахманъ, скоро да ви видѣ,
 Скоро на мегдани трепайте, колѣте,
 Силомъ нея тука при менъ донсѣте!...

Спуснѣхъ се трима като вълци гладни
 Лова за да ловѣтъ—човѣкъ като ними.
 Но щомъ се явихъ, олелия станѣ
 И всичкитѣ веднажъ прѣснѣхъ да бѣгатъ,
 Бѣгомъ да се криѣтъ, нигдѣ да ги нѣма!
 И въ една минута никой не останѣ,
 На мегдани всичко за вчасъ се опусти,
 Само чешмичката тече и шурти си,
 И орѣхѣтъ гѣсти шумоли си тихо.
 Вълцитѣ тогази върнѣхъ се праздни,
 И когато Далипъ видѣ ги безъ нея,
 Киинѣ, се полюти, още по-звѣръ станѣ:
 — Пакъ я нѣма, не ли? побѣгнала тая?
 Скоро пригответе рѣженъ, пирустия,

Огънь запалѣте, масло разтопѣте!
 Не щемъ ни да ядемъ, не щемъ ни да приемъ,
 Само да имъ дадж, тие да разбержтъ,
 Кой е Далипъ Дзура и какво той може!
 Скоро едно вѣже сѣщо донесѣте!..

О, Боже велики, какво ще да бѣде?
 За какво сѣ тия адски заповѣди?
 Защо му е рѣженъ, зашто му е огънь?
 Ами пирустия, ами пѣкъ и масло?!,...
 Търпѣте, гѣаури! нека да ви мѣжтъ,
 Живи да ви держтъ, люто да ви колжтъ,
 Търпѣте, говеда, търпѣте до вѣка!...

II.

Слънце ясно заѣде, мракъ покри земята,
 Мѣсець тихъ изгрѣя, звѣзди си блѣщукатъ,
 Всичко се е скрило, всичко потаило,
 Нигдѣ нѣщо живо нѣма да пошавне,
 И райта сѣщо легнѣла да спие.
 Спи, бездушна райо, спи и си почивай;
 Спи, да би заспала вѣчно, непрсбудно!
 Но не, азъ що казвамъ? зашто азъ говорѣ?
 Една душа стои будна и трепери,
 Сърце ѣ се свива тѣжно, жаловито,
 От грѣди въздишки дълбоки изхвѣрѣватъ,
 Сълзитѣ катъ бисеръ на земя се ронжтъ,
 Кърши си рѣцѣтѣ, бие се въ грѣдитѣ
 И сама си дума, тѣжно си говори:
 — Боже, що направихъ? каква глупость сторихъ?
 Зашто не отидохъ? зашто не пропаднѣхъ?
 Туку азъ оставихъ татка, майка, брата
 Тамъ да ги убиватъ, звѣрски да ги мѣжтъ?
 Какво ли ще бѣде и какво ли става
 Сега съ тѣхъ нещастни, Боже ти велики!...
 Плаче и ридае, гласътъ ѣ се спира,
 Плеска съсъ рѣцѣтѣ, пици тя до Бога,
 А задъ нея дойде Радуль, се изправи:
 Радуль младъ и зеленъ — Магдиното либе,
 И сега къмъ Магда той така с' обѣрнѣ:

— Кой е тамо, който плаче и ридае?
 Кой останяль нощъ катъ бухаль да буха
 Сега на зла доба, по туй мрачно врѣме?...
 Магда го прѣкъснж и остро му рече:
 — Кой си ти що дрѣнкашъ и що бе покоишъ?
 Ако можъ помогнж, ела тука скоро.
 Ако ли не можешъ, махай се оттука!..
 — Магдо, мила, ти си? азъ тебе те дирж.
 О, да знаешъ колко сграхове прѣтеглихъ!
 Какъ попаднж тука, кажи....

— Стой ти тамо!

Да не си се допрѣль сега ти до мене!..
 „Мила,“ „либе...“ глупость! само на хорото!
 А когато вужда тежка те налегне,
 Всичкитѣ отъ тебе бѣгатъ и се крижтъ!..
 — Какво ми говоришъ, Магдо, не разбирамъ?..
 — Какво ли говорж? ти не ме разбирашъ?
 Ти нима не знаешъ какво се случило?
 Защо тѣ погани — турцитѣ дойдохж?
 Ти нима не знаешъ, кого тѣ дирѣхж?
 Акъ не знаешъ, знаи: търсѣхж тѣ мене,
 Ама азъ побѣгнжхъ и тукъ нѣ подъ плета,
 До кжщата ваша сама се потаихъ!
 Но защо не пойдохъ, защо азъ останжхъ?
 Чия честь ще павж и защо азъ стож?
 Да бѣхъ се прѣдала въ ржцѣтѣ имъ звѣрски
 И туркиня даже да бѣхъ азъ станжла,
 И ще станж!...

— Магдо, какво ти говоришъ?!...

— Какъ какво говорж? тамъ баща ми колижтъ,
 Майка ми я люто тирански тѣ мжчжтъ,
 И брата ми, може, по-люто ще губжтъ,
 А пѣкъ ти ужъ либе тука си останяль
 И никакъ не искашъ да знаешъ що става!
 А сега стани де! стани да те видж!
 Покажи се дѣломъ, че любишъ и милвашъ!
 Защо не съберешъ твоитѣ другари?
 Защо не дигнете пушки, ятагани

И да отървете тия тамъ нещастни?
 Но... сама ще идж.... Махай се отъ мене!...
 Никога не искамъ вече да те видж!...
 — Магдо, стой, те моля! всичко ще направя!
 Радуль да не ми е името, ти казвамъ,
 Ако не направя всичко, що желашъ!
 Азъ даже туй мислѣхъ, кънж се въвъ Бога,
 Ама ти прѣдвари...
 — Не щж обяснения,
 Но скоро побързай, време да не губимъ:
 Всѣкоя минута сега е безцѣнна!...
 Постой, нѣкой иде! а кой ли ще бжде?!..
 Ба! Миленко, братъ ми! откъдѣ изникнж?
 Брате, мили, скоро кажи, какво има?
 Що сторихъ дома? какъ сж мама, тате?
 Кажи, де, по-скоро! кажи ти се моля!...
 Миленко продума, тихо проговори:
 — Стой, сестро, не бързай! сега ще ти кажж!
 Нищо нѣма още, можемъ да ги спасимъ.
 Азъ бѣхъ скритъ ей тамо подъ копата сѣно,
 Пъкъ щомъ се замръкнж, излѣзохъ, побѣгнжхъ
 И побързахъ скоро тайфа да съберж.
 Петина вечъ тамо мене ме очакватъ,
 Но азъ дойдохъ тука Радула да викнж.
 Хайде ти, Радуле, пушката си земи
 И пищовтъ сжщо, и ножътъ за мене!“
 Радуль вече бѣше вжтрѣ и приготвенъ,
 А пъкъ вѣнка Магда на брата си дума:
 — Брате, тазъ сѣкира за какво е тебе?
 Дай я нея мене, и азъ тамъ ще дойдж.
 — Що? и ти ще дойдешъ? я, остани тука,
 Дѣте ти не ставай, не е дѣло твое!..
 — Дай я, тебъ ти казватъ! Азъ тамъ на вратата
 Съ нея тиранину главата ще смажж!..

Тръгнжхж вечъ всички, между тѣхъ и Магда,
 Дойдохж до дома и се наредихж:
 Двама на вратата малки останжхж,
 Магда съсъ Радула прѣдъ вратата пжтни,

А пъкъ другаригѣ н' единъ прозоръ зехъ.
 Слѣдъ като се така всички наредихъ,
 Магда тихо, кротко на врата почука.
 — Кой е? Далипъ викнъ и на крака рипнъ.
 Никой не е' обади, тихо всичко станъ,
 Само вътрѣ въ кѣщи огънѣтъ прѣщѣше,
 Баба Неда сама сълзи си ронеше,
 А пъкъ клети Стойо вързанъ тамъ стенѣше..
 Пакъ Магда почука по-силно, по-бързо.
 Далипъ се налюти, опцу гнѣсно, скверно
 И отиде бързо отвори вратата.
 Но щомъ се показа, главата му брадва
 На двѣ половини веднажъ я прѣсѣче.
 — Ето кой е, куче бѣсно и погано!
 Умри сега тука! да знаешъ що искашъ!
 И изведнажъ всички навѣтрѣ грѣмнѣхъ
 И оцъ петъ-шестъ мина на земя бухнѣхъ
 Бой се почнѣ страшенъ, но ни единъ турчинъ.
 Живъ отвѣтрѣ вече не можѣ д' излѣзе.

III

Десетъ вечъ години една жена млада,
 Всѣкоя година лѣтѣ по Петровденъ,
 Съ коси разплетени до ставата равна,
 Съ глава прѣвързана до очитѣ цѣрни,
 Боса, безъ опинци, въ рѣка съсъ тояга,
 Ходи вѣвъ. Битоля въ занданитѣ влажни
 Тамо да посѣти брата и любето,
 Още и тѣхнитѣ петина другари.
 Послѣ ги оставя, пакъ дома се връща
 И отива право въ черква на гробища,
 За да кука тамо на гроба отъ татка,
 Да кука, да плаче на гроба отъ майка.

РАВОВЪ ОСВОБОДИТЕЛЮ!¹⁾

Зрящи изблизка бѣдства и тягла соплеменниковъ своихъ, слушая неслыханныя стоны и плачи и жалобы ихъ покинутыхъ Берлинскимъ Конгрессомъ, рабъ Вашъ не менѣе радуюсь, В: И: В: что Вашъ мечъ освободилъ не мало моихъ соплеменниковъ, и, чувствомъ Русскаго торжества и радости своей внушаемы, ужъ давно составилъ я сіи стихи, хоть и ново и плохо Славянскому языку наученный я не зналъ ни одной Славянской риѣмы, якоже видно. Осѣмь мѣсяць я держалъ ихъ написанныхъ не на бумагѣ (схрани Богъ) но въ памяти; послать ихъ В: И: В: я не смѣлъ: Какъ послать недостойныя стихи, пастырю народовъ, несчетными мыслями окруженному? При томъ мы опасались и мѣстной цензуры, и голубя не имѣли. Нынѣ смѣло посылаемъ ихъ: ибо В: И: В: общій намъ Отецъ, читавшій и навывкнущій читать дурныя стихи, на отъ другой стороны надѣмся что мѣстная цензура не столко жестока, якоже прежде; кромѣ того, и смерти бояться рабу не прилично, когда тысящи храбрыхъ Христа ради оставили свѣтъ. Мы не смѣемъ предать ихъ печати: Мы по Греческій пѣли какъ лебедь, и не хотимъ по Славянски пѣть какъ филинъ. Но если они достойны печататься, и своимъ вещественнымъ произведеніемъ утерти слезы хоть одной сиротины коголибо храбръца падшаго на полѣ чести Христа ради и рабовъ свободы, то готовъ я утѣшиться что не даромъ жилъ. Какъ

¹⁾ Эта ода на покойника Гр. С. Пырличевъ ни е доставена отъ г. Е. Спространовъ. Даваме ѣ мѣсто главно зарадъ нейното оригинално встѣпление въ което Пырличевъ рисува самъ себе. Никакви измѣвеник нѣма въ текста

бы то ни было, я не могъ побѣдить писателскаго искушенія: явиться предъ лицомъ моего Царя и Отца.

ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА

покорнѣйшій и послушнѣйшій
и признателнѣйшій

Рабъ и отрокъ

Григорій С. Пърличевъ

1, 8врія 1878 спасит: года Охридъ,

Мракъ исчезнѣлъ, свѣтъ явился,
Кръсть блеснѣлъ на прапоряхъ,
Плачь намъ в' радость обратился,
Полулуніе во прахъ.

Но поститесь

И молитесь...

Людь лежащій в' сѣни смъртнѣй покрасуйся: Русь бо с' нами
И очиститъ иновѣрцемъ осквѣренные намъ храмы.

Какъ с' постомъ же и молбами

Мы испили чашѣ зѣль

Надъ Балканскими горами

Гдѣ лежитъ плачевный долъ

Богъ приникнѣлъ

И въскликнѣлъ,

„Нѣсть ни в' Адѣ мжкѣ подобныхъ! Что сей мракъ и паръ

(зловонный

Заражавшій цѣлый міръ сей множъ лѣпо снаряжѣнный?

Гдѣ мой образъ и подобье?

Сдѣсь плачь вѣчный животомъ,

Сдѣсь гнетителье и робье

Скотъ царемъ и царь скотомъ

Правда глупствомъ

Злость искусствомъ!

Кой народъ подъ бѣлымъ свѣтомъ братолюбець и иройскый
Богу вѣренъ в' брани силенъ? Сей народъ народъ Россійскый

Александре мой на ноги!

Ерь рабъмъ ты вторъ Мессій

Отъ печали и тревоги
Милліоны душъ спаси
Хрістіяновъ
Мусулмановъ.“

Рѣкъ, и къ раменамъ Царевымъ длань си приложилъ Ехова
И на бой святой подвижнлъ и Царя и рать Егова.

Всѣмъ на рамѣ Ангель върачны
На добро ихъ отправля;
Взоръ потупилъ Демонъ мрачный
Засмѣяла ся земля
Отъ вѣсхода
До захода.

Боржтмися противъ снѣга, мраза, сѣвера и юга
Не страшять ихъ горы, доли, водъ потоць, мъгла и вьюга.

Кой искусственно рисуеть
Живописецъ иль поеть?
Пѣнемъ души кой вълнуеть
Да прѣдстанеть да поеть.
Но поститесь
И молитесь

Омира бы Богъ втораго произвелъ намъ иль Орфея
Кой бы намъ вѣспѣлъ достойно мжжій лучшихъ Ахилея.

Встань отъ ложа; пѣтти пѣжтъ
Марго (*) мжчице Хріста
Вижь: На прапорахъ ся вѣжтъ
Кръсть и Скуменъ близъ Кръста
Рада бжди
Боль забжди

Дьлго дьлго прѣбыла ты Мусулманина рабыня;
Но ты вѣрж съхранила; то намъ велія гордыня!

Нумфы, въ пѣсняхъ упражнитесь
Не внезапъ ли чясъ придетъ;
Момы в' бѣло облѣцитесь

(*) Въздигаю отъ постели болѣзней сосѣдку свою, старую Грекыню, плѣнницу Тураковъ отъ 1821, что бы видѣла спасение: ибо мы день отъ дня чаяли несчастные видѣть Вашихъ орловъ, освободить насъ имущихъ...

Ерѣ женихъ уже грядетъ;
 Вдругъ поститесь
 И молитесь...

Вбързѣ!! Воиновъ небесныхъ виномъ чернымъ очестите;
 Вацынтомъ и подлѣскомъ русы имъ главы вѣнчите.

О! Вы падшіе на брани
 За Христа воюющіи
 Души мѣчниковъ избранны
 Вамъ вѣнцы невянжщи!
 Не отъ Евы
 Онѣ дѣвы

Кой не бы на молитвахъ имена ихъ поминали,
 Кой не бы сиротамъ ихъ горькіе сълзы отирали.

Бждь во вѣкъ благословеннымъ
 Вѣрный Россіи народъ;
 Твое дѣло незабвеннымъ
 Да слыветъ отъ рода в' родъ;
 В' храмѣ славы
 Лжкъ остави:

Ты освѣжилъ тѣнь сѣтовнѣ Николая исполина
 И прославилъ Александра дажь до вѣка и амина.

СТОІАНОВО ЖЕЛАНІЕ.

(Народна пѣснь изъ „Сборника“ на А. П. Стоиловъ).

„Стоіане, морè Стоіане!
 Віта се гòра развѣва,
 Віта гòра, віта бука,
 'Арамїи се збираа¹⁾):
 5 Кòлку са лис'е у гòра,
 Тòлку арамїи в' гòра,
 Се Стоіанова прилика“.
 И Стоіан иска да иде,

¹⁾ Събиратъ.

- Стàра го мà'кьа¹⁾ не пушта:
 10 „Сíну, Стоiàне, Стоiàне!
 Сéди си, сiну, не 'оди:
 'Арамiско село нéма,
 Кьe²⁾ идеш, не кьеш да дòеш³⁾.
 Сегà ie пазàр до пазàр,
 15 Иди си, сiну, на-пазàр,
 Куши си дзевгар волóве,
 Рàзори равни валòзи,
 Пóсей си бéла пченiца,
 Та кьe се, сiну, порóди,
 20 Кьe викаш, сiну, аргàтъе,
 Та кьe iа, сiну, собéреш;
 Кьe мéса вiти колáци,
 Мàкьа кьe-сi го углàви⁴⁾
 За бéла, лiка Велiка,
 25 За църноóкa, граждàнка“.
 Товà Стоiàн не e слушàл.
 Станà Стоiàн, та си оидè.
 Ма'кьа го лyто кьлнèше⁵⁾
 „Сiну, Стоiàне, Стоiàне!
 30 Ка'⁶⁾ ошèл, сiну, не дошèл,
 Билi ти, сiну, билi ти:
 Дъ'гьи óртоми друмове,
 Кьитни кàменъе сфàтове,
 Църни чèкуръе кумове,
 35 Църни гàрванъе, пòпове,
 Тàнка топола невèста;
 Потèра ве потерàла
 Оште първната недела,
 Си⁷⁾ ти дружiна утèкли,
 40 Тебе, те, сiну, фанали;
 Што първна пушка пукнала,
 Ф' тебе се, сiну, запрèла!
 Што първна сàбiа махнàла,
 Тèбе те, сiну, пресèкла!“

1) Майка.

2) Ще.

3) Дойдешъ.

4) Сгоди.

5) Кълнеше.

6) Какъ.

7) Сичката.

- 45 Ошѣл ѣе Стоіан. ошѣл ѣе
 У таа, гора зелѣна
 Кон¹⁾ неговитѣ дружина.
 Дружина ручок ручаа
 И за Стоіана думаа²⁾):
- 50 Си се јунаци собрахме,
 Оштѣ си Стоіана нѣма:
 Да-ли го ма'кѣа не пушта.
 Или му ѣе жалѣ за рѣда"!?
 Таман си товѣ думаа.
- 55 Етѣ си Стоіан де ѣде,
 Ка' го видѣ'а дружина,
 Се му на нѣзе станѣа,
 А-ту му велат-говорат:
 „Е, добрѣ дойдѣ, Стоіане,
- 60 Оти се тѣлку забавѣ?“
 Стоіан им вели-говѣри:
 „Е, дружина, верно собрана!
 Ма'кѣа ме, 'нѣгу не пушта,
- 64 Амѣ ѣазе ѣа не слушах.“

Слушана отъ пр. Цв. Мазнева въ с. Лешка (Горно-Джумайско).

**Ein Aisflug nach Macedonien. Besuch der deutschen
 Eisenbahn von Salonik nach Monastir von Colmar
 Freiherr von der Goltz. Nebst einer Original-Karte.
 Berlin 1894.**

(Един екскурзия по Македония. Посѣщение на нѣмската же-
 лѣзница отъ Солунъ до Витоля отъ Колмар-а Фрайеръ фондѣ
 деръ Голц-а. Съ една оригинална карта. Берлинъ 1894 г.).

Важното значение, което заема Македония, погледната
 отъ економическа точка зрѣние, поради най-доброто си при-
 станище—Солунъ—което се намира отъ една страна до са-
 митѣ врата на промишленната Европа, а отъ друга—по-близо
 до гъстонаселения и богатия Истокъ; Македония, щедро на-

1) При.

2) Говоратъ.

дарена отъ природата съ сичкитѣ необходими условия за чело-
вѣческия животъ: прѣкрасенъ климатъ, леснопроходими пла-
нини, красиви гори, море, езера и рѣки, плодородни полета
и долини, и то съ такива цѣнни произведения, които отъ своя
страна обѣщаватъ пълно благосъстояние на едно доста по-
гъсто население. Тая сжщата, Македония, която, пог-
ледната и до тѣ политическа и военна точка зрѣние, държи по-
видно место, отъ колкото всѣка една отъ съсѣднитѣ ѝ страни,
и съ присъединяванието ѝ, къмъ коя и да е отъ малкитѣ
балкански държавици, обѣщава пълно благосъстояние на на-
селението, и въ сжщото врѣме, врѣчва пълна хегемония
надъ другитѣ държавици въ Полуострова. Най-сетнѣ, Маке-
дония, която обѣщава на сѣкоя една отъ великитѣ западно-
европейски държави, а особено на най близката ѝ претен-
денка — Австро-Унгария — огромни блага и прѣимущества, като
сжщеврѣменно дава и възможность, не само да съставлява сърдцето
на всичкитѣ незначителни балкански държавици, нѣ още и да
стане една отъ най силнитѣ морски държави въ Срѣдизем-
ното море, подобно на младата Италия и то само посрѣд-
ствомъ Солунското пристанище, което, защитено отъ вѣтро-
ветѣ, може да побере даже и най-силната флота на коя и
да е европейска държава. Тази Македония, казваме по-
ради горѣизложенитѣ причини, станала е отдавна, както между
първостепеннитѣ европейски държави, тѣй и по мѣжду самитѣ
ней съсѣдни балкански, *Златната ябълка на распрата.* Съ
туй само ще можемъ да си обяснимъ онзи трѣскавъ, и уси-
ленъ антагонизмъ за Македония, който забѣлѣзваме, че сж-
ществува, както мѣжду съсѣднитѣ ней държавици, така и
мѣжду по далеконаходящитѣ се западно европейски, а осо-
бенно между Австро-Унгария, която всячески и ревностно
бди и се грижи да запази Македония да не би да се вплж-
зне въ ржцѣтѣ на нѣкоя отъ нейнитѣ съперници. Тѣй само
ще можемъ да си обяснимъ многобройнитѣ и разнообразни-
училищни и религиозни пропаганти, които на лѣво и дѣсно
кръстосватъ изъ страната ни, както и политическитѣ съюзи.
На сжщитѣ горѣспоменати причини се дължи и онзи живъ-
интересъ и между писателитѣ, които отдавна сж се заловили
всестранно да я изучаватъ и като плодъ на сичко туй се-
явяватъ редъ съчинения и брошури, съ исклучение, обаче,
на нѣкои отъ чисто научнитѣ и, които не сж нищо друго,

освѣтъ работата на учения свѣтъ, подбуденъ отъ съвсѣмъ други мотиви и съображения, именно: классичността на страната ни, блѣскавитѣ ѝ периоди въ разнитѣ епохи и отпадъкътъ ѝ. Нъ, колкото и да се ползватъ спорнитѣ страни съ туй прѣимущество, че подлежатъ отрано на всестранно изучаване, едва ли можемъ да кажемъ, че Македония е тѣй изслѣдвана и изучена, щото да може да удовлетворива достатъчно на изисквемитѣ научни трѣбования.

Причинитѣ за туй сж много и разнообразни и ний ще споменемъ тукъ само слѣдующитѣ. И тѣй, едни отъ изслѣдователитѣ гледали повече да удовлетворѣтъ на тенденцията си, поради което виждаме ги и пристрастни; други пакъ, благодарение на настоящия редъ на работитѣ въ Турция, въпрѣки извъредното имъ желание да ни прѣдставатъ нѣщо попълно. по точно, не сж могли да се ползватъ при издирванията си съ абсолютна свобода; трети, бидейки малко запознати съ миналото на народитѣ, които населяватъ страната ни, прѣдставили сж ни материяли, лишени отъ всѣка научна достовѣрностъ.

Слѣдъ тѣзи ни встъпителни думи, нека кажемъ вече и нѣколко думи върху съдържанието, впечатлението, което ни направи погорѣ спомѣнатото съчинение, като кажемъ нѣщо и за значението му за насъ изобщо, като сжщеврѣменникъ даваме и прѣводътъ на статията за „новата желѣзница“ отъ Солунъ до Битоля, тѣй като тя ни се вижда, като че ли е най сполучливо написана, а освѣтъ туй и като новостъ ще интересува повече читающата ни публика.

Прѣдмѣтното съчинение е трудъ най новъ отъ извѣстния и въ западната литература воененъ писателъ Фонъ деръ Голцъ. Въ Турция почтения авторъ е извѣстенъ, ако се не лъжемъ, подъ името Голцъ паша и заема въ Цариградъ десетъгодини турска воена служба. Силното му желание да види съ очитѣ си Македония, отечеството на велики мъже, най-послѣ прѣодолѣло и влѣдствие туй на 29 Ммай 93 год. той прѣдприелъ една екскурзия изъ Македония, като потеглилъ отъ Цариградъ по-море за Солунъ. Посѣтилъ Пелла, старата столица на Македония — родното место на Александра Велики се расходилъ по Хортачъ планина и околността му и отъ тукъ се опѣтилъ по токо що строящата се желѣзна линия отъ Солунъ до Битоля, пропѣтувалъ сжщо и до Скопие по ста-

рата линия Солунъ-Бѣлградъ и слѣдъ десетъ дневно пътувание върналь се успокоенъ въ Цариградъ като се провиква: „*Vi me rag dannda Kurtuldug*“.

Съчинението му съдържа на първия листъ прѣдговора и подиръ него слѣдватъ статии: I) „Отъ Цариградъ до Солунъ“; II) „Пелла“; III) „Единъ бързъ исторически погледъ“. IV) „Отъ Солунъ до Битоля“; V) „Отъ Солунъ въ Скопие и върщание у дома“. VI) „Новата желѣзница“; а въ послѣдния листъ сж помѣстени источниците, на брой 21 съчинения, на Англиски, Нѣмски и Французски езици, по новата литература за Македония, които ималъ прѣдъ видъ авторътъ при написването на трудътъ си.

Въ първата статия авторътъ е описалъ въ 16 страници морскиятъ пътъ отъ Цариградъ до Солунъ, а свършва съ единъ очеркъ на града Солунъ и то въ кратки черти.

Втората статия „Пелла“ отъ 30 страни, съдържа единъ очеркъ топографо-историко-археологически върху старата македонска столица. Очерка е сложенъ споредъ свѣдѣнията отъ Лик-а, Пукевил-я, Кузинери, Шмита и пр. и пр; безъ да е направилъ самъ той нѣкакво важно изслѣдване, тъй като за подобно нѣщо не е располагалъ авторътъ и врѣме, а просто се е задоволилъ съ едно виждане на мѣстността, дѣто билъ расположенъ градътъ, близо до днешното село „Allaklise“ или *ἄγιοι Ἀποστόλοι* или Св. Апостоли, а не Alaklissa както той го нарича. Освѣнъ туй авторътъ често бърка въ географичекитѣ наименования.

Тукъ авторътъ съобщава ни че мѣстността, къдѣто се е намиралъ по-прѣди градътъ Пелла, се е наричала и днесъ отъ Българитѣ „Пел“ и „Пелла“ — отъ Гърцитѣ. („Dieser Ort führt insbesonderenoch heute den Namen „Pel“, wie ihn die Bulgaren sprechen, Pella, bei den Griechen“ (стр. 37). Нека забѣлѣжимъ, че горното съобщение трѣбва да се смѣта колкото любопитно, толкова и куриозно, тъй като, едва ли не трѣбва да се върва, че туй, ако и казано отъ български уста, е заето въ последно врѣме или отъ книга, или устно по влияние отъ гърчеющитѣ се, които обичатъ да посочватъ на туй мѣсто като на светина, а не запазено мѣжду българското население отъ старо врѣме по прѣдание.

Въ бързия си исторически погледъ авторътъ на 27 ст. връзъ основа на извѣстнитѣ съчинения отъ Дройзена, Отона

Абела, Момзена и пр. излага историческия ходъ на Македонското царство, неговото подигане и отнадане, въ кратки черти, до окончателното разбитие на македонската фаланга при Пидна, т. е. до падането на Македония подъ Римското владичество, безъ да продължи нататкъ работата си. Къмъ сщия очеркъ се впадхтъ и три страници, посветени на расходката до Хортачъ план. и околността. Въ селото Хортачъ г. авторътъ на смалко щѣлъ да се излъже и то благодарение на селския суртукъ, който изглеждалъ, като чисто казашко облѣкло, та щѣлъ населението на тази мѣстность да смѣта за българско, ако да не му били казали тѣ сами рѣшително че се наричатъ гърци, (Sie bezeichneten sich als „Rum“, als griechen). Нъ сърби, за чудо голѣмо на провинитѣ, никъдѣ почти хизъ Македония не е намѣрилъ. Статията му „отъ Солунъ до Битоля“ въ много отношения е сполучливо написана. Въ нея той съ възхищение описва прѣлесната природа на този кѣтъ отъ Балканския-полуостровъ, а особено се въодушевява, подобно на всѣки другъ пѣтешественникъ, отъ природнитѣ хубости на Воденъ и на Мида-совитѣ градини. Той напълно е съгласенъ съ слѣдующата мисль, искавана отъ Hahn-a: „Dies ist der Ort, welchen alle Reisenden der Süd osthälfte den Apfel der Schönheit zu erkennen... — Reise v. Belg. n. Sal. p. с99). (Това е мѣстото, на което сички пѣтешественици по полуост овъ приписватъ ябълката на хубостта“.) Ако почит. авторъ видеше Прѣспанската котловинка съ насъ заедно щѣше да се провикне, че тя е едничката желѣзна линия, която съ разнообразнитѣ си прѣлестни картини най задоволява пѣтешественника.

Въ сщата глава авторътъ расправя и за нѣкой самъ срѣдневѣковни истор. събития, като че ли съ туй, той иска да продължи историческия си очеркъ за сичкитѣ случивши се събития въ Македония до заробванието ѝ отъ Мухамеданцитѣ, нъ безъ да сполучилъ, тѣй като подготовката му въ това отношение изглежда доста слаба. Не забравилъ авторътъ тукъ да ни разскаже нѣщо и за съврѣменното движение на национализма въ Македония. И той подобно на френския пѣтешественникъ Берарда, съгледва прѣимущество и мощъ въ българския елементи, и за туй той ни дава едно своеобразно обяснение: „Най-живо се движатъ Българитѣ, защото съсѣд-

ото княжество, мѣжду създаденитѣ отъ попрѣдшнитѣ турски области, е безъ съмнѣние най-силната държавица и съ най-голъмо бѣдѣще“. Долината на Вардара, съ твърдѣ малки изключения му е направила грозно впечатление, както и на мнозина други пътници, така и на автора на прѣдмѣтното съчинение. И той не вижда тукъ вече нито живописна природа, нито пакъ нѣкакво разнообразие. Оголена и опустошена отъ сѣкирата на нѣвежника, вардарската долина не даромъ се сравнява съ гола, погрознела циганка. Въ същата глава говори авторътъ и за гр. Кавала, както и за изчезналитѣ вече градове Филипи и Амфиполия, които играли въ древността важна роля.

А относително послѣдната статия т. е. „Новата желѣзница“, която читателитѣ ни ще я четѣтъ исцѣло, ще кажемъ сега амо туй, че само въ двѣ-три страници се говори за техническитѣ подробности по направата на желѣзната линия Солунъ-Битоля, а останалитѣ 15-16 стр. съдържатъ твърдѣ интересни свѣдения по производителността на мѣстноститѣ които тя минава, като въ същото врѣме се говори тукъ таме и за поминака, занятieto и економическото състояние на населението.

Щѣхме да пропуснемъ нѣщо много интересно отъ книгата на г-на фонъ деръ Голца. Това е приложената пътна карта на мѣстноститѣ, проектирувани отъ него въ Македония. Та, на вѣрно, е изработена или отъ самитѣ инджинери, съ които наедно пътувалъ или пъкъ на основание тѣхни свѣдѣния; тѣй като тя е много точна и доста добрѣ изработена, нѣщо което може да се направи сполучливо само отъ специалисти по тази часть. Като се сравни съ послѣдната нова карта отъ Данова, както и тази на Ковачевъ, не може човѣкъ да се не възмути отъ произволнитѣ дръскания на послѣднитѣ по отношение тази часть отъ Македония. Нека знажтъ нашитѣ картографи, че има нѣкои части отъ Македония вече добрѣ прѣдставени и трѣбва да ги зиматъ въ внимание, когато се залавятъ за подобни работи.

Гърцкия полковникъ Схина, начерталъ най-сполучливо частта отъ Македония именно мѣстността по течението на р. Бистрица; фонъ деръ Голцъ — мѣстността Солунъ-Битоля и околността; Ханъ — течението на Дримъ и Вардаръ и пр. — Остава ни да кажемъ, че читателътъ вече има прѣдъ себе си прѣводътъ на интересната часть отъ статията „Новата желѣзница“.

„Дългата отъ 220 километра желѣзна линия (отъ Солунъ) до Битоля е особено богато по-значително искусствени постройки. Прѣминуването на р. Вардаръ при нейната делта изискваше върху главния рѣкавъ единъ мостъ отъ 350 метра дължина, който, раздѣленъ на дванадесетъ окна съ по 28,3 метра расстояние, е построено отъ лежки, елегантни — така наречени непрѣчкани — стѣлбове. Мостове за наводнение съ около 200 метра отверстие отъ двѣтѣ страни служатъ за истичание на придошлитѣ води, които често пжти се разширяватъ на нѣколко километра.

„Прѣди още, при станцията Текели, желѣзницата минава р. Галикъ върху единъ мостъ отъ 150 метра дължина, състоящъ отъ 12 обикновени колонни отверстия съ по 12,3 метра расстояние. Отгатакъ Вардара, 6 километра отъ станцията Кърджилеръ, желѣзницата срѣща дълбокия Караазмакъ, оттокъ на Енидже-Вардарското езеро, което само твърдѣ малко промѣнява водитѣ си. Тукъ бѣше нуженъ единъ мостъ отъ 72 метра дължина, съ едно само окно, състояще отъ една едничка висока, напрѣчкана колона.

Работа отъ особена важность изискваше, както вече видохме, въскачването отъ Въртокопъ върху Владовската височина. Тамъ срѣщаме четири колосални виадукти съ около 700 метра дължина, отъ които най голѣмия е 190 метра дълъгъ и се състои отъ 6 отверстия съ по 30 метра височина надъ равнището. Всичкитѣ тѣзи виадукти лежатъ подъ дъга съ радиусъ отъ 300 метра и съ максимално възвишвание на всѣки единъ метъръ 25 милиметра. Тѣ (виадуктитѣ) сж направени отъ лежащи прѣтове желѣзни които почиватъ върху желѣзни стѣлбове, а тѣ пъкъ сами сж положени върху крѣпки масивни стѣни.

„Тринадесетѣ тунели иматъ заедно 2700 метра дължина, най значителния, ози вече спомѣнатия при Владово, самъ брой 680 метра.

„Отъ понататъшнитѣ постройки, които заслужватъ внимание е линията, която се простира на дълъгъ по островското езеро. Тукъ се свива желѣзницата покрай отвѣсно провисналитѣ скали отъ Горничовската планина, ту въ дълбокитѣ проломи, ту въ високитѣ насипи, защитена съ отвѣстни зидове, чиито основания плѣскатъ вълнитѣ на често вълнующето се езеро.

„Битолската равнина е отдѣлена отъ малката равнина на Екшисуй, която се присъединява къмъ същото корито, чрезъ Беровския проходъ който е около 100 метра високъ и за прѣминуването му изисква се да се мине още една угорничка и удолничка отъ по четири километра дължина и при искачането нуженъ бѣ другъ виадуктъ 120 метра дължина на водораздѣлтъ.

„Въ богатата съ рѣкички битолска равнина може да се спомене, освѣнъ многобройнитѣ малки, едничкия само най дългъ мостъ върху Сакуловската рѣка, притокъ на Църна съ осъмъ отворстия отъ 12, 5 метра, значи сичко 100 метра дългъ.

„Заедно съ крайнитѣ пунктове Солунъ и Битоля желѣзната линия има 13 станции и три кръстопѣтж. Твърдѣ цѣлесобразно е съединяването на станцията въ Солунъ, съ съществуващата станция на источнитѣ желѣзници, за линията Солунъ-Скопие.

„Изобщо желѣзницата по отношение начинтъ и доброкачествеността ѝ въ постройката се сравнява съ Анадолинската отъ Измитъ до Ангора. Това се обяснява, понеже постройката и управлението ѝ се намира въ същитѣ рѣцѣ.

„До шестъ хиляди работници вече сж работили едновременно при построяването, нъ при все това измѣнява се силата на тази малка армия, разбира се, споредъ годишното врѣме и споредъ напрѣдѣкътъ на работата.

„Правителството гарантира единъ бруто приходъ на всѣкой километъръ съ 14,300 франка отъ десетъка на виллетитѣ, Солунъ и Битоля, прѣзъ които минава желѣзницата. Двата виллета обхващатъ една страна, способна за развитие, която е населена отъ работно население.

„Разбира се, не може да се смѣта една значителна частъ отъ равнината на долния Вардаръ и Карасу, като страна, която ще си служи съ желѣзницата, безъ да се поправи нѣщо понататкъ. Догдѣто Солунското пристанище може да се стига съ единъ день ходъ, то стокитѣ се испращатъ на самъ и нататкъ съ товаренъ добиткъ или съ кола. Мѣжду туй, едно само ограничение съществува тукъ до тогава, до когато, прѣзъ врѣмето на приидванието на рѣкитѣ, дървенитѣ мостове на Вардара ставатъ лесно неупотрѣбими или чрезъ наводнения недостъпни. Цѣлия дѣсенъ брѣгъ на Вардара тогава

си служи съ желѣзницата. Остава сигурна на желѣзната линия хубавата земна ивица отъ Мидас-овитѣ градини въ подножието на Караѳерската планина (Докса) надъ Нѣгушъ до Воденъ. Това е една богата мѣстность; тритѣ каази, които носятъ имената на сѣщитѣ градове, добиватъ срѣдно на година по 22¹/₂ милиона килограма вино; планинитѣ доставятъ дървени материяли: Букови, джбови и костени; тѣ крижатъ сѣщо тѣй и минерални съкровища, именно Хромъ.

Освѣнъ тази плодородна земна ивица се откриватъ още четири значителни котловини, които сѣ расположены мѣжду планинскитѣ маси по край линията, именно: пелагонииската равнина, или Битолската, Кайлярската равнина, Серфиджеската долина и Мегренската равнина или Могленската.

Виена 19-ий Юний 1894 г.

(Слѣдва)

Езерски.

ДА СЕ СДРУЖИМЪ!

Чл. 23. Високата, порта се задължава по най несомненъ начинъ да въведе органически уставъ отъ 1860 г., въ островъ Критъ, слѣдъ като внесе въ него изискуемитѣ справедливи измѣнения.

Подобни уставы, приравнени на мѣстнитѣ нужди, съ исключение на онова освобождение отъ извѣстни даяния, което се е дарувало на Критъ, ще се въведатъ и въ другитѣ части отъ Европейска Турция, за които не е прѣдвидено особено устройство чрезъ настоящий договоръ.

Високата порта ще възложи на особени коммисии, въ които туземното население ще се прѣдставлява достатъчно, изработването на подробноститѣ на тѣзи нови уставы за всѣка провинция.

Проектитѣ за организация, които ще се изработятъ отъ тия коммисии, ще се представятъ на разглежданieto на Високата Порта, която, прѣди да издаде потребнитѣ распорѣждания за туряние въ дѣйствиe на тѣзи проекти, ще поиска мнението на Европейската Коммисия въ Источна Румелия.

(Берлински Договоръ).

Макаръ останалитѣ на Балканский полуостровъ провинции подъ прямото владичество на Султана и да не сѣ вку-

сили нѣкоя сѣществена полза отъ постановленията на седемтѣ Европейски Велики Сили въ Берлинский конгресъ, тѣ извлѣкоха поне една морална полза, която състои въ това, че въ Европа се е установило убѣждението, какво турцитѣ не сѣ добри управители и християнитѣ въ тия провинции заслужватъ едно по-добро управление, което би гарантирало всичкитѣ правдини нужни за достоинството на челоуѣка. Цитирания отъ насъ погорѣ 23 членъ отъ Берлинский Договоръ, за сѣга, нѣма по-голѣмо значение.

Ние бихме извлѣкли и сѣществени материални ползи, които сѣ прѣдвидени въ това постановление, но и самитѣ Велики Сили, не имаеки единъ прямъ интересъ, малко, даже никакъ не се загрижиха до сега да заставятъ Турция да тури въ изпълнение задължението си, нито пакъ самото християнско население отъ тия провинции е направило нѣкои сериозни систематични стѣпки въ полза на това. И така ние пренесохме още цѣли 16 тѣжки години на-свой тѣрбъ, почти безропотно.

Положението на насъ македонцитѣ, прѣзъ тия послѣдни години, още повече е влошено. Отъ една страна най интелегентното и най заможното население изъ Македония се губи чувствително подъ несносния редъ и се поглѣща отъ съсѣднитѣ освободени страни; отъ друга страна всѣкоя година съ десетки хиляди работни рѣце, не свободни да обработватъ свойтѣ землища, напуцатъ домоветѣ си, оставатъ всичко пусто и отиватъ въ странство, отъ гдѣто най малко половината вече не се завърщѣтъ у дома си; отъ трета, многобройни убийства почти всѣки день се извършватъ тамъ отъ необузданитѣ разбойници. А при това, и самото турско правителство, съ своята присторена тѣрпимостъ, дава пълна свобода на разни пропаганди, които распокжсватъ само християнското население и го развращаватъ било чрѣзъ голѣмитѣ си подкупи, било чрѣзъ вкарванието му въ заблуждение, при всичко, че самото правителство много добрѣ познава народността и вѣрата на това нещастно население и е длѣжно да го завардва отъ всѣкое гаврение съ неговитѣ чювства и нрави. Ако турскоето правителство би имало присърдце истинскитѣ интереси на християнското население, пропагандитѣ нѣмаше така злѣ да го распокжсватъ, както не смѣятъ тия врами да распокжсватъ и самото турско население. При това

още като се прибави и заселяването на избѣгналитѣ изъ-освободенитѣ страни турци и черкези — *моаджиритѣ*, отъ които мнозина сега си отмъщаватъ на християнитѣ за нещастията, които имъ бѣше докарала войната, и постоянно заграбватъ нивитѣ и ливадитѣ отъ раята безнаказано. Всичко това е единъ доста ясенъ портретъ, който ни показва безисходното положение на нашата мила татковина — Македония. Таково сжщо е положението и на Одринский вилаетъ.

Това ужасно положение на раята въ Турското царство на послѣдъкъ кара всѣки малко по-собуденъ родолюбецъ да мисли и да направи възможно усилие за да апелира и къмъ свойтѣ братия, и къмъ подписавшитѣ Берлинский договоръ Велики Сили, и къмъ челолюбивитѣ чюства на образования свѣтъ, за да се улѣгчи това положение на измъченото християнско население въ Турско.

Но нашата длъжностъ, спрямо татковината си, не се спира само до сухото апелирване. Ние трѣбва да захванемъ една систематична борба и да обявимъ война противъ нашитѣ тирани. Ние сме щастливи, че, като имаме за основа Берлинский договоръ, имаме на своя страна шестъ Велики Сили. Като се увѣржтъ, че при днешното положение на работитѣ въ тия провинций отъ Европейска Турция не може да има спокойствие, тѣ ще заставятъ Султана най-малко да въведе реформитѣ опрѣдѣлени за тия наши мѣста въ 23-й членъ отъ Берлинский Договоръ.

Слѣдователно ние сме длъжни да започнемъ една систематична дѣятелностъ, която ще изяви прѣдъ външния свѣтъ лошовото ни положение и ще постави отъ ново Македонский въпросъ въпросътъ за Одринский вилаетъ на зелената масса. Но за една такава дѣятелностъ е потрѣбно струпирванието на всичкитѣ македонци; ние всички трѣбв да се съединимъ и за-дружно да дѣйствуваме.

Николевъ.

КНИЖНИНА.

РЕЦЕНЗИЯ.

„За отечество и народностъ!“

Три статии посветени на българска Македония

отъ единъ македонецъ,

София — Печатница Братя Ц. Спиркови, 1894 г., “

Неотдавна почна мѣжду Македонскитѣ Българи въ столицата да се разнася отъ ръка на ръка една брошурка отъ 53 стр. въ осм., подъ горѣспоменатия надсловъ. Тази брошура съдържа три статии, въ които се разгледва (Македонския въпросъ отъ политическа гледна точка.) Първата статия, — „Спасението на Българщината въ Македония“ е била обнародвана въ в. „Пловдивъ“; втората — съставлява отговорътъ отъ самата редакц. на в. „Пловдивъ“ а третата — която обѣма 40 стр. и една кратка бѣлежка е, както заявява авторътъ ѝ, „отговоръ общъ противъ всичкитѣ възражения, които сми могли да прочетемъ или да чуемъ до сега по тоя въпросъ, и по тази причина именно казахми да го отпечатимъ на отдѣлна брошурка“.

Въ първата статия авторътъ излага мжкитѣ и тѣглилата, обидитѣ и онеправданията, които сж се струпали върху българското население въ Турция отъ страна на угнетителитѣ му. И като невѣрва вече въ никаква лоялност на господаритѣ, той кани „Македонскитѣ чеда да докажтъ на Турчинътъ и на цѣлиятъ свѣтъ, че тѣ немогтъ за повече да търпятъ тѣзи свой незаслужени тѣгла и неправди и че въ тѣхнитѣ жили все още се е запазило отъ онѣзи благородна и рицарска кръвь, която е направила нѣкога да потрѣпери цѣлата вселена и на името „Македонецъ“ да поднася своя нижайший поклонъ “(?!). (стр. 2). А понататкъ авторътъ като дири срѣдство за отмъщението на угнетителя, той се провиква: „Отъ „дружества“ и „ляги“ нѣма вече ниго нужда, ниго полза; нѣ пъкъ ако ги има, то тѣ трѣбва да дѣйствувать вече по съвсѣмъ новъ начинъ. А тоя цѣръ, това единчко срѣдство за подобрѣнието положението на Българина въ Турско, спорѣдъ нашето твърдо убѣждение е: да призврьне той немедленно унията и да попроси покровителството на Папата и на Западъ. Само чрѣзь унията Българитѣ въ

Турско ще могат да съществуват като хора, да се развиват и да се закрепят въ народността си и найсетив само чрез нея тѣ ще могат да расчитат съ пълна увѣренность за поскорошното освобождение на нещастното си отечество. Руссия никого не е освободила, безъ да иска да го завладѣе. Постѣпката на Соколова и на нѣкои други Българи, прѣди тридесетипа години за да пригърватъ унията, ускори разрѣшаванието на черковния ни въпросъ въ наша полза. А колко ли би била полезна една подобна постѣпка отъ народа ни при сегашнитѣ обстоятелства! Само по тоя начинъ нии бихме могли да се освободимъ за винаги отъ хищническата политика на Руссия и да обезпечимъ своето съществувание като народъ; днесъ сме осамотени: Руссия ни прѣслѣдва, а Европа все не ни вѣрва! "...! (стр. 8).

Това е, тѣй да се каже, ядката на първата статия. Да видимъ сега съдържанието на втората, която не е нищо друго, освѣнъ, както и по прѣди забѣлѣзахми, възражения отъ р. на в. „Пловдивъ“ и нейния взглядъ по отношение „цѣрътъ за спасението на българщината въ Македония“.

„Приемаме, пише ред. на в. „Пловдивъ“, че Руссия никого не е освободила, безъ да иска да го завладѣе; приемаме, че постѣпката на нѣкои Българи, прѣди тридесетъ години, ускори разрѣшаванието на черковний ни въпросъ въ наша полза; нѣ не приемаме, че единствен ний цѣръ, за да се спаси българщината въ Турско отъ мъки и теглила е унията и че Белгарина въ Турско трѣбва незабавно да я прѣгърне и да потърси п мощьта на Папата“...

„Ний не приемаме или не можемъ да се съгласимъ съ казаното отъ „Македонецъ“, че „само чрезъ унията Българитѣ въ турско ще могат да съществуватъ като хора“. „Да се развиватъ и да се закрепятъ въ народността си“ — да, до нѣгдѣ; нѣ „само чрезъ неж да съществкватъ като хора“ — не, никога“.

„Не сме съгласни така също, че „само по тоя начинъ“ бихме се освободили отъ хищническата политика на Руссия, че тя би прѣстанала да ни прѣслѣдва и Европа би започнала да ни вѣрва.“

Всичко туй не приема ред. на в. „Пловдивъ“, защото нѣмало съ какво да го увѣри „Македонецъ“, „че унията е единственъ цѣръ“; даже „и унията да прѣгърн Белгарина

въ Турско, пакъ, щомъ му липсватъ политически, правдини, не може да сществува като човѣкъ, а ще прѣкарва двешний робски животъ“... Не сме съгласни най-послѣ, което е и най-важното, защото съ нищо не можемъ да бжбемъ гаран-тирани, че Папата е готовъ и въ състояние да помогне на неосвободенитъ ни братя да добиѣтъ нѣкакви политически правдини, и че Западнитъ държави тогава съ по-голямо усърдие и съ по-голяма искренность ще се застъпятъ за свободата на Българина въ Македония“.

„Нека, освенъ всичко това, не забравяме едно нѣщо. върху което неможе да има споръ, че Папата отъ една страна и нѣкои отъ Западнитъ държави отъ друга иматъ интереси съвсѣмъ противоположни. Земете Папата и италианското правителство. Всичко почти що е добро въ очитѣ на италианското правителство, лошо е въ очитѣ на Папата, и наопаки“.

„Кой може да ни гарантира, че Папата не ще бжде подоволенъ да има стадо безъ политически правдини, което по-лѣсно се стриже... При това, кой може да ни гарантира, че нѣкои други некатолически държави, напр. Англия, не ще се извърнатъ и ни кажатъ: защо не станяхте протестанти?“

Прочее, съображенията сж много и прѣмногo, поради които ний намираме недостатъченъ и не приемливъ посочения отъ г. „Македонецъ“ цѣръ за спасението на българщината въ Македония.

И по нататъкъ дава си мнѣнието в. „Пловдивъ“ тѣй по отношение спасителното сръдство: „Ако Турция остане глуха прѣдъ воплитѣ на нашитѣ угнѣтени братя въ Македония и прѣдъ законнитѣ заявления на свободнитѣ Българи, трѣбва да се започне да се работи по другъ начинъ — начинъ съ който винаги до сега робетъ сж трошили тѣжкитѣ окови“ (стр. 11).

Въ третията статия авторътъ по единъ съвсѣмъ своеобразенъ начинъ разгледва и анализира състоятелността на слѣдующитѣ шестъ сръдства, които бихж могли да спомогнатъ за спасението на Българщината въ Македония и за облѣчението на горчивата имъ участь, формулирани тѣй както слѣдватъ:

- 1). Настоящия редъ на работитѣ въ Македония съ Екзархията на чело. — 2) Да се иска изпълнението на чл. 10 отъ фермана по учрѣдяванието на Екзархията ни и приложе-

нието на реформитѣ, предвидени въ чл. 23 и 62 отъ Берлинския трактатъ. — 3) Да се работи за избухването на въстание отъ страна на самото българско население въ Македония. — 4) Да се прѣдизвика въстание тамъ посредствомъ испращанieto на въоръжени чети отъ тукъ и слѣдъ това България веднага да обяви война на Турция. — 5) Самитѣ Македонски Българи да влезнатъ въ споразумѣние на право съ гръцката патриаршия и изново да признаятъ вѣдомството ѝ, нъ съ условие да имъ признае тя правото да се учатъ и черкуватъ на матерния си языкъ. — 6) Македонскитѣ Българи, за спасението на българщината въ Македония и за облекчението неспособното си положение да прегърнатъ унията.

„Признаването на Папата за свой дѣховенъ началникъ, безъ никакво догматическо измѣнение въ вѣрата ни.“ Нъ, той трѣбва да защити това си срѣдство, да убори прѣди сичко възраженията на в. „Пловдивъ“, и това той направилъ въ третата статья, която, както и по прѣди споменахме, съдържа *„отговоръ общъ противъ всички възражения“*. Този отговоръ е интересенъ за насъ, защото съдържа аргументитѣ, върху, които авторътъ базира „твърдото си убеждение“, за да прѣгърнемъ унията; защото тоя отговоръ е огледалото на умствения багажъ на прѣтенциозния авторъ, който, безъ да има нужда, заявява, „че той не пише настоящитѣ си рѣдове нито за собственъ интересъ, нито пакъ за угодата на когото и да би било; ний пишемъ, повтаря, по убѣждение, и то слѣдъ всестранното и подробно изучаване на въпросътъ;“ (стр. 36) и още: защото тукъ сж помѣстени и възраженията противъ в. „Пловдивъ“, които сж достатъчни за да блѣсне несъстоятелността на аргументитѣ му, както басотата и слабата подготовка на автора по въпроса, за който той се е наелъ да трактува.

Авторътъ въ своеобразния анализъ на горнитѣ срѣдства намира, че първото твърдѣ малко могло да спомогне на цѣльта, тъй като туй зависи отъ Екзархията ни и отъ сичкитѣ усилия на цѣлия Български народъ, които за жалость, не могатъ да вършатъ каквото желаятъ.

Второто срѣдство е добро, като изпълнение на единъ священь дългъ спрямо отечеството отъ страна на всѣки интигентенъ Българинъ, нъ немогло да се очаква същественна полза, понеже нито здравия разумъ, нито пъкъ уроцитѣ отъ миналото и настоящето ни позволявали да очакваме сполука.

А третото и четвъртото сръдства, които сж почти едно и сжщо, авторътъ ги намира фатални, не само за българщината въ Македония, нъ и за цѣлия Балкан. Полуостровъ; тѣй като, „чрѣзъ тѣзи двѣ сръдства ний рискуваме или Македония да се прѣобърне на прахъ и пепель и пѣкъ да си остане подъ Турция, а България да бжде съвършено смазана и принудена да мълчи сѣтнѣ съ десетки години, и Македония да бжде *раздѣлена* на нѣколко части мѣжду България, Гърция и Сърбия.... или Македония да бжде окупирана отъ друга нѣкоя велика държава, или пѣкъ най-сѣтнѣ, да прѣдизвиками нѣкоя обще-европейска война, и впоследствие на нея цѣлия Балкански Полуостровъ да бжде *распрѣдѣленъ* мѣжду Великитѣ Сили. Относително пѣкъ петото сръдство той почти тѣй разсждава: понеже това сръдсво застрашава народността на Македонския Българинъ, а сжщеврѣменно самата цариградска патриаршия, както и Гърцитѣ сж токорѣчи безсилни прѣдъ Европейската дипломация, то безцѣлно ще бжде да се уповавами на това сръдство.

И тѣй, авторътъ като искарева първитѣ петъ сръдства несъстоятелни за цѣльта, прибѣгва до най цѣлесобразното, именно: „Признаванието“

Прѣди всичко нека забѣлѣжимъ, че авторътъ почти никждѣ въ отговорътъ си не обяснява слѣдующето възражение: „Съ какво ще бждемъ *гарантирани*, че Папата е готовъ и е въ състояние да помогне на неосвободенитѣ ни братя да добижтѣ *никакви политически правдини*, и че западнитѣ държави тогава съ по голъмо усърдие и съ по голъма искреностъ ще се застжнятъ за свободата на българина въ Македония?“ Малчанието си е естествено и авторътъ направо отбѣгва отъ въпроса. Обаче той отговаря на други възражения, именно: „Папата отъ една страна, и нѣкои отъ запанитѣ държави отъ друга, иматъ интереси съвсѣмъ противоположни“ и още „кой може да ни гарантира, че нѣкои други не католически държави, напр. Англия, не ще се извърнатъ и ни кажатъ: *защо не станяхте протестанти?*“ Колкото пѣкъ, отговаря автора, че католическитѣ държави не били помѣжду си въ съгласие, и че Англия, Германия и пр. щѣли били да се разсърдатъ на Македон. Българи, и това възражение тѣй сжщо не почива на здрави основи. Истина е, че католическитѣ държави — особено Франция и Италия — не живѣятъ

по мѣжду си съвсѣмъ братски, и истина е, че Англия или Германия може да погледнатъ въ дадения случай *отначало* съ завистъ на тѣзи не особенна побѣда на католическия миръ? Нъ що отъ всичко това, когато всички знаемъ, че католическитѣ сили често пѣти се борятъ по мѣжду си дору и за най дрѣбнитѣ си държавни и икономически интереси, *нъ щомъ се касае до самия католицизмъ, тѣ винаги сж солидарни?*“ Ний се удивляваме какъ авторътъ тѣй легко гледа на работитѣ и допуска противорѣчия. Той самъ отъ една страна казва, че католическитѣ държави, сжщо тѣй и протестантитѣ често пѣти се борятъ помѣжду си дору и за най дрѣбнитѣ си държавни и икономически интереси, и че *„религията въ тѣзи народи е вече на вторъ планъ, а всичката тѣхна грижа е съсредоточена само въ упазването на националността и отечеството.... и на собственитѣ си национални и държавни интереси“* (стр. 42), а пакъ отъ друга страна самъ оборва себе си като ни казва, че щомъ се касаело до самия католицизмъ тѣ винаги били солидарни?!

Нъ, нека слѣдваме по нататъкъ за да видимъ и други противорѣчия и нелѣпости. „Не виждами ли, пише той Папата и миссиитѣ му по всичкитѣ крайща на вселената да разполагатъ и съ надмощни влияния и съ безчисленни богатства? Отъ кждѣ, прочее, тѣзи морална сила и тѣзи неизчерпаем материални сръдства, ако не отъ взаимната солидарностъ на католическитѣ държави въ това отношение“? Не е истина, че миссиитѣ били папски! Тѣ сж подържатъ отъ частни общества, признаватъ Папата само за свой духовенъ началникъ. Тѣй ордена на Лазариститѣ, който работи въ Макадония се покровителствува отъ Австро-Унгарския монархъ. Отъ сжщия орденъ има клонове въ Битоля и Скопие.

„А слѣдили ли сте, продължава овтора, италианскитѣ вѣстници за да се увѣрите въ тѣзи не успорима истина? Италианцитѣ сж най върлитѣ противници на Ватиканъ; нъ при все това, щомъ се повдигне въпросътъ за напуцанието отъ страна на Папата на Римъ и на Италия — какъвто бѣ случая прѣди двѣ години, когато се казваше, че папското сѣдалище щѣло да се прѣмѣсти въ Испания или Южна Франция, веднага цѣлия италианскій народъ и цѣлия му сериозенъ печатъ повдигнахъ общъ вопѣлъ и омелія. А това не показва ли, че Папата, ако и отдавна лишенъ отъ мирската си

или
ало
кия
че
ру
си,
ми-
еда
дна
оо-
най
ре-
та
а-
а-
та
се-
ги
ой
да
т-
р-
р-
е
тъ
тъ
а-
б.
тъ
?
тъ
о
тъ
о
г-
ъ
и

власть, пъкъ слѣдва да се счита отъ паството си и като царь и като общъ ръководителъ на сѣдбинитѣ на съвкупния католически свѣтъ“? (стр. 46) Ний не можемъ да не съжالياваме за дѣто авторътъ си позволилъ да приписва, такъво значение на Папата, поради повдигнатия шумъ отъ италианския печатъ по случай изявеното желание да прѣмени сѣдалището си, когато въ тази случка не се заключава нищо друго, освѣнъ една нужда на чисто националната гордостъ на Италианеца. Англия и Германия — протестантски просвѣтени държави — продължава авторътъ нѣма да се сърджтъ на Българина, ако приеме унията, тѣй като тѣ твърдѣ добрѣ разбиратъ отъ гдѣ именно се застрашаватъ държавнитѣ и националнитѣ имъ интереси. „Цѣла Европа се плаши за бжджщето си само отъ Руссия, а не отъ друго“ и „ако Гръцитѣ, Ромѣнитѣ, Сърбитѣ, Българитѣ, Черногорцитѣ и Албанцитѣ — християни бихж могли да даджтъ здрави доказателства на западнитѣ Европ. държави, че тѣ прѣстаятъ вече да клонятъ къмъ Руссия, то тѣ лѣсно щѣхж да можтъ да се избавятъ отъ неприятното тѣмъ русско дѣброжелателство и щѣхж да обезпечятъ своето съществувание съ вѣкове“ ... На вѣрно, авторътъ на тритѣ статии, който съ „твърдо убеждение“ прѣпорѣчва унията на Македонеца за да се отърве отъ тѣглиля и да спасе народността си, мисли, че и горѣ спомѣнатитѣ балкански народи, съ приеманието на унията бихж могли да даджтъ здрави доказателства на западна Европа и би обезпечили съществуванieto си съ вѣкове. Унията, ни най малко не може да ни послужи въ този случай. Като живъ примѣръ можтъ да ни послужатъ Чехитѣ — католицѣ — които сж най умразнитѣ за Руссофобитѣ. При туй нека забѣлѣжимъ че въ разсжжданията на автора липсува послѣдователността. Тѣй, той отъ една страна признава, че цѣла Европа се плаши за бжджщето си отъ Руссия, а като говори за облагитѣ, които можтъ да послѣдватъ съ приеманието на унията, съ помощта на Западно-Европейскитѣ сили, забравя съвсѣмъ, страшилището за самия западъ. Нима мисли той, че Руссия ще си остане проста зрителка! Вѣрва ли авторътъ на тритѣ статии, че Македонеца съ приеманието на унията повече ще благорасположи западнитѣ държави, отъ колкото политиката на бившия Български режимъ?

А каква бѣше несполуката на тая фатална Българ-

ска политика за нея прѣди сичко и сетнѣ за Македонския въпросъ? Ний ще имаме случай да поговоримъ единъ денъ за бившата българска политика и за нейното отражение по отношение Македонския ни въпросъ. И друго пѣщо, отговорѣте, г-нѣ авторе на тритѣ статии, ще ли Турция да чини сеиръ, когато вижда, че за да и строшимъ главата ставаме унияти? Или тая „болнава Турция“, която, споредъ вашитѣ думи, продължава да стои въ Европа, благодарение на несъгласията на самитѣ Европейски сили, не ще ся ли подири съюзници мѣжду дуалистическата Европа? Нека има читателтъ търпение да прочете и тѣзи прогиворѣчия: На страница 48, като изброява авторътъ облагитѣ, които ще послѣдватъ отъ приеманието на унията се провиква: „чрѣзь нея (унията), най-сѣтнѣ, Македонския Българинъ има шансъ да запази народността си, езика си, и въобще бита си, както и, безъ оржие и безъ проливание на кръвь, да извоюва за себе си, съ врѣме, много по-голъми права, отколкото тѣзи, които му е обѣщаль Берлин. Конгресъ, стина само Турция да се убѣди, че той не е нейнъ неприятель, а че иска и че желае да му бжде позволено само, щото и той да пролива кръвьта си заедно съ своя съгражданинъ мюсюлиманинъ за защитата на общото отечество“. Авторътъ отначало ни увѣрява, че чрѣзь унията Македонецъ щель да сполучи мѣжду другото и много по-голъми права, отколкото обѣщанитѣ отъ Берлинския Конгресъ. Нъ, самъ той признава, че било нужно да се убѣди Турция, че Македонецъ не е нейнъ неприятель. А съ унията ли ще сполучи всичко туй Македонецъ прѣдъ Турчина, когато самъ авторътъ на страница 47 призналь единъ пжтъ за винаги, че Турцитѣ „прѣдпочитатъ да не съществуватъ, отколкото да се съобразжтъ съ висканията на епохата? „Ние се чудимъ какъ авторътъ на стран. 50 допустналь върху днешнитѣ основи на османската империя „една втора дуалистическа империя въ Европа, каквато е днесъ Австро-Венгрия, за да носи Н. В. Султанътъ титультъ Султанъ на Турската империя и Царь на Македония“. Намъ се вижда съвсѣмъ неприемливо да се сравнява Турския народъ, невѣжествения, фанатичния, недаромъ осжденъ и отъ историята на погибель, поради назадничавитѣ религиозни принципи, които не му даватъ да се помърдне ни стъпка напрѣдъ въ пжтя на прогресса, съ Нѣм-

ския народъ, който слѣдъ най-отчаяна борба допусна на Маждаритѣ свободенъ животъ.

Прѣди да прѣкратимъ нашитѣ бѣлѣжки, считаме за нужно да припомнимъ на авторътъ, който въпрѣки обѣщанieto въ мотото си, което гласи: „О ти, вѣковни мченико! ний не биемъ на твоитѣ чувства, които уважаваме високо, нѣ виками на помощъ твоя здравъ и бистръ разсѣдъкъ“, че допусналъ да излъже „Македонецъ“ като казва, „въ тѣхнитѣ жили все още се е запазило отъ онѣзи благородна и рицарска кръвь, която е направила нѣбога да потрѣпери цѣлата вселенна и на името „Македонецъ“ да поднася своя нижайши поклонъ“. Авторътъ не ѣ да не знае, че Македонския Българинъ не е погонецъ на древнитѣ Македонци, и че въ неговитѣ жили тече славянска кръвь. Имаме блѣскави страници отъ миналото си и съ тѣхъ въ извѣстни случаи можемъ да биемъ на чувствата, а не съ фалшиви.

Въ заключение ще кажемъ, че ний не бихме се заели да разгледаме съдържанieto на тѣзи три бледи статии, ако главната имъ идея, които иска да прокара авторътъ, не бѣше тѣй авантюристична.

Той тѣй погледналъ на въпроса и толкова го изучилъ, щото чини ни се, като че ли писалъ рецепти за некакви ястиета. При туй, като се има още прѣдъ видъ, че двѣтѣ първи статии сж обнародвани въ единъ тенденциозенъ вѣстникъ въ програмата на който е прѣдвидено мѣжду другото и сѣянieto страхъ мѣжду българското население отъ Руссия, за да не кажемъ хулениято и даже псуваниято на Руссия, то естествено слѣдва, че неможехме да очакваме, щото авторътъ на тия статии да се постави по-горѣ отъ всѣкакви партизански мисли и да ни представи нѣщата въ побезпристрастна форма. Далновиденъ дипломатъ, съ унията ще заплашва Руссия! Не ли? Сжжаляваме.....

Езерски.

София 20 Юлия 94 г.

БЪЛЪЖКА ОТЪ РЕДАКЦИЯТА

Тъй като повечето членове отъ редакцион-
ний комитетъ, поради лѣтнитѣ ваканции, отсъс-
твуваха отъ столицата, излизанието на настоя-
щата книжка закъсне, за което просиме изви-
нение отъ г. г. спомоществователитѣ си.

По сѣщитѣ причини въ настоящата книжка
не е запазенъ и еднакъвъ правописъ.

РАВНОСМЪТКА

на

Младата Македонска Дружина.

Приходъ отъ волни помощи постѣпили до днесъ:	310 лева 50 ст.
Расходъ	146 „ —

Наличностъ: 164 лева 50 ст.

София, 3 Септемврѣ 1894 г.

Дружината.

ЛОЗА

Зла Орисница.

Расказъ изъ семейния животъ на Македонския българинъ:

Тоде ¹⁾ бѣше синъ на съвсѣмъ нѣмотни родители Баща му Спиро, човѣкъ до нѣмай-къдѣ добролушенъ, простъ и не ученъ, нѣ безусловно честенъ, се занимаваше съ обработване и продаване зеленчукъ — едничкото сръдство за прѣхранване и поддържане доста голѣмичкото си семейство. Истина е, че освѣнъ къщата, (която впрочемъ по бѣше достойна да украшава залитѣ на нѣкой археологически музей, отколкото да служи за жилище) той притежаваше и двѣ-три парчета лозя, за обработванието на които не малко потъ проливаше; нѣ приходитѣ отъ тия му имущества едвамъ покривахъ разноскитѣ по тѣхъ; само прѣзъ нѣкои благодатни години Спиро си посърбюваше, и то само слѣдъ ядене, отъ спастреното съ голѣми мъжи почти кисело вино, чийто грозде поради лошото си качество, не се и поглеждаше отъ купувачитѣ. Спиро не бѣше наказанъ съ бездѣтство, каквото бива съ нѣкои бащи, можеби, защото не заслужваше такъво тежко наказание; нѣ пъкъ като че ли за примѣръ на подобни сиромаси бащи, — които, безъ да мислятъ, съ какво и какъ ще отгледатъ чедата си, даватъ имъ широкъ просторъ за плодение, — много щедро бѣ надаренъ отъ Бога съ 10-11 дѣца, отъ които въ едно непродължително врѣме останяха само Ката ²⁾ и истърсъкътъ Тоде. Когато Тоде станъ около 6 годишенъ, знаѣше вече отъ майчинитѣ си раскази, че освѣнъ Ката той е ималъ

¹⁾ Съкратено отъ Методий.

²⁾ Съкратено отъ Екатерина.

други осемъ братя и една сестра, които всичкитѣ, сж измрѣли, прѣди още да се роди той. Съ исключение на сестра му, тѣ сж посѣщавали тогавашното, навѣрно попско, училище, и сж знаели псалтиря, октоиха и др. църковни книги, включително и граматика. Нѣ божия воля било, щото тия невини въ нищо създания, по казванието на майката „прокопсани и силни въ учението“, да се простѣтъ още въ младенческата си възраст едно по едно и на с всѣмъ малки интервали съ тоя бѣлъ свѣтъ, дѣто бѣхж дошле безъ да знаѣтъ защо, а туку тѣй по покана отъ бащата и майката. Не ще бжде прѣувеличено, ако се прѣдположи, че постоянното лишение отъ необходимитѣ имъ за живѣние потрѣбности ще да е ускорило загинванието имъ. Не веднѣжъ майката занимаваше послѣдния си 6-7 годишенъ най-драгъ синъ (Тодета) съ различни епизоди изъ живота на починжилитѣ ѝ синове, при което почти всѣкой пѣтъ нѣколко нейни сълзи илюстрираха тоя печаленъ романъ. Даже и Тодета при всичката си маловъзрастность усѣщаше, че загубата на тия му братя, за които пламенното му въображение можа да си състави едно какво-годѣ, макаръ и неопрѣдѣлено, понятие, — е оставила дълбока и почти неизлѣчима рана въ сърцето на майка му.

Съ баща си той се виждаше само вечеръ, по мрѣкнѣло, късно, когато той се връщаше отъ работа прибитъ и уморенъ, бързащъ да вечера и да си легне за да стане сутринъта по-рано — та почти нищо не чу отъ него за тая печална катастрофа. Не че бащата не жалѣше; нѣ нему не му оставаше време да си почине отъ прѣ-тежкитѣ всѣкидневни трудове, а камо ли да се прѣнася въ размишление и спомени за миналото на тая къща, което бѣше черно патило за него и за жена му. Постоянитѣ харчения за раждания, кръщавания и умирация бѣхж съсипали окончателно економийката на къщата. Може би и нарочно Спиро да е разгонвалъ отъ главата си туку що искокнжилитѣ въ неж отъ тоя родъ мрачни мисли за да не кайдиса и на здравето си, което (това той добрѣ знаѣше) бѣше една — едничка гаранция за макаръ и най-несносно живѣние. Тодевата майка бѣше проста, неучена женица; нѣ не и отъ онези, които извиняватъ нехайството или нежеланието си да образовать чедата си съ общеприетото въ тоя случай „нѣма да го правя пощ.“ Напротивъ, тя бѣше

убѣдена, че учението е „четири очи“ и че то е много полезно въ живота. И не може инакъ да се обясни обстоятелството, че всичкитѣ ѝ (умрѣлитѣ) синове, при толкова оскѣденъ животъ, не се лишихъ отъ познания въ училището. Разбира се че и Тоде трѣбваше вече да се праща въ тая свещена сграда, толкозъ повече че той проявяваше не по-малки, ако не — по-голям, отъ братовитѣ си способности. А бащата почти не се мѣсѣше въ тия „чисто домашни“ распоредания на другарката си, тъй като не му оставаше време да се занимава съ такива, второстепенни за него, въпроси. Той знаѣше да обработва съ собственитѣ си ръцѣ зеленчуцитѣ, да ги събира самъ или заедно съ жена си и дъщеря си, и да ги тѣтри на гърба си, въ коша, на пазаря за проданъ. Не ведъжъ той се оплакваше и проклинаше тоя фаталенъ кошъ, който трѣбваше, казваше той, да го заведе и който наистина го прати въ гроба. Нъ да не мислите, че Тодевата майка и сестра очакватъ всичко отъ домакина; не! И тѣ работятъ въ къщи като ратайки; грижатъ се за всичко въ къщата: мѣсятъ хлѣбъ, шийтъ дрѣхы, тъкатъ платно, прѣдѣтъ вълна, конопъ, ленъ и пр., перятъ, готвятъ гозби приготвяватъ зимовище, — и всичко.

Много бѣше трудно на Спира да гледа къщата; колко ли пѣти проклиняше денътъ, въ който се е родилъ, нъ нѣмаше що да чини: живота е миль, па мила е стопанка, мили сж и чада. Санкимъ виноватъ ли е той за съществуването си, макаръ и самъ да е далъ животъ, може би противъ волята си, на повече отъ една десетица по неговото подобие същества? Захванжлъ не захванжлъ Тоде да посѣщава училището, а баща му паднѣ боленъ подъ тежестта на злокобния кошъ, паднѣ за да не стане вече. Умрѣ Спиро слѣдъ тримѣсечно боледуване съ най тиха смъртъ и остави нигдѣ — никому жена, синъ и дъщеря. Трогателна бѣше прощаната му бесѣда съ жена му нѣколко минути прѣди издъхванието: той счете за свой свещенъ дългъ да ѝ заръча да гледа дѣцата и да ги прѣдаде на грижитѣ ѝ. . . . Жална картина! Спиро лежи бездушненъ на единъ скроменъ, чистъ одъръ, обиколень отъ домашни, роднини, и познайници; а малкия Тоде, не разбирающъ отъ тѣзи таинственностъ, сѣди въ скута на майка си, не вѣрважщъ, че баща му не е вече живъ (това бѣше непонятно за него!) нъ все таки чувствущъ

се въ особено нѣкакво положение, което навѣрно му се налагаше отъ тѣзи траурна обстановка. Опѣхъ го, погребяхъ го: прости се той съ мъжитѣ и неволитѣ житейски и отиде въ прѣгържкитѣ на общата майка-земя, дѣто му се осигори вѣченъ покой. Нѣ защо побърза Спиро да потъне толкова скоро въ вѣчността? Не знаѣше ли, че остава на каприза на сѣдбата вдовица и сираци, на които животътъ, съ неговото отивание, ставаше черенъ като въгленъ за да не кажемъ не възможенъ? Или не разбираше, че жена му и дѣцата му не сж за гледание къща, а Тоде е още много малъкъ за да може да печели? Не прѣдвиждаше ли най-сетнѣ, че и роднинитѣ не ще се застъпятъ, при все че нѣкои отъ тѣхъ можехъ, за сърцераздиращата участъ на милитѣ му?

Всичко това му бѣше ясно като день, нѣ той бѣ бизсиленъ за да отклони желанието на провидението, което най-послѣ се съжали и прибра въ лоното си тоя мъченикъ на общежитието, види се, за да образува оъ останалитѣ членове на челядта други такива, като че ли за да запази съразмѣрность въ страданията на животѣ. Трѣбваше фамилията да се лиши отъ едничкия въ неж мъжъ— единствения источникъ, както по-рано споменяхме, за удовлетворение най-необходимитѣ ѣ нужди — за да стане мизерията поразяюща, та да може да испъкне въ човѣшкото въображение, по психологическия законъ за контраститѣ, ¹⁾ въ всичката си груба релефность и голота суетното прѣкалено иманье и раскошь, обожателитѣ на които сжщо ще се обърнатъ на прахъ подъ дълговрѣменния натискъ на удоволствията.

Оплакахъ роднинитѣ Спира, но не съжалихъ слѣдъ това ни жена му, ни чедата му. Нѣмаше причини за такъво жестоко сърдие отъ тѣхна страна къмъ пострадалитѣ. По всичко се виждаше, че Тоде имъ бѣ подигнълъ жлъчката, понеже тѣ неискахъ нито да чуятъ, щото синътъ на най-клѣто семейство отъ родътъ да напрѣдва толкова въ учението. (Трѣбва да се забѣлѣжи, че Тоде усърдно прилежаваше въ уроцитѣ си и заслужено притежаваше явното съ-

¹⁾ Асоциация по Контрастъ. Напр. като видимъ или чуемъ за голѣмъ човѣкъ (исполинь), дохожда ни на умъ за джудже. (Ред.)

чувствие на учителитѣ си; а това бѣше отрова за роднитѣ му, тъй като почти всичкитѣ други момци отъ рода бѣхж останжли безъ четмо и писмо.) Не можехж тѣ да се помирихжтѣ съ мисълта, че Тодета, благодарение на естественитѣ му дарования и надлѣжното му развивание очаква, навѣрно, завидно бѣдѣще, — та освѣнѣче бѣхж чужди на горката участъ на сѣсѣднитѣ си роднини, нѣ и не испущахж случай да ги оскърбяватъ, чрѣзъ подигравки или по какъвто и да е другъ начинъ, съ цѣль да увеличѣтъ моралнитѣ имъ страдания. Спиро не остави слѣдъ смъртъта си, освѣнѣ къщата, която отъ по-силничѣкъ вѣтъръ се люлѣеше чакъ отъ основитѣ си, и помѣнѣхтитѣ по-прѣди лозя; нѣ послѣднитѣ запуснѣхж не дълго слѣдъ Спировото почиванме и обраснѣхж съ тръни и бурени, защото нѣмаше вече кой да ги обработва. Послѣдното имъ срѣдство за живѣние бѣше да се облеглихжтѣ на рѣцѣтѣ си, да работѣхжтѣ колкото имъ сила държи, дения и ноця, безъ разборъ на часове. Щѣтъ не щѣтъ — ще работѣхжтѣ, разбира се, повечето чуждо: трѣбѣва да се живѣе! Нѣ къща „ламя е,“ казва се, а кое по-напрѣдъ ще се спечели съ женски рѣцѣ! . . . Само да ги види човѣкъ отъ нѣкъдѣ! . . . Сѣднѣжли ми ти ония жени, майка и дѣщеря, свили крака подъ себе си, па работѣхжтѣ ли работѣхжтѣ. . . . Пѣкъ да е къща като къща . . . а то . . . по-лоша отъ колиба! Отъ четири страни ѣ пронизва вѣтерътъ и, като се провира изъ разнитѣ прозирки на стѣнитѣ и тавана, образува единъ зловѣщенъ концертъ. Въ такъва къща и огънь малко помага: пѣкъ и дрѣва нѣма: на огнището тлѣхжтъ 2—3 главни, а около него работницитѣ-жени свили сѣ се отъ студъ, и съ вкоченени рѣцѣ и крака работѣхжтѣ чуждо. . . Плачевна сцена!

Слѣдствията ота Спировата смъртъ зѣхж скоро да се усѣщатъ: ядението и облѣклото захванѣхж да не достигатъ; Тодету давахж хлѣбъ (и друго нѣщо, ако имаше) подъ строгъ контролъ и въ твърдѣ недостатъчно количество (за качеството не можѣше и дума да става), тъй като нѣмаше повече. Прибѣгнах се до послѣдното срѣдство. Тодета извадихж отъ училище, не безъ сълзи отъ страна на майка му; прѣклони глава и той прѣдъ неумолимия фатумъ, та се глави да слугува и учи на занаятъ у единъ фурнаджия, колкото да си вади хлѣба. Благодарение на излишната скържавость на

майстора си, Тоде и тука търпеше лишения; а опърничавостта на характера му и каприциознитѣ му дребнавости намирахъ претексти да нагрубява Тодета. Всичко това вредно се отражаваше на иного чувствителната Тодева натура, макаръ и майсторътъ му искрено желяше да го въспита въ честностъ и трудолюбие; а Тоде работеше прилъжно и за всичко слушаше и се покоряваше на господаря си съ една вънкашна веселостъ, която искусно скриваше вътрѣшнитѣ му страдания. . . . Колкото Тоде жалеше за училището, дваждъ по-жалеше майка му, която едвамъ спираше сълзитѣ си, когато виждаше бившитѣ Тодеви другари да си отиватъ купно отъ училището въ къщи. Не можеше тя вече да търпи, та намисли най-сетнѣ да си го прибере и да го праща отново въ училището. Намѣрахъ се и добри хора, познаващи способноститѣ на сина ѝ, които съ добритѣ си съвѣсти ускорихъ това ѝ рѣшение. Рѣшително прѣминъ тя Рубикона и Тоде отново зе да посѣщава училището. Разбира се, че майка му и сестра му сега трѣбва да ядътъ по-малко, за да остане що годѣ, колкото душа да се крепи, Тодету; нъ макаръ полугладенъ и полуголъ, послѣдний слѣдваше даже по-прилъжно отъ колкото по-прѣди, като че ли напукъ на злораднитѣ си роднини и за голѣмо утѣшение на домашнитѣ си, които го имахъ за единствено утѣшение и надѣжда за възможенъ по-свѣтълъ животъ. Ходѣ Тоде още три-четири години на училище, лишенъ и отъ най-нужднитѣ си ученически принадлежности (за учебници и дума не можеше да става, той ги заемаше отъ другаритѣ си), което впрочемъ, не му бъркаше да се явява на годишнѣтѣ испитания най-подготвенъ отъ всичкитѣ. А знаете ли, какъ прѣкара той тия 3-4 години въ домътъ си? Безъ да се впускамъ въ подробности, чудно ли ви е, ако ви кажъ, че Тоде многопжти е оставалъ безъ ядение, гладенъ, босъ и голъ? Или не вѣрвате, че животътъ на тия три „по образъ Божий сътворени“ същества бѣше много по-животински отъ тоя на едно отъ послѣдната мода на нашия вѣкъ, съ квадратна морда, тлъсто четвероного, което се гои а pleine gorge отъ цивилизованитѣ си стопани само за тѣхно удоволствие? Или не сте вижд ли деликатни дами, fin du siècle, продуктъ на културата на XIX в., претендирующа да сж послѣдня дума на образоваността, — да милватъ и стискатъ нѣжно въ

прѣгрждкитѣ си дрессираното пале, а да отбѣгватъ погледитѣ на минаващитѣ край тѣхъ клѣтници нуждащи се отъ лептата имъ?! Свърши Тоде курса на училището въ родния си градъ: настанѣ вече врѣме да пристѣпи къмъ работа вънъ отъ училището и да поправи разстроеното състояние на къщата. (Да продължи учението на чуждина — никому нито на ума дохождаше, прѣдъ видъ на сѣществуващата економическата криза.) Макаръ и отъ послѣдня, може би, по бѣдность фамилия, Тоде бѣ извѣстенъ по извънреднитѣ си успѣхи въ училището почти на цѣлия си градъ. Ето защо нѣкои милозливи хора отъ махалата, далечъ отъ всѣ какво роднинство нѣ искрено желащи да дадѣтъ възможностъ Годету да употреби въ полза тия си естествени дарби, — настоихѣ прѣдъ майката, погрижихѣ се и го настанихѣ бесплатно въ Гимназия и въ сѣществуващия при нея пансионъ. Истина е, че на майката и сестрата живота пълень съ нещастие, сега се продължи още за нѣколко години, нѣ тѣхъ крепѣше надѣждата, че слѣдъ това Тоде ще е почти пълновъзрастенъ и способенъ дастѣпи мъжки въ водовъртежа на общезитието.

Чуденъ и загадъченъ е животътъ! . . . Поотлекнѣ наистина на Тодевитѣ домашни отъ грижитѣ по него, на и той показваше въ училището чудесни успѣхи. Най-сетнѣ осѣществи се и тѣхния идеалъ, който, по многоограниченитѣ имъ понятия едва ли не се свеждаше въ блаженство: Тоде благополучно и съ отличие прѣкара и послѣдния классъ на заведението. Нѣ дали това е не само една почивка на злата орисница, за да започне отъ послѣ съ поголѣма енергия да върти сѣдбоносното си въртено? На първъ погледъ би се повѣрвало, че Годету се усмихва вече сѣдбата и че той сполучи да добие едно какво да е образование ато че ли за възмездие на толкова перипетии, които той, майка му и сестра му, прѣкарахѣ; нѣ отдѣ знаете, че това не е само единъ маниеръ на всемогъщата воля на вселената, която бесцеромонно третира напълно подчиненитѣ си пигмеи? Мигаръ не е възможно, щото това успокоение на членовитѣ отъ Спировата челядъ да е само една пауза, една точка въ веригата на чернитѣ имъ дни, послѣдната халка на която води въ студената земя! Може би Тоде спечели нѣкой и други звания само за да се отдѣли, безъ да ще за

доста дълго време ако не и за всѣкога, отъ бащиното си огнище, отъ майка и сестра! Той не забравя, че майка му е първата виновница за да се не лиши отъ най-необходимата въ живота му душевна храна, и съ пълно съзнание на обязаноститѣ си къмъ родители и близки направи рѣшителна крачка въ бурята на общественни животъ. Нъ още му се нанесе чувствителенъ ударъ въ урагана на туй житейско море. По нѣкога и най-дребнитѣ каприци на шефветѣ и облеченитѣ съ властъ автократи-диктатори иматъ рѣшаващо влияние върху общественната обстановка на тѣхнитѣ право или косвено подчинени. Тоде станж жертва на амбиции именно отъ тоя родъ: пълень съ енергия и надежда въ себе си, готовъ да се залови за ползотворна дѣятелностъ, роденъ да въздаде данъ отъ признателностъ на ония къмъ които се считаше задълженъ, ламтящъ да помогне, колкото може, на домъ и отечество, горящъ съ желание да облекчи отчаяното положение на домашнитѣ си, — Тоде, уви! бѣ принуденъ да се махне отъ родния си градъ, да се скита по чужди земи, далечъ отъ роднини и познайници, далечъ отъ ония, които, за да го отхранятъ въ дѣтинството му, сж отдѣляли за него залакъ отъ устата си!

Наистина, Тоде се настани на работа въ чуждина; не забравя той прѣстарѣлата си и почти лишена вече отъ гледание майка; не забравя и сестра си, която, при все че се ожени за единъ крайно бѣденъ като баща ѝ работникъ, живѣеше въ къщата на майка си, тѣй като мъжъ ѝ, скоро слѣдъ вѣнчаванието имъ, не можи да живѣе измежду турци-зулумджии, та и той забѣгна въ чужда земя, отдѣто само сегизъ-тогизъ се вѣстива; а помага имъ, праща имъ макаръ и най-скромната си лепта. Нъ защо имъ е такъвъ животъ! 5—6 години става отъ когато не сж виждали Тодета майка и сестра за да му се понарадватъ, отъ когато той е оставилъ бащинъ домъ, не отъ желание а отъ съдбоносното стечение на обстоятелствата, които му прѣпятствуватъ да иде да споходи най-драгитѣ въ живота си.... Ами дали не е писано, щото майка и дъщеря да сѣднатъ въ къщата на отколѣ несществующия между живитѣ, Спиро, сами като кукувици, па да умратъ отъ жаль за Тодета? Не е ли речено, щото и той, слѣдъ дълги скитания по чужди и далечни страни, да остави кости въ една срѣда отъ съвсѣмъ чужди на дѣтинството му субьекти, между

които въпрѣки волята си е попаднълъ? Види се че е било угодно на орисницата да запустѣе Спировата къща и да се обърне въ свърталище на бухлитѣ и кукумявкитѣ.

8 Августъ 1894 г.

П. Б. АНСАНТИРОВЪ

г. Добричъ.

МАКЕДОНИЯ

(Leon Lamouche. *La Bulgarie dans le passé et le présent.* Appendice: „*La Macédoine*,” p. 489—514. Paris, 1892;

Френскиятъ писателъ Ламушъ издаде прѣди двѣ години едно съчинение подъ насловъ: „Бълдария въ миналото и сегашното“ на края на което дава и едно допълнение озаглавено: „Македония“. Той счита, че неговата книга нѣма да бъде пълна, ако не каже „нѣколко думи за една страна, чиято история често бивала тѣсно свързана съ историята на българитѣ, и която занимава още и днесъ голѣмо мѣсто въ грижитѣ на последнитѣ“. Ние ще изложимъ съдържанието на тая часть отъ съчинението. Читателятъ ще види че г. Ламушъ се стреми да бъде безпристрастенъ, и ние не ще го обвинимъ нито въ пристрастность, нито въ нарочно искривяване на фактитѣ, нито въ нѣкакъва тенденция. Ако има въ книгата му нѣщо, което да не е съгласно съ истината, това може да се счита само като погрешка. Така, нѣкои въпроси, които не сж отъ малка важность, за него не сж съвсемъ ясни: за тѣхъ ще направимъ на надлежните мѣста нуждните белѣжки.

Въ въведението на книгата си той казва, че се е старалъ да прѣдстави българския народъ въ истинската му боя чрезъ едно искрено изложение на онова, каквото е билъ той по-напрѣдъ и каквото е днесъ. „Ние искаме казва онъ, отначало да резумираме мненията на най-компетентните автори, които, въ Франция или въ странство, са изучвале българскитѣ въпроси; на пръвъ редъ мѣжду тѣхъ трѣбва да цитираме г. Луи Лежѣ, сега професоръ въ Колежъ-дѣ-Франсъ, чиито лекции, слушани по-напредъ въ *Ecole des Langues Orientales* (Училище за источнитѣ езици), бѣха нашиятъ пръвъ починъ

въ славянскитѣ студии, после г-да Иречекъ, Лавлѣ, Каницъ; търсихме тоже и въ книгите писани отъ самитѣ българи изражението на тѣхните въспоминания, на тѣхнитѣ тежнениа (аспирации), на тѣхнитѣ надежди;“

Наведохме горнитѣ редове, за да види читателя отъ какви източници се ползувалъ автора. Той не ни казва да е пътувалъ по България и Македония. До колкото знаемъ, той дохождалъ въ България, но за Македония — съмняваме се.

Отдѣлъ за Македония, който заема 25 страници, е раздѣленъ на 3 части: 1) Общъ погледъ, 2) Въпросътъ за народностите и 3) Българскитѣ училища въ Македония.

Ще дадемъ прѣвода му съ много малко съкратяване и мислимъ, че читателитѣ все ще останжтъ доволни.*)

Г

„Македония днесъ, както Италия прѣди 35 додини, е само едно географическо изражение; освѣнъ това, нѣкогашна Италия, като се лишаваше отъ политическо единство, имаше едно несъмнено национално единство, когато пъкъ Македония е наистина, въ цѣла Европа, страната, гдето се обикалятъ и прѣплитатъ най-голѣмо число различни племена 1) физиче-

*) Въ първата часть има особно заглавие: „Планините на Македония“ [20-21 стр.], за рекитѣ говори на 46-50 стр., за езерата — 51-52.

1) Това е една отъ голѣмитѣ грѣшки на автора. Вижда се нему Македму се прѣдставява съ съвършено смѣсено население „отъ най-различни племена“. Но тогава не би могла да се поставя истинска граница, която да дѣли българското плѣме въ македония отъ съединенитѣ плѣмена: гърци, арнаути и сърби. При все това г. Ламушь дава такава — етнографическа граница, въ I отдѣлъ на съчинението си, гдѣто говори за цѣлия български народъ въобще. Нека наведемъ частта, която ни интересува (стр. 141 — 144). „Отъ устието на Тимокъ, западната граница (на българското плѣме), която, като следва едно главно направление отъ севѣръ къмъ югъ дѣли българитѣ отъ сѣрбитѣ, е твърдѣ мъчно да се опредѣли, защото всичкитѣ свѣдения по тоя въпросъ са твърдѣ различни споредъ народността или симпатитѣ на авторитѣ имъ.“

Сръбското съчинение „Сръпска земя“, обнародвано въ 1882, естествено дава добра смѣтка за сръбското плѣме. Не само абсолютно отказва съществуването на българи въ кралството, но дава на Истокъ като граници на сѣрбите източнитѣ водораздѣлни линии на басейнитѣ на Тимокъ и южна Морава, дава между другитѣ и градътъ Търнъ. Отъ тука авторътъ продължава границата по водораздѣлната линия на Струма, и Вардаръ до Струмица, послѣ по дѣсния брѣгъ на Вардаръ, по южната водораздѣлна линия на р. Църна, до Костуръ.

Така той прѣдава на Сѣрбитѣ повече отъ половината на Македония съ градовете Скопие, Битоля, Велесъ Охридъ и пр.

Другъ единъ авторъ, г. Спиридонъ Гопчевичъ, единъ отъ най-жаркитѣ борци за сръбскитѣ притезания върху Македония, отива още по-далечъ, и при- дава на сръбското плѣме цѣлото славянско население на тая страна, заедно съ Солунъ

ските граници на Македония сж, дѣйствително, доста чисто прѣкарани, но тѣ не отговарятъ на никакво дѣление политическо или административно; на западъ македонската област е ограничена съ бърда, които, като продължаватъ Пиндъ на сѣверъ съединяватъ се съ Шаръ-планина, откато сж обиколили Преспанското и Охридско езеро; на северо-западъ границите ѝ са ясно нарисувани отъ Шаръ-планина и Църна-гора (Карадагъ надъ Скопје); по-нататкъ, тѣ следватъ, на крайната юго-западна частъ на Княжество България, по Дованица планина и Рила и се саединяватъ съ Родопа, която до морето дели Македония отъ Тракия.

Българската история ни показва, че отъ рано Македония била частъ отъ тѣхните владения. Въ първите години на X ст. Симеонъ простира своите владения до брѣговете на Адриатическо море. На края на същото столѣтие, когато първото българско царство пада въ ръцете на гърците, въ Македония се държи една българска държава независима, която подъ Самуила блести съ врѣмена слава преди да изчезне *наново* (! В).

Тия притезания сж очевидно прѣувеличени, па са и противурѣчиви на всички други документи. Между тия документи най познати са картитѣ на Лежана и Киперта, автори които, поради своята народностъ, могатъ да се считатъ като безпристрастни.

Споредъ послѣдния границата на двѣтѣ племена би слѣдвала отначало по долното течение на Тимокъ, послѣ би се отправила къмъ върхъ Озренъ при Алексинацъ и оттукъ къмъ Нишъ, който би се намиралъ тъкмо на пограничието. Нататкъ ставали съседи на българитѣ не сърби, а албанци.

Споредъ Лежана, раздѣлната линия би минавала още по-на западъ, съвсемъ близо до Алексинацъ, би слѣдвала най-сетне по веригата Рстребацъ между Топлица и Расина. Подъ турското владичество, впрочемъ, Нишъ и околности тѣ му бѣха считани като български и се обѣмаха въ административните дѣления на България. Щомъ се създаде българската екзархия, Нишката и Пиротска епархия ѝ станаха подчинени. Вижда се прочее че, споредъ хипотезата много по-достовѣрена, освенъ че сърбите нѣматъ да искатъ нѣкаква територия отъ българите, както искаха да го направатъ въ 1835, но именно тия послѣдните би имали да въстановатъ правата си върху пиротския и нишки окръзи. (Не искамъ да кажемъ съ това (добре да се разбере!) че ние би удобрили притезанията, които би изявили нѣкои българи върху тия землища които сега влизатъ въ състава на Сърбия. Ние мислимъ напротивъ, че има по-голѣмъ интересъ за българите да живеятъ въ добро приятелство съ своята съседка, отколкото да притежаватъ нѣколко окръга съ *съмнителна народностъ* [?! В.]

Отаткъ Враня границата следва приблизително по Църна Гора или Карадагъ, по веригата па Шаръ и най сетне по Черни Дримъ до Охритското Езеро. *Въ всичката тази частъ, албанската и българската народности се премѣсватъ често и праватъ раздѣлната линия тѣгърде неправилна; но по-голѣмата частъ отъ документите са въ съгласие съ главната ѝ посока*

Въ предѣла на югъ отъ Охридското и Прѣспанско езера срѣщатъ на три-те племена—българско, албанско и гръцко, и присѣтствието на кучинки отъ турски и македоновлашки [чинцарски] населения, праватъ невъзможно всяко точно разграничение. Може само да се каже, че въобщо южната граница на българското племе тука ще е една линия, идеща отъ Костуръ къмъ Солунъ.

Великите господари на второто царство Калоянъ, Иванъ Асень II иматъ и Македония въ границите на държавата си. Но въ началото на XIV в. сърбите заграбватъ, на свой редъ, тая областъ; тѣ проникатъ въ нея около 1275 год. подъ владичеството на Мигутина и довършватъ нейното завоюване подъ Душана; това владеење трая обаче малко време, и още отъ последната четвъртъ на 14 ст. Македония бѣ подпълно завзета отъ турците.

Отъ тогава историята на тая страна не представя нищо, което да бие на очи (saillant), нейното централно положение въ османската империя е даже причина, гдето тя бѣ малко досѣгната отъ събитията, които отъ началото на нашия векъ измениха участъта на толкова турски провинции. Обаче, нейното население, както видѣхме въ предидещите глави, често е зимало участие въ моралнитѣ борби на българите и отъ друга страна, всѣкога, когато тия последните са взимали оръжието, било за собствената си защита както въ 1885 г., било за да се борятъ съ славянските братя за общото дѣло,

Едно ново съчинение, обнародвано въ Пловдивъ въ 1888 г., *La Macédoine considérée aux points de vue historique, ethnographique et philologique*, par Ofeicoff, съчинение което се занимава почти изключително съ съперничеството на сърби и българи относително тая областъ показва съ многобройни примери, зети отъ наречията на сѣверна Македония и съ исторически документи отъ всички времена, че земите на югъ отъ Шаръ, именно градовете Скопѣе, Прилепъ, Охридъ, български и винаги са биле считани като такива. — Ние само повърхностно минахме тоя важенъ предмѣтъ, като оставаме за по-късно да ги разгледаме подробно.

Гърците също прѣтендиратъ за първенство въ Македония и основаватъ своите притезания върху влиянието упражнено отъ тѣхъ надъ цѣлото население под-срѣдствомъ църквата и училището, дълго врѣме изключително въ тѣхните ръце. Но въ действителностъ, гръцкото племе изключително моряшко и търговско, не е заемѣло въ тая областъ, както и въ цѣлия Балк. Полуостровъ и въ Мала Азия, освѣнъ островите, брѣговете и нѣкои важни градове въ вътрешноста. То не се простирало върху една цѣла територия, освѣнъ когато тя е бивала твърде тѣсна и изрѣзана за да бъде действително свършено морска, както е това случай съ днешна Гърция и съ Халкидическия Полуостровъ

Въ Македония прочее, вътрешноста е изключително, населена съ българи: но тѣ, освѣнъ въ Солунъ, кдето и тѣ са малобройни не достигатъ никога морския брѣгъ

Южната граница на тѣхното племе минава презъ Воденъ, Солунъ, Битоля Велесъ, Сѣръ, Драма, и се възлиза къмъ Родопите."

— И така, да признавашъ, че *вътрешноста на Македония е изключително населена съ българи, освѣнъ по крайбрѣжието*, пада казващъ после, че *Македония се лишава отъ национално единство, и е единичката страна въ цѣла Европа, въ която са смесени най-различни племена.* това не може да бъде друго освенъ голъмо противоречие Истината е, че *въ вътрешноста на М.* — въ етнографическите граници, съ които и самъ Ламушъ ограничава българите, — живеятъ „изключително българи“ съ голъмо количество турци въ по-голѣмитѣ градове. В.

както въ 1876 — 1877, македонците се намирали въ голѣмо число въ тѣхните редове .“

Административно деление на Македония. Както е известно, тя се дели на вилаети, вилаетите на санджаки, санджаците на кази, а тѣ на нахип. На чело на вилаетите стоатъ валии, на санджаците — мютесарифи, на казите — каймаками, на нахиите — мюдюри

„ На чело на нахията стои *мюдюртъ* и неговия помощникъ, както и единъ съветъ *лѣѣ авенъ* отъ 4 до 8 члена, избрани, отъ жителите, също тѣй и двама—общински чиновници. Администраторите и съветниците на нахията трѣбва да принадлежатъ на вѣроисповѣдавието на населението; ако населението е смѣсено, всѣко исповѣдание има право на половината администратори, мюдюринътъ като принадлежи на болшинството, а помощникътъ на меншеството. Селата иматъ, за всѣка национала или религиозна община, кметове (мухтари) и мѣстни избрани съвети.

При валиите, мютесарифите и каймакамите се намиратъ съвещателки комитети, наречени административни съвети (меджлис-и-идаре). На тѣхъ предсѣдателствува управителятъ на околността, и са съставени, отчасти отъ членове, които иматъ за това право (чиновници и религиозни началници — 7 въ съветътъ на валиите * и 5 въ други е); тия последните се избиратъ по-равно изм жду знатните житени, мюсюлмани и немюсюлмани; начинътъ на избиранъето е нареденъ тѣй щото управлението упражнява надмоцтво действие върху избора на тия делегати; вижда се ясно, освѣнъ туй, че въпреки привидната безпристрастность, която е опредѣлила съставянъето на тия съвети, мюсюлманите притежаватъ въ всички случаи силно болшинство (9 противъ 5 въ съветътъ на вилаета, 7 противъ 3 въ другите).

Главнитѣ градове, които не се обѣематъ въ нахии, притежаватъ една общинска администрация, съставена отъ единъ кметъ или прѣдсѣдатель (реизъ) и отъ единъ общински съвѣтъ съ 4 до 11 члена (меджлис-и-беледие).

Македония обѣема Солунския вилаетъ, по-голѣмата частъ отъ Битолския и Скопския санджакъ отъ Косовския вилаетъ.

*) 1. Началникъ на съдебната частъ (наибъ), 2. финансов директоръ (дефтердартъ), 3. помощникъ на валията, 4. главенъ секретаръ, 5. мюфтия, 6. архиепископъ или епископъ, 7. главенъ равинъ.

Солунски вилаетъ		Битолски вилаетъ	
има 966.309 жит., 3 санджака:		има 838.384 съ 5 санджака:	
Солун. санд.	528.889 съ 14 кази	Битол. санд.	326.687 съ 5 кази
Сърски „	340.477 „ 8 „	Серфидж. „	195.984 „ 6 „
Драмски „	96.943 „ 3 „	Корчанс. „	159.379 „ 4 „
		Дебърски „	99.780 „ 4 „*)
Скопски сан.	380.000 съ 8 кази	(Елбасан. „	55.554 „ 3 „)

Споредъ салнаметата на Солунъ и Битоля, населението на тия вилаети се распредѣля по слѣдующия начинъ между официалнитѣ народности, т. е. спорѣдъ вѣроисповѣданията:

	Мюсюлм.	гърци и власи	българи	евреи
Солунски вилаетъ	494.656	243.991	222.316	37.174
Битолски „	383.022	225.234	224.999	5.038

Въ тая таблица цифритѣ на българското население съдържатъ само жителитѣ, които са влѣзли формално подъ екзархията; другитѣ християнски българи сж смѣтани като гърци, и помацитѣ са класирани съ мюсюлманитѣ. Не можемъ, слѣдователно, да се основаваме върху тия данни за да оцѣнимъ относителната численность на различнитѣ плѣмена, които населяватъ Македония; бѣше обаче интересно да ги наведемъ за да покажемъ, че въ тия два вилаета числото на българитѣ официално признати като подведомствени на екзархията, е значително еднакво съ числото на вѣритѣ на патриаршеската църква.

Нѣма да влѣземъ сега въ по-дълги подробности върху населението въ Македония, защото това ще разгледаме въ края на тазъ глава,

Съдебното устройство отговаря на административното дѣленіе: всѣкой вилаетъ притежава по една **апелация**, всѣкой санджакъ и всѣкой каза по е по съдилище. Тѣ (апелацията и съдилищата) се раздѣлятъ на двѣ камари, едната гражданска а другата криминална; сждитѣ могатъ да бждатъ мюсюлмани или немюсюлмани. Законодателството е по-

*) 4-тѣ кази са: Горни и долни Дебъръ, Мать, Ракаларъ, отъ които само първитѣ двѣ влизатъ въ Македония.

дражано отъ френскитѣ сборници (codes). Но знае се, че у мюсюлманитѣ религиозниятъ законъ урѣжда голѣмо число обстоятелства и отъ гражданскитѣ животъ; едно специално законодателство съществува за такива случаи; нарича се **шер'и**, т. е. „споредъ закона.“ Съдилищата като прилагатъ религиозниятъ законъ се състоятъ изключително отъ **нибѣтъ** на всѣка околия и работитѣ тукъ се разлеждатъ по единъ начинъ съвсѣмъ сумаренъ (поврѣхностенъ, на бърза рѣка).

Въ извѣстно число случаи, именно за дѣла относящи се къмъ фамилията, женидбата, развода, наследството, църковното право е също така въ сила за немюсюлманитѣ, кои о са тогава подсъдни на своитѣ религиозни началници.

Знае се, че църковнитѣ началници са въ очитѣ на турската администрация законнитѣ прѣдставители на своитѣ едновѣрци, тѣ официално се наричатъ **милетъ-башии**, въ своя кръгъ на дѣйствія.

Съществуватъ въ рѣзнитѣ административни окрѣжия училищни комисии (**ма'риф-меджлиси**), но тѣхното дѣйствие се упражнява главно върху турскитѣ училища, които принадлежатъ на народности неимѣющи официални мѣстни началници, както е случая напр. съ българитѣ на повечето окрѣжи на Македония. Трѣбва да се забелѣжи при това, относително народното просвѣщение, че немюсюлманскитѣ училища сѣ още, тъй се види, поддържани изключително на разноси на частни лица или на дружества, а държавата не имъ отпуска нигде фондове за образованието.

Македония въ климатично отношение, е една отъ най-облагодетелствуванитѣ области на източния полуостровъ; почвата е твърдѣ плодна и произведенията ѝ извънредно разнообразни; южнитѣ растения, които въ България се обработватъ тв. ограничено, като памукътъ маслината, портокалътъ, лимонътъ, напълно вирѣятъ, поне въ южнитѣ части на солунски вилиетъ; могло би даже да се пресади и шекерната трѣстъ. Лозарството е зело голѣмъ просторъ, но виното, както и въ България, обикновенно зле се обработва. Тютюнътъ се обработва почти всегдетъ, също и афионътъ.

Обработената земя не представя повече отъ $\frac{1}{5}$ отъ поврѣхнината на земята, отчасти поради угарята, която оставя празни всѣка година $\frac{3}{5}$ отъ обработваната земя. Произвож-

дацието на житата, ячменътъ, пшеницата, овесътъ, кукурузътъ заема $\frac{3}{4}$ отъ работенитѣ полета.

Копринарството е особено важно за каазитѣ гевгелийска и воденска, пчеларството въ — Халкидика.

Горитѣ, които покриватъ почти половината отъ земята, даватъ същитѣ произведения както и въ България: Солунския вилаетъ, въ това отношение, е единъ отъ най богатитѣ на турската империя.

На редъ съ земледелието, съ което се занимава най-голѣмата частъ отъ жителитѣ на Македония, скотовъдството съставлява важна частъ отъ источницитѣ на страната; въ високитѣ прѣдели на Битолския вилаетъ, особено, живѣятъ пастирски населения — отъ албанско или влашко племе. Кожитѣ и вълната доставятъ главнитѣ сурови материали за мѣстната индустрия. Тази индустрия има главно за прѣдметъ, както и въ България, да задоволи непосредственитѣ нужди на населението, относително облѣклото, обущата, покривкитѣ. Известно число фабрики съ парни вдигатели, воденици, предачки, станове за памукъ или коприна, сапунени фабрики, табачни мануфактори, дистилярници, са направени въ Солунъ, Велесъ, Драма, Сересъ и Негушъ.

Македония е богата съ минерални складове, но само едно малко количество се експлоатира и то въ ограничени условия; отъ послѣднитѣ ще цитираме **ЛИГНИТНИТѣ** рудници на серската каза, **ХРОМОВИТѣ** на касандрийската и воденската кази, **ЖЕЛѢЗНИТЕ** въ казитѣ: неврокопска, разложска и кривопаланечка. Намиратъ се тоже по вѣкъде **среброоловени** и **антимонови** руди.

Македония е много по-малко облагодѣтекствувана отколкото България откъмъ съобщенията; освѣнъ че земята, ту планиниста, ту прѣсечена отъ езера, язове и реки, е сама по себе малко способна за згодни пътища, пътищата достъпни за кола са твърдѣ малобройни, понеже транспортите се извършватъ главно, за пътници както и за стоки, на конь или мѣска.

Главните пътища са: ония отъ **Солунъ** до Сересъ и отъ **Солунъ** до Битоля прѣзъ Воденъ; ония които почватъ отъ **Битоля** и се уилтватъ, на Югъ — къмъ *Деринъ*, *Костуръ* и *Лариса* (въ Тесалия), на Западъ — *Елбасанъ* прѣзъ *Охридъ*, и къмъ *Янина* прѣзъ *Корча*, на Северъ — къмъ

Скопие прѣзъ Гостиваръ и Тетово и къмъ Прилепъ и Велесъ; най-сетнѣ тия, които излизатъ отъ Скопие, уиѣтватъ се къмъ Стара-Сърбия прѣзъ Качанишкия проходъ, къмъ Враня въ Сърбия, и къмъ Кюстендилъ въ България, тия два последни пътя се раздѣлятъ въ Куманово.

Македония притежава една само желѣзница, която и я преминава по всичката ѣ дължина, и почти по срѣдата. Тая линия е дълга 362 км., отива отъ Солунъ до Митровица, има не по-малко отъ 95 моста (отъ които 8 на Вардаръ) и 12 тувела. Построена е въ 1872; има 28 станции. Единъ клонъ отъ Скопие, построенъ въ 1888 я съединява съ сръбската линия, и отъ тукъ съ Западна Европа.

Една нова линия, която ще свърже Солунъ съ Битоля е проектирана (вече прѣкарана. Прев.)

Но главно морския пътъ е оня, чрезъ който ставатъ сношенията на голѣмото пристанище на Егейско Море съ Западъ, както и съ другите градове на Истокъ; много морски компании, френски, английски, австрийски, италиянски, руски, гръцки и турски поднасятъ своитѣ услуги на Солунъ 2 или 4 пъти на месецъ. Въ 1888 год. 4.450 кораба (отъ които 778 парни) са посетили това пристанище; относително параходите—английското знаме държеше първо мѣсто, френското—последно; 80% отъ корабите на платно бѣха турски.

Между многото достъпни места, които представляватъ извънредно изрѣзаните брѣгове на Македония, Кавалското пристанище, въ дъното на единъ широкъ заливъ, затворенъ отчасти отъ о-ва Тасосъ, е едничкото което притежава истинска търговска важностъ; нѣкои отъ корабите, които служатъ на Солунъ (между другите-ония на Messageries Maritimes) спиратъ тука за почивка вървейки къмъ Цариградъ.

II. Въпроса за народностите.

Македония заема едно пространство отъ 75.000 кв. км. Тя съ своето разпространение по брѣговете на Егейско Море, съ своето голѣмо Солунско пристанище, е за балканските държави една отворена врата къмъ Западъ; за нѣкои западни сили тя ще е, напротивъ, пътъ къмъ Истокъ; разбира се, слѣдователно, че отъ врѣмето на голѣмите събития военни и дипломатически, които наново отвориха ерата на политическите, и териториалните изменения въ тая частъ на Европа,

Македония е станала, за държавите непосредствено заинтересувани въ източния въпросъ, една страна връзъ която се сипе на заръ злато, като на комарджийска карта, и навърно тя ще се обърне на ябълка за раздоръ.

Понеже въпросътъ е преди всичко националенъ въпросъ, ние ще влѣземъ тука въ нѣкои подробности по-обстоятелни. Мъчно е, ние забелѣжихме вече това, да се даде точна смѣтка за численото разпределение на разните народи на Македония; показанията доставени отъ официални документи, понеже се отнасятъ изключително до вѣроизповѣданията, могатъ само да заблудатъ човека. Его нѣкои отъ пресмѣтванията дадени въ географически съчинения или въ пътешествия.

	Ритихъ (1)	Отеч. Географ.	Бианкони 2)	Верковичъ
Българи	1.124.288	1.300.000	610.000	1.236.000 (3)
Турци	3 0.626	450.000	180.000	305.000
Гърци	59.833	58.000	300.000	219.000
Власи	422.357	292.000	80.000	81.000
Разни	—	—	380.000	66.000

Его, въ таблицата споредъ съчинението на г. Верковичъ „Типографически и етнографически очеркъ на Македония“, пропорцията, на трите главни народности въ разните каази. Г. Верковичъ, като е отъ сръбско-харватско племе, и като публикува въ Петербургъ 1889 г. предмѣтното съчинение, ни се чини че представя достатъчни гаранции за безпристрастность.

Това което излиза обаче несъмнено отъ тия статистики е, че голѣмото болшинство на македонското население принадлежи на славянското племе, пътниците Лежанъ, Бартъ, Ами-Буе, географите Ритеръ, Кипертъ, Елизе-Реклю—цитираме само незаинтересуваните въ въпроса автори—са съгласни по тоя предмѣтъ; Тоже нѣкои гръцки писатели, въпрѣки всички, за да защитатъ прѣвесътъ на своето племе, са измислили теорията за гърци българогласни, споредъ която македонците, като говорятъ български, ще са изцѣло или отчасти елини пославявени; тая теория неможе да се поддържа,

(1) Славянски Миръ; (2) Търговски карти съ описателни белѣжки. Македония, 1888. (3) отъ които почти 300.000 ще са мохамедани.

Суданъ или Конго; при все това, тѣхния предмѣтъ се изпрѣчва доста често въ изучванъето на текущите политически въпроси, затова ни се чини полезно да поговоримъ за тѣхъ съ нѣкои подробности.

Доста бѣше трудно за сърбите да се заловатъ за тая работа, тѣй като българите вече притежаваха положението; прѣчките само увеличиха ревността на шампионите (борците) на Сърбия, тѣй щото тѣ наскоро достигнаха целта си. *При все че сме въздушевени съ еднаква емпатия къмъ двете славянски народности на полуострова, при все че уважаваме мисълта, която кара сръбските писатели—за да приотвратъ бъдещето развитие на своето отечество, истината ни задължава да обявимъ, че исканията на Сърбия относително Македония ни изгледа съвършено да се лишава отъ сериозни основания.*

Защитниците на сръбската кауза са прибѣгвали за помощъ до доводи отъ всѣкакво естество, исторически, етнографически, политически. Въ историческо отношение, тѣ се опиратъ върху факта, че Македония съставлява частъ въ XIV в. отъ Душановото царство. Веднага може да се отхвърли този доводъ; нѣма, наистина, ни една европейска държава, която да не може като възлиза малко или по-вече въ историята, да изисква по сѣщия начинъ нѣкои провинции отъ своитѣ съсѣди. Но може съ сѣщия тонъ да се отговори, като се забѣлѣжи, че още отъ X в. Македония е принадлежала на българитѣ; много документи отъ гръцки произходъ признаватъ българския характеръ на тая област императоръ Василий II който разруши държавата на Западъ; България (която нѣкой сръбски автори искатъ да присвоятъ на своята народност) е називанъ отъ съвременитѣ хроничи Βουλγαροχτονος (българоубиецъ); и охридския патриархъ запази, подъ византийското владичество, титлата *архиепископъ на България*.

Етнографическия въпросъ е не по-малко лесенъ да се освѣтли; сръбскитѣ автори, прѣдъ общото съгласие на пѣтниците да наричатъ българи славянитѣ на Македония, можаха да ги наречатъ некомпетентни и да кажатъ, че не са могли да различаватъ истинското сродство на македонскитѣ диалекти; голѣмото разнообразие на диалектитѣ, подобността на двата езика — сръбския и българския — даватъ поне характеръ за възможность на тия твърдения; въ очитѣ на без-

пристрасния наблюдател, обаче, това утвърждение може всичко всичко да направи съмнителни противнитѣ утвърждения, но не и да ги унищожи; нищо не ни задължава, наистина, да дадемъ по-вече вѣра на прѣдложенията на г. Гопчевича, който обявява, че цѣла Македония е Сръбска до Солунъ, отколкото на прѣдложенията (assertions) на г. Верковича, който казва, че още и населението на Призренъ е Българско.

Трѣбва, най-послѣ, да не се придава изключителна важностъ на езикътъ въ въпроситѣ за националностъ; въ Франция, по-добрѣ отъ всѣкъде другадѣ, знаемъ, че разликата на нарѣчиата не прѣчи на общността на патриотическитѣ чувства: избраната доброволно страна е по нѣкога по-мила отъ колкото оная, която се налага отъ произхождението. Е, самитѣ сръбски писатели признаватъ, че ако нѣкой попита единъ македонецъ за родътъ му, той ще отговори: „българинъ съмъ“. Ние имахме впрочемъ, въ прѣдидущитѣ глави случай да докажемъ, че македонцитѣ се бориха заедно съ българитѣ, и турскитѣ статистики признаватъ, че 450,000 жители отъ вилаетитѣ солунски и битолски са се присъединили къмъ Екзархията. Сърбитѣ като не можаха да направятъ всите тия обстоятелства съмнителни, потърсиха да преобърнатъ значението имъ по единъ начинъ подобенъ на оня на гърцитѣ, който посочихме по-горѣ. Македонцитѣ, като се обявяватъ за българи, и като работатъ за общото дѣло съ българитѣ, били сърби, криещи своята народностъ отъ страхъ да не си навѣятъ притѣснения отъ турцитѣ. Ако да бѣше дѣйствително така, тия българи щѣха по необходимостъ да стоятъ мирни всѣкога и би се пазили даже да взиматъ участие въ вълненията, които бѣха въ полза на българскитѣ църкви; това участие имъ е коствувало, наистина, поне толкова преслѣдания, колкото името *сърбинъ* би могло да имъ нанесе; и послѣ, както справедливо забѣлѣзватъ българскитѣ писатели, защо това изменение на народността не е могло да досегне жителитѣ на Стара Сърбия, които имаха тѣкмо толкова да се боятъ отъ турцитѣ, колкото и жителитѣ на Македония?!

Както и да е, македонцитѣ, по тѣхното държанье въ въпросътъ на религиозната автономия и въ врѣме на сръбско-българската война, показаха, че се считатъ дѣйствително като българи и че знаеха и а останатъ такива.

Полѣзно е да се спомене, тоже, че бѣлг. народъ при- тѣжава три официални документи, които конституиратъ пра- вата му върху Македония; тия документи, вече цитирани, произлизатъ, еднитѣ отъ суверена на османската империя, другъ единъ отъ прѣдставителитѣ на великитѣ сили, третия отъ Руссия; тѣ са: 1-о фирманите отъ 1870 и 1872 които учрѣдиха Бѣлгарската Екзархия, и ѣ присѣдиниха епархиитѣ велешка, скопска и охридска; 2-о проектътъ за организацията на Бѣлгария, изработенъ отъ Цариградската Конференция въ 1876, проектъ който съдържаше въ софійския вилаетъ санд- жацитѣ скопски и битолски; 3-о Св. Стефанския договоръ, спорѣдъ който Македония, почти цѣла, влизаше въ границитѣ на Княжество Бѣлгария.

Мислимъ, че така — показахме сѣщинското положение на народноститѣ въ Македония- Нѣмаме, впрочемъ, никакъ намѣрение да отиваме по-нататкъ въ изложението си. Ма- кедония е турска провинция и чини ни се, че поддържанието на *statu-quo*-то е най-доброто за тая земя, както и за съ- сѣдитѣ ѣ; като се земе прѣдъ видъ положението на народ- ноститѣ въ самата провинция и съ исканията отъвнѣ, излиза че исчезванието на турското владичество ще доведе, неиз- бѣжно, най-тѣжки конфликти между балканскитѣ държави, конфликти, въ които ще се намѣсатъ, безъ съмнѣние, велики сили. Наистина, въ Бѣлгария, нѣкои патриоти бѣлнуватъ за избавлението на тия земи, населени съ родни братя! нѣма съмнѣние, че това е тѣхно право, и не се пада на насъ френцитѣ да ги укоряваме за това; но можемъ да бждемъ сигурни въ това отношение, че мъдростъта, за която бѣлгар- скиятъ народъ толкова често е давалъ доказателства, ще земе връхъ и тука, и че Княжеството нѣма да отиде да ком- преметира резултатитѣ придобитѣ прѣзъ по-вече отъ 12 го- дини работа, за да се опита за завоювание, въ което то безъ съмнѣние ще срѣщне силни противници. За сега, Бѣл- гария търси да си привърне македонцитѣ по твърдѣ миро- любивъ начинъ; чрѣзъ разпространение на образованието се упражнява тѣхната пропаганда, която ще видимъ въ слѣду- ющ я параграфъ; това поведѣние ще спечели за Бѣлдарския народъ уважението на образована Европа *).

*) Тука сме длъжни да протестираме. Г-нъ Ламушъ поставя много криво въпроса. Толкова, види се, го разбралъ. — Първо и първо, не е княжеството

III. Българскитѣ училища въ Македония.

Умственното движение, което има за сѣтнини политическото възкръсване на българския народъ, сѣе отъ първитѣ години се почувствува въ Македония. Казахме, че около 1845 имаме 4 български училища въ тая страна. Създаването на Екзархията, като позволи централизацията на мѣстнитѣ общини, даде силенъ потикъ на славянското образование и му позволи да се бори почти съ сѣщитѣ оржжия противъ грѣцкитѣ училища.

Сега сѣществувва подъ върховното управление на Екзарха една пълна училищна организация, която се простира по всички части на турската империя, на които населението е отчасти българско, т. е. въ Тракия и Македония.

Единъ учебенъ отдѣлъ е на чело на тая организация; натоварена е, между другото, съ разпредѣление помощитѣ давани отъ Екзархията. При архиерейтѣ, натоварени съ епархийтѣ, се намиратъ епархиални свѣти, смѣсени отъ духовни

едничкото, което може да произведе смутове въ Македония, а, на първо мѣсто, самото население въ Македония. Това население е отдавна привързано на *България* — още прѣди да сѣществувва днешното княжество — това автора знае —, тъй щто ако днесъ младата, но осакатена българска държавица не прѣстава да се грижи за Македония, това го прави не за да си привърне нейното население, не за своя собственъ користъ слѣдователно, а просто да го просвѣти, да го повдигне умствено и нравствено; тя се ръководи отъ много по-хуманни, по-висши идеали отколкото г. Ламумъ е можалъ да си го прѣдстави. Напраздно той хвали българската мъдростъ, за която билъ далъ толкова доказателства българския народъ. Ако нѣкои български патриоти (ние не знаемъ такива) бълнуватъ (кешки да е така!) за избавлението на тия земи, то това навѣрно не ще го праватъ само за удовлетворение на некакви национални честолюбия. Петвековно, ужасно робство е това, г-не Лалушь! Нашитѣ братя въ тази злочеста страна са се обърнали на илоти, на послѣдни парии въ Вашата цивилизована Европа, а Вие ни казвате: „поддържанieto на днешното положение е най-доброто за Македония“! О, горко на многострадания нашъ народъ ако продължава да бѣде все така мѣдъръ — отъ страхъ да не би съ исчезването на турското владичество да настанатъ нѣкои опасни конфликти за балканскитѣ държави! Като се осмелява този съчувствующъ намъ френски писателъ да ни дава умъ, защо не ни каже единъ срѣденъ пътъ, по който да тръгнатъ нашитѣ фанатазирани патриоти (ако да ги имахме!), които толкова бълнували за избавлението на Македония, та хемъ народа да е избавенъ отъ азиатщината, която сама отъ себе нѣма да прѣкрати върлуванията си, хемъ да не исчезне това магьосно блаженство, което пази Источния Полуостровъ отъ пожаръ—владичеството на Варваризма въ Европа? Ние, македонскитѣ бълнувачи, ще посочимъ г-ну автору, на и всѣкому, който иска да знае нѣщо за насъ, ще посочимъ на Берлинскя Договоръ. Той е, който дава срѣдния пътъ, и ако самата Турция не пригърне единчкия този *modus vivendi*, както имате обичамъ вие европейцитѣ да казвате, то безъ съмнѣние, не ще бѣдемъ ние, които да плачемъ надъ гроба на тая ообразна намъ Турция, защото отъ нейния гробъ ще възкръсне цѣлата Св. Стефанска България.

и мирски членове, на които са повѣрени административнитѣ, религиознитѣ и училищнитѣ работи на епархията; най-сѣтне *народнитѣ общини* посрѣдствомъ *мѣстнитѣ свѣти* управляватъ първоначалнитѣ училища, поддържани, най-голѣмата частъ, на разноси на жителитѣ.

Вънъ отъ дѣйствието на духовните власти, българските училища са подчинени на инспекцията на турскитѣ училищни комисии, които само даватъ официално потвърждение на свидетелствата.

Българското обучение обѣема сега срѣдни, класни и първоначални училища.

На първо мѣсто е *Солунската Гимназия*, едно отъ образцовите училища на страната. Това учреждение поддържано отъ субсидии на Екзархията и на Княжеството и отъ пожертвуванията на българските нотабили, притежава доста обширно и добре разположени здания, въ които живеятъ учениците, чиито родители не са въ града. Инсталацията относително обучението е твърде згодна; сбирките служещи за урсците по физика, химия и естествената история са достатъчно снабдени.

Курсътъ на учението е разделенъ на 7 класа и обгръща всичките познания, които дава нашето срѣдно класическо обучение. Програмата обѣема: религиозно възпитание, български и старославянски езикъ, философия, математическите предмѣти (съ дескриптивна, даже и аналитич. геометрия), всеобща история и география, естест. история, физика, химия, космография, рисуване, гръцки, латински, френски и турски.

Въ 1887 гимназията имаше 15 преподаватели, свършивши по-вечето въ Русия, и 239 ученика, отъ всичките части на Македония.

Най-важната задача на Солунската Гимназия е да служи като *учителска школа* за произвеждане учащето тѣло на българските училища въ Македония.

Същата роль се изпълнява относително женското образование отъ *Солунската Девичека Гимназия*. Тя насчиташе въ 1887 год. 63 ученички, раздѣлени на 5 класа. Обучающиятъ персоналъ се състоеше тогава само отъ 5 учителки, но най-важните предмѣти се преподаваха отъ учителите на мъжката гимназия, чиято библиотека и колекции са подъ разположение и на девическата гимназия.

Прогимназии или *класни училища* съществуватъ въ всички градове на Македония, които притежаватъ доста значително българско население. Тѣхната програма е приблизително тази на специалното сръдно образование: френския езикъ, както и турския, се учатъ въ всички тия училища. Най-важните прогимназии са учредени въ градовете Скопје, Велесъ, Щипъ, Прилепъ, Битоля, Воденъ. Споредъ статистиката, която имаме предъ себе, и която е за учебната 1886-87 год., тия заведения са притежавали по 4 класа, съ по 4-5 или 6 учители и по стотина ученици (133 въ Скопје, 106 въ Битоля, 531 въ 6-те училища заедно). Училищата въ другите 14 града бѣха въ това врѣме напълно устроени и брояха само по 1 до 3 класа, и по 1 до 4 учителя. Най важните бѣха въ Охридъ (67 ученика), Съръ (30), Неврокопъ (26), Кукушъ (25). Цѣлата сума отъ ученици бѣше 263.

Женски класни училища имаше въ същото врѣме въ градовете Скопје, Битоля, Прилепъ, Кукушъ и Воденъ. Числото на класовете и учителките се колебаеше за всѣко училище отъ 1 до 3, а числото на ученичките—отъ 5 до 27 (Прилепъ) и 40 (Битоля). Цѣлата сума на ученичките въ 1887 бѣше 119, заедно съ 22-те момичета, които следваха въ мъжката прогимназия въ Велесъ.

Но, естествено, първоначалното образование е предметъ на най-голѣми грижи на всичките представители на българския народъ, отъ селско-общинския съветъ до Екзарха.

Ние дължимъ на г. Шоповъ, главенъ секретаръ на българската Екзархия, за статистиката на българските училища, разпредѣлени споредъ главните административни деления (вилаети и санджаци) за учебните години отъ 1885/86 до 1888/89. (Вижъ таблицата).

Пропорцията на българските деца, които посещаватъ училището не е по-голяма отъ 11% въ Сол. вилатетъ, 15.6% въ Битолския вилаетъ, и 11% въ Скопски санджакъ; едно училище се пада на 450 деца въ Сол. вил., 360 въ Бит. вил., и 420 въ скопски санджакъ. Трѣбва да се забѣлѣжи, че въ много мѣста българските деца отиватъ въ гръцки училища.

Тия резултати ще се видатъ посрѣдствени, ако се зематъ въ абсолютна стойностъ; въ същностъ тѣ са значителни. защото са добити безъ никакво съдействие отъ турските ад-

министративни власти и въпреки неприятелството на гръцкитѣ духовни власти, дълго време всемогъщи на това землище. Като оставимъ на страна всѣки въпросъ политически, не може човекъ да се въздържи за да не признае развитата ревностъ на българското племе за разпространение на образованието въ Турция.

Ние ще се спремъ въ ху последната черта. Въ нашия XIX вѣкъ, който счита като първа длъжностъ на обществото — разпространение на образованието, мислимъ че не може човѣкъ да направи по-хубава похвала на българския народъ, освенъ като се покаже той като съставляющъ единъ цивилизаторски елементъ на источния полуостровъ и търсецъ да разпространи своето влияние чрезъ мирното и полезно разпространение на училището“.

Тукъ свършва белѣжките си г. Ламушъ. Видѣхме, че той не е заинтересуванъ за болното наше мѣсто. Казахме нѣколко думи по тоя въпросъ, но сега искаме да се повърнемъ пакъ и да се помъчимъ да отгатнемъ причината, по която този приятель на истината, намѣсто да си издигне гласътъ за правата на Македония (които ѝ са обещани преди 15 години, но нарочно занемарявани до денъ днешенъ), дава ни хладнокръвни съвети да не се тревожимъ много-много за поробената частъ на отечеството си.

Какъ мислите, драги съотечественици, у кого лѣжи вината? Чудно ли ще ви бъде, ако ви кажемъ, че сами ние сме криви за това? Ето какъ мислимъ ние:

Ние допустнахме щото въпроса за нашето плачевно състояние да се потуши, и намѣсто него да се подигне другъ, който за насъ нѣма нужда отъ повторно решение: намѣсто да протестираме противъ хитрото занемаряванъе на Берл. Договоръ и противъ зулумлуците на нашите завоеватели, ние протестираме противъ сръбската и гръцка пропаганда; намѣсто да заглушимъ Европа съ своите викове: „свобода или огънь“!, ние сериозно доказваме, че не сме нито гърци, нито сърби. А това бѣ желанието на нашите неприатели. Така, едни нищо и никакви сръбски извѣяни Милосвичовци бѣха въ състояние да ни хванатъ за носъ и да ни кажатъ: „Стойте! Защо ви е свобода? По-добре е да видимъ първенъ щосте: преди всичко не е доказано, дали вие сте човеци, та после, ако наистина вие имате човѣшки образъ, ние можемъ

съ историята, етнографията и др. науки да ви докажемъ, че сте сърби, а не българи“. И ние се поведохме по бръмбара! А бръмбара не завежда на добро мѣсто. Цѣли деветъ и повече години не се лутаме въ доказателства, залъгваме се съ играчки и вижъ, че това занаятие ни се видѣ по-приятно. Забравихме болките си.

Нашиятъ печатъ е нѣмъ за тия болки. Самитѣ македонци, които иматъ даже тая нахалность да се гордѣятъ съ името „емигранти“ нехаятъ за своето отечество, частнитѣ интереси затъпили имъ нервитѣ, та станали поклонници на личния си рахатлъкъ. Какъ искате, г-да, единъ чужденецъ да страда за васъ, да ратува за вашата свобода, когато вие сами не сте въ състояние да почувствувате нито позорътъ на семействата си, нито болкитѣ отъ смъртнитѣ рани на братята си, нито гладътъ имъ, причиненъ отъ зулумкярското отнемапье насъщния имъ хлѣбъ — отъ устата?! Чуete ли гласътъ на пролѣтната кръвъ, която вика за отмъщение? А?

Е, защо тогава не ни е приятно ако единъ Лапушъ или единъ Бераръ или другъ нѣкой ни каже: „добрѣ ви е подъ Турция, що се безпокоите! Турция не ви прѣчи да сте българи. Днесъ ние това чекаме да ни кажатъ. Защо прочее кривимъ Европа, и я наричаме „блудница вавилонска“?

Любезни еднородци! Нашето спасение е въ оръжието.

Августъ 1894.

София.

В.

Санджаки	Учебна година	МЪЖКИ УЧИЛИЩА			ЖЕНСКИ УЧИЛИЩА		
		Училища	Учителли	Ученици	Училища	Учителки	Ученички
Солунски	1886/87	78	105	3.801	8	18	516
	1887/88	93	141	4.285	10	22	522
	1888/89	101	153	5.004	12	25	682
Сърски и Драмски	1886/87	65	84	3.469	2	3	82
	1887/88	68	80	3.321	4	7	243
	1888/89	71	89	3.687	4	8	254

нисто на голѣми чифликсайбии въ Македония ще бѣде отъ голѣма важность и полза по отношение на горното. Примѣрътъ отъ чуждестранни земледѣлци би билъ най-много полезенъ, както туй е вече явно въ долината на р. Вардаръ отъ примѣра на Нѣмскиятъ арендаторъ въ имѣнията на г нѣ Цимер-а при Штоби. Нерѣшителността на Турското правителство противъ едно чсждо масивно прѣселение може да бѣде не безъ основно въ съображение на капитулациитѣ; прѣселванието на отдѣлни групи отъ опитни иностранны земледѣлци трѣбва само турското правителство да покревителствува, до колкото силитѣ му позволяватъ. Чрѣзъ туй може повече да се спомогне за подвиганието на земледѣлието и скотовството; отколкото чрѣзъ скѣпото устрояване на образцови чафлици и земледѣлчески училища. Скотоводството въ Битолската равнина можеше много повече да цѣвне, понеже съсѣднитѣ планини съдържатъ безъ всѣко съмнѣние прѣвѣсходни лѣтни пазбища.

Освѣнъ това, ако единъ пѣтъ равнината бѣде истощена, то пространството до подножието на платната е достатъчно за трудолюбивитѣ рѣцѣ. Културата сега вече захваща подобно на неотдавна наблюдаваното по Саккария и Карассу, бързо да се възскачва по стрѣмнината. Прѣди сичко напрѣдва лозата, която сички селяни въ груба форма достатъчно бързо обработватъ, овощарството би могло не помалко да се развие.

Отдѣлни мѣста въ Албания и Македония, както напримѣръ. Тетово и Хрупища сѣ прочути още отъ старо врѣме по плодовитѣ си. За копринарството цѣлата страна е прѣвосходна; тютюня узрѣва въ Прилѣпско. Най сетнѣ има значително количество дърва и минерални богатства въ Планинитѣ. На югъ се присѣдиняватъ малкитѣ равнинки отъ Екшису и Кайлари съ Битолската равнина, които се раздѣлятъ само съ единъ клонъ отъ *Бичъ* планина, която принадлежи на западната верига. Тѣ сѣщо сѣ подобни на другитѣ и сѣ не по-малко населени и обработени. Кайлярската мѣстность брой около 4000 жители. Двѣтѣ котловинки заедно съдържатъ около 600 квадратни километри.

Хенрихъ Бартъ, който посѣтилъ тази страна, написалъ едно описание отъ голѣма важность. Чрѣзъ Суровичево и Колджилари, като се искачилъ тамъ прѣминалъ прѣзъ лозята и полетата, видѣлъ важоата мѣстность и се удостоилъ съ една

картина пълна съ удовольствие. Сжщо и въ земледѣлческо отношение хубава е тази страна; прѣзъ сичкитѣ височини се вижда постоянно покритата съ снѣгъ глава на Олимпъ. Кайлари расположенъ на двѣ части имаше въ врѣме посѣщанието на Барта (есень 1862) 800 къщи; подъ управлението на Кайлери принадлежахъ сичко 44 села. Понататкъ той миналъ прѣзъ Ердомусли, едно красиво село съ стари дървета и съ кула на стопанина, и стигналъ до Кожани, малкъ, градецъ въ една глѣбнатица съ хубави къщи и добръ уреденъ пазаръ. Мѣстната красива камбанария, на чиито платформъ се е вѣскачилъ, му се прѣдставила една величествена гледка на плодосната страна. За чудо, въ Кожани се срещналъ съ жители, които зпаяли нѣмски езикъ, понеже тукашнитѣ жители търгували съ Виена. По нататкъ, дѣто желѣзницата стига градинитѣ на Мидаса, и се отварятъ отъ югъ и сѣверъ още и устията на двѣ плодородни долини, на югъ до Караферия, тази на Карасу, стария Халиакмонъ, и на сѣреръ при Въртокопъ, или близо до Воденъ, забѣлежителната областъ Мъглен , по турски Меглепъ, „*мъглива страна*“.

Равнината на Карасу при Серфидже може да се прѣсметъ на 800 кв. килм; тя е богата съ жито, церевица, сусамъ и бобови плодове. Трѣбва обаче да става тѣхното съобщение съ караферия на право, понеже тя е отдѣлена отъ морето съ сѣвернитѣ продължения на Олимпъ.

Мъгленъ е особенъ по видѣтъ си, една затворена за сега страна, нѣкогажъ се е намиралъ и подъ самостоятеленъ отъ държавата, и почти независимъ мѣстенъ князь. За жалостъ краткото ми врѣме не ми позволяваше да направа една екскурзия дотамъ, нъ Ханъ е посѣтилъ „Мъгленъ“ отъ Воденъ и го описва въ своето съчинение „Пѣтувание по течението на Дринъ и Вардаръ“ (стран. 260). Мъгленъ се състой отъ заключения мѣжду високитѣ планини Котелъ на рѣка Мъгленница, която, като тече отъ сѣверъ на далечъ отъ Въртокопъ излиза отъ планината и се съединява съ рѣката която извира отъ Нисимското блато въвъ Ендже Вардарското езеро. Изворътъ на рѣката е слабъ и не забѣлежителенъ, нъ понататкъ горѣ още въ планинитѣ образува и той хубава равнина. Тя трѣбва да е най плодovitата въ Цѣла Македония и почвата тамъ е двойно и даже тройно поскъпа отъ съседната. „Много ниви даватъ три жътви въ годината. Климатътъ

е твърдѣ здравѣ и въ всѣки случай изворната вода е, която е ключатѣ на редката доброкачественостъ на земята.

„Ако разглѣда човѣкъ полето отъ ханѣтъ при Лукавецѣ, то не може да се мисли за подобра гледка, тѣй продължава Ханѣ. Село до село се крие мѣжду дърветата. Почвата прѣзъ голѣмата частъ отъ годината е зелена; планинитѣ, които затварятъ мѣстността се надпрѣварятъ съ нея по хубостята, и се стрѣмжтъ да станжтъ стражари на тази прѣлестъ“.

На западъ се простира Каймакзоланѣ и Ниче планина, на сѣверъ височинитѣ отъ веригата на Кожухъ планина, „която прилича на отвѣсно исправена стѣна“ а на изтокъ отъ къмъ долината зжбатата Паякъ планина; долината заедно съ нискитѣ склонове брои 800 квадратни километри. На югъ тя се затваря отъ оная верига, върху която се искачва желѣзната линия отъ Въртокопъ на горѣ и на която ний започвахми нашето скитание. Тукъ сж расположены 54 села голѣми и малки, отъ които на картитѣ сж означени само една твърдѣ малка частъ.

Мъгленѣ може да се счита още и като „Пиперова страна“; понеже едно отъ главнитѣ производения съставява червения типерѣ отъ пиперки (паприки). Съ него се снабдява не само цѣлия полуостровѣ, нѣ сжщо тѣй и иностранны земи; и особено се разнася въ значително количество въ Египетъ и Франция. Но при все това този артикулъ не достига съвсѣмъ чистъ въ търговията, а примѣснѣ съ грахово брашно и червена прѣстъ. Фалшифициранието значи, е известно сжщо и въ Мъгленѣ. За 1863 година Ханѣ посочва едно общо производство отъ 265000 оки. Сжщо и бубеното сѣме вирѣе къ тази мѣстность. Въ 1863 год. въ времето на болѣстята, когато и жътвата бѣше слаба мъгленско произведе 88000 оки кожурци. Копринарството и днесъ може да бжде доста значително по вдигнато.

Мъгленската областъ е доста забѣлежителна и въ етнографически отношение. Въ срѣднитѣ вѣкове тя беше населена съ българи и императорѣтъ Василий Българоубиецѣтъ тадѣва предприе единѣ извънреденѣ походѣ, завладѣ главния градѣ Мъгленѣ, слѣдѣ като се откараха вадитѣ и подкопахж стѣнитѣ, които го обикаляхж. Той изведе робе голѣмцитѣ и гарнизона, а прѣдаде жителитѣ плячка на солдатитѣ си. По сетнѣ се преселиха въ тази мѣстность власитѣ и тамъ засѣд-

нали. Турското владичество доведе тукъ юруцитѣ, които пакъ се дѣлѣтъ на два рзлични клона, първитѣ, фатихане или фатиханли, които съставлявали нападателната армия; другитѣ, коняритѣ дойдохъ почти едно столѣтие по-късно. Българитѣ, които отъ погрѣди още се намирахъ тамъ и се подчинихъ, приѣха исляма, нъ и до днесъ още е запазенъ тѣхния езикъ, който тѣ говорѣтъ на единъ своеобразенъ диалектъ. Много по късно власитѣ приѣхъ исляма и то по примѣра на Българитѣ, когато и тѣхния собственъ епископъ рѣгарна Мухамедовото учение. Тѣ днесъ сж най фанатичнитѣ привърженици на полумѣсеца. Сжщо и тѣ си запазили своя езикъ. Тукъ между съединенитѣ вече днесъ юрукски клонове, Българския и влашкия езикъ всѣ пакъ си останали чужди, тѣй че въ тази малка мѣстность не по малко отъ три—или заедно съ извѣстния въ сѣки случай грѣцки—се говорѣтъ четири разнообразни идиоми. Цѣлата страна до реформитѣ на Султанъ Махмуда бѣше подвластна на единъ Бей отъ фамилията на Циримъ Баши, който отъ землевладѣлицитѣ се счита като произходящъ отъ турскитѣ гази, които покорили страната. До грѣди 50 години никой чужденецъ не е рисковалъ да посѣти Мъгленската околность, тя живѣла сама за себе си затворена, както е и днесъ още горна Албания. Прѣслѣдванитѣ отъ самото правителство можали тамъ да намѣрѣтъ прибѣжище. Сега въ Мъгленъ вече се върви безъ опасность.

Вѣрно е, че производенията на петъте пледородни ивици въ долината (включително съ Мидасовитѣ градини), които заедно обѣматъ 5200 квадратни километри, слѣдователно толкозъ, колкото обѣма третината отъ Саксонското кралевство, ще услужатъ на желѣзницата. Тѣхната плодовитость ще спомогне въ нужда да нахрани планинскитѣ погранични мѣстности. Нъ затуй пъкъ тѣ сами въ бѣдѣще чрѣзъ дърва и минерали и вмѣсто кожитѣ, които днесъ съставляватъ главниятъ износенъ артикълъ, чрѣзъ стадата, ще съдѣйствуватъ на износа.

Свърската на желѣзницата съ мѣстноститѣ които се намиратъ задъ нея тукъ ще съставлява важно значение!

Тукъ на западъ може да се причисли най-сетнѣ и албанския Дебърски санджакъ. Досегашната му свърска съ свѣта се подържаше чрѣзъ Скопската желѣзна станция на една 32 часова далечина; нъ пътятъ до Битоля ще има само 24

часове и притѣжава едно доста добро шосе. Дебъръ е единъ важенъ вътрѣшенъ търговски центъръ за цѣлата скопностъ и годишно исхарчва единъ вносъ отъ 1500 тонове. Слѣдъ него дохождатъ, тѣзи части, отъ равнината, които се намиратъ близо на сѣверъ отъ Битоля, оная на гр. Кичева стария Сциртияна и Крушовската околии, които сега, както до сега и самата Битоля, си служехъ при сношението, съ *Градско*, станция на Вардарската линия.

Подиръ туй нататкъ дохождатъ Струга и Охридъ, двѣтъ важни мѣстности въ басейна на Охридското езеро, нѣкогашно главно мѣсто на българското господарство въ врѣмето на Царь Самуиля. Отдѣлно Охридъ споредъ твърдението на Биянкони има 16000 жители. Двата града носѣхъ досега своя излишкъ отъ жито на Албанския пазаръ въ Дебъръ. Само 12,—14 часове отстои отъ Битоля и чрѣзъ едно добро шосе е свързанъ съ Битоля и въ бѣдъще ще плащатъ данкъ на новата желѣзна линия. Линията сѣщо тукъ срѣща и Рѣсенъ за 6-7 часове отъ Битоля и плодородния басейнъ на Прѣспанското езеро.

Сѣщо и южно албанския градъ Корча (Гѣорджа) съ своята околия отъ богати села, която днесъ се сношава съ външния свѣтъ посрѣдствомъ пристанището Айна Кваранта което се намира срѣщу Корфу; ще прѣмѣсти сношението си съ Хлѣринъ, сраниця на Битолската желѣзница, която се намира на далечина отъ 14—16 часове. Корча брой до 9000 жители (споредъ Биянкони, а други извори придаватъ 12854 ж.) и ще бѣде добро тържище, което сега само получава единъ вносъ отъ 2000 тонове. Костуръ, по турски Кесние, и Крупища ще се сношаватъ, слѣдъ едно расстояние отъ десетъ часове, чрѣзъ станцията на Екшису. Числото на жителитѣ отъ Костуръ се смѣта на 10000 ж. Сѣщо Лапчища и Сачища, въ горната Карасуйска долина и Кожани се намиратъ още по на югъ, а и тѣ могатъ да се слѣдатъ, като мѣстности, които се впадътъ на експлоатацията.

Туй, тѣй закрѣлено, се увеличава на една доста значителна мѣстностъ. Може да се смѣта нѣщо около 15000 квадратни километри, значи на еднаква голѣмина съ великото Баданско Херцогство или колкото половината отъ пруската провинция Померания. Установяванетоъ числото на населението е мѣчно за туй, че разграничаването на мѣстността за

експлоатация, не се съвпада съ административното разграничение. При туй показанията на едни съ други се различават твърдѣ много. Въобще населението е рѣдко, изобщо гжсто, само въ плодороднитѣ полета и по рѣчнитѣ долини. Срѣдно се пада по 30 души на квадратенъ километъръ, тогава се пада на експлоатационната мѣстность кръгло число 500000 души и тази оцѣнка въ всѣки случай не ще бжде мнодо прѣувеличена, тя може даже по ниско да стои отъ самата дѣйствителность. (слѣдва)

АНГЕЛЪ И ДЕМОНЪ

I.

На райски двѣри ангелъ нѣженъ,
С' глава наведена се спрѣ,
А демонъ мраченъ и метеженъ
Надъ адска бѣздна пролѣтѣ.

Духътъ на злини, на съмнѣнье
На чистий духъ очи си впи,
И пламъ отъ тайно умиленье
В' душа си смѣтно осѣти.

О ти! що сяешъ в' небесата,
Прости, че в' тебъ се ази взрѣхъ;
За обичъ имамъ дѣлъ в' душата —
Не всичко азъ в' свѣтътъ прѣзрѣхъ.

София 18 24/II 94 г.

Статистически свѣдения за Македония и Одрински вилаетъ, заети отъ кн. „Матеріали для статистики Болгаріи, Тракіи и Македоніи“ отъ В. Теплова.

„Въобще не е лесна работа събирането на статистически свѣдения; обаче когато става дума за нѣкоя отъ провинциитѣ на обширната Турска Империя, то тя е придруженъ съ такива трудности, за които нѣма понятие статистикътъ,

който се занимавалъ съ изслѣдваняето в Европ. господарства“. Така започва да говори В. Тепловъ на IX страница. Читателя знае за тия трудности и отъ други изслѣдователи, пъкъ и отъ собственитѣ си наблюдения, за които нѣмаме прѣдъ видъ да говоримъ тукъ. Ще кажимъ само че В. Тепловъ при съставянието на материалитѣ си се е ползувалъ освѣнъ отъ пътешественницитѣ, които бѣха издали своитѣ трудове до 1877 г., въ която година е издаденъ и неговия трудъ, още и отъ турскитѣ салнамета (календари) и отъ писмени свѣдѣния получени отъ русскитѣ консули въ Евр. Турция, отъ екзархията и отъ Бѣлг. черковни общини. Источницитѣ, отъ които се ползувалъ В. Тепловъ не се съвпадатъ. Едни отъ тѣхъ иматъ за цѣль умишлено да заблюдатъ общественното мнѣние (салнаметата), други като сж черпѣли свѣдѣния отъ посторони лица не сж могли да узнаятъ истината или сж непълни (такива сж повечето трудове на пътешественницитѣ); затова В. Тепловъ най главно довѣрва на общинскитѣ свѣдѣния, но далечъ и тѣ сж отъ истинско точни свѣдѣния, и то само за християнското население, защото за демусулманското население Християнскитѣ общини не държатъ списъци. Освѣнъ това той получилъ отъ общинитѣ свѣдѣния само за нѣкои каази, затова прави разни камбинаци за да дойде що-годѣ до истината и за онѣзи мѣста заселени съ Бѣлгари, за които нѣма свѣдѣния отъ общинитѣ. Понеже В. Тепловъ е издалъ труда си прѣзъ 1877 г. въ врѣме на освободителната война, когато Европ. Турци имаше по друго административно дѣление; то ний ще пазимъ старото распрѣдѣление само като туримъ на отдѣлно Скопски санджакъ, който влизаше въ Битолски вилаетъ, и Джумайската кааза като я поставимъ въ Солунски вилаетъ, дѣто сега се намира (тя влизаше въ Софийски вилаетъ), а Аха-Челеби и Султанъ-ери—въ Одрински вилаетъ, които прѣди освобождението на Бѣлгария влизаха въ Пловдивски вилаетъ.

I. За Македония¹⁾.

Македония административно е раздѣлена на три вилаета: Солунски, почти цѣлия Битолски и по-голѣмата частъ отъ Скопския.

¹⁾ Видѣть „Землеописание на Бѣлгария и на съседнитѣ ней държави“ отъ Миланъ Т. Радивоевъ (стр. 281) 2).

Солунски вилаетъ се състои отъ три санджака: Солунски, Серски и Драмски. Въ Солунски санджакъ влизатъ слѣд. кази:

Солунска	съ 29760 нем. и 18288 мус., т. е. нем. 61·9%.
Карафериска	„ 26822 „ „ 2010 „ „ „ „ 93%.
Воденска	„ 50474 „ „ 4222 „ — „ „ „ „ 92·3%.
Енидже-Вардар.	6932 „ „ 3940 „ „ „ „ „ 63·8%.
Кукушка	„ 47320 „ „ 30135 „ „ „ „ „ 61·1%.
Дойранска (Полян.)	18212 „ „ 13500 „ „ „ „ „ 57·4%.
Струмичка	„ 42166 „ „ 14179 „ „ „ „ „ 74·8%.
Кассандриска	„ 33024 „ „ 4515 „ „ „ „ „ 88%.
Атонъ (Св. Гора)	„ 8460 „ „ — „ „ „ „ „ 100%.
Тиквешка	„ 18228 „ „ 3403 „ „ „ „ „ 84·3%.
Велешка ¹⁾	„ 50492 „ „ 2254 „ „ „ „ „ 95·7%.
Всичко	„ <u>331890</u> „ „ <u>96446</u> „ „ „ „ „ 77·3%.

Въ Серския санджакъ влизатъ каазитѣ:

Серска	съ 125550 нем. и 39282 м., т. е. нем. 77·2%.
Зххненски	„ 16566 „ „ 2500 „ „ „ „ „ 86·9%.
Неврокопъ	„ 30996 „ „ 33170 „ „ „ „ „ 48·3%.
Разл. (Мехомиска)	съ 14862 нем. и 5935 м., т. е. нем. 71·5%.
Мелничска	„ 35424 „ „ 1300 „ „ „ „ „ 96·5%.
Петричска	„ 11640 „ „ 9500 „ „ „ „ „ 55·1%.
Демиръ-Хисарска	„ 27270 „ „ 15800 „ „ „ „ „ 63·3%.
Джумайска	„ 14632 „ „ 3804 „ „ „ „ „ 79 %.
Всичко	<u>276632</u> <u>101381</u> 73 %.

1) Въ Солунски санджакъ освѣнъ горъвизброенитѣ каази сега има още Гевгелинска и Лагодинска каази.

2) Населението въ Македония:

1) Българи	1,563,613.
2) Турци.	356,961.
3) Гърци.	122,902.
4) Арнаути	91,918.
5) Цинцари	79,700.
6) Евреи	36,500.
7) Цигани	33,828.
8) Разни	3,862.

Всичко 2,289,186.

Въ Драмски санджакъ сж каазитѣ :

Драмска	съ	20042	нем.	и	27076	м., т. е. нем.	43 ⁰ / ₀ .
Ениджейска	„	9403	„	„	13873	„ „ „ „	40·4 ⁰ / ₀ .
Кавалска	„	6570	„	„	18517	„ „ „ „	26·2 ⁰ / ₀ .
Даридерска	„	992	„	„	21525	„ „ „ „	4·4 ⁰ / ₀ .
Всичко		37017	„	„	80981	„ „ „ „	31·4 ⁰ / ₀ .

И така :

Сол. сандж. има	331890	нем.	и	96446	м.,	всичко	428336	души.
Серески „ „	276632	„	„	101381	„	„	378013	„
Драмски „ „	37017	„	„	80981	„	„	117907	„

Всичко 645539 нем. и 288808 „ „ 934347 души.

Битолския вилаетъ въ Македония, споредъ старото разпърдѣление на земята, която влиза и сега въ този вилаетъ, имаше два санджака: Битолски и Корицки ¹⁾. Въ Битолски санджакъ влизаха каазитѣ :

Битолска ²⁾	съ	119040	нем.	и	14241	м., т. е. нем.	89·3 ⁰ / ₀ .
Прилѣпска	„	92696	„	„	10050	„ „ „ „	90·2 ⁰ / ₀ .
Флорин. (Лѣрин.)	„	32988	„	„	2170	„ „ „ „	73 ⁰ / ₀ .
Егри-Бучукска	„	30132	„	„	19986	„ „ „ „	60·1 ⁰ / ₀ .
Сервиска	„	14712	„	„	1575	„ „ „ „	90·3 ⁰ / ₀ .
Охридска	„	38388	„	„	10110	„ „ „ „	79·2 ⁰ / ₀ .
Ресен. съ Пресбой	„	26784	„	„	2725	„ „ „ „	90·8 ⁰ / ₀ .
Кичевска	„	25348	„	„	8665	„ „ „ „	75·3 ⁰ / ₀ .
Всичко		381088			79522		82·7 ⁰ / ₀ .

Въ Корицки санджакъ влизаха каазитѣ :

Корчанска	съ	32612	нем.	и	17929	м., т. е. нем.	64·5 ⁰ / ₀ .
Костурска	„	94446	„	„	20976	„ „ „ „	81·8 ⁰ / ₀ .
Насличка	„	22920	„	„	4545	„ „ „ „	83·5 ⁰ / ₀ .
Колониска	„	7094	„	„	4036	„ „ „ „	63·7 ⁰ / ₀ .
Старовска	„	24960	„	„	12000	„ „ „ „	67·5 ⁰ / ₀ .
Всичко		181972			59486		75·4 ⁰ / ₀ .

¹⁾ По В. Теплова и Скопски санджакъ влиза въ Битолски вилаетъ, а Дебърско съвсѣмъ не влиза, но сега този санджакъ е присъединенъ къмъ Косовски или Скопски вилаетъ, а пъкъ къмъ Битолски вилаетъ е присъединенъ Дебърски санджакъ. Битолски вилаетъ сега се раздѣля на петъ санджака: Битолски, Корицки, Серфидженски, Дебърски и Призрѣнски

²⁾ Сега Битолски санджакъ има 7 каази: 1) Битолска; 2) Прилѣпска; 3) Кичевска; 4) Охридска; 5) Лѣринска или Флоринска; 6) Старовска; 7) Кайларска. Горицки или Корчански санджакъ има три каази: 1) Корчанска, 2) Костурска, 3) Колониска. Дебърски санджакъ: 1) Дебърска, 2) Елбасанска, 3) Матвья; Сервийски санджакъ: 1) Сервийска, 2) Анаселица, 3) Кожанска, 4) Гребенска. 5) Еласонска. Призренски съ Тетовска кааза.

И така :

Битол. санд. съ	381088	нем. и	79522	м.,	вс.	460610	души.
Кориц. „ „	181972	„ „	59486	„ „	241458	„	
Всичко въ Ма-	563030	„ „	134008	„	вс.	702068	души.

кедонската частъ
на сегашния Би-
толски вилаетъ,
но безъ Дебърско.

Дебърска кааза съ 30760 нем. и 31076 м., вс. 61837 души.
(я нѣма въ Тепловитѣ материали).

Всичко 593820 нем. и 170085 м., вс. 764105 души.

Въ Скопски санджакъ бѣха тѣзи каази :

Скопска ¹⁾	съ	24090	нем. и	31575	м. т. е.	нем.	43·3%
Кумановска	„	45732	„ „	27342	„ „	„	61·6%
Щипска	„	23361	„ „	3000	„ „	„	88·6%
Радовичска	„	10845	„ „	3135	„ „	„	77·6%
Крива-Паланска	„	39604	„ „	765	„ „	„	98·1%
Кочанска	„	19304	„ „	6348	„ „	„	75·3%
Кратовска	„	20410	„ „	2000	„ „	„	91·1%
Тетовска	„	27000	„ „	3000	„ „	„	90 %
Всичко		210346		77165			73·2%

И така :

Скопски санджакъ съ 210347 нем. и 77165 м., вс. 287511 души.

Споредъ това ще получимъ :

Солун. вилаетъ съ	645539	нем. и	288808	м.,	вс.	934347	д.
Битолски (само мак. частъ)	„	593820	нем. и	170085	м.,	вс.	764105
Скоп. санджакъ	„	210345	„ „	77165	„ „	287511	д.
Цѣлата Македония	1449705		536058			185763	д.

(безъ Дебърско).

II. За Одрински вилаетъ.

Одрински вилаетъ прѣди освобождението на България се състоеше отъ петъ санджака: Одрински, Родоски, Калиполски, Пловдивски и Сливенски, отъ които двата послѣдни влѣзоха въ България, та оставатъ подъ Турция: Одрински, Калиполски и Родоски. Въ Одрински санджакъ влизаха каазитѣ :

¹⁾ Въ Скопски санджакъ сега не влиза Тетовска кааза, а влиза Орѣшовска.

Одринска ²⁾	съ	147000	нем. и	28696	м., т. е. нем.	83·7%
Димотикска	„	60650	„	27783	„ „ „ „	68·6%
Джерси-ергенска (Узунъ-Кюпрю)	„	45544	„	4999	„ „ „ „	90·1%
Хавсаска	„	9900	„	2818	„ „ „ „	77·8%
Баба-ескиска	„	8400	„	1111	„ „ „ „	88·3%
Лозенъ-градска	„	26952	„	5235	„ „ „ „	83·7%
Бунаръ-Хисарска	„	20066	„	1690	„ „ „ „	62·2%
Мустафа пашовска, (Свиленъ-градска)	„	34500	„	11740	„ „ „ „	74·6%

Отъ Пловдивски санджакъ останаха въ турция:

Аха-челеби	съ	16038	нем. и	18548	м., т. е. нем.	53·6%
Султанъ-иери	„	786	„	35996	„ „ „ „	2·2%
Всичко		379531		138316		73·5.

Въ Радоски санджакъ слѣдующитѣ каази:

Родостска	съ	36995	нем. и	14222	м., т. е. нем.	72·2%
Визиска и Мидиска	„	28901	„	7476	„ „ „ „	79·4%
Чорлув. и Ереклис.	„	10646	„	3972	„ „ „ „	72·7%
Лулебургаска	„	13092	„	6788	„ „ „ „	65·9%
Хайребалска	„	5918	„	16206	„ „ „ „	73·3%
Малгарска (Малградъ)	„	25451	„	4067	„ „ „ „	86·2%
Всичко		121003		52732		69·6%

Въ Калиполски санджакъ слѣд. каази:

Калиполска	съ	19488	нем. и	6128	м., т. е. нем.	76·1%
Фереджикска	„	33960	„	7500	„ „ „ „	81·9%
Орша-Шаркейска	„	40860	„	6300	„ „ „ „	86·6%
Кешанъ-Еноска	„	14688	„	1100	„ „ „ „	93%
Гюмурджинска	„	17114	„	56220	„ „ „ „	23·4%
Всичко		126210		77248		91·6%

И така:

Одрински санджакъ	съ	386936	нем. и	140878	м., вс.	527814.
Родостски	„	121003	„	52732	„	173735.
Халиполска	„	129210	„	77248	„	203458.
Всич. въ Одрин. вил.		634149		270858		905008.

2) Казлъ-Агачъ влизае въ Одрински санджакъ съ 17100 нем и 2562 м.

Заб. 1. Одрински вилаетъ сега се дѣли на шестъ санджака: 1) Одрински, 2) Лозенъ-Градски, 3) Гюмюрджински, 4) Деде-Агачски, 5) Калиполски и 6) Родостски. Въ Одрински санджакъ влизатъ каазитѣ: 1) Одринска, 2) Свиленъ-Градска, 3) Кърджалийска, 4) Димотичка, 5) Ортакюйска, 6) Еркенлийски, 7) Хафска. Въ Лозенъ-градски санджакъ, 1) Лозенъ-Градска, 2) Търновска, (Малко-Търново); 3) Люлебургаска, 4) Ахтаболска, 5) Мийдиска, 6) Бабъ-Ескійска, 7) Визийска. Въ Гюмюрджински санджакъ: 1) Гюмюрджинска, 2) Султанъ-Ерска, 3) Аха-Челебийска, 4) Скеченска, 5) Егри-Дерека, 6) Дарж-Дерска, 7) Джебекска. Въ Деде-Агачски санджакъ: 1) Деде-Агачска, 2) Суфуларска, 3) Евизеска. Въ Калиполски санджакъ: 1) Калиполска, 2) Кешанска, 3) Шаркюйска, 4) Муркатска. Въ Родостски санджакъ: 1) Родостска, 2) Чорлянска, 3) Малградска, 4) Хаиреболска.

Заб. 2. Населението на Одрински вилаетъ споредъ М. Т. Радивоевъ (стр. 272) е: 748500 ж., отъ които 352,600 сж българи, 180,000 турци, 175,000 гърци, 25,000 арменци, 13,500 евреи и 3,000 цигани.

Отъ изложеното се вижда че Одрински вилаетъ, въ сегашнитѣ си прѣдѣли, е ималъ около 905 х. души, отъ които около 635 х. д. сж немусулмани, а 270 х. д. мусулмани. Въ В. Тепловитѣ статистически материали има указано количество на българския християнски елементъ въ сегашния Одрински вилаетъ само за Лозенградска кааза, 63.5% отъ всичкото население, за Малгарската 47% и за Ферджикската 45%, а въ останалитѣ каази, какво е количествоио на българитѣ, не казва: но знае се че българския елементъ въ Одрински вилаетъ бързо се увеличава и го има и въ Цари-градския санджакъ чакъ до стѣнитѣ на Цари-градъ. Това распространение на българизма не става, както искатъ да кажатъ гърцитѣ шовинисти, чрѣзъ приеманието на български езикъ отъ гърцитѣ (да ставатъ българогласни, вулгарофони), защото немислимо е да има такъво влияние единъ стоящъ подолю въ културно отношение народъ наспрѣмъ другъ, койго стое по-горѣ, както сж гърцитѣ и българтѣ, а въ забѣлѣжителната плодотворителность на българската нация.

ЕПИГРАММА.

За мигъ само ли се спрѣшъ,
 Прѣдъ сждбата безъ роптанье.
 И изъ тъмата съзрѣшъ
 Пламенното си желанье
 Чувашъ викове „Мечтаешъ!“

Слушашъ ли в' свѣтътъ на врѣдъ
 Раздираще стenanье,
 И прѣдъ мжкитѣ безъ четъ
 Падашъ в' мрачно отчаянье
 Чувашъ викатъ ти „Страдаешъ!“

Скопие 18 3/Ш 94 г.

НОЩЬ.

Нощта е тиха, ясна
 Зефирътъ нѣжно вѣй,
 А славей, сладкогласна
 Пѣсенчица си пѣй.

И звѣздицитѣ мили
 Отъ небесния ширъ,
 Погледъ си сяенъ впили
 На малкий земенъ миръ.
 И чуватъ тѣ тжъ пѣсень.
 И тайно си шептѣтъ:
 „Какъвъ пѣвецъ чудесенъ
 Въвъ тозъ забравенъ кжтъ.

„Каква мелодья жива,
 Що небето не знай
 Земята мълчелива,
 В' недра си тъмни тай.

„Нъ пѣсень си чаровна
 Пѣвецъ не спирай ти!
 Прѣзъ тишината гробна
 Гласътъ ти некъ кѣнти!

„А тамъ въвъ вишинитѣ
 Кат' чуй небесний Царь
 На земята злинитѣ
 Ще прости тебъ въвъ даръ.“

Скопие 18 23/VIII 94 г.

лисъ

ГЮЛХАНСКИЯ ХАТИ-ШЕРИФЪ.¹⁾

[Отъ 26 Шабанъ 1255 или 3 Ноемврий 1839 г.

Извѣстно е на цѣлия свѣтъ, че въ първитѣ врѣмена на Османската монархия славнитѣ прѣдписания на Коранътъ и законитѣ на империята бѣхъ правила отъ всички почитани. За това държавата растѣше въ сила и величие и всичкитѣ поданници, безъ исклучение, ползувахъ се въ висша степенъ отъ благосъстояние и задоволство. Въ послѣднитѣ 50 години, подъ влияние на разни причини и събития прѣстанахъ да се съгласяватъ съ свѣщенния кодексъ на законитѣ и проистекающитѣ отъ него правила и прежното могѣщество и благосъстояние замѣнихъ се съ слабостъ и обѣдняване; защото, наистина, държавата изгубва здравината, когато прѣстане да пази законитѣ.

Тия съображения непрѣстанно се прѣдставлявахъ на нашия разумъ и отъ въсшествието на нашия прѣстолъ, мисълта за общото благо, за подобрене битѣтъ на областитѣ и облекчение на нашитѣ народи не прѣстава да бѣде единственната грижа. Географическото положение на Отоманскитѣ владения, плодородието на почвата, способността и разумността на населението ни убѣждаватъ, че като се намѣржтъ дѣйствиелнитѣ срѣдства, може въ нѣколко години да се достигнжтъ тия резултати, на които ние съ Божия помощъ се надѣваме. Затова изпълнени съ вѣра въ милостъта на Всевишния и укрѣпе, ни съ надѣждата въ застъпничеството на Пророкътъ, ние считаме за необходимо да се стрѣмимъ, посрѣдствомъ новитѣ учрѣждения, да доставимъ на областитѣ, които съставляватъ нашата империя, благодарѣнията на доброто управление.

Тия учреждения трѣбва да обгържатъ главно три прѣдмѣта, а именно: 1) обезпечение за всичкитѣ ни поданници

¹⁾ А. Убичини и П. де Куртель. Соврѣменное сестояние Отоманской Империй, стр 203.

свършенна безопасност относително тѣхния животъ, честь и имущество; 2) правиленъ способъ за разпрѣдѣление и събиране на даждията; 3) *сжщо такъвъ* правиленъ способъ за наборътъ на войниците и опрѣдѣление срокътъ на службата имъ.

Дѣйствително, животътъ и честта не съставляватъ ли висшето отъ сжществуващитѣ блага? Кой не би се рѣшилъ, даже при всичкото отвращение на природата му отъ насилие, да прибѣгне къмъ него и съ това да поврѣди на правителството и отечеството си, ако неговия животъ и честь се намиратъ въ опасностъ? Напротивъ, като се ползува въ това отношение съ пълна безопасностъ, той нѣма да се отклони отъ пътятъ на вѣрността и всичкитѣ негови дѣйствия щ. се стрѣмятъ къмъ благо на правителството и братията му. Ако не сжществува безопасностъ за имуществата, то всички ще останатъ хладни къмъ призивътъ на господаря и отечеството; никой не ще се занимава съ подобрене общественото достойние, защото всѣки ще бжде потопенъ въ собственитѣ си грижи. Когато пъкъ гражданинътъ спокойно владѣе своята собственостъ отъ всѣкакъвъ родъ, той пламенно се прѣдава на работитѣ си, като се старае да разшири тѣхния кръгъ за да увеличи собственитѣ си ползи, той всѣкидневно чувствува въ сърдцето си увеличението на любовта къмъ господарьтъ и отечеството си, прѣданность къмъ родината си и тия чувства въ него ставатъ источникъ на най похвалнитѣ дѣйствия.

Колкото се отнася до правилно установеното разпрѣдѣление на данъцитѣ, то много важно е да се тури въ редъ тая часть, защото държавата, която, за защита на своята територия, е принудена да прави разноски, може да получава суммитѣ за подържане на войската и за другитѣ нужди само посрѣдствомъ данъцитѣ отъ поданницитѣ си. Слава Богу, тия данъци отъ нѣколко врѣме насамъ, ако и да сж се освободили отъ бичътъ на монополътъ, който по напрѣдъ неправилно се смѣташе за источникъ на приходитѣ, нѣ сжществува още пагубниятъ обичай, който може да доведе злополученъ исходъ и който се състои въ системата на откупътъ, извѣстенъ подъ названието *илтизамъ*. При тая система гражданското и финансово управление на извѣстна мѣстность се отдава на произволътъ на единъ человекъ, т. е. понѣкога попада въ желѣз-

нитѣ ржцѣ на най алчнитѣ страсти, защото недоброжелател нийтѣ откупувачъ грижи се само за собствената си полза. Затова необходимо е, щото въ бѣдѣще всѣки отомански граж данинѣ да се облага съ даждия въ извѣстенѣ размѣрѣ, съоб- разно съ имуществото и положението му и щото повече отъ това нищо друго отъ него да не се иска.

Така също необходимо е съ особенни закони да се уста- новѣтъ и опрѣдѣлѣтъ расходитѣ за нашитѣ сухопѣтни и мор- ски сили. Както казахме, защитата на държавата ако и да е важно дѣло и снабдяването на войници за това и да е длѣжност на всичкитѣ жители, нѣ необходимо е да се утвѣ- рди съ законѣ частѣта, която се пада на всѣка мѣстност, като се гледа на исканието на обстоятелствата, и да се намали на 4 или 5 години срокѣтъ на военната служба. Защото съ- биранието отъ една мѣстност повече, отъ друга по малко чис- ло хора, отколкото тѣ могатъ да доставѣтъ, безъ да се обѣр- ща внимание на числото на народонаселението, причинѣва несправедливостъ и нанасѣ смъртенѣ ударѣ на земледѣлието и промишленостѣта на страната, както и пожизената служ- ба привежда въ отчаяние войницитѣ и съдѣйствува за нама- ляване численостѣта на населението.

Съ една дума, безъ различнитѣ узаконения, необходи- мостѣтъ отъ които по горѣ доказахме, въ империята не може да има сила, нито богатство, нито щастие, нито спокойствие; тя —империята—трѣбва да очаква това само при осѣществлението на тия нови закони.

Ето защо всѣки подеждимѣ ще се сѣди публично по нашитѣ божественѣ законѣ, слѣдѣ произвеждане на слѣд- ствието и испитванието и прѣдѣ произнасянието на присѣда- та никому не е позволено тайно или открито да погубва дру- тиго носрѣдствомѣ отрова или какѣвъ и да е другѣ способѣ. Ни- кому не се позволява да нанасѣ оскѣрбление на честѣта на когото и да би било. Всѣки ще владѣе своята собственостъ отъ всѣкакѣвъ родѣ и ще располага съ нея напълно свобод- но, безъ прѣпятствието на когото и да би било; така напр.: невиннитѣ наследници на прѣстѣжникѣтъ не ще се лишаватѣ отъ законнитѣ си права и имуществото на прѣстѣжника не ще се конфискува. Тия императорски льготы се распростра- няватѣ на всичкитѣ ни подданици безъ разлика на вѣр ис-

повѣданіе или секти; тѣ всички ползватъ се съ сѣщитѣ права.

И така, отъ насъ е подарено на жителитѣ отъ имперіята пълно обезпеченіе на животътъ, честъта и имуществото, съобразно съ исканіята на буквата отъ нашия свѣщенъ законъ. За установленіе на останалитѣ статии чрѣзъ събираніето просвѣтенитѣ мненія, нашия свѣтъ на правосъдието (увеличенъ съ нови членове колкото се укаже за нужно) къмъ когото ще се присѣдинятъ въ извѣстни дни, по наше назначеніе, министри и сановници на имперіята, ще се събира съ цѣль да изработи опрѣделителни закони за обезпеченіе животътъ и достояніето и за распрѣдѣленіе на даждията. Всѣки въ това събрание свободно ще изложи своята мисль и ще подаде мненіето си. Законитѣ за установленіе редътъ на военната служба ще се обсъждатъ въ военниятъ свѣтъ въ зданіето на сераскерата. Всѣки законъ, слѣдъ обсъжданіето му, ще ни се прѣдстави и ние ще го потвърдимъ въ началото съ нашата императорска рѣка за привежданіето му въ дѣйствиe и изпълненіе.

Понеже настоящитѣ установленія иматъ за цѣль да приведатъ въ цвѣтуще състояние религіята, правителството, народътъ и държавата, то ний се задължаваме нищо противно на това да не вършимъ. Въ залогъ за вѣрность на нашето обѣщаніе, ние желаемъ, като помѣстимъ тоя уставъ въ залата, дѣто се пази достославната мантия на пророктъ, въ присѣтствие на всичкитѣ улеми и сановници на имперіята, да принесемъ (на уставитѣ) клѣтва въ името на Бога и подиръ това да приемамъ такъва сѣщо клѣтва отъ улемитѣ и сановницитѣ на имперіята. Слѣдъ това всѣки отъ улемитѣ и сановницитѣ на имперіята, или което и да е друго лице за нарушеніе на тия установленія ще прѣтегли наказаніе, съответственно на доказаната му виновность, безъ да се гледа нито на чинъ, нито на званіе, нито на значеніето му. За това ще се състави уставъ за наказаніята.

Понеже всичкитѣ чиновници въ имперіята получаватъ сега прилична заплата — а длъжноститѣ, за които заплата е още недостатъчна, ще се увеличи — то законътъ строго ще прѣслѣдва продажностьта на милость и длъжности (ришветъ, взятка), която се осжда отъ божественія законъ и съставлява една отъ главнитѣ причини за упадъка на имперіята.

Понеже горѣказанитѣ установленія съставляватъ измѣнение и пълно подновление на стария редъ, то тоя императорски указъ ще бжде обнародванъ въ Цариградъ и въ всичкитѣ мѣста на нашата имперія и официално ще се съобщи на всичкитѣ посланници на приятелскитѣ държави, които прѣбиваватъ въ Цариградъ, да ги поставимъ за свидѣтели на дарованията на тия установленія, които съ Божията помощъ ще прѣбждятъ навсегда.

Слѣдъ това да ни запази Богъ подъ свойтъ святъ и честенъ покровъ!

А всѣкой, който противодѣйствува на настоящитѣ установленія, да бжде проклѣтъ свше и за всѣкога да бжде лишенъ отъ възложеното щастие!

Осн друго

Списанието — Свободното „Българско списание“

Вжтрѣшенъ прѣгледъ.

Едно обяснение съ редакцията на „Българска Сбирка“. — Разликата между нейното политиканство и нашето. — 28 ий Февруарий. — Сжщността на борбата за „духовно освобождение“.

Редакцията на Пловдивското списание „Българска Сбирка“, която се редактира отъ извѣстния г. С. Бобчевъ, като разгледва III кн. на нашето списание, казва между другото, че то се е увлѣкло отъ „модното“ днесъ у насъ политиканство. Поводъ да направи тая бѣлѣжка по нашъ адресъ даватъ на редакцията на „Бъл. Сбирка“ вжтрѣшнитѣ прѣгледи. Какво иска да каже „Б. С.“ съ тая си бѣлѣжка и какво зло вижда въ модното ужъ политиканство у насъ, не знаемъ. Но очевидно е, че за редакцията му вжтрѣшнитѣ прѣгледи на нашето списание сж плодъ на „модното политиканство“. Нѣма да увѣряваме редакцията на „Б. С.“ въ противното. Напротивъ, увѣряваме я, че ний, като публицисти, смѣтаме за своя висока длѣжностъ да взимаме участие заедно съ всички граждани въ разискванието на всички вжтрѣшни работи на нашата държава, да си даваме мнѣнието по тѣхъ, да изясняваме на читателитѣ ни тия работи отъ наша гледна точка и както ги разбираме. Това е наша длѣжностъ като публицисти и наше право като граждани. Ако е воля на редакцията на „Б. С.“ да нарича „политиканство“ изпълнението ни на своята длѣжностъ и упражнението на своето право, което въ всѣкой случай не отъ нея сме го получили, нищо нѣмаме противъ това. Но бѣлѣжката, която тя прави на нашъ адресъ, трѣбваше прѣди всичко да направи на себе си. Защото тя дава много по-голяма „данъ на модното политиканство“, отъ колето кое да е друго списание. Или ще ни каже, че неправи това? Не е истина. Какво прѣдставлява отдѣлтѣтъ ѝ „Изъ книжнината и живота“, ако не чистѣйше политиканство? Между това, ний никога не мислѣхме, та и никой не е мислилъ, че политиканството ѝ е зло. Читателитѣ ни ще видятъ въ хрониката на тѣзмѣсечната книга на списанието ни, че ний не виждаме въ политиканството нищо зло за нѣкого, освѣнъ разбира се за ония, които се боятъ отъ критика, отъ расчоплювание на въпроситѣ.

Всичката работа е тамъ, че ний политиканствуваме не тѣй, както редакцията на „Б. С.“ и както ѝ се иска всички да политиканствуватъ. Ний сме увѣрени, че, ако бѣхме замижали прѣдъ фактитѣ и бѣхме запѣли въ унисонъ съ нея по нашитѣ вжтрѣш-

ни работи, тя другояче щѣше да посрѣщне нашитѣ прѣгледи. Да бѣхме заедно съ нея поздравили г. Стоилова съ „побѣдата“ на полицията, войската и грубата сила въ послѣднитѣ избори, на 22 Януарий г. г., въ Бѣла-Слатина и др. мѣста, надъ безоръженитѣ избиратели, редакцията на „Б. С.“ безъ друго щѣше да намѣри нашитѣ вжтрѣшни прѣгледи за дѣло благородно, умѣстно, не „модно политиканство“, за дѣло патриотично и т. н. Да бѣхме хвалили всичко, което излиза отъ главитѣ на властующитѣ, или поне да бѣхме замълчавали по дѣла, по които сме длѣжни, като публицисти и граждани, да не мълчимъ, тогава споредъ редакцията на „Б. С.“, щѣхме не да *политиканствуваме*, а да вършимъ полезна работа. Но какво да се прави, когато ний другояче разбираме длѣжноститѣ на публициста и гражданина, когато не можемъ да наричаме несправедливото справедливо, черното бѣло и бѣлото черно? Въ всѣкой случай ний сме убѣдени, че единъ публицистъ е много по-полезенъ за обществото, когато той критически се отнася къмъ работитѣ, отъ колкото когато той само ги одобрява и хвали, когато се отнася къмъ тѣхъ съ явно партизанско пристрастие или слѣпичката. При туй, ако земемъ политиканството за най-лошо явление, тогава трѣбва да признаемъ, че послѣдния родъ публицисти политиканствуватъ въ най-лошъ смисълъ. Редакцията на „Б. С.“ отъ 18 Май до сега само туй и прави, че прѣвъзлася нашитѣ вжтрѣшни работи, че явно несправедливи дѣла ги нарича справедливи или ги защитава и оправдава. Тя несъмнѣнно политиканствува, и ако политиканството земемъ за лошо нѣщо, тогава ще излѣзе, че тя именно политиканствува въ най-лоша смисълъ. Нашата задача е да обясняваме същността на вжтрѣшнитѣ работи въ нашата държава, да ги разгледваме обективно, до колкото можемъ и както ги разбираме. Най-важното тукъ е да ни се показва погрѣшността въ обясненията и въ обсъжданията на работитѣ. Обаче, за редакцията на „Б. С.“ както се вижда, не това е най-важното. Тя иска или всички да обсъждатъ работитѣ, както нея, или да мълчимъ. И нѣкъ, значело да отдаваме „данъ на модното политиканство“. Просто и ясно: „не разсуждатъ, а кланяйся и благодари!“ Не е ли тѣй? Тогава молимъ редакцията на „Б. С.“ да се искаже по-ясно.

Смѣтнахме за нужно да направимъ горното обяснение, за да покажемъ на редакцията на „Б. С.“, че тя напраздно е захванала да се занимава съ неблагоприятния трудъ да цуца по адресъ на нашето списание питийски думи. Разбираме, каква ѣ работата. По-добрѣ е, мислимъ, право да си го каже, че да разбиратъ всички. А ний ще си продължаваме своята работа. Въ полезността ѣ за читателитѣ ни не се съмнѣваме, както не се съмнѣваме и въ туй, че тя е неприятна за заинтересованитѣ партии и личности.

Праздникътъ на 28-й Февруарий дойде неочаквано да отвлече на минута вниманието ни отъ текущитъ въпроси. Думата ни е за „Юбилея на първата 25-годишнина отъ основанието на Екзархията.“ Нѣколко деня прѣди 28 Февруарий туко заговориха за тоя юбилей и почти въ надвечерието на тоя день Министерството на Просвѣщението се распореди, щото учителитъ да взематъ мѣрки за по-блѣскавато му всенародно отпразднувание. Малко късно излѣзе на сцената тоя празникъ, но по-добрѣ късно отъ колкото никога. Дали късното досѣщение за тая 25-годишнина или по други причини стана, но вижда ни се много чудно обстоятелство, че тоя юбилей се посвѣти на основанието Екзархията. Основанието на послѣдната не е, спорѣдъ насъ, най-важния резултатъ отъ дългогодишната народна борба за освобождение. Основанието на отдѣлна, „Българска Екзархия“ може да се счита повечето за резултатъ отъ упоритостта на фанариотското више духовенство, отколкото за резултатъ на съзнателно стремление къмъ създаването на отдѣленъ Екзархатъ. Българския народъ искаше да си има свои владици, които да му „пѣятъ“ по български и които той да си ги избира. Въ туй се заключаваше същността на борбата за „духовното освобождение.“ Борбата, която прѣди 25 години се увѣнча съ успѣхъ, е велика по политическото си значение, а не по основанието на Екзархията. Трѣбваше да се признае съ законъ отъ турското правителство, че българския народъ е отдѣлна единица въ османската империя съ самостоятелни стремления. Това се достигна въ 1870 година съ истрѣгването отъ рѣцѣтъ на турското правителство Султанския фирманъ за самостоятелното духовно управление на българския народъ. Тая придобивка означаваше началото на блиското политическо освобождение. Ето великия резултатъ отъ борбата до основанието на Екзархията, борцитъ за който заслужватъ спомѣнъ и извѣстна признателност отъ българския народъ.

Борбата за политическото освобождение не се спрѣ съ създаването на Екзархията. Тя слѣдваше и, при туй, слѣдваше по мимо Екзархията и даже при прѣчкитъ отъ страна на прѣдставители отъ вишето духовенство, създадено заедно съ нея. Тъй що основанието на Екзархията само по себе нѣма, споредъ насъ, особено историческо значение. Историческо значение има отдѣлението на българския народъ въ отдѣлна политическа единица. Този резултатъ можеше, при една по-малка заслѣпенност на гръцката патриаршия, да се получи, безъ да се основава отдѣленъ Екзархатъ; можеше българския народъ да получи самостоятелно духовно управление въ църковнитъ си работи, безъ Екзархъ. И отъ това великото значение на борбата нито на ко-съмъ нѣмаше да се намали. Дощѣ врѣме, когато Екзархията не ще съществува, но борцитъ за самостоятелността и свободата на народа винаги ще се спомѣнуватъ съ добро чувство. Ето защо ний мислимъ, че юбилея на 28-й Февруарий не се отна-

сяше до основанието на Екзархията. А ако трѣбваше да се празнува отъ народа и учащата се младежъ нѣкакъвъ юбилей, той трѣбваше да носи по-другъ характеръ.

Прочее, *Екзархийскій юбилей* мина и замина. Както ни съобщаватъ вѣстниците, той се е отпразднувалъ въ повечето мѣста на Княжеството доста тържественно. Размѣненни биле сума поздравителни телеграмми между празнующитѣ и виновницитѣ на празника. Всичко това е естествено. Но едно не трѣбва да се забравя. Имаме си своя, *народна черква* и *народно правителство*. Българския народъ въ Княжеството се избави отъ чужди тиранни и експлоататори, но се сдоби съ свои тиранни и тиранчета и съ свои експлоататори. Всичко е облечено въ народни форми, на които робува грамадното болшинство отъ народа. Това обстоятелство, мислимъ, хвърля извѣстна сѣнка на всички такива патриотически и ужъ народни юбилеи, какъвто се явява и юбилей на 28 миналий мѣсець. То е, споредъ насъ, причината, дѣто всичкитѣ патриотически юбилеи изглѣждатъ не тъй естествено горѣщи, официални и повечето пѣти съвсѣмъ неискренни. Очевидно е, че най-тържественния день на народитѣ, деньтъ на най-искренното тържество не е настѣжилъ още. Той е въ бѣдѣщето и недалечното бѣдѣще.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Какво нѣщо е жената? Отъ А. А. Мизогеновъ. Прѣводъ отъ руски.

Прѣди нѣколко дни се яви на български книжката: „Какво нѣщо е жената?“ отъ А. А. Мизогеновъ, прѣведена отъ руски, нѣ съ неизвѣстенъ прѣводачъ. Като прочетохъ тѣзи толкова на-задничава книжка, съжелихъ несвоеврѣмений трудъ на прѣводача. Ако прѣводача е човѣкъ младъ, което се вижда и е съ образование, то никога не бихъ му простилъ такова понятие за жената въобще; а, ако той несподѣля думитѣ, мислитѣ, взгляда на Натова, то е толкова по-виноватъ, гдѣто дава бѣлъ свѣтъ, гдѣто поддържа съ прѣвода си такова късоглѣдство за жената. Нито първото, нито второто го оправдава, та нѣка се съгласи съ мене, че той не е ималъ друга никака цѣль освѣнъ да се опита само въ прѣвождане и внесе малко торъ въ литературната нива за социалното положение на жената.

Натовъ, героя на тоя разказъ, въ своята рѣчь нарича жената: чудовище, коварно същество, магйосница, царица на нощта, ревностна помагачка на духътъ на тъмнината и пр. пр. Съ една дума, той не признава, че у жената има поне въ за-родишь способности за умствено или нравствено развитие, даже, напротивъ, той допуца, че жената е изродъ на чело-вѣческия родъ, че тя е създадена само за зло и не е надарена съ нищо добродѣтелно, съ нищо такова, което въ изобилие е у мъжътъ.

Да се мисли тѣй за жената въ послѣднитѣ години на на-стоящия вѣкъ е еднакво съ туй че Св. Илия е, който произ-вожда грѣмътъ съ своята грамадна колесница съ 4 коня.

Мислитѣ на Натова сж мисли на старитѣ вѣкове и нѣматъ никаква цѣна за сегашното врѣме. Тѣй, наистина, мислятъ дервишитѣ и обитателитѣ на тъмнитѣ мѣнастирски келии, нѣ съвсѣмъ инѣкъ мислѣтъ сега сериознитѣ мислители на сегаш-ната епоха. Рѣчьта на Натова е едностранчива; въ нея има нѣщо увѣхтело, изгнило, отчаянно; въ нея нѣма нищо въспи-тателно, а напротивъ тамъ се съглежда отчаяния викъ на единъ семеенъ, който е ималъ нещастieto да попадне на една безха-рактерна жена.

Отъ всички почти съврѣменни мислители се признава, че жената има сжщитѣ способности, които природата е дала и на мъжътъ, че тя е прѣди всичко чело-вѣкъ (нѣщо, въ което се съмнѣвали нѣкогашнитѣ достопочтенни отци иезуити), и като чело-вѣкъ, тя има право на всестранно умствено и нравствено

развитие, че трѣбва да ѝ бѣдѣтъ открити всичкитѣ знания, искусства, въобще мирѣтъ толкова, колкото е и за мъжѣтъ. Даже нѣщо повече: нѣкои доказватъ, че у мъжетѣ тканитѣ сѣ по-груби, нервитѣ по-малко чувствителни, устройството по-грубо, чувствата по-тъпи отъ колкото у жената; че жената познава по-скоро истинната, даже и най-неуловимата истина, че тя е много по-догадлива, по-проницателна и слѣдователно по-способна да открива тайното, да познава неизвѣстното. И по силата на енергията си тя надминавала мъжѣтъ. Поглѣднете на рускинята, на положителната англичанка и Вий ще се убѣдите въ правотата на горнитѣ мисли. Тѣзи жени сѣ най-прѣданнытѣ на своитѣ другари мъже, тѣ никога и въ нищо не измѣнватъ на своя другарѣ, като принасятъ най-търпеливо всичкитѣ несгоди въ живота. Пѣкъ и нашата нравствена селенка не пада по-долу въ това отношение.

Въ Натовата рѣчь се казва, че бракѣтъ билъ сѣщия продуктъ на любовѣта, какѣвто е оцета на виното, че бракѣтъ билъ злочестие, защото свободата на мъжѣтъ била изгубена чрѣзъ него, че въ душата на жената се раждатъ сатанински замисли, че тамъ било адъ, гдѣто царувалъ дяволѣтъ и пр. и пр.

Да се поддържатъ такива мисли значило би да се отрича туй, което почива на нѣщо положително, нѣщо здраво, нѣщо съ хиляди опити доказано. Душата на жената не само, че е еднаква съ оная на мъжѣтъ, нѣ ѣ надминава по добродѣтелитѣ си. Много по-милостива, много по-великодушна, по-нѣжна е душата на жената, отъ колкото на мъжѣтъ. „Жената е ангелъ хранителъ на мъжѣтъ; тя е жрицата на любовѣта, грациитѣ и самопожертвуванието; тя е утѣшителницата въ гореститѣ на живота; тя е най-искренната и вѣрната другарка на мъжѣтъ; тя е неговата радостъ, неговата гордостъ“ е казалъ най-симпатичний руский писателъ Бѣлински. Значи, не дяволъ царува въ душата на жената, не се раждатъ тамъ злоумишления, а тамъ е рай, тамъ е царството на ангелитѣ.

Колкото се отнася до брачния съюзъ, то думитѣ на Достоевский: „жената и мъжѣтъ съставляватъ единъ цѣлокупенъ човѣшки организмъ“ и ония на Лермонтова: «жената безъ мъжѣтъ е корабъ безъ кормило, а мъжѣтъ безъ жената—разюзданъ конь“ много по-вѣрно опрѣдѣляватъ бракѣтъ. Жената, като че ли отъ природата е надарена да обича и то силно да обича семейството, родината си; тя почти, че умира нравствено, ако нѣма своя челядь. Тя е незамѣнимъ другарѣ на мъжѣтъ, както въ работитѣ му, тѣй и въ идеитѣ му; тя е готова да се самопожертвува да умрѣ за любимия си мъжъ. Жената има велико и плодотворно значение за нашия социаленъ животъ въобще и за семейний частно. До колкото е велико назначението на жената може да се сѣди отъ това, че като въспитава дѣтето тя приготвя доблестенъ гражданинъ, а като отхрани и въспита дѣщерята тя приготвя едно бѣдѣще семейство. Да, да се обича

жената, да се встъпи въ браченъ съѣзъ съ нея не само че не е лошо, нъ има плодотворно съ нищо не замѣнимо значение за обществото. Викторъ Хюго е казалъ, че любовта къмъ жената е за насъ мъжетъ тъй, както е солта за мѣсото: като овладява сърдцето, тя го прѣдпазва отъ развала. Нъ за да бѣде такава жената, особено нашата жена, която за сега стои по-ниско въ умствено отношение отъ мъжтъ нея ѝ сж необходими трудъ, наука и постоянство за да може да си извоюва по право принадлежащото ѝ мѣсто. Тя трѣбва да стѣпе на здрава почва, да трѣгне въ пѣтьтъ на прогресса и съ свой собственъ трудъ да постигне благородната цѣль: да бѣде и тя полезенъ членъ на обществото. Тѣй, да се защищаватъ правата на жената, да се иска всестранното ѝ образование не само, че не прѣдставлява нѣкаква опасностъ за мъжтъ, нъ напротивъ, борбата за интереситъ и правата на жената е борба за нашитъ собствени интереси.

Нъ ако се прослѣди съ възможна послѣдователность постепенното измѣнение на взгляда къмъ жената прѣзъ всичкитъ врѣмена у всичкитъ народи, ще се види, че въпросътъ за жената, за нейнитъ физически и душевни свойства, за нейната роль въ общественния, политическия и частния народенъ животъ е билъ въпросъ, който е обрѣщаль най-живото напрѣгнато внимание на най-великитъ умове и характери — особено пѣкъ въ втората половина на сегашний вѣкъ. И днесъ, обаче, има още хора, които опорито отричатъ присѣтствието у жената тѣзи духовни сили, съ които сж одарила природата толкова, колкото е надарила и останялата „некрасива“ половина отъ чловѣческия родъ. Като протестъ на такива Натовци азъ ще приведа единъ малъкъ списъкъ на женитъ, които сж придобили голѣма или малка извѣстность съ своитъ трудове въ различнитъ области на общественната дѣятелность: научна, литературна и политическа, На пр. Мария Терезиа, Мария Стюартъ, Изабелла Кастилска, Екатерина Медичи, Жана Д'Аркъ, Шарлота Корде, Екатерина II и пр., като смѣли политически дѣятелки и реформаторки. Послѣ Г-жа Милль, Яковлева, Клейманъ, Гончарова, Ковалевска, Жоржъ Зандъ, Графина Дашьова, М. К. Цебрикова, Г-жа Сталь, София Бардина и пр., като дѣятелки по науката и литературата. Най-послѣ: Сарра Бернаръ, Аделина Патти, Полина Лукка, Графиня Зонтагъ и пр. и пр. по искусствата и още много други по педагогията, технологията, администрацията и др. клонове на управление, като: директорки на банкитъ, ректорки на университета, инженерки, проповѣдници на Христовото учение и пр. и пр.

Благодарение на плодотворната, разностранна и неуморими дѣятелность на жената, тѣхната постоянна енергия и трудолюбие сж успѣли да ѝ завоюватъ за себе си толкова отъ дълго врѣме оспорваното ѝ право за самостоятеленъ трудъ — право да бѣде и тя единъ отъ полезнитъ членове на чловѣческото общество. Успѣла е тя послѣ толкова продължителна и неравна борба съ

невѣжитѣ, тѣпоумнитѣ и злѣбни клеветници Натевци и съ дивитѣ прѣдрасждѣци и прѣдубѣждения да придобие дълбоко уважение и пълно заслужено съчувствие отъ всички истински мислители искрени и дълбоко прѣдадени на великата идея за общото благо членове на европейското общество. И сега, когато този въпросъ за жената е почти рѣшенъ по принципъ и е встѣпилъ въ нова фраза на своето историческо развитие, а именно поставенъ е на практическа почва, сега именно у насъ има още хора, които прѣвождатъ трудове на Мизогеновци, трудове на хора мракобѣсци, слѣпни водители на слѣпитѣ, които употребяватъ всички усилия за да спрѣтъ, макаръ врѣменно, стрѣмлението на сегашното женско общество. Нѣ азъ съмъ на убѣждението, че всичкитѣ тѣзи мѣрки и усилия на хора, които не знаятъ що правятъ, не ще постигнатъ желаемитѣ имъ цѣли, а ще останѣтъ безплодни и безсилни, както е безсилно и недълготрайно всичко онова, което отива въ разрѣсъ съ вѣчнитѣ закони на цивилизацията и разума. въ разрѣсъ съ историческия ходъ на нѣщата, което, най-послѣ, не отговаря на исканията на вѣка. Ще повтора думитѣ на единъ даровитъ прѣдставителъ на мисълта: „прѣдъ умѣтъ, просвѣтенъ отъ науката, прѣдъ знанието и разумния трудъ всекой прѣдрасждѣкъ всека прѣграда сѣ длѣжни да паднатъ, като разрушими и изгнили“. Като тѣй старателно се занимава европейското общество съ въпросѣтъ за жената, който е на прагѣтъ на разрѣшението си, като на много мѣста даже сѣ признали политическитѣ ѝ и граждански права, непрѣстимъ грѣхъ е отъ нашата интелегенция (мѣжката и женската) гдѣто тѣй е занимарила този толкова важенъ и съврѣмененъ въпросъ, гдѣто тѣй рѣдко се явява нѣщо за жената въ нашата литература; а прѣстѣпление правѣтъ такива, като нашия прѣводачъ, гдѣто внасятъ мисли, които заблуждаватъ и така заблуденитѣ надменнитѣ по женския въпросъ.

Наистина, че нашата българка стои много по-ниско въ умственое отношение, отъ колкото българина, нѣ това и ниско положение трѣбва да се прѣмахне, като ѝ се отворятъ вратитѣ на всички учебни завѣдения, да ѝ се подпомогне за повдигане-то на умственый и нравственый ѝ уровень. та по този начинъ да бѣде добродѣтелна жена, майка на доблестни граждани и вѣрна сплѣтница на живота ни.

Никоя раса или народъ, казва единъ писателъ, не се е възвисилъ по горѣ отъ състоянието на женитѣ си, нито пъкъ може той да направи това въ историята на свѣтътъ. Младежа е баща на челѣвка, но жената е майка на младежа и тя рѣшава цѣлото състояние на поколѣнието, което слѣдва.

